

E. Särgava - Peterson

RAHVAVALGUSTAJA

A-19713

XIII

Särgava -
Peterson, E.

Rahvaalgustaja

2/21136

~~26.01.61 days~~
~~1. VII 1966. a~~

10.06.75 Krovit

~~10.12.1966 Krovit~~

~~5747 Krovit~~

~~18737 Krovit~~

~~20902 Krovit~~

~~102 Krovit~~

~~198 Krovit~~

~~198 Krovit~~

~~198 Krovit~~

~~198 Krovit~~

130

E. Särgava-Peterson
RAHVAVALGUSTAJA

Ernst Särgava - Peterson

TEOSED

TALLINN

Ernst Särgava-Peterson

RAHVAVALGUSTAJA

Eesti Riiklik Kirjastus

TALLINN 1953

Illustreerinud
Erik Vaher ja Hugo Mitt

Kunstiliselt kujundanud
Paul Luhtein

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

21136

J. Sargawa.

Mudila köstri Arnika juures peeti jällegi pisukest õhtupidu. Ta ruumikas maja, mida paksu kuusemetsaga kaetud väike mäekülg kiriku all olevast majade pesakesest lahutas, oli kuni viimase toani, viimase kambriini valgustatud, nõnda et ta eemalt mingi sajasilmalise imeelukana vaatajale vastu kumas ja külalisi seda meelitavamalt väikesest Mudila pesakesest enese poole kutsus.

Mudila ise asus salajas mäerinnakese all kuusemetsa ääres, nii et temast eemale üle metsaladva ainult jumalakoja tornitipp muna, risti ja musta, röpase kukega paistis. Salajas oli kirik, salajas Mudila ise: majad — üsna pisukesed, ilma suurema toreduseta ja ulatusid katustega vaevalt kõrgemale kui kuuskede alumised oksad.

Pealtnäha näis Mudila elu ka samasugune olevat nagu tema toreduseta välimus: pood tuttava sildiga; pagari-maja luitunud kriimulise kringliga, mis nii isu äratamata silma haavas; kingsepaäri sinise saapaga ja nagu õhus rippuvate kingadega; majad pisukeste akendega, mille pealt teekannud ja lambid vaatajale iseteadvalt silma paistsid ja ligi verst maad huvitasid möödasõitjat, kellele saatus osaks oli andnud käia mööda seda postmaanteed, millel suvel tolmusammas pilveni keerles, kuna aga sügisel ja kevadel hobune tühja vankrit porist läbi ei jaksanud vedada, kusjuures teemehed kirusid, mudilased aga rahulikult sõnasid: „Ena ikki, ena, Mooses sai Punasest merest üle, aga tema ei jaksa Mudila

kõvast postmaanteest läbi ronida!" — see kõik ja need kõik — ei ka need lampide ja teekannude vahelt vilkuvad pudelid, mille nimed oma „Rum'iga" kaugeleloetavalt välja paistsid —, see kõik ja need kõik ei teinud Mudilat teistest temasarnastest alevipesadest isesuguseks ega andnud tema elust mingit iseaimet!

Kes aga Mudilas mõne nädala oli elanud, see pidi tunnistama, et seal enam omapärast elu peitus kui mõnes maakonnalinnas. See märkas ka, kuidas ime tihti siin ja seal majade aknad valgeks kukkusid, valgemaks kui harilikult, ja isegi tolmu- ja soparikast teed nagu kaunistasid ja vaataja silma oma kirjute sitskardinatega torkasid. Mudila päriselanikkudele oli niisuguste allalastud kardinatega akende valgustuse põhjus üsna tuttav. Niisuguseid valgustatud aknaid olid mudilased oma suurnikkude juures, nagu nad nende valgustatud akende peremehi kutsusid, juba harjunud nägema. Niisugusel korral sõnas mõni ninakam: „Täna on siin söömakord!", kusjuures ta sõna „kord" peale iseäraliku rõhu pani.

Ja näis, nagu oleks nende akende valgustamises tõesti järjekord olnud, sest kui aknad Mudila altpoolt otsast hakkasid valgeks minema, siis venis see aegajalt postmaantee äärt mööda tuttavas korras ikka edasi ülespoole, kuni viimaks ülemisse otsa välja sai. Harukordadel rikuti seda järge, ja siis teadsid mudilased rääkida, et vallakirjutaja täna oma naisemehepõlve viie aasta juubelit pühitsevat, või et köster seitse aastat juba ühest raamatust laulnud, või poekaupmees Annemann uue vööri rasvaheeringaid saanud, ise sööb ja laseb selle sündmuse mälestuseks süüa ka teisi. Niisugused korrad kandsid ikka juubelipeo nime ja olid üksnes oma ringkonnale pühendatud. Eemalolijad ainult teadsid seda, aga osa võtta võisid nad üksnes valgustatud akendest.

Ja polnud selleks osavõtuks eemalolijail, rahval, ka mingit põhjust, sest Mudila suurnikkude ja Mudila rahva elu, need olid kaks ise asja, kaks ise maailma, mida ei sisemise ega välimise sidemega ei võidud köita.

Ja mis oli Mudila rahval, sellel rahval, kelle meessoost liikmed talvel kandsid suurte kõrvadega karva-

seid mütse, mida nüüd nanseni normaalmütsideks kutsutakse, suvel aga pakse, musti villaseid riideid ja läikivate nokkadega mütse päris tõsiseks meeste peakatteks pidasid; kes suuri sassis habemeid austasid ja ikka piipu imesid; kelle naissoost liikmed aga suurte ruutudega kirjuid rätikuid naiste iluehteks pidasid, — mis oli sellel rahval tegu vallakirjutajaga, kes linnariidest ülikonda kandis ja paberosse suitsetas; või mõisaopmaniga, kes moonamehi alati tõbrasteks ülistas ja kelle naine kirjutajakaasale ikka suud andis, kui nad teineteisega kokku puutusid; või poekaupmees Annemanninga, kes igapäev „sõna“ näkku viskas; või mis tegu oli neil köster Arnikaga, selle Arnikaga, kes oma nime „Arnick“ kirjutas ja juba enam kui kaksikümmend aastat harjunud käega kirikus orelit oli mänginud, alles hiljuti avatud kihelkonnakooli kõige parema välis- maise meetodi järgi pidas ja kes hea meelega nägi, kui talupojad, need suurte habemetega, läikivate nokkmütsidega talupojad sügavasti tema ees kummardasid ja mütsitagi temaga rääkisid, kusjuures Arnikas armastas ütelda: „Pange aga müts pähe, ega ma jumal ei ole!“ — mis oli Mudila rahval ja Mudila ametimeestel- käsitöölistel: kingseppadel, rätsepatel ja muul selle- sarnasel rahval kõigi nende suurnikkudega tegu ja ühist?! Kuidas võisid nad selle rahvaga sobida?! Nemad moodustasid oma ise-maailma, millel oma isesugused aimes, isesugused lõbud, terve oma isesugune maailmavaade oli. Ja sellest maailmast ei astunud keegi suurnik muidu välja, kui seda igapäevane ametitalitus ei nõudnud, ega võetud ka sellesse maailma teisest maailmast ühtegi uut liiget vastu.

Mudila suurnikud olid muust maailmast, oma ümbrusest, täiesti lahutatud ja pidasid seda lahusolekut endale just auks ja uhkuseks. Ainus uus nägu, kes nende seltskonda kaks korda aastas ilmus, oli koguduse kirikhärra, kes nagu oma kohuseks pidas köstri ja tema abikaasa sünnipäeva-pidustustest õhtul osa võtta, seal kaks söögipalvet, ühe pisukese tervituskõne ära pidada, mõne lahke sõna söögilauas rääkida, et siis jälle ära minna, nagu ta vabandades ütles: „Aeg on väga kasin.“

Poekaupmees Annemann sõnas siis ikka: „Noh, sõbrad, õhk on puhas! Nüüd võime alles peale hakata!”

Ja siis hakati ka peale: raha peale kaarte lööma, õlut jooma, Must-Peetrit ja pikknina mängima ning viimaks ka tantsu laskma, mis hommikuni kestis.

Nõnda läks Mudila elu. Nõnda oli ta ennegi läinud ja nõnda pidi ta ka edaspidi minema, sest see elu oli neile pühaks saanud.

Arnika juurde tuli küll igal sügisel paar noormeest, aga seda Arnikat, kes talupoegadele armastas ütelda: „Ega ma jumal ei ole!”, kes enese sellest küll natuke väiksema tundis olevat, seda Arnikat ei jõudnud need noormehed teiseks muuta. Arnikas seisis oma arvamistes niisama kindlalt nagu terve Mudila, nagu terve tema suur köstrikoht, mis tal poole mõisa suuruses käes oli tarvitada, nagu kihelkonnakool, kus Arnikas direktoriametit pidas, eesti keelt vigaselt õpetas, lastele raamatu järgi jumalasõna ette luges, aga õpetamise täiesti oma kahe abilise hooleks jättis, kes said köstri käest selle eest prii lobi, nagu ta hoobeldes kiitis, ja veel sada rubla raha. Arnikas kutsus neid küll oma abideks, aga noormehed arvasid endid pärisorjad olevat ja kadusid ühetalvise teenistuse järel nagu tina tuhka, et võib-olla teistes samasugustes paikades Mudila-sarnases vees edasi ujuda. Köster kaebas aga oma raske seisukorra üle ning sõitis kahehobuse-tõllaga, kutsar pukis, linna, et naisele uus kübar osta, või et ise vahel bürgerklubis mõistlikult klaas ausat märga oma janunevasse, suurest laulmisest ja õpetamisest ärakuivanud kõrisse lasta.

Köster Arnikal oli nüüd jällegi au enese juures pidulisi näha. Seal istusid tema ümmarguse, söökidega kooratud laua ääres, millel toidud ja märjukesed nii maitserikkalt olid kokku seatud, jälle kord Mudila suurnikud suuruse järgi kenasti reas.

Köstrist paremal pool asus opman, siis opmaniproua, keda küll rahvas Kure-emandaks kutsus, aga seda ei uskunud köstri külalistest keegi, et nende seas ka keegi emand võis asuda, pealegi ei olnud opman tema oma väljenduse järgi mitte Kurg, vaid Kurch. Selle järel võttis aset kaupmees Annemann, see väljakannatamatu

Annemann, kes oma ülemeelsete sõnadega naistele alati hirmu peale ajas, ise aga sellest kõige vähematki ei hoolinud. Tema kõrval istus vallakirjutaja Kivi oma abikaasaga, kelle juures laua otsas asus köstrikaasa. Köstrist pahemal pool võtsid nii-ütelda teise järgu suurnikud aset: neiu Luise Frideriike Kaasike, noor neitsike, köstri kauge sugulane, Mudila prouade-emandate riiete looja, kes oma ilusa ja tarviliku käsitöö tõttu oli üle kihelkonna kuulus. Neiu Kaasikese kõrval olid harilikult köstri abilised, kes aga praegu puudusid, nõnda et rida emand Alviine Maasikaga lõppes.

See oli Mudila suurnikkude alaline seltskond, millele nad elasid ja milles liikusid.

„Aga, neiu Kaasike,“ küsis kaupmees Annemann järsku oma laia, lameda häälega neiu Kaasikeselt, kes vaikselt, endamisi mõttes olles ainult toiduga tegemist näis tegevat, „teie olete täna jälle lesk?“

„Oh, mis hirmus!“ hädaldas neiu Kaasike, oma harilikku sõna „mis hirmus!“ tarvitades, mis talle nii lihassa ja luusse oli kasvanud, et ta peaaegu ühtegi tähtsamat lauset ilma selleta alustada ei osanud, „kuidas võin ma lesk olla, kui mul meest pole olnudki!“ Seejuures liigutas ta õlanukke, nagu tahaks ta sedasama terve oma kehaga tunnistada, et tal meest veel pole olnud, ja naeratas elurõõmsa näoga nii, nagu oleks kaupmees Annemanni jutt säärane, millele polnud tarvis kõige pisematki tähelepanu pöörata, just nagu ei tahakski tema, see ilusa, saleda kehaga, rõõmsa, valge näoga ja pikkade juustega neiu, mehele minna. Ta naeratas ja vaatas oma selgete sinisilmadega, milles taltsutamatu salatuli hõõgus, kaupmehe otsa, nii et see oma lauset küllalt põhjendatud ei tundnud olevat ja lisas:

„Sest viis on neid juba olnud, aga see, kes veel tuleb, ei ole siia sõitnud!“

„Mis hirmus!“ kaebas neiu Kaasike veel enam punastades, sest neiu teadis väga hästi, et kaupmees nende viie all endisi köstri abilisi mõtles, keda köstri abikaasa hea meelega neiule oleks soovitanud, aga need tulid ja läksid, ilma et nad tähelegi oleksid pannud, et neiu Kaasike sugugi nii võimatuks ei pidanud mehele minna.

Annemann nägi, kuidas neiu punastas ja häbenes, kuidas ta silmad maha lõi, naeris aga siiski täiest kõrist ja vaatas pilkavalt Kaasikese otsa.

Köstriemandale oli kaupmehe naer vastumeelt ning piinlik, ja neiu oma kaitse alla võttes ütles ta: „Aga, härra Annemann, jätke ometi preili Luise rahule! Teie ei või ka ühtegi inimest pilkamata jätta!”

„Ma näen, teie olete prohvet,“ naeris Annemann hea meelega; „siis ütelge mulle, kuidas pean ma selle sinepitoosi enese juurde saama?“, kusjuures ta käega laua keskkoha poole näitas.

„Ah, mis hirmus!“ kaebas Kaasike, „teie ei või ka nagu ristiinimene rääkida!”

„Kui vaim sedaviisi käsib!“ vastas kaupmees naerdes.

Annemanni vaim ei andnud iialgi käsku teistmoodi rääkida. Päris õiget juttu ajas Annemann harva, nagu ta ise ütles: „Siis, kui inimene jampsiks hakkab minema.“ Tema kõne oli ikka segu lendsõnadest, kõnekäändudest, laulu- ja muist sõnadest. Oma veidra jutuga tegi ta inimestele palju nalja. Tema pood oli alati ostjaid täis, nii et teda jõukaks meheks võis arvata, misläbi temast lugupidamine ka Mudila suurnikkude seas tõusis. Kaupmees sai sellest väga hästi aru, et teda ainult tema jõukuse poolest suurnikkude kilda loeti, ja sellepärast ei häbenenud ta sugugi neid ei suusõnal ega kirjas puudutada. Oli tema käes peopidamise kord, siis saatis ta neile harilikult järgmise sisuga kirjad:

„Austatud Mudila härrad ja proud!

„Mina, II gildi kaupmeheherra Annemann, ristinimega Kaarel, muidu aga Carl, annan neile inimestele, kelle juures mina süüa ja juua olen saanud, teada, et tänasel päeval tehakse minu eluruumides üks pisukene sööma- ja joomakursus läbi selle mälestuseks, et ma ühe tonnitäie head vankrimääret olen saanud. Kellel kõht tühi ehk kiilikas kõrbeb, see olgu punkt tund aega enne söögi hakatust minu juures, sest sellest minutist algab suumusklite harjutus.

Väga tõsiselt

C. Annemann, II gildi kaupmeheherra.”

Sõnal „härra“ oli alati kriips all.

Saajad pahandasid harilikult säärase kutse üle, aga minemata ei jäänud keegi, sest kes tahtis niisugusest tähtsast mälestussöömaajast ilma jääda!

Aga Annemannil olid ka teised mälestuspäevad: vahel seisis vankrimäärde asemel „et kilud hapuks läinud“ või „et uue hoovikoera olen ostnud“ või muu sellesarnane põhjus. Muidu oli aga sisu ikka üks ja sama, ja sõnal „härra“ oli ikka kriips all. Mõned arvasid, et ta sellega köstrit narrivat, kes „härra“ ei tohtivat olla, vaid „isandaga“ pidavat leppima, aga kirjutaja Kivi teadis seda paremini seletada: tema teades lugenud Annemann kord vallamajas kirikuvööründri kirja, mille all „baron Stockmann, kirikuvööründrihärra“ seisnud, ja seitsaadik hakanud ka kaupmees ennast härraks kutsuma.

Säherdune isesugune, imelik mees oli Annemann, ja teiste hädaldused ning pahandused ei aidanud siin midagi ega julgenud teised kaupmeest eneste seast ka välja heita!

„Aga kuidas vaim teil niisugust sodi käsib ajada?“ küsis köstriemand.

Annemann tegi tõsise näo ja vastas Schilleri „Mere-niglaste“ sõnadega (muidugi saksa keeles):

„Oo inimene, sa jäta maha,
Mis jumal sull' näidata ei taha!“

Vallakirjutaja hakkas naerma, nii et köster silmad üles pidi tõstma ja oma kõne opmanikaasaga pooleli jätma. Peaaegu terve laudkond vaikis, ainult opmaniemand kõneles: „Oh, mis kaunis, justkui meie paruniproua juures! Ma olen ka nii seadnud: esiti ukse kohal üleval väike pilt, siis paremal pool nurgas pisuke kipskuju — Sokrates...“

„Mitte Sokrates, vaid Goethe...“ parandas valitseja Kurg.

„Või Schiller või Goethe... ühe sõnaga... üks tähtis kuju...“ korrutas emand edasi. „Aga see annab toale niisuguse armsa ilme, et väga sõbralik on seal elada!“

Seejuures oli valitsejaemand väga vaimustatud, et tal oli õnnestunud niisugune tuba saada nagu paruniproual.

Annemanni vastus köstriemandale oli tema juttu seganud ja kui teised naerma hakkasid, arvas opmaniemand, et tema jutu üle naerdi; seepärast ütles ta nagu kõigile:

„Tulge vaadake, tulge ometi kord ja vaadake! Proua Maasikas tunneb väga hästi paruniproua maitset. Ja-ah?!“

Proua Maasikas istus vagusi laua ääres. Nagu enese jaoks oli ta kõige aja olnud. Ja kui valitsejaemand, kes poolvastas tema kohal istus ja temale selle „ja-ah?“ nagu seletuseks ette pani, siis lõi ta oma tõsised sõstrakarva silmad, mis pisut altkulmu vaatasid, üles ja nagu kaasatundmatult jäi ta valitsejaemandat vaatama. Näis, nagu ei huvitaks teda see maja kaunistusekraam sugugi, nagu ei oleks temal terve selle majaga ja inimestega mingit tegu, nagu oleks tema kogemata siia juhtunud, et oma iludusega, külgetõmbava iludusega Mudila suurnikkude lauda ainult kena lillekimbuna kaunistada.

Valitsejaemanda küsimus ja emand Maasika küsiv, osavõtmatu vaade lõpetasid korraga laudkonna jutu ja kõikide silmad olid küsitava poole pööratud, kes aga ei teadnud, mida vastata.

Seda pilku tarvitas jälle kaupmees ja kurki taldrikule pannes, seda kahvli otsas veeretades küsis ta nagu kurgi käest:

„Miks sa nutad, lillekene,
Nupud sul täis pisaraid?“

Laudkond lõi jälle laiale naerule, sest et kõik väga hästi teadsid, kelle kohta need „lille“ sõnad käisid, sest emand Maasikas oli selle sõna täies mõttes lill, kes oma ilu ei häbenenud. Emand Maasikas oli keskkasvu naisterahvas, kelle täiskuju ja nagu valgest marmorist väljaraiutud kael, õlad ja käsivarred tema näoga, millepeamine ehe kurvalt, pisut altkulmu vaatavad, sõstrakarva silmad oma otsiva vaatega, täies kooskõlas olid, mille läbi ta igale iluduseaustajale meeldis. Emand

Maasikas teadis, et ta ilus oli, ja ei salanud ega püüdnud seda ka varjata. Ta käis ikka väga maitsekalt riides, kusjuures ta oma kaela ja käte ilu ei varjanud.

Esialgu, kui emand Maasikas mõisast, kus ta prouale toaneitsiks oli olnud, Mudilasse ilmus, tekitas ta lahtine kael Mudila elanikkudele palju juttu; isegi kaupmees Annemann oli nimetanud, et tema poes riideküünar väga odav olevat, aga emand Maasikas laskis selle tähele panemata mööda minna ja ilmus oma kauge sugulase, vallakirjutaja Kivi õhtupidudele ikka oma vanas tuttavas riietuses.

Et emand Maasikas ka väga kenasti laulis ja kitarri mängis, millest ta kuulamisväärt lugusid välja mõistis nõiduda, siis oli Mudila suurnikkude seltskond nagu sunnitud emand Maasikat enese sekka võtma ja vahel teda veel koguni paluma pidudele tulla.

Muidu ei oleks nad seda ehk teinud, sest Maasikas oli lihtsalt pagariemand, ja pagariga ei passinud see seltskond kokku.

Emand Maasikas ilmus pidudele ikka üksinda ega võtnud oma teistpoolt iialgi ligi.

Seepärast arvasid ka paljud, et ta oma mehega hästi ei elavat ja et ta vägisi mehele pandud. Vanad naised teadsid veel parunipojast ja pagari odavast rendist rääkida, ning pagarisellid arvasid vahel vana pagari palvel jahuhärmatise all viieharulist punast jälge nägevat; aga kes Maasikate elu ligemalt tundis, see teadis, et nad vaikselt elasid, et Maasika-emand oma mehest küll suurt lugu ei pidanud, aga muud halba ei võinud ka keegi rääkida.

Pagar ei pannud sugugi pahaks, et naine üksinda külas käis, ta tundis sellest enesele nagu au, ja tihti, kui ta purjus oli, naeris ta eneses:

„Ta küll mind ei armasta, aga ta on siiski minu emand,“ kusjuures ta sõna „minu“ peale erilise rõhu pani.

Ta nägi küll, et tema naine kurvameelne, liigagi tõsine on, aga tema rõõmustamiseks ei tundnud ta end kohase olevat; sellepärast nägi ta hea meelega, et naine külla läks.

See kurb vaade aga andis emand Maasika näole ärritava ilme, ja mida rohkem mudilased teda tundma said, seda meeldivamaks ta neile läks.

Emand Maasikas aga ei armastanud just mitte väga Mudila seltskonda. Ta tundis end seal üleliigsena. Köstri peole läks ta siis, kui emand teda paludes iga kord juurde lisa: „Kui teie ei tule, siis teete mulle meelegaiget!“

Kui nüüd terve seltskond kaupmehe sõnadele naeruga vastas, siis noomis köstrikaasa: „Kõik kased ei ole lõbukased, mõned on ka leinakased!“

„Mulle teeb härra Annemanni loba väga palju head meelt!“ vastas korruga Maasika-emand.

„Sest et see pudrupada meelde tuletab,“ sähvas kaupmees sekka, kusjuures ta kurgi pooleks lõikas.

„Just, just!“ kinnitas Maasikas.

„Kus siis teie auvahid on?“ küsis kaupmees neuu Kaasikeselt.

„Minu auvahid?“

„Oh, mis hirmus!“ pilkas Annemann sekka. „Kas onuke ei ole veel hoolt kandnud?“

Köstriemand nägi, et Annemann läheb oma norimisega jälle neuu Kaasikese kallale; sellepärast alustas ta ise juttu, et seda teisale viia.

„Meie ootame uut abilist iga päev,“ rääkis emand kõva häälega, „sest kool hakkab juba varsti peale, aga abilistest ei ole veel kumbki siin. Noored inimesed on ju nii ilma elupraktikata, et nad sugugi ei tea, mis nende kohus on!“

„Keda sa, tuvike, mõtled?“ küsis teiselt poolt laua äärest köster, kes hea meelega armastas rääkida kõigest sellest, mis elupraktikasse ja eluõpetusse puutus.

„Neid noori seminariste ikka!“ vastas emand.

„Ahaa!“ algas köster. „Neist ei ole nüüdsel ajal suurt midagi. Mina olen nendest üsna tüdinud. Need on niisugused mehed, kes sõnagi keelt ei mõista, nii et sa ei teagi, kuidas nendega rääkida, sest ega's ma oma peres ometi maakeelt rääkima ei või hakata?“

„Jah!“ kinnitas opman tõsiselt. „Meie aeg on imelik aeg! Ega siis meie ometi nende pärast endid ümber ei või hakata tegema. Ikka naljakamaks läheb lugu.

Kust peame viimaks mõisadesse noormehi abilisteks saama?" Ta hakkas naerma: „Eks telli viimaks Saksa-maalt?!”

„Jah, eks ta nii viimaks ikka lähe!” kinnitas emand.

„Asi on tõesti narr!” seletas köster. „Missuguseid inimesi ka nüüd kooliõpetajatena näha saab!”, kusjuures ta ise oma juttu hea meelega naeris. „Ma räägin teile ühe pisukese loo. See oli umbes jaanipäeva ajal. Kui ma aias jalutasin, tuli minu juurde keegi noor-mees... üsna kena näoga...”

„Haa, preili Kaasike!” märkis Annemann.

„Üsna kena näoga... ja pakkus end mulle abili-seks. Me saime kaubaga kokku, ja ma saatsin ta kirik-härra juurde end esitlema...”

„Ennast preestrile näitama...” ütles Annemann sekka.

„Pärast tuleb ta minu juurde tagasi, ja mõtelge ometi! Ta võtab oma palitu ära, ja mis ma näen?” Köster tegi tõsised silmad ja hoidis naeru tagasi... „Ta seljas oli harjuski kirju särk!”

Seejuures purskas ta naerma ja näppis ärritatult oma šimpansihabet, nagu peaksid teised arvama, et kirju särk teda väga oli pahandanud.

Külalised tegid kõik kohkunud näod ja katsusid iga-üks köstri naerule kaasa aidata ning kui Annemann sekka viskas: „Ja tuul ei puhunud tema reite vahelt läbi!”, siis kuuldus laua äärest hinge kinnipanevat naeru.

Vanal köstril oli sellest nii hea meel, et ta näost naeru pärast üsna siniseks läks ja leivaraasukese hinge-kõrisesse tõmbas, mis teda läkatama ajas, nii et vesi sil-mist voolas.

See kohutas emandat, kes mehe tervise eest väga hoolt kandis. Emand tõusis lauast üles, läks mehe selja taha ja labaluude vahele pihupesaga patsutades palus ta: „Papake, papake, ole ometi natuke ettevaatlikum! Sa võid rabanduse saada!”

„Mis sa teed ära,” rääkis köster silmi ja nina puhas-tades, „kui vanas eas niisuguseid asju näha saab!”

„Ja kas niisugused tolgandid peavad meie juhatajad olema?” küsis opman pilkavalt.

„Ei kogunisti mitte!“ seletas köster sekka, kusjuures ta nägu jälle tõsiseks läks. „Ma vaatasin selle noormehe otsa ja ütlesin talle: „Aga, sõber ja kaaskristlane, ma arvan, et ma teid ometi tarvitada ei või!““

„Sest sul pole pulmariiet!“ arvas Annemann.

Laudkond naeris uuesti. Aga köster ei lasknud end eksitada ja rääkis edasi: „Väga tõsi! Ma ütlen talle suu sisse, mis tal veaks on. Lastekasvataja peab mõistma end ka õieti katta! Tema aga?“ küsis köster järsku. „Tema häbematu vastab mulle sõna-sõnalt: „Ei, köstriisand, see on minu suvipluus! Ma panin ta sellepärast selga, et mul jala kergem käia oleks.““ — Köster läks jälle pahaseks: „Tema tuleb mind, vana inimest, õpetama, niisugune kollanokk, kuidas tuleb käia! Ma vaatasin talle otsa ja ütlesin: „Niisuguse ninatarkuse eest visatakse teid haritud majast välja!...““

„Mudilas!“ salvas kaupmees sekka.

„Aga mina ütlen teile, et ma teid tarvitada ei või!“

„Väga õige!“ tõendas opman.

„Mul oli pärast küll pisut kahju, aga kui ma mõne päeva pärast kirikhärralt kuulsin, et seesama mees tema kirjutusetoas kalossidega seisnud, siis jäi mu süda üsna rahule!“

„Aga ehk ei olnud kirikhärra tuba puhas?“ küsis Annemann.

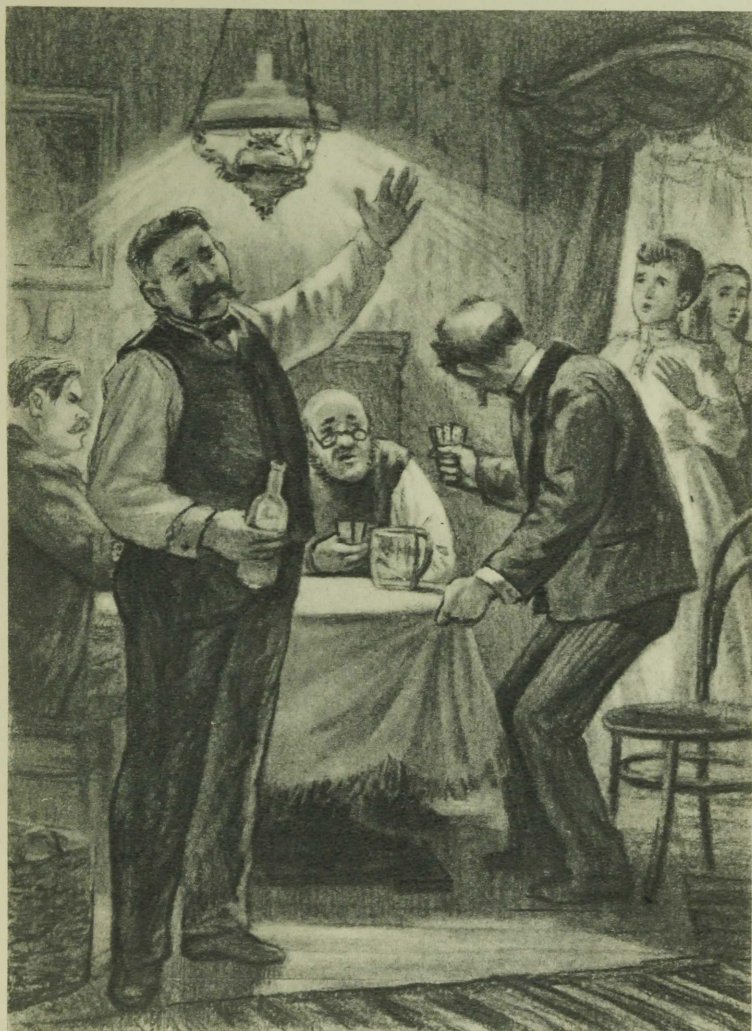
Üldine rõõmus tuju andis tunnistust, et kaupmehe sõna oli mõjunud.

„Oh, nendega on igapidi häda!“ seletas köstriemand edasi. „Paljud nendest on niisugused, kes süüa ka ei oska; mitte nuga ega kahvlitki ei mõista nad õieti tarvitada! Aga nuriseja rahvas on nad!“

„Hirmus rahutud vaimud!“ täiendas köster. „Millegagi ei ole nad rahul! Tuleb aga kevad, siis lähevad nad minema, nagu oleks nendega jumal-teab missugust ülekohut tehtud.“

„Kui surm on potis!“ arvas kaupmees.

„Surm on potis?“ küsis köster tõsise rõhuga ja laskis siis julgelt: „Ei, surm on nende potis. Nüüdse aja noored inimesed ei tea ju, mida nende rahule tarvis läheb, ja peale selle on nad uhked, liiga iseennast täis ja iseäraliku vaimuga. Nad püüavad kuhugi, nad tahavad

*„Eesel, eesel! Kuidas võib täie aruga inimene nii lõllisti
mängida?! Lambapea!”*

midagi kätte saada, aga nad ei tea isegi, mida nimelt! Elukindlust, vaikust neil ei ole. Et rahulikult tööd teha, midagi pikalt toimetada, seda nad ei mõista. Siis on neil veel isesugune haigus: jooksevad iseenese juurest, iseenese töö juurest ära eemale, teiste juurde. Teistega — selle suure maailmaparandusega on neil palju tegu. Ma pean ütlema, et ma niisugust tööd ei tunne ega mõista. Nad jooksevad inimeste sekka, neil on nagu iseäralik valu inimeste juures midagi korda saata. Sellega aga kaotavad nad oma lugupidamise iga mõistliku mehe meelest. Ja iseeneste elu teevad nad mõruks, sest inimesed ei austa neid ja selle juures ka mitte meid enam. Seda olen ma tähele pannud, et sellest ajast, kui ma neid noormehi enese juurde olen hakanud võtma, on ka inimesed minu vastu koguni imelikuks läinud."

"Nad näevad, et Kölni toom kõigub!" naeris kaupmees kibedalt.

Köster sai pahaseks.

"Oodake, oodake," ütles ta sapiselt. „Teil on kõrvalt, oma poeleti takka hea vaadata ja naerda, aga meie nutame valu pärast rahva eest! Rahvas olla ja rahva juhatajad olla, need on kaks ise asja! Aga meie oleme rahva juhatajad ja oleme seda tööd ausasti teinud!"

Ta jäi puhkama, et oodata, mis teised selle peale ütlevad. Aga neile teistele näis köstri kõne koguni kõrvalise asjana; neil oli söögiga rohkem tegu. Et pere-mehele meeldida, noogutasid nad, nagu mõistaksid kõike seda, kaastundlikult pead. Annemann aga salvas sekka:

"Sest kõht on meie jumal!"

"Muidugi teada!" tõendas vallakirjutaja.

See ärritas vana köstrit.

"Aga nende töö on alles tegemata," rääkis ta edasi, „ja mis on tehtud, ei ole midagi väärt! Niipalju on näha, et vanu aluseid hoolega ümber tustitakse ja kõik see maha kistakse, mille peal elu seisab. Ütelge mulle, mis teie sellest arvate? Minu juurde tuleb keegi lapsevanem. Ma tean väga hästi, et mu endine abiline seal tihti külas käis. Ta tuleb mu tuppa, mu abiline on ka minu juures. Mees võtab piibu taskust ja hakkab rahulikult oma tobi laadima. Ma ei ole enne ialgi näinud, et

talupoeg mu toas seda on julgenud teha. Ma lasen seda sündida! Ta paneb tobi rahulikult tormama!"

Köster tegi põlgav-naeruse näo. Ka teised naersid.

"Oh, mis hirmus!" kaebas neiu Kaasike.

"Aga sellest ei ole veel küllalt," rääkis köster edasi, "ta sülitas mu tuppa maha!"

Köster vaatas vihase, põlastava näoga enese ümber nagu loom, kes vastikut verehaisu on tundnud, ja rääkis edasi:

"Noh, seda ei jõudnud ma enam kannatada ja ütlesin talle: „Kuule, mees, mu maja ei ole kõrts!“ Aga ma märkasin, kuidas ta kohe pahaseks sai ja minema pühkis. Mu abi aga õpetas mind: „See oli selle ausa mehe teotamine!“"

"Kuidas teotamine?" küsisin ma. "Kuidas julgeb talupoeg minu tuppa sülitada?"

Näis, nagu oleks Annemann seda just oodanud.

"Ei kogunisti mitte," põrutas ta, "sest sa ei ole mingil kombel väiksem teiste Juuda vürstide seas!"

Kaupmehe lendlause oli niisugune, et lauasolijad naerma purskasid; isegi emand Maasikas, kes juttu nagu tähele ei pannud, ei jõudnud head meelt tagasi hoida. Köster sai aga väga hästi aru, mida kaupmees ütelda tahtis, ja see pahandas teda, et inimesed tema aatelistest mõtetest aru ei tahtnud saada.

"Härra Annemann," rääkis ta siis madala häälega, nagu tunneks ta kurbust, "teil on ikka ja alati irvitamine keelel, kui meie rahva elust juttu ajame! Meil ei ole elu nali ega lõõpimine. Meie tunneme: rahva elul on uss sees, kes teda närib. Meie näeme, kuidas see uss meie rahulikud talupojad vastikuks teeb, et nad isegi oma õpetajate vastu nii jultunud on! Kust see tuleb?! Kust tuleb see?"

Annemann tegi tõsise näo, nagu otsiks ta vastust.

See „ussi" sõna tuletas talle tuttava laulusõna meelde ja kähku vastas ta:

"Siion, kui uss võtab, — hammusta!"

Naerulagin hindas kaupmehe sõnu. Köster tegi aga „mh!" ega vastanud midagi.

Toidukorrad läksid edasi. Toodi uusi toite lauale, ja jutt läks jällegi segamini.

Köster näis väga ärritatud olevat. Nähtavasti tegi kaupmehe viimane ütlus temale peavalu.

Kas siis kaupmees teda tõesti ussiks pidas, keda hammustama peab? Nii ei olnud tema meelest need laulusõnad...

Ta mõtles ja mõtles, aga kuidagi ei tulnud temale laulu õiged sõnad meelde, ehk ta seda laulu küll vist enam kui sada korda elus oli laulnud.

„Vanainimese pea, unustab ära!“ pidi ta viimaks enese üle otsustama.

Viimaks lahkus see mõte tal peast ja uued jutud ning sõnad ajasid ta arutused ühelt asjalt teisele laiali.

Toidud käisid käest kätte ja täitsid pisukese kodanliku meelega seltskonna söögiisu, kuni viimaks magustoidu kätte järg tuli, mille ajal kõned peo toimepanijate kohta lahti läksid; neis kirjeldati köstrit ja tema kaasat kui vooruste eeskujusid, tõsteti neid kõrgeks ja lauldi neile mitu ja mitu korda „ta elagu“ ja „nad elagu“, millega ka köstripaar väga rahule jäi.

Söök ja söögikõrvane — õlu ja viin — olid oma teo ausasti teinud: näod punetasid, hääled valjenesid, ja kui söögilauast üles tõusti — pärast seda, kui köster taevaisa toidu eest südamest oli tänanud —, siis algas harilik piduõhtu — meestel kaartidega ja naistel sohvalaua ääres jutu ja näputööga, ja kui see igavaks läks — samuti kaardimänguga.

Iseäranis noble töö valitses meestel kaardilauas, kus köster, opan ja vallakirjutaja kibedasti ametis olid. Kaupmees oli teistele abiks ja õlle kätteandjaks. Ta ei armastanud kaarte mängida.

Mida rohkem keelt kasteti ja mängiti, seda enam valjenes ka kõne kaardilauas.

Korraga muutus aga kõne mõirgamiseks. Köster oli võõriti mänginud.

Seesama opan, kes köstrit söögilauas vooruse eeskujuks oli seadnud, oli nüüd laua ääres püsti karanud ja vihtus, pihutäit kaarte käes hoides, nendega üle laua köstri nina all ning sõimas:

„Eesel, eesel! Kuidas võib täie aruga inimene nii lollisti mängida?! Lambapea!“

„Ma olen eksinud: vanainimese peal!“ õiendas köster vabandades.

„Eksinud? Eksinud! Lambapea! Kas sina maksad kahju? Maksa mu silmad välja! Vaata, kui ma sulle nende kaartidega näkku ei sõida!“

Ka naised olid püsti karanud, sest nad teadsid väga hästi, et niisugusel korral nende abi tarvis läheb. Seisis neil kõigil veel hiljuti valitseja juures sündinud lugu meeles, kus valitseja apteekrile kaardilauas suhu sülitatas, kui see oli kinnitanud: „Kui ma valetan, siis sülitamulle suhu!“ Selle peale oli valitseja käskinud apteekrit suu lahti ajada, ja kui apteeker seda oli teinud, siis oli see ka saanud, mida ise käskinud.

Nüüd seisis kumbki kaasa oma mehe selja taga ja rahustas oma ärritatud teistpoolt.

Korraga kuuldus kerget koputust uksele.

„Ma olen unustanud!“ palus köster.

„Sa oled petnud, aga mitte unustanud, eesel!“ vandus opman ja viskas kaardikimbu lauale.

Koputati kõvemini.

Köster ei pannud seda aga tähele.

„Sa ei kuule ka seda, et keegi su maja lõhub!“ pahan-das opman. „Mängi sihukesega veel kaarte!“

Jälle koputati.

„Papi, keegi koputab!“ hüüdis köstrikaasa.

„Karjane tuleb oma karja südaöösel katsuma!“ õrrit-tas kaupmees.

„Ma ei ole teda kutsunud!“ vastas köster pool-ehmu-nult ja hakkas õllepudeleid laualt nurka lillepottide taha ära peitma.

„Võta ometi küünal ja mine vaatama!“ käskis köstri-emand, tõmbas kaardilaualt küünla, pistis selle köstrile pihku ja lükkas ta ukse juurde.

„Aga ehk on mõrtsukas!“ kohutas kaupmees.

„Oh, mis hirmus!“ hädaldas neiu Kaasike ja vaatas seinal olevasse suurde peeglisse.

Jälle koputati.

Ettevaatlikult, osalt hirmuga avas köster saaliukse ja laskis küünlavalgust kotta tungida, kus pisuke lam-bike juba enne punakat eha laiali laotas. Uks avati, ja pidulised nägid võõra mehe kogu, keda köster teretas.

„A-a!“ kuuldi köstri häält. „Võtke aga lahti! Issand õnnistagu teie tulemist minu katuse alla!“

„Neiu Kaasike!“ hüüdis kaupmees tähendusrikkalt.

Pahane opman käis aga mööda tuba edasi-tagasi ja urises: „Kui ka kirikhärra tuleks, ma ütleksin talle suu sisse, et köster päris eesel on! Kuidas võib terve aruga inimene niisugust patentlollust lubada, ja ise sealjuures veel au poolest köster!“

2

See võõra tulek segas korraga piduliste tuju: kellegi ei olnud asja, millega ta päriselt tegemist oleks teinud. Neiu Kaasike oli kaupmehe tähendusriikka hüüu peale „oh, mis hirmus!“ vastanud, ja nüüd seisis ta nagu kogemata peegli all ning kohendas oma riideid ja põllepitse. Kaupmees oli seda tähele pannud, läks emand Maasika juurde ja sosistas sellele tasa kõrva: „See rasvab sulgi!“, kusjuures ta silmi pilgutades neiu Kaasikese poole peaga liigutas. Kõik nagu ootasid midagi ja valmistasid endid selle millegi vastu; ainult opman käis endiselt mööda tuba edasi-tagasi ja pomises enesele midagi habemesse.

Alles siis, kui köster tagasi tuli, algas uus elu.

„Kes on?“

„Kas uus abiline?“

„Mis ta nimi?“

Niisugused ja sarnased küsimused langesid vanale Arnikale kaela.

„Uus abiline jah,“ seletas köster, „uus abiline Heinrich Madaras; seesama neh, keda mulle mu vana sõber Tartust soovitas.“

„Luise Frideriike Kaasike ja Heinrich Madaras,“ pomises kaupmees sekka, aga nii kõvasti, et see kõigile oli kuulda.

„Mis hirmus!“ kaebas neiu punastades.

„Kuhu ta jäi?“ küsiti mitmelt poolt.

„Ma viisin ta üles, tema oma tupp!“

„Kas ta siia ei tule? Tooge ta ometi siia!“ käis jälle läbi külaliste.

„Lööme ta täna Mudila rüütliks!“ pahvatas kaupmees Annemann sekka.

„Kas ta saksa keelt ka oskab?“ küsis kirjutaja abikaasa.

„Üsna saksa keelt rääkisimegi!“ seletas köster. Sellega oldi väga rahul.

Kõik palusid köstrit, et ta noort majalist kohe täna seltskonnaga tutvustaks.

Köstril ei jäänud muud üle, kui pidi teiste soovi täitma ja noormehele järele minema.

Veidi aja pärast ilmus köster uue abilisega. Seltskonda tulija oli pikka kasvu kahekümne-aastane noormees, ilusa õitsva näo, pisukese suu ja terava ninaga ning sõstrakarva silmadega mees, niisugune, kes oma välimusega teistele meeldib. Tema pisut häbelik muie pisukese suu ümber andis talle neitsi-ohtu näo, ja kui väikesed habemekarvad nina all ülespööratud lipsots-tega nagu rotisabakesed tema meheesse astumist ei oleks tunnistanud, siis oleks võinud seda pead ennem mõne neiu kui mehe omaks lugeda.

Algas esitlemine.

„Härra Madaras ja proua see ja see, ning härra see ja see,“ oli üksluiselt kuulda, mille peale Madara „rõõmustab väga!“ poolkuuldavalt kõlas.

Vaevalt oli köster „härra Madaras“ saanud öelda, kui Annemanni suust üle saali kõlas esitlemine: „Minu nimi on Johann Eduard Peeter Paul Pukski Ehregut Leberecht Kohvikott Kaalupomm Soolatonn vanapoiss Kaarel Annemann, teise gildi kaupmehehärra Mudilas!“

Annemanni ütlus veeres suust nagu vesi, nii ruttu ja kiiresti, et noormees Madaras arugi ei saanud, mida see pidi tähendama, ja suuril, osalt häbelikel silmil jäi ta esitletavat vahtima.

„Mis hirmus!“ kaebas neiu Kaasike. Isegi emand Maasikas, kes ikka vait armastas olla, ei jõudnud end tagasi hoida, vaid noomis: „Annemann on ikka vana Annemann!“

Ka köster tegi pahase näo ja vabandades ütles ta: „Härra Annemann on suur naljahammas!“

Nüüd alles sai Madaras vastata: „Rõõmustab väga!“ Annemann arvas aga veel midagi välja.

Ta pani käe oma kõrva äärde, nagu ei kuuleks ta hästi, ja küsis: „Mis noorhärрад ütlesid?“

„Rõõmustab väga!“ vastas noormees tõsiselt.

„Mis teid siis rõõmustab?“ päris Annemann otsekoheselt.

Madaras jäi niisugusesse olekusse, kus inimene enam mitte midagi vastata ei mõista. Ta kehitas õlgu ja punastas.

„Aga, Annemann!“ käis korraga emand Maasika suust noomiv hüüd.

Madaras lõi oma häbelikud silmad selle noomiva hääle poole. Tema ees seisis ilusa naisterahva kuju, kelle silmad nii kurvalt, aga siiski kaastundlikult tema otsa vaatasid.

„Mis hirmus!“ vaevles Kaasike.

Opman ja kirjutaja pidid naerma purskama, aga Madara häbelik olek hoidis neid tagasi. Köster oli pahane.

„Olge head, võtke istet!“ pakkus köster.

Madaras pööras Annemannile selja ja võttis sohva ees aset, mille ümber ka teised istet võtsid, kuna nad Madara otsa vaatama jäid, nagu oleks tema käes kord juttu alustada. Noormehel oli piinlik, ta heitles ise-enelega. Paistis, nagu oleks tema enesetunne saanud haavata, tema isik pilgata.

Annemanni temp oli ka naisterahvaid pahandanud.

„Niisugune on meie Mudila!“ kaebas emand Maasikas tõsiselt. „Niisugune ta on! — Härra Madaras, ega teie enne säärast nurka ei ole näinud?“

Madaras vaatas tänava pilguga noore emanda poole, kes selle piinliku vaikuse lõpetada oli mõistnud. Emand Maasika sõnad päästsid jälle keelepaelad valla.

„Ega härra Annemann nii hull ei olegi,“ seletas neiu Kaasike, „ja ega see Mudila ka nii sõge ei ole, nagu teie teda kujutate. Eks igal pool ole oma head ja vead!“

„See on õige jutt!“ kinnitas opman. „Paradiisi pole veel keegi tark maa pealt leidnud! Pole sellel Mudilal häda midagi; mõikab küll!“ Ja Madara poole pöördudes küsis ta: „Kas piiblit loete?“

Madaras ei saanudki vastata, kui Maasikas vahele astus ja ütles: „Juba jällegi oma piibliga! Ise kisklesite

alles, ja juba jälle kaartide kallale. Laske ometi võõrast inimest pisutki puhata!"

Nüüd nägi Madaras, et emand Maasikas just meelega tema vastuse vahele oli tikkunud, sest tema arvas piibli nime all pärispiiblit. Ja nagu instinktiivselt tundis ta, kuidas ta kena naise poole hakkas hoiduma.

"Nojah," hurjutas opman, „naised tahavad ikka kooreriisujad olla! Lähme, laseme ühe pisukese partii!"

"Tänan väga!" vabandas Madaras. „Olgu teine kord!" Madaras jäi sohva äärde naiste laua juurde, kuna mehed jällegi kaartide kallale asusid. Naised võtsid sohval aset.

"Noh ütelge, neiu Kaasike," küsis emand Maasikas, „mis head teie Mudilast leiате? Siin ei ole ju midagi niisugust, mida nimetada sünniks!"

Neiu Luise tundis, et teda noormehe ees kimpu taht- take ajada. Ta lõi oma selged suured sinisilmad noor- mehe peale, nagu tahaks ta ainult neid Mudilas vaata- misvääriilisteks pidada, ja vastas siis ägedalt: „Aga kus on siis parem? Igal pool on oma vead, ja ega meie nurk nii maha jäänud olegi. Meil on oma hea seltskond, ja kes selle tutvusega ei taha leppida, see leiab ka ümbru- sest head seltsi!"

Madaras vaatas uurivalt neiu otsa. Kuidas need silmad sätendasid, nagu salatuli oleks nendes hõõgu- nud.

"Jajah," vastas Madaras, kes tundmata Mudilat laita ei tahtnud, „ega asi nii hull ei ole, nagu ta vahel ka paistab. Nüüdsel ajal on igal pool juba kaunis laia- line seltskondlik elu! Kas Mudilas seltse ka on?" küsis ta nagu seletuseks.

"Mitte mingisuguseid!" vastas emand Maasikas.

"Ka mitte karskuseseltsi?"

"Mitte midagi!" vastas pagariemand.

"Meil on oma seltskond!" vabandas köstrikaasa.

"Ja mis muud seltsi meile veel tarvis läheb?" küsis valitsejaemand.

"Ma arvan, et seltsid lähevad ikka tarvis," seletas Madaras oma pisukesi kihvu keerutades ja otsi üles- poole lükates. „Seltsielu toob rahvale koguni teise lehekülje! Ja mitte üksnes rahvale, vaid igale üksikule

inimesele. Ütleme — kõned, ütleme — udupildid, ütleme — tantsuõhtud."

"Kas teie tantsite ka?" küsisid korraga naised.

"Oo jaa!"

Naistel oli hea meel.

"Väga kahju," arvas Madaras, "et siin üht üldist seltsi ei ole. Kui meil seltsid on, siis võime perekonnaõhtuid korraldada; ühe sõnaga: elu on koguni teine!"

"Mulle teeb see väga head meelt," seletas pagariemand, "et on tulnud noormees, kes säärase vaadetega ei ole nagu siit Mudila mehed! Igavesti mängivad nad kaarte, igavesti istume meie üksinda! Elust on mul juba, näe!" — ta näitas käega oma kaela, kusjuures ta pea üles tõstis, mislābi rind kõrgemale kerkis, nõnda et kaelamusklid ja rinna esimene võlv enam silma paistsid, "näe, siitsaadik on juba see elu läinud. Ela nagu kloostri!"

"Aga ma ei saa aru, mida teie soovite," küsis köstrikaasa, kellele pagariemanda elavus natuke iseäralikuna näis. "Meie elame ju siin üsna lõbusasti?!"

"Lõbusasti nagu konnad tiigis," vastas ilus emand, "krooksume ja krooksume, kuni surm meid mättasse ajab. Ütelge, kas on siin midagi, millega inimene rahule võiks jääda?!"

Ta vaatas oma suurte sõstrasilmadega köstriemanda poole, nagu tahaks ta sellega oma arvamistele kaks suurt sätendavat punkti otsa panna.

"Mis on meil, pereemadel, veel soovida? Ma ei saa aru!" lausus köstriemand.

"Soovida on palju," kinnitas emand Maasikas, "väga palju!"

Neiu Kaasike oli ammu tahtnud juba Maasika-emandale vastata. Talle näis, nagu tahaks pagariemand võõra noormehe ees niihästi oma ilu kui ka mõistusega hii-lata.

"Ma ei saa ka aru," küsis neiu Luise, "mis iseäralikku elu teie soovite? Ja mis elu naine peab soovima? Tal on ju oma kodu! Mis iseäralikku seltsi talle tarvis läheb?" Ja nagu oma õiget neitsilikku põhimõtet kuulutades ütles ta: "Tubli majaema käib kõige üle!"

„Tubli, tubli, neiu Luise!“ kiitsid naised.

Pagariemand naeratas kurvvalt.

„Kas teie seda kõike tubliks majaema tööks peate, mida meie igavesti teeme: kujume sukki, valmistame sööki, ja kui kokku tuleme, siis teeme ebemeid, mängime vahel kaarte ja ajame niisugust juttu, mis kedagi ei huvita?“ küsis ta veel kurvemalt.

Madaras kuulas seda suure huviga. Võõras emand võitis tema tähelepanu täiesti.

„Oh, oleks teil ka „väike“ kodus,“ naeris opmaniemand, „küll siis kõik igavus kaoks!“

„Võib olla!“ vastas Maasikas kurvvalt. „Kui üks mängisu ära ajab, siis peab teine lõbu pakkuma!“

„Oh, mängige ometi midagi, proua Maasikas, mängige ometi midagi,“ palus korruga kirjutajaemand, kelle sõna „mäng“ Maasika mängu meelde tuletas.

„Jah, mängige midagi!“ palusid ka köstriemand ja valitsejakaasa.

Neiu Kaasike näis tusane olevat.

„Olge nii lahke!“ palus Madaras.

„Kas teie ka mängite?“ küsis Maasikas.

„Ma küll ei mängi, aga ma olen suur muusikasõber! Olge nii hea, mängige!“

Sel ajal oli köstriemand kitarri toonud ja ulatas selle pagariemandale.

Nagu vastu tahtmist võttis mängija kitarri ja poolvastumeelselt hakkas ta keeli katsuma.

Imelik-aralt kostsid tasased hääled mänguriista keeltelt kuulajate kõrvu ja ärritasid nende tundeid.

Kohe sai Madaras aru, et emand Maasikas osav kitarrimängija oli. Madarale kuuldus, nagu tuleksid hääled kusagilt kaugelt, nagu mõnest kaugest laanest, kuhu keegi metsapiigade meelitusel Murueide metsa ära oleks eksinud, ja seal hüüab ja kaebab ja palub, et keegi teda õigele teele, inimeste sekka saadaks, sest metsaelu näis tema ära olevat tüüdanud!

Aga miks kostsid bassikeeled nii hukutavalt, nagu oleks see mõne metsavaimu meelitus? Ja kõik see sulas teiste häältega üheks magusaks luuleks, metsapiigade häälte sarnaseks, mis noormeest Murueidekese põlisesse laantesse meelitab, kus on nii hea elada!

Tasa hakkas emand Maasikas Otto von Leixner'i laulu laulma:

„Wo warst du denn so lang', so lang'?
Mir war's um dich so trüb und bang,
Mein Kopf, mein Herz, sie waren krank!
Ich hoffe nicht mehr diese Stund'!
O, küss mir rot den bleichen Mund,
Dann werde wieder ich gesund!“¹

Neiu Kaasike ohkas, tõusis püsti ja tegi, nagu oleks tal kõögist tarvis midagi tuua, kõstriemand ja valitseja-emand vaatasid teineteise poole, nagu ei saaks nad aru, miks pagariemand niisuguse laulu laulis. Emand Maasika silmades näis aga niiskus hiilgavat, ja nagu ei mõtleks ta midagi, vaatas ta enese ette.

„Bravo! Ilus! Tore!“ hüüdis Madaras, kes ennast juba nagu kodus tundis.

Ka kaupmees Annemann oli kaardilaua äärest seda kuulnud, ja kui Madaras oma „bravod“ lõpetas, alustas ta laia, lameda häälega:

„Tõtta ära pimedusest,
Mine välja rumalusest!“

„Kuss, kuss!“ kisendas köster. „Kuss, pea, sõge, suu kinni!“ ja pani kaupmehele oma suure käe otse suu peale. Kaupmees jäi vait, ja kui köster oma käe ära võttis, hakkas ta suure häälega naerma, tõusis ja läks Madara juurde.

„Kas Zeus on kaameli peale vihane?“ küsis ta Madaralt.

Madaras naeratas ja vastas: „Ei ole!“

„Nii!“ hõiskas Annemann. „Sisseastumise eksam on tehtud! Siis löön mina sinu, Hendrik Madaras, Mudila

¹ „Kus olid sa nii kaua, kaua?
Mul oli sinust kurb ja kahju,
Mu pea ja süda olid haiged!
Ei ma looda enam seda tundi!
Oh, suudle mu kahvatanud huuled punaseks,
Siis saan ma jälle terveks!“

esimese klassi rüütliks ja kavaleriks, jätan jumalaga ja hakkam koju minema!"

Selle juures oli ta Madara käe oma pihku võtnud ja raputas seda vastu teise tahtmist tugevasti.

"Saab küll, küll juba!" naeris Madaras vastu.

"See ei ole veel midagi!" laskis kaupmees vaimustatult edasi. „Sellest ajast peale peate teie veel enam nägema! Teie peate nägema Mudila uksi enese ees igal pool lahti olevat ja end üle ukسلävede hea meelega sisse ja välja minevat!"

Madaras ei teadnud, kas nutta või naerda, nii isevärki oli see kõik temale.

Annemanni lahkumine andis ka teistele märku, et nad minema hakkaksid. Mehed lõpetasid. Naised hakkasid riidesse panema. Suure tänu ja kiitusega saadeti külalised minema.

Ka Madaras läks üles oma tuppa, katusealusesse kambri, kus teine voodi palja kotiga teisest nurgast nii mahajäetuna silma paistis. Nagu Madaras märkas, pidi see olema vist teise abilise jaoks, keda veel siin ei olnud.

3

Võõrastav tunne täitis Madara hinge, kui ta oma tuppa astus, kus kütmata, kinnine õhk tema nina ärritas nagu mõnes võõrastemaja kambri, mis mitu aega peremehe ihsuse pärast kütmata on peetud.

Nõrk küünlakuma valgustas kambri sisemust, millel mingit meeldivust ei olnud. Madala katusealuse toakese lagi oli vaevalt kaheksa või üheksa jalga kõrgel, seinad tapeetidega üle tõmmatud, aga need olid pragenenud ja ülalt rippusid paiguti lahtised tükid tolgen-davalt alla.

Kõik see ei ülendanud Madara tuju. Ta tundis, kuidas võõras paik temasse esialgu rõhuvalt mõjus.

Ta märkas liikmetes viludust. Nagu iseenesest ligines ta raudahjule ja pani käe selle vastu, mis tema õrna peopesa oma jäise külmusega kõditas ning ärritas: tema nina oma külma raualõhnaga, nagu tühi riulgi teisel pool seinas oma kibeda tolmuhaigusga.

Madaras väristas end kõigest kehast. See ei olnud haiguseelne väristus, vaid elama-hakkamise palaviku esimene ärevus uues kohas.

Madaras mõistis, et külmatunne enam sellest tundmatest tuli, mis teda siin piiras, kui just toa viludusest.

„Või siis siin, siin pean ma elama hakkama?“ küsis ta imestades eneselt. Selles küsimuses peitus see rahulolematuse, mis ta siit oli saanud.

Koguni teiste tunnetega oli ta siia kippunud, oma esimesele kohale. Noormehena tundis ta eneses tööjõudu, ja see jõutunne andis temale tema enesest-lugupidamise. Ta oli kujutlenud, kuidas ta noore kooliõpetajana uude kohta ilmub, kuidas teda tähele pannakse, tema sõnu hinnatakse, tema väärtust tuntakse ja sellest lugu peetakse. Aga esimene kokkupuutumine oli sellele risti vastu. Näis, nagu ei oleks see seltskond kõige vähematki märganud, et nende seas inimene oli, kellele oma nägu ja teguviis võis olla. Ei, elu paistis temale vana kangruna, kes teda nagu iga harilikku lõnga kangasse teiste sarnaste külge tahtis lüüa, ja nii edasi ja edasi, kuni kangas valmis. Paistis, nagu ei sooviks elu sugugi, et mõni lõngakeere suurem või isesugusem oleks. Jah, niisugust kirjut lõnga, nagu kaupmees Annemann, niisugust sallis see elu küll, aga mitte teise keeruga, teise jämedusega. Pettumus oli suur. Ka oma peapüüet, oma kodukeelt seltskonda viia, ei saanud Madaras siin teostada. Austusest vana köstri vastu oli ta hakanud seda keelt rääkima, mida Arnikas armastas, ja nüüd tundus talle, nagu oleks kõik raisku läinud.

See ärritas teda.

„Hoo!“ naeris ta oma südames. „See on üks isesugune seltskond. Sellele on praegused haridusepüüded sootuks tundmata!“

Ja neid sellesse seltskonda istutada, neile uue aja haridusepüüdeid armsaks teha, neid edasi kasvatada — seda võttis ta kindlasti nõuks.

Seal tulid talle seminari kooliõpetajad meelde. Ta mäletas väga selgesti, kuidas aktusekõnes usuõpetaja neid seitsmekümne kahega oli võrrelnud, kes head

seemet lähevad külvama, kes pimedust lähevad valgustama. Ja kõige sellega segunesid tema lugemiste kokkuvõtted, mis ta siit ja sealt ajalehtedest ja raamatutest oli saanud. Neist oli aegamööda kujunenud noormehe maailmavaade, mille järgi ta nüüd rahvale kõike seda tahtis pakkuda, mis armas, mis kaunis, mis hea ja lõbus on kuulda.

Ja nüüd? Nüüd korraga ei pandud teda tähelegi, loeti niisuguseks, kes nendesarnane on! Ja seal oli kaupmees Annemann tema korraga rüütliks, Mudila rüütliks ja kavaleriks lõonud!

„Kelle rüütel mina siis õige pean olema?“ küsis ta eneselt ja hakkas ennast riidest lahti võtma.

Tulid meelde tuttavad. Nende ritta seadis ta ka siin nähtud. Ja korraga ütles ta: „Aga pagana kena naisterahvas on see emand Maasikas! Ja tema mäng? Ilus!“

Nagu tahtmata hakkas ta nõiduvaid häali kuulma, mis teda kaugele, kaugele kutsusid. Veel asemel pikali olles kuulis ta neid helisid ja nende magusal õõtsutusel uinus ta magama.

Alles hilja hommikul ärkas Madaras. Toas seisnud veega pesi ta silmad, kusjuures ta oma linnaseepi reisikastist tarvitas, ja kui ta näo ja käed hästi oli kuivatunud, hakkas ta juukseid korda seadma. Need olid tal pisut käharad ja sünnitasid hoolsal sugemisel otsaesisele kaks väikest liikuvat keerdu, mida Madaras vabalt armastas kanda. Kui ka pisukesed vurrud olid korda seatud, läks ta alla.

Eeskojas sai ta köstriga kokku. Sellel olid suured pikkade säärttega saapad jalas. Nähtavasti tuli ta töölt.

Sügava kummardusega teretas noormees köstrit. Arnikas vaatas uurivalt Madarat, ja kui ta nägi, et see täielikus hingerahus oli ja enese nagu kodus tundis olevat, siis võõrastas see teda pisut, sest seda ei olnud ta teiste noormeeste juures märganud. Siiski küsis ta: „Kuidas tunnete end siin?“

Madaras naeratas pisut ja vastas: „Väga hästi!“, nagu tahaks ta ütelda: „Kui teie minu juures enesel hea tunnete olevat, siis teeb see mulle väga head meelt!“

Köster märkas, et Madaras mitte kassisarnane ei

olnud, kes maja müüre armastab, vaid kes end seal kodus tunneb, kus tal inimestega kokkupuutumist on.

Nad läksid välja aeda. Köstril oli suur aed, ilusate kruusatud teedega, mille kõrval marjapõõsad ja viljapuud kasvasid. Keskkohad olid keeduvilja jaoks jäetud.

„Siin jalutame sügiseti!“ sõnas köster.

„Ilus, väga ilus, justkui Eedeni rohuaias,“ meelitas Madaras vana köstrit.

„Muudkui Eeva puudub!“ arvas köster.

„Seda annab jumal omastele unes!“ naljatas Madaras. Köster naeris.

Nende jutt läks koolitööle. Siin kuulis Madaras, et teine abiline Jürisson siit-kihelkonna mees olevat, et ta juba kolmandat aastat teenivat ja köster temaga rahul olevat; ainult üks viga olevat tal, nimelt kangekaelsus.

„Jürisson on väga hea mees,“ kiitis köster, „läbi ja läbi koolimees, aga kangekaelne! Mis tema kord ette võtab, mida tema kord tahab, see peab nii olema. Aga tark poiss!“ lõpetas köster.

Seal jooksis Luise-neiu neile nagu kogemata vastu, nagu ei oleks ta jalutajaid näinudki. „Onkel, onkel!“ hüüdis ta pool-lauldes, „kohv on valmis!“ Ja kui ta Madarat märkas, kohkus ta pisut ja vabandas häbenedes: „Mis hirmus, ma ei näinudki, et härra Madaras siin on!“

Neiul oli valkjase-hall pruunitäpiline kleit seljas, mis talle nagu suure kassi saleduse andis.

Madaras imestas, et ta eile õhtul neiu Kaasikest ei olnud märganud.

„Vaata, härra Madaras,“ naeris köster neiu Kaasikest nähes, „eks anna jumal seda omastele!“

Neiu ligines, ja nalja pärast esitles köster noori teineteisele. Neiu puikles kätt andes, aga puiklemises oli nii palju naljatust, tõtt ja häbelikkust, et see niisasti noorele kui vanale lõbu tegi.

Kui tuppä jõuti, auras kohvikann juba laual.

„Kuidas teile meie eilne seltskond meeldis?“ küsis köstriemand kohvilauas Madaralt.

„Väga lõbus seltskond, ainult Annemann...“ seletas Madaras.

„Ärge pahandage!“ sõnas emand. „See on Mudila nõrkus. Ta ei kõlbaks küll siia, aga kui meie ainus kaupmees peab ta seas olema — muidu ei lähe!“

„Aga emand Maasikas?“ küsis Madaras.

Neiu Kaasikese silmad sätendasid, kui Madaras seda küsis.

„See on meie pagariemand,“ vastas majaema, „ka see ei ole meie alaline majasõber! Aga ta on kirjutaja perekonnaga sugulane või sõber ja meie jälle nendega, nii et ta vahel meie seltskonda tuleb!“

„Aga mängis ilusasti!“ arvas Madaras.

„Kui muud midagi teha ei ole!“ viskas Kaasike sekka.

„Temast, sellest emand Maasikast, võib teile palju rääkida,“ seletas köster. „Ta on imelik naisterahvas!“

„Alp!“ kinnitas emand.

„Jah, eks ta alp ole ka, aga tal on ka palju häid omadusi!“ hakkas köster seletama.

„Kellel?“ küsis emand häält tõstes.

„Eks pagariemandal ikka!“

„Ennäe mul häid omadusi!“ seletas emand kärmelt. „Tühipaljas! Vaata, kuidas ta riides käib?! Kuidas ta albib?! Ja mis ta eile laulis? See oli ju kõik selle noorhärä meelituseks: „Oh suudle mul kahvatanud huuled punaseks, siis saan ma jälle terveks!“ Kas see kellegi laul oli!“

„Kuidas?“ küsis köster. „Mis? Kes peab suudlema? Minu majas?!“

„Mine küsi emand Maasika käest! Tal on ikka oma hullutujud meeles!“ pahandas emand.

„Kes ta sündimise ja hariduse poolest on?“ küsis Madaras.

„Aga tont teda teab!“ õiendas emand. „Noores põlves elas ta mõisas, käis välismaal... Siis räägiti...“

„Kuss!“ noomis köster.

„Noh, ei tea, keda mina kardan! Ta tegi mul oma lauluga eile meelega üsna pahaseks! Näe, neiu Luisegi häbenes ja läks kööki!“

„Noh, mis ta siis õige laulis?“ päris köster.

Emand hakkas naerma:

„Ta ei laulnud muud midagi, kui tahtis musu saada!“

„Mis hirmus!“ häbenes Kaasike.

„Minu majas!“ imestas köster.

„Päris sinu omas majas jah!“ õrritas emand.

„Noh, kes teda siis musutama pidi?“ pahvatas vana Arnikas korraga naerma.

„Võta sa hullu kinni!“ vihastas emand tehtud vihaga.

„Parunipoeg või kellega ta lugusid löi...“

„Kuss!“ kurjustas köster. „Minu söögilauas ei tohi niisugust juttu ajada!“

„Onkel, mis see keelamine aitab?“ naeris neiu Luise.

„Härra Madaras saab seda ikkagi teada!“

„No jahvatage siis!“ viskas köster käega.

„Õige mul asja, keda sul hoida! Läheb parunipojaga välismaale; eks seal läinud lahku. Tuli teine koju, läks va pagar Maasikale mehele. Nüüd räägib iga päev: „Ei ma oma meest armasta!“ Ei tea, kes sealjuures süüdlane. Pole lapsi ega kedagi!“

„Aga ilus naisterahvas!“ sõnas Madaras.

„Aga mitu puuda seal värvi peal on?“ küsis emand.

„Kas sina oled tema värvi kaalunud?“ tõreles köster.

„Kaalunud või mitte, aga seda saab iga inimene aru, et see värv on! Näe, meie neiu Kaasike, ka punane tüdruk nagu õun, aga kus tema?!“

„Alati saidad ees, — pagariemand!“ naljatas neiu Luise.

„Olgu nüüd saidad ees või mitte, aga värvi on seal küll ja küll!“ kinnitas köstriemand.

Lauasolijad hakkasid naerma. Madaras vaatas hea meelega neiu Luise otsa, kui see nii kavalalt naeratas, kusjuures ta silmades salatuli sätendas.

Jälle imestas Madaras, et ta eile seda ilusat sätendavat läiget, seda taltsutamatu vaadet ei olnud märganud.

„Kuidas teile pagariemand meeldis?“ küsis neiu Luise.

„Mis seal meeldida! Inimesena ei ole ta mitte inetu näoga, aga mulle näis tema jutt kaunis vabana.“

„Ah, sellega ta just kehkleb nooremate ees!“ seletas neiu Luise. „Ma olen tähele pannud: kui seltskonnas keegi võõras viibib, keda ta enne näinud ei ole, siis hakkab ta säärast tarka juttu ajama, et pane aga imeks!“

„Minule see ei meeldi!” seletas köster. „See on nagu kana laulmine või kui lehm härja viisi mõirgab. Ei kõlba!”

„Aga miks?” küsis Madaras.

„Tal ju seelik seljas!” arvas köster.

„Aga kirikhärral on ju ka seelik seljas!” tähendas Madaras.

See oli köstri meelest liig. Ta lõi silmad suureks, mõtles natuke ja küsis: „Teie olete siis ka üks neist, kes kirikhärrade seljas sõidavad? Nüüd on üks uus sort inimesi, kellel iga kolmas sõna kirikhärra on.”

„Ei, mitte!” seletas Madaras. „Ma ütlesin seda võrreldes. Riie ei tee ju veel meest meheks. Aga minu meelest on üsna kena, kui naisterahvas ka rääkida oskab, kuid muidugi teatud piirides. Meie praegune seltskond ei saa muidu läbi. Niisuguseid asju on tarvis!”

„Need on noorte unistused!” vastas köster targa näoga. „See on kõik üks niisugune kraam, nagu need seltsid ja asjad! Rahva rikkumine! Ei tea, kuidas meie omal ajal läbi saime. Ei olnud seltsi, ei midagi, aga mehi oli enam kui tarvis!”

„Jaa, see oli oma aeg!” õiendas Madaras. „See oli oma aeg, aga nüüd läheb seltse inimestele just tarvis!”

„Ah teie olete ka üks rahvavalgustaja?” küsis köster. Madaras ei teadnud, mida vastata.

„See on,” küsis ta, „mida te selle all mõtlete?”

„Niisugust, kes mööda seltse jookseb ja karjub: eestlane, eesti rahvas, eesti keel, ässitab talupoegi üle mate vastu, naerab usku, teotab kirikut, laulu ja muusikat, pilkab, — see on meie aja rahvavalgustaja!” Köster oli väga ärritatud.

„Ei,” vastas Madaras, „seesugune ei ole mina mitte. Mina olen suur ususõber. Ma tean, et usu langemine on rahva langemine. Usk on kõikumatu kalju, mille alus ei liigu, ja kes sellel alusel seisab, see püsib kindlasti jalul. Ka talupoegade iseäralikku hellitamist ma põlgan. Niisugusel korral — kolm sammu vahet! Muusikast ja laulust pean ma suurt lugu ja tean, et see rahva kõlbelise jõu tõstmist kasvatab. Aga me peame olema ka vabameelsed edu poole püüdnud rahvuslikul alusel. Seepärast leian ma just seltsielu, nimelt meie

seltsid niisugused olevat, kus me oma rahva iseteadvust kombelisel teel võime tõsta, kus me noorsugu võime kombeliselt kasvatada ja talle kombelist lõbu pakkuda!"

Köster kuulas, kuulas, rüüpas oma suure tassi tühjaks ja ütles: „Need mõtted on õiged! Aga küll teie Jürissoniga riidu lähete! Temal on isesugused mõtted!"

„Mida siis tema tahab?"

„Aga pagan seda teab," viskas köster käega. „Ei minu, vanainimese pea seda kinni võta!"

Hea meelega lahkus köster söögilauast. Ta nägi, et ta noormehe oli saanud, kes peaaegu nagu tema mõtles. Ta tundis küll, et see noormees midagi teistsugust räägib kui tema, aga ta tundis selle vahel loomusunni järgi ka sugulust, tutvust, ja see tegi talle head meelt.

Noored läksid aeda, kus nad krocketit hakkasid lööma, köster kadus aga töö juurde.

4

Madara esimesed päevad läksid uues kohas üsna lõbusasti mööda. Ilmad olid mõni päev küll juba sügise nagu olnud, aga soe augusti lõpp andis ennast veel selgesti tunda ja meelitas inimesi, kellel väljal töid enam ei olnud, siiski väljas olema ja eelolevate pikkade sügiseste toapäevade tuska sellega kahandama.

Aga päevad ei jäänud niisugusteks. Madaras ei olnud saanud veel nädalatki uues kohas elada, kui tuul vesikaarde pöördus ja peenikest seenevihma hakkas sadama. Madaras oli sunnitud oma puuris istuma ja seal seda elu natuke maitsma, mida ta terve talve pidi hakkama elama.

Oma üksikut vangielu ei olnud ta esiti tähelegi pannud. Aga nüüd, kui päeva, teise ja kolmanda sadas, hakkas Madaras söögilauas igavuse üle kaebama.

„Las sadada," naeris vana Arnikas, „saab ilusaid seeni!"

See ei huvitanud Madarat.

Enne oli ta neiu Luisega aias jalutanud, naljatanud, krocketit mänginud, nüüd oli see võimatu. Ta katsus

küll ka söögi järel natuke köstri pool edasi viibida, aga kõik hakkasid tööle, ja Madaras puges jälle üles oma urkasse, ehk ta küll nii hea meelega neiu Luise juures oleks viibinud, sest see oli majas ainus inimene, kes naljatada armastas. Vanad olid tõsised, väga tõsised.

„Nüüd tahab igavus ära tappa!“ kaebas Madaras juba kolmandal päeval.

„Ma võin teile natuke tööd tuua,“ arvas köster. Ja kui Madaras sellega rahul oli, tõi köster talle pika raamatu, kuhu ta lehtedelt pidi puhtalt ümber kirjutama inimeste nimesid, kes tuleval pühapäeval lauale tahtsid tulla.

„Kas värsked ajalehti ka saab?“ küsis Madaras.

Köster tegi suured silmad.

„Ei, neid meie ei loe: rikuvad muidu inimesi ja viidavad aega, sõimavad üksteist, ja selle eest pean mina raha maksma? Parem lähen kiriku alla kõrtsi, seal saan ilma rahata sõimu küll ja küll kuulda!“

Madarale tundus see uudisena.

„Siis pean mina lehe tellima!“ vastas noormees.

„Äh,“ lõi köster käega, „ei maksa raha raisata! Jürisson tellib üht sõgedat. Ma olen seda ka vaadanud — paljas kiusuajamine! Aga kirikhärra annab mulle vahel mõne saksa ajalehe, sealt kuuleb mõndagi head. Mineval aastal lugesin neid reisikirju, mis — noh, nimi läinud ära! vanainimese pea —, mis ta jalgsi läbi maailma tegi; olid väga huvitavad!“

Noormeest panid Arnika vaated imestama. Ja kui köster toast lahkus, tõusis Madaras laua tagant ja hakkas ärritatult edasi-tagasi käima.

Nagu meelega näis tal siin kõik teisiti olevat. „Ja säärane inimene peab koguduse juhataja olema,“ arvas Madaras. „Ma tahan katsuda, ma tahan näidata!“

Oma meeles võttis ta ette kõigepealt Jürissoni kallale langeda, kes siin paar aastat tööd oli teinud, aga niipalju ei olnud osanud mõjuda, et köster säherduste vaadetega ei esineks.

„Noh, kas igavus kadus?“ küsis köster lõunalauas.

„Mitte raasugi!“ vastas noormees ja vaatas Kaasikese otsa.

„Kui härra Madaras tahaks, siis, onkel, võtke härra Madaras homme vallavanem Kröitsbergi varrulle kaasa,“ rääkis Kaasike. „Seal saaks ta natuke igavust peletada!“

„Miks mitte,“ seletas köster, „aga sina pead siis maha jääma; selle teega ei vii meid vana ruun läbi.“

Tuli pisuke puiklemine. Noormees ei tahtnud neiu sundida varrulõbust ilma jääma ja lubas ise maha jääda.

Mõlemad vaatasid teineteise otsa, naeratasid ja tundsid lõbu.

„Aga, papi,“ arvas majaemand, „võta nad mõlemad ligi. Selle tee saate ikka käidud!“

Nõnda jäigi.

Teisel päeval pärast kirikut sõideti vallavanema poole. Ka see päev oli vesine, vesine septembri-ilm. Vihma tibas peenikeselt-peenikeselt nagu läbi jõhv-sõela ja muutis juba enne poriseks läinud maantee hiilgavaks porijõeks, milles kaks roopakohta kaugelt silma paistsid.

Meie sõitjad olid kõigest ühe vihmavarju ligi võtnud, mille Madaras kohe enese kätte oli saanud, et köstril vabam oleks hobust juhtida ja neiu Kaasikesel parem nende vahel istuda.

Siiski kippus sõitjate istease selle läbi kitsaks minema, et nad ühe vihmavarju alla endid kokku litsusid.

„Nihkuge siiapoole,“ palus Madaras neiu Luiset, „teil on väga halb olla!“

„Väga hea, väga hea!“ vastas neiu ja tõmbus koomale, et mõlemal istujal tema kõrval parem oleks.

„Ärge kartke!“ noomis Madaras.

„Mis hirmus! Ma ei karda teid sugugi.“

„Siis tulge kõrgemale!“

Neiu nihkuski kõrgemale, enam Madara ligemale. Nad mõlemad tundsid, kuidas nende ihusoojus teineteisega sõbrunedes läbi riiete tungis; nad mõlemad tundsid, kuidas vahel vankri põrutused neid üsna teineteise vastu litsusid; ja nõnda sõideti edasi.

Pealisriided läbimärjad, jõudsid nad vallavanema poole, kus varrulisi juba murruna koos oli.

Maja välimusest võis näha, et Kröitsberg jõukamate peremeeste kilda kuulus.

Oma esiisade elumaja, suitsutare asemele oli ta uue kivimaja ehitanud, kus uuema viisi järgi eeskojad, saal, söögi- ja magamiskambrid asetsesid. Et aga loomad, kellega eestlane nii kaua sõbralikult koos on elanud, kes talle juba orjapõlvest saadik südame külge on kasvanud, mitte kaugel ei asuks, oli Kröitsberg loomalaudad põiki toa otsa ehitanud. Seeläbi kaotas maja puhtus palju, niisama ka ilu, kuid kes sellest küsis, kui aga kõik nii käe-jala juures oli. Maja sai nende lautade läbi enesele küll savisõtkumise roobi kuju, aga ka sellest ei küsinud Kröitsberg.

Iselaadi segakuju kandis ka maja sisemus. Põrandad olid värvitud, seinad paberiga löödud, akende ees rippusid omakootud eesriided, saalis seisis sohva pehmete toolidega ning klaveriga, söögitoas asetses suur saarepuust nikerdatud puhvetkapp, aga sellest kõigest hoolimata paistsid igalt poolt suitsutare elanikkude viisid välja: saalist klaveri takka leidis Madara silm suure vaskrõngastega ja võrudega sõidulooga ning pika vedrutava varrega piitsa. Klaveri kõrval asetses klaasustega raamatukapp, riulitel vedelesid paar määrdunud, köitmata raamatut ja lõhkirebitud ajalehelisad, aga nende tagant paistis hobuserautamise kast riistadega — kabjalõikamise noaga, tangidega ja vasaraga — toredalt välja. Söögitoa uhke puhvetkapi otsast vaatas terve kari kõiksugu tarberiistu: hõõvlid, saed, peitlid ja valmistegemata rangipuud, uudishimulikult pikale söögilauale, mille ümber viini toolid puupinkidega võistlesid, ja tervele majale oli peremees imepisukesed aknad ilma õhuruutudeta lasknud teha, mille tõttu õhk küll väljakannatamatuks läks, iseäranis talviti, aga Kröitsberg oli ütelnud: „Ega ma ometi maailma oma puudega kütma või hakata? Niisugused lapid on sakste asjad; ega meil ometi sakste kopsud pole, et nad külma „luhti“ välja võivad kannatada!”

Ja kui kord talvel lastehaiguse ajal tohter seal oli käinud ja nina kärtsutanud ning õhuruutu otsinud, aga seda mitte leidnud ja siis vihastanud, naernud vana Kröitsberg naisele: „Tänu jumalale, et need põrguaugud mul tegemata jäid, muidu oleksid lapsed ära külmetanud! Ennäe mul tohtrit või asja!” Kui aga kaks last

ometi surid ja kui vana selle põhjust sinnatoodud toht-
rilt päris ja kui tohter oli vastanud: „Kuule, Kröitsberg,
sinu toad on „lufti“ poolest väga vaevalised, sinu lap-
sed surid sellepärast, et toad umbsed on“, siis hingas
Kröitsberg sügavalt, tõmbas kopsu paksu õhku täis,
ajas käed laiali ja ütles tõsiselt: „Oi tohtrihärä, siin
on seda parka õige küll ja küll!“

Seesugune oli Kröitsbergi maja, kuhu varrulised
jõudsid.

Kröitsberg ise oli pisuke, madal, paks, rullaka keha
ja palja pea ning paljaks aetud lõuaga mees, kelle näol
alati lahe muie heljus. Vallavanemaks oli ta juba ammu
tahtnud saada ja viimaks sellele kõrgusele suure joot-
mise läbi tõusnud. Hea meelega armastas ta kuulda, et
ta vallavanem on.

Et vihma pärast ei võidud õues olla, oli varrumaja
inimesi puupüsti täis.

Heaks meeleks leidis Madaras varruliste seast ka
kirjutaja naisega ja emand Maasika, nõnda et ta esi-
algu ennast seal mitte üsna võõra ei tundnud ole-
vat.

Tasane jutukõmin täitis tervet peomaja. Siin ja seal
istusid inimesed koos ja ajasid oma tuttavatega juttu.
Madaras lõi enese Mudila naiste-meeste kilda, kelle
seas ka mõned peremehed olid, ja kuulas, kuidas
mehed tänavuse viljasaagi üle arutasid.

Siin ja seal nägi ta, kuidas emad ja neiud pead kokku
pistsid ja üksteisega, nagu märgata võis, uute isikute
üle aru pidasid.

Madarat ei huvitanud meeste jutud sugugi. Varsti sai
ta aru, et kõik see seltskond iseennast täis, uhke rah-
vas oli, kes oma jõukusega armastas hoobelda.

„Va Kalda Hans ka kedagi!“ rääkis üks jäme bassi-
hääel teisel pool laua otsas. „Hilp ees ja tallukas taga!
Tema ka! Mis tema on? Kelle ta arvab enese olevat?
Lasknud enesele ka vedruvankri teha! Hobune aiste
vahel nagu minu vasikas, naine nagu tuleraud, sõidab
ka!“ Ta lõi rusikaga vastu lauda: „Seda ma ei salli,
kui vaene uhke on! Moonakas!“

„Aga tal olid tänavu ilusad linad!“ seletas teine
peremees. „Saab oma 400!“

„Mis lina?“ vastas pahandaja. „Lina nagu nälginud pörsa karvad! Aga tule vaata, kus minul, — nagu Moosese habe: pikk, sile; vaata kõrvalt: justkui siid!“

„Noh, sulle lähebki tarvis,“ õiendas teine, „sul põlesid ju heinaküünid maha!“

„Eh,“ laskis taat edasi, „see täpe ei tähenda Liiva-vanale midagi. Ma sain ju tulekassast oma jao kätte. Kas ma ei tea, kelle torgatud ta on? Aga las torkab veel! Ma ostsin pärast kiuste naisele suure villase rätiku ja tütrele linnavillase kleidi, lasksin vedruvankrile uue põlle teha ja kirikukarikale ostsin ka uue katte peale. Las näha, mis Liiva-vana võib!“

„Mis sa Liiva-vanale teed!“ naersid mehed.

„Oo, kurat, mitte midagi!“ hõiskas kõneleja.

„Kuule,“ käis korraga Madara kõrva ääres kiunuv hääl, „kuule, kirjutaja Kaarel, lähme hobuseid vaatama!“

Madaras pööras silmad sinnapoole ja nägi kutsuja ühe suure habemega mehe olevat, kes kirjutajat nimepidi hüüdis.

Kirjutaja ei pannud tähelegi.

„Kuule, Kaarel! Hei, lähme!“

Ta hakkas kirjutaja õlast kinni ja raputas. Madaras nägi: mees sai pahaseks, et kirjutaja Kivi ei vastanud.

Mees raputas edasi.

„Ära lõhu!“ vastas kirjutaja kurjalt.

„Eh-eh-hee!“ naeris habemik, „saab ka vihaseks. Ise valla poiss! Kurat, nüüd lähevad aga saksikud uhkeks. Toida neid, maksa neile palka ja viimaks hakka nende ees ka veel mütsi maha võtma! Ei, vennas, seda sa ei saa! Valla sant, valla poiss!“

„Mis sa nüüd larmad!“ taltsutas habemikku paks naisuke. „Näe, uus koolihärra kuuleb ka. Tere ka, koolihärra!“ Mammake pakkus Madarale kätt: „Olete ikka vist uus koolihärra?“

„Mis koolihärra?!“ vihastas habemik. „Sihukesamane koolmeister nagu vana, nagu meie vana Mõdu, meie vana koolmeister!“

„Ole ometi vait!“ taples naine ja pani mehele käe suu peale.

Mees tõukas aga käe kõrvale ja pahandas edasi:

„Kas teil raha ka kellelgi on? — Mitte kellelgi, aga Angerja Mihklil on! Tahate, pange välja!“

Naine lükkas aga Mihkli edasi ja läks Madara juurde.

„Kas koolihärral on ka igav siin võõra rahva seas?“ küsis mammake.

„Ei saa aru!“

„Eks ta ole! Teie ju inimestega harjunud. Aga mis sa meie Anniga teed. Ma pidin ta tänavu ka kihelkonnakooli tooma, aga teine nii kartlik: hakkad kõvasti rääkima, kukub kohe valgeks! Näed ikka, et arg veril! Muidu hea laps küll: laulab nii ilusa häälega, ja loeb, ja kõik!“

„Noh, küll me oskame lastega läbi saada!“ julgustas Madaras mammakest.

„Jah, üks ta nüüd ole kah, aga üks last ole kodu ka tarvis. Tahtsin Anni ikka linnakooli panna, üks siis jään aga üsna ilma abita. Mis sa teed ära? Eks pea lapsi ikka kooli panema! Anni mul nii hea laps, aga üks pead ikka linna viima: ta ei mõista ju neid peenemaid kombeid. Tahab ikka õmbluskooli minna! Eks ta õpi ikka, noor inimene! Näeh, Nõmme Jüri tütar käis linnas koolis, mis tal nüüd viga? Saanud aehugaardile mehele! Elavad nagu saksad — joovad kohvi ja kõik, magavad keskhommikuni. Justkui saksad!“ korutas eit.

„Mis sa seda Nõmme Liinat ka räägid!?“ parandas teine naine kõrvalt. „See pidi ju mehele minema. Hea ikka, et ühe kätte sai! Pole seal aehugaarti kedagi, va kohtukirjutaja, joob teine nagu siga!“

„Või neid tütreid ka linna kedagi viia!“ kahtles keegi naiste seast.

„Noh, meie Annist nüüd seda küll karta ei ole,“ tõendas esimene mamma. „Meie Anni pane kas või kahe poisi vahele magama, ikka puhas kui linaseeme!“

„Ema, mis sa siin nüüd na vaidled?“ küsis korraga ühe naisterahva häälel Madara selja taga. Juurdetulija oli noor neitsike, valkja peaga ja pisukese ümmarguse naeratava näoga.

„No jah,“ ütles ema Madarale, „üks see olegi meie Anni.“

„Noh, Anni,“ õpetas ema tütar, „eks tereta ka, see on meie noor koolihärra!“

Madaras tõusis püsti ja oma nime nimetades ütles ta selle peale, kui neiuke „tere“ oli ütelnud: „Rõõmustab mind väga!“

Neiuke punastas ja ei vastanud midagi.

Emale oli aga tütre kohmetus vastumeelt ja juttu enese kätte võttes seletas ta selle asemel:

„No jah, eks ta meie Annile ka head meelt tee, eks meie Annil ole niisama hea meel kui teilgi. Eks ta ole noorte inimeste asi: ikka hea meel, kui teineteisega kokku saavad!“ Ja tütre poole pöördudes ütles ta: „Ei tea, mis sa siin seisad, ole ikka julge ka! Jää sa nüüd siia, ma lähen vaatan, kuhu vana Mihkel jäi. Näeh, hakkavad juba ristimist seadma!“

Neiu jäigi Madara juurde seisma. Et neil aga teineteisega juttu ei olnud, siis hakkasid mõlemad ristimise ettevalmistamist vaatama.

Suur laud seati keset suurt tuba, mis Kröitsbergil saali asemel oli, valge lina laotati üle ja ristimistaldrik, teine küünal teisel pool, pandi lauale. Et videvik juba maad võttis, siis asetati mitmesugused valgustajad tubadesse: kuhu küünal, kuhu laelamp, kuhu suitsev „tattnina“, nagu Mudila pool ilma klaasita lampi kutsuti.

Nüüd paistis ka silma, missuguseks maja värvitud põrandad olid muutunud: hiilgavaks koguks, mille peal sadu saapajälgi nähti. See oli kõik vihmase ilma töö. Näis, nagu oleks keegi nõid värvitud põranda savise vastu vahetanud. Tuba kogunes inimesi puupüsti täis ja ristimine algas.

Kära kestis aga kaugemates tubades edasi. Selgesti kõlas vana habemiku Angerja Mihkli hääl:

„Hei, köster! Küll juba! Pane nimi ära! Kiilikas kõrbeb!“

Köster ruttas tööga. Vaevalt oli ta lapse nime ütelnud, kui Angerja Mihkel oma suure habeme üle teiste peade tупpa pistis ja hõikas: „Kaarel elagu!“

Oli kuulda keelamist, sosinat, naeru; aga köster palus lapsele vaimu ja vanematele head tervist ning jõudu last kasvatada. Oli aga lõpulaul lauldud, hõikas see-

sama Mihkel tagatoast: „Punn pealt ära, laske varrud sisse!“, mille peale üldine heameel avalikuks tuli. Näis, nagu oleks tõesti kusagilt punn pealt tõmmatud.

Endine enam-vähem tagasihoidlik vaikus kadus. Igalt poolt langeti viinapudelitega, õllekappade ja -kannudega piduliste peale. Esiti käis tervisejoomine, mille tarvis vallavanem veini oli toonud, mis küll suhu toomingamarja maitse jättis, aga ometi vein oli; siis algas alles õllejoomine. Kapp tühjendati kapa, kruus kruusi järel; varrupoisid käisid hiilgavate nägudega, lüpsikud käes, ja täitsid tühjenenud kappade ja kruuside kõhud uuesti vahutava märjaga, ja varsti oli märgata, kuidas piduliste tuju tõusis. Noormehed, kes enne neiudest häbelikult eemale hoidusid, seltsisid nendega hoopis enam, ja neiud, enne nii kartlik-tõsised, lagistasid nüüd naerda, julgesid juba poiste otsa vaadata ja täitsid heleda naeruga terve peomaja. Vanemad mehed olid aga laudade äärde asunud ja kaarte lööma hakanud.

Siit ja sealt kuuldi nooremate seast hüüdu pilli järele.

„Pillimehed võtavad alles kuraasi!“ vastasid varrupoisid. Varsti oli noorematele soovitud silmapilk kätte tulnud, sest kusagilt kaugemast majakambrist kuuldi kiunuva viiuli ja lõõtspilli magedat hüürganist.

„Rehetuppa, rehetuppa!“ naersid varrupoisid ja terve nooremate kari langes tubadest läbi rehetoa poole. Ka Madaras ja Mudila emandad telliti tantsust osa võtma. Rehetuba asetses kõögi otsas. Suure reheahju äärde nurka olid kuused ringi pandud, mille sees muusika asus. Mööda seinääri asetsesid pikad pingid, kuhu tantsijad ja pealtvaatajad istusid.

Algas tants. Mitte lihtne tants ei olnud see, vaid tantsude tants.

Rehetuba kiiluti paari minuti pärast täis keerutavaid paare, kes viristasid, ringitasid ja hüppasid, kusjuures noormehed tihtilugu takti kinnitasid, kõvemat hoopi jalaga vastu maad lüües, vahel aga ka mõlema jalaga vastu põrandat patsutasid, mis tervele keerutusele metsiku ilme andis, mida varrupoiste kurgupõhjust tulev kirgamine „iiuh!“ veel enam läbi liha ja luu lõikavaks tegi.

Madaras, kellel esiti isu oli sekka lasta, vaatas aralt seda veerlevat inimestekogu. Tema kolm kaaslast näisid sellega nagu enam harjunud olevat, siiski paistis ka nende nägudelt vastikusetunne.

Korraga ilmus Madara seltskonna ette trobikond külapoisse. „Kas saksad ka tantsida ei soovi?“ küsiti neilt.

Keegi julgematest hakkas neiu Kaasikese õlast kinni ja palus: „Olge nii lahked! Ärge pange pahaks: meie oleme rumalad talupojad!“

Mudila naisterahvad naeratasid kaheldes.

Ei aidanud miski: naised viidi tantsima ja virisitati tulist keerdu üle rehetoa, kus juba tolmu pilvena heljus.

Madarale oli see võõrastav. Ta oli noormehena Tartus üles kasvanud, mitmest tantsuõhtust siin ja seal osa võtnud, aga niisugust keerlemist ei olnud ta veel näinud, ka mitte enda pool maal, kuhu teda vanemad vahel olid viinud. Ta imestas selle üle, et ta siin seda tõesti esimest korda näeb.

Ta ei julgenud ikkagi veel sekka minna.

Ta nägi, kuidas neiude palged lõkendama olid lõõnud; kuidas juuksed, mis enne nii hoolega pea ligi olid soetud, nüüd lipendama löid, nii et neiude pead harevil seisvateks, vöilillenuppude-sarnasteks kogudeks muutusid.

Iga loo vahel käisid õllekapad read läbi, ja ikka enam ja enam tuli nende sisu mõju tantsijais avalikuks: uuel tantsukorral katsusid noormehed oma osavust tantsukunstis kõige paremini näidata. Seal jäid mõningad ringi peal ühele kohale seisma, noormees keerutas neiu mitu korda enese ümber ja katsus teda küll musutada, küll pitsitada, mida see aga vastiku heameelega püüdis takistada. Seal tampis mõni vahvam mees juba tervel ringil mõlemat jalga vastu maad; seal pildus teine toredasti oma paremat ja neiu pahemat kätt parte alla, nagu püüaksid nad sealt midagi kättesaamatut tabada; seal laskis mõni enamjoobnud poiss neiu keset ringi lahti, tegi tema ees mitmesuguseid kehaharjutusi, kusjuures neiu ikka taktis ühel kohal kepsles, võttis neiu jälle kinni, kes seisu ajal keeru-

tavate paaride käest mitu korda mürakaid selga ja jalga oli saanud, ja viristas edasi.

Mida enam pillid hüürgasid, mida rohkem õllekapad ringi käisid, seda südikamaks läksid tantsijad. Enne võeti neiu pingi pealt veel pehmelt üles, nüüd langeti aga lennust peale, ja lõpu korral vajutati ta rüsinaga pingile tagasi.

Mudila naisterahvad olid tantsust vabanenud ja seisid punetades ning lõõtsutades Madara kõrval.

„Kas siin pidudel ikka nii ollakse?“ küsis Madaras pagariemanda käest.

„Ikka!“

„Kas noorhärja sugugi meie lõbust osa ei võta?“ küsis korraga keegi noormees Madaralt, kusjuures ta küsitava ette, müts kuklas, seisma jäi ja väljakutsuva, joobnud pilguga teise otsa vahtis.

„Meie palume väga!“ tellis noormees, kelle selja taha hulk teisi kogunes.

„Siin on tantsijaid küllalt!“ vabandas end Madaras.

„Noh, ikka natukene!“ sundisid poisid.

Madaras kahtles pisut ja läks siis, et teistele mitte vastu panna, kirjutajakaasa ette, kummardas pisut ja palus emandat tantsima.

Madara tegu valmistas varrupoistele hirmus head meelt.

„Oo!“ naersid nad, „või nii, või naa!“

Mudila saksikute ees suure heameelega kükitades kutsuti neid nüüd tantsima.

„See on häbematus!“ käis Madaral vihajoon läbi südame, sest igal pool, kuhu ta aga vaatas, kükitasid irvitavad poisid niisamuti neiude ees. Pärast läks nali veel suuremaks: poisid istusid tüdrukute ette päris maha ja irvitasid sealjuures saadanlikult.

Mudila omad said väga hästi aru, mida see pidi tähendama, ja kui lõmitajad jälle nende ette tulid, ei läinud keegi neist tantsima.

„Oo!“ naeris joobnud poiss, „või saksad tantsu enam ei soovigi! Kurat, ega meie kellegi kontsikud ole, et iga seeliku ees käpakile langeme. Meie oleme Mudila mehed! Vaata saadanaid!“

Ta läks pahaselt teiste omasuguste sekka ja õlut juues räägiti midagi kõrva sisse.

Varsti lõpetati ka tants ja ringmäng „Ma olen klaasi-vaaberkant“ algas, see tuttav talupoegade pilkelaul vabrikutöolistest, kusjuures mõned ulakamad üle teiste kisendasid: „Teie olete klaasivaaberkandid“, sellest hoolimata, kas see laulumõõdule vastas või mitte.

„Siin ei ole meil midagi enam teha!“ ütles pagari-emand.

Kui nad tantsult lahkusid, visati neile veel sõna „kontsikud“ tagant järele.

Toauksel tuli vana Angerja Mihkel neile õllekapaga vastu, juba üsna pehme.

„Oo, koolihärra!“ hõiskas ta ja hakkas Madara kaela ümbert parema käega kinni. „Kallid pidud, ilusad pidud, eih, eih! Vallavanema poeg Kaarel elagu!“

„Tasa, tasa!“ taltsutas Madaras teist.

„Ah, sa arvad, et ma joobnud olen?“ lallas Mihkel ja sülitas nii, et see habemest maha ei langenud. „Säh, kurat, joo!“, kusjuures ta suurt õllekappa loksutades Madara nina alla toppis.

Madaras tõrkus.

„Ah, sa oled Tori usku!“ pahandas ta hoopis tasa-semalt, kusjuures kurb toon tema hääles maad võttis. „Kuule, koolihärra, kas teie ka teate? Toris olla niisugune selts rahvast, kes sugugi enam õlut ega viina ei joo?! Kas see on veel õige ristiinimese usk?“ küsis ta üsna kurvalt. „Kas see on veel õige eesti usu kinni-pidamine?“

„Mis seal usuga asja?“ küsis Madaras.

Peremees vaatas haledalt nagu küsides noormehe otsa, kusjuures ta midagi tähtsat näis mõtlevat, laskis siis käe Madara kaela ümbert lahti ja nutuse häälega, teise otsa altkulmu vahtides ütles ta:

„Oh, Madaras, Madaras, või mis sa oled, koolihärra või koolmeister! Eesti usu salgajad ja solkijad olete teie puha!“

„Kuidas nii?“ küsis Madaras järsku.

Mees pidi nutma hakkama, nii hale oli ta hääl.

„Kuhu jäävad siis meie ilusad pulmad ja varrud ja muud pühad?!“ kaebas ta, löi käega, nagu ei maksaks

enam rääkidagi niisuguse inimesega nagu Madaras, ja pead väärutades läks ta tuigerdades oma õllekapaga rehealla.

Oma naisterahvad leidis Madaras saalis istumast, kus ka tema aset võttis. Selgesti oli näha, et neist ükski siin end kodus ei tundnud olevat.

„Noh, kuidas teie tunnete enesel siin ka olevat?“ küsis pagariemand Madara käest.

Madaras tegi võõrastava näo ja küsis umbusklikult:

„Kas siin ikka nõnda ollakse?“

„Oh, see ei ole veel midagi!“ naeris neiu Kaasike. „Siin on ikka hea veel, aga mujal on vahel päris võimatu!“

„Mis me siin veel varitseme?“ küsis Madaras. „Parem lähme ära!“

„Kuhu te lähete?“ naeris emand Maasikas.

„Kuju.“

„Ja mis seal?“ küsis emand. „Kas on parem?“

Madaras jäi mõtlema.

„Ega me saa minna,“ seletas Kaasike. „Kes meid laseb? Praegu sajab õues veel vihma. Ehk läheb üle!? Enne sööki ei lasta meid kusagile! Söögiaeg ongi varsti käes.“

Nende sõnadega näitas ta laudade poole, kuhu varru-talitajad sööke ritta seadsid.

Madaras vajus mõttesse.

Valus tunne salvas tema südant noolena. Ta isegi ei saanud aru, mille kohta see käis, aga see piinas teda. Näis, nagu seisaks ta kusagil mere ääres, mille ranna vastu vahutavad lained lõhkevad, purunevad, vahuks kargavad, vaevlevad, nagu tahaksid nad midagi teha, aga ometi ei ole see muud kui asjatu mässamine!

Neist mõtteist äratas teda üldine söömakutse.

Ka Madaras asus oma kaaslastega ühe laua äärde.

Ükski ei hakanud aga sööma, vaid kõik ootasid nagu midagi.

„Söögipalve?“ kuuldi sosinal küsitavat.

„Kus köster on?“ küsiti läbiseigi.

„Eks noor koolihärra loe!“ rääkis paks mamma, kes enne oma tütart Annit kiitis.

Sõna lausumata tõusis Madaras üles ja, ehk küll pisut vastumeelt, luges söögipalve ära, istus maha ja hakkas sööma, mida ka kõik teised tegid.

Vaevalt olid nad aga esimesed suutäied alla saanud, kui vana Kröitsberg tuppa ilmus, vihane, üli-vihane.

„S-se-ad, ss-e-ad,“ kisendas ta kõri põhjast kriuk-suva häälega, kusjuures ta kangesti kokutas ja luksus, „ssead, ssead toast välja, m-mi-nu t-toast vvälja, ssead vvälja!“

„Mis viga, vallavanem?“ küsis kirjutaja Kivi laua äärest üles tõustes.

„S-sead, ssead, kus söögi-p-palve? V-või p-palu-u-da k-ka ei oska?“

„Olge rahul, koolihärra Madaras luges palve ära!“ vaigistas kirjutaja joobnud vallavanemat.

See ärritas aga vihast vallavanemat veel enam. Ta nägu läks punaseks ja sõnu otsides vandus ta edasi: „M-mi-ss l-loe-etud?! L-la-uldud, lau-uldud p-peab ssa-ama. Sse-ad, s-se-ad!“ Ta oli nii vihane, et ta isegi ei teadnud, mida teha.

Kes teab, mis ta oleks teinud, kui mitte naine peale ei oleks juhtunud tulema.

Vallavanema taplemise järel olid varjulised kõik surmavaikusse langenud. Naine kuulis vanameest krääksuvat ja teadis juba, mis see tähendas: niisugusel korral vana Kröitsberg nalja ei mõistnud. Parajasti võttis Kröitsberg laua peale hüppamiseks hoogu, kui naine sinna ilmus: higi otsal, keha võdises ja nagu ise-enesest ära, kargas ta mehel kuklast kinni, ladus talle mõned võmakad selga ja nagu jahukotti puistates tõttas siis mehega tagumistesse kambritesse.

Kõikidesse mõjus sündmus rõhuvalt. Teistest tubadest olid inimesed ustele ilmunud ja imetlesid seda suuril silmil.

Alles siis, kui vallavanem oli juba kadunud ja inimesed esimesest kohkumisest natuke toibusid, julgeti suud avada.

„On aga küll naine!“ naersid mehed.

„Ega siis Kröitsberg muidu ka vallavanem ole!“ pilkasid teised.

„Noh, eks me siis laula peale?“ arvasid varrupoisid õrritades.

„Laulame!“ naerdi vastu.

Tõsiselt tõusis seesama poiss üles, kes enne saksu tantsima oli tellinud, ja ütles sõnad ette, mida poisid kordasid:

„Oh armas isa taeva sees,
Sa anna, et siin laua ees
See suurem osa mulle saaks
Ja libedamalt alla läeks!“

Mõned naised, kes vagaduse pärast kaasa kõõrutasid, said asjast alles siis aru, kui laulu viimane rida käes oli.

Üldine kära ning rääkimiskõmin võttis jälle maad, ja peagi tundus kõik endisena, nagu ei oleks midagi juhtunud.

5

Madaras tundis enese ühes iseäralikus maailmas olevat, ja kõik see tundus temale jämedana, pöörasena, toorena.

Iseäranis pahandas teda külapoiste ülesastumine neiude vastu tantsu ajal. Ta võrdles ennenähtud linnaseltskonda sellega, mida ta siin nägi, ja viimane tundus tema meelest metsikuna. Näis, nagu ei oskaks külapoised neiudest sugugi lugu pidada. Ka külatüdrukud paistsid tema meelest haledatena: nagu suured mängukannid olid nad poiste käes, kes neid lükkasid, tõukasid, jälle istuma surusid, pingi pealt üles kiskusid, et mööda tuba taga vedada ja siis jälle istuma panna.

Kõik see ajas Madara südame pööritama.

Ta mõtted libisesid tema enese seisukorra ja ameti peale, ja üks hääl ütles talle: „Siin on sul kole palju tööd teha!“

Korraga käis ta mõtteist valgusejoon läbi: „Ma tahan näidata, kuidas pidusid tuleb õieti pidada, kuidas naisterahvastega tuleb ümber käia! See on ju väljakannata-

matu! Seltsi — seltsi läheb siia nurka hädasti tarvis," mõtles ta iseeneses; „seal saab mõnegi sõna rääkida, mis ajakohane on, mis uut eiu toob!"

Ta vaimusilmade ette kerkis selts, kus tema kõnesid peab, kus ta pidusid korraldab, kus inimesed teda kuulavad, temast lugu pidama, teda austama hakkavad ja teda ikka ja ikka otsivad, tema käest nõu küsivad, ja kui ta vanaks saab, siis tema pildigi seinale asetavad ja temast räägivad.

Selle ilutsemise juurde kerkis tal mõte: „Ma võin ka vana Arnika asemele köstriks saada!"

Kui ta nõnda arvamist arvamise ja mõtet mõtte otsa lükkis, tuli talle midagi iseäralikku meelde: ta vaatas neiu Kaasikese otsa, nagu otsiks ta tema käest sellele iseäralikule mõttele vastust.

Neiu Kaasike aga istus rahulikult teisel pool laua ääres, vahete-vahel Maasika-emanda ja kirjutajakaa-saga juttu ajades, ja nagu ei märganudki, missuguse mõttega Madaras vargsi tema otsa vaatas.

Madaras lõi silmad jälle oma taldriku peale, sest Maasika-emand oli Madara vaadet ometi märganud. Madaras tundis häbi: ta palged läksid iseenesest punaseks ja löid õhetama.

Aga siiski tahtis ta neiu Kaasikest veel vaadata. Ta lõi silmad jällegi üles, aga just selsamal pilgul vaatas ka Maasika-emand Madara otsa, nii et Madaras silmad taldriku peale pidi laskma, et toiduga tegemist teha.

Toidud olid mitmekesised ja rohked. Laual seisis harilik eesti pidude toit: heeringad, sült suurtes vaagnates, või, vasikaliha-küpsis, saialeivad, kaks-kolm tükki üksteise otsa pandud, ja suured rukkileiva-pätsid, mille peale mehed kõige rohkem oma tähelepanu pöörasid ja sealt lõigates just nimelt ütelda armastasid: „Ei rukkileivast käi midagi üle!" See kõlas aga Madara kõrvades hooplemisena.

Sääraseid isesuguseid hooplemisi kuulis Madaras mitmelt poolt. Mitte kaugel temast istus tõsise näoga noormees oma neiu kõrval, kes ülitihsti halemagusalt oma peiu otsa vaatas. See oli aga ikka tõsine, ja kui ta kauase otsimise järel viinapudelit kätte ei saanud

ja neiu teda kõrvalt avitas: „Pole seda viina na tarvis kedagi!“, vastas noormees: „Ega's ma siga ole, et ilma viinata sööma hakkak!“

„Vallavanemal ei ole aga tilkagi loriviina!“ teadis keegi kõrvalt juurde lisada. „Temal on kõik veinid, tema teeb ikka toredasti: lasknud terve vaadi veini tuua!“

„Ei tea, kui kallis niisugune viin peaks ka olema?“ küsis keegi uudishimulik eit.

„Eks oma 35 või 40 toop ikka maksa!“ arvas keegi mees.

„No vaat,“ seletas teine sekka, „sinna see valla raha läheb!“

„Hapu laga!“ arvas kolmas. „Oleks toonud parem päris vana „lärmijaaku“, oleks asi hea olnud; nüüd aja seda õlut sisse, nii et kõht juba loksuma hakkab, aga ühtigi! Ei saa mitte kilgi poegagi pähel!“

„Eks see ole toredam!“ arvas keegi külaonu.

„Ei hakand nutma!“ kuulis korraga Madaras teiselt poolt laua otsast juttu.

„Ei, mitte koguni!“ seletas vana Angerja Mihkel.

„Küll on sel vanal koolmeistril Jürissonil aga kõva süda sees,“ pahandas mees edasi. „Ma küsisin ta käest: „Kas sul ka raha on?“ ja näitasin talle peo peal sadat rubla! Mees vaatab, vaatab, aga ei hakka nutma! On aga mehel kõva süda sees!“

Mehed naersid jobnult.

Madaras kuulis, kuidas tema kõrvale kaks naist tasa teineteisega valla neiusid läbi võtsid: ühele öeldi 200, teisele 500, kolmandale 1000 ja nõnda edasi rubla ligi antavat.

Madaras nägi, et seal laudade ääres koguni isemaa-ilm avanes, nii maitsetu, aga ometi armas, nii üliarmas neile laua ääres viibijaile.

Laudade ümber olivad elased aga kõik täies hoos, igaüks omal kohal.

Nooremad olid enamasti kõik ühe laua ümber kogunenud, kus nad kirjuse reas, ikka peiu neiuga paaris istusid. Neiude endine häbelikkus oli kadunud: juba tantsu ajal olid nad märksa julgemaks läinud, aga nüüd ei tundnud keegi enam piinlikku võrastust, ja paljud

ei pannud pahaks, kui peiud käed nende pihtade ümber panid ja pidasid paremaks nõnda laua ääres süüa. Selgesti nägi Madaras, et siin majas endine aeg oma jämedate jäänustega uuema ajaga võitles.

Iseäralik järjekorra-segu paistis söökidest ja söömisest silma. Pärast külmade toitute võtmist toodi riisipannu lauale, selle järel anti teed mitmesuguste nõudega: klaaside, tasside ja kruusidega, mille kõrvale toodi külmi pannkooke mingi magusa toiduga, mis ei kiisel ega moos ei olnud.

Paljud ei teadnud, kuidas seda magusat vedelikku tarvitada! Ühed panid teda tee sisse, teised määrisid kookide peale, kolmandad väänasid külmad koogid nagu sigarid rulli, kastsid otsapidi magusasse kastmesse ja rüüpasid teed peale.

„Küll toidab aga toredasti!“ sosistas üks Madara ligidal olev perenaine teisele. „Elab justkui saks! Kõik nii tore, mis ime! Veinid ja asjad, noad ja kahvlid ja asjad, riisisupid ja koogid, ja teed, ja asjad, ja kõik-sugud asjad!“

„Justkui saksad!“ arvas esimene. „Ei meie sedaviisi mõista olla!“

„Mis teda rääkida!“ vastas teine. „Eks temal seda va rahapuru ole!“

Madaras oleks veel nende magusat juttu kuulanud, aga korraga tekkis varrutubades hirmus müra ning kära. Vanad hurjutasid: „Tohoo, põrguline!“, lapsed aga pistsid nagu vilepillid karjuma.

Varsti ilmus tuppa ka müra põhjuse sünnitaja. See oli keegi inimene, nagu tahmaga määratud, laia kaabu ja valkjate riietega, nagu pildil tihti Ameerika istandikkude omanikke kujutatakse. Ta valged silmad hiilgasid tahmase, süsimusta näo seest nagu kaks valget keerlevat ise-maailma elukat, kes igal pilgul oma koobastest välja ähvardasid hüpata.

„Sirkus, sirkus!“ hüüdis ta läbilõikavalt.

Lapsed vaatasid seda hirmsat meest ja pistsid karjuma, kusjuures emade kussutamine üldise kära veel suuremaks tegi.

Mees kandis käes suurt paberipoognat, mida ta igaühele lugeda pakkus. Lehel seisis:

„Suur Sirkuse Edendus.

I. Sõit Araabia täku seljas, imeosav ratsasõit — kunstnik Kõrgemäe Peedu herra poolt.

II. Ahvrika moorid: Unkas ja Bambu ja nende imeväärased tembud.

III. Vanakurat ja Ants ehk imelikkude loomade näitus.

Hakatus kohe peale sööki rehealuse suures ruumikas saalis.“

Selle kuulutusega käis ta ka kõik teised toad läbi.

Niipea kui mooramees oli toad läbi käinud, kadusid nooremad.

„Sööme meie ikka kõhud täis,“ õpetasid vanemad mehed, „kuula nüüd, va poiste lollus! Hirmutavad muidu väikesi lapsi!“

Siiski katsus aga igaüks peatselt lõppu teha, et „sirkust“ vaatama minna.

Ka Madaras läks oma kaaslastega rehealusesse.

Rehealune pakkus ülevat pilti: vaheuksest saadik oli tühi ruum jäetud; pool aga kuni vaheukseni oli pinke täis, mille esimestes ridades nooremad juba aset võtsid. Madaras oma kaaslastega sai vaheukse äärde koha. Rehealust valgustas paar seinte külge kinnitatud laternat.

Kõlistati esimest korda suure aisakellaga, mis lakke oli seotud ja mille tila küljest pikk nõör alla rippus.

„Saab ometi imet näha!“ arvasid vanad naised.

Noortele näis ootamine üsna kõrvaliseks asjaks olevat: neil oli isekeskis küll ja küll tegemist, millega aega mööda saata.

Kõlistati teist ja natukese aja pärast kolmandat korda.

Varsti pärast kolmandat kõlistamist läks rehe vaheuks lahti ja sisse astus värvitud näoga, lippides ja lap-pides, tuttides ja ebemetes klaun, peaaegu niisamasuguseis riideis kui päris tsirkustes, naeris, kilkas, sülitas, laskis uperpalli, ajas tiritamme ja aeles ning veerles maas, nii et pealtvaatajad kas või surid naerust.

Viimaks küsis ta enesele hobust. Toodi ka kepitükk kätte, millega ta ratsa mööda rehealust ringi laskis,

teda peksis, kusjuures ta ise tagant üles lõi, jälle hüppas, kepitükki paigal pidas, jälle peksis ja tagant üles lõi nagu mõni vallatu poisijõmpsikas.

Kui ta oli sellega juba küllalt ringi lasknud ja kui inimestel naeruhoo vähenes, küsis ta enesele päris araabia tõugu hobust.

Seepeale läks eesvärav lahti ja vana valge ruuna ehitud pea ilmus värava vahelt nähtavale.

Klaun ehk Kõrgemäe Peedu võttis mütsi maha, tereatas hobust aupaklikult, läks tema juurde, tõstis ta jalga, andis hobusele otsekohe mokaadele musu ja tõi siis looma sisse. Pealtvaatajate heameel oli ülisuur, mõned üsna nutsid suurest naerust. Üle terve rehealuse kuuldi ainult: „Eh, eh, ih, ih, õh, õh!“

Vana ruun näis sellest naerust ka pisut ärritatud olevat. Ta tõstis tuttis pea üles, raputas seda ja vaatas nagu küsides inimeste poole, nagu tahaks ta nende mõistuse seisukorra kohta kindlamat selgust saada.

Looma kahtlane pearaputamine lisas naerule uut hoogu.

Peedu oli vana looma keset lagedat ruumi seisma seadnud ja munserdas nüüd selle kallal küll tema kõrvu liigutades, küll saba tõstes ja vaadates, küll hambaid uurides ja looma patsutades.

Oli see kõik toimetatud ja vaatajad ka küllalt naernud, siis hakkas Peedu hobuse selga tikkuma.

Küll ronis mees, küll upitas ennast teise käega tagant järele, aga kõik ei avitanud midagi. Viimaks palus ta kedagi ennast hobuse selga avitada. See upitas aga liiga palju: Peedu libises üle vana valge selja alla-pole. Aga siin pidid kõik korruga Peedu osavust nägema. Peedu oli peaaegu juba üsna maha kukkumas, kui ta kähku enese õhus ümber viskas ja jalgadel püsti seisis, mida isegi vana ruun imeks pani ja seda oma hea ohutamiseiga sõbralikult kiitis. Nüüd hakkas Peedu oma osavust näitama. Ta hüppas üle ruuna, lõi kukerpalli küll ettepoole, küll tahapoole, ja iga kord nii õnnelikult, et mees ikka nagu hark jalule seisma jäi. Viimaks hakkas ta sõitma. Vana ruun oli juba õppinud pehmel pahmal ringi jooksmas, ja nüüd laskis ta mööda rehealust parast sörki, nii et kas küll saab! Peedu tegi

aga sõidu peal oma võimlemistükke: haaras rehealuse laest kinni, rippus seal, laskus siis alla, jooksis vanale loomale järele, pidas tema tpruutades sabapidi kinni, ronis uuesti selga — ja mässas vana põlluorjaga kaua aega.

Olid kõik naljad nähtud ja kõik naerud naerdud, tõstis Peedu hobuse saba üle õla selga ja ajas vana valge väravast välja.

Pealtvaatajate tuju tõusis pöörasuseni: vesi silmis, naersid nad ja hoidsid kahe käega kõhtu kinni, kusjuures mõni sisemise valu pärast kiljatas.

Madaras aga oli nagu pilvist alla langenud: ta ei teadnud, kas nutta või naerda; nii imelik, nii isesugune, arusaamatu näis see kõik olevat. Ta ei saanud aru, miks varrupoisid just tsirkust olid etendanud.

Peagi helises jälle kell, ja kaks mustade nägudega meest astusid sisse.

Lapsed ja neiud kiljatasid, mõnede vanemate inimeste suust kuuldus aga pahandamist.

Seal tuli keegi kolmas nende juurde ja seletas vahvalt, et need Aafrika neegrite pealikud Unkas ja Bambu on, keda tema neile nüüd näitab.

Unkas ja Bambu olid ka tõesti päris neegrid oma tempudelt: sõid tubakat, hammustasid pudelikaelu ära ja närtsid klaasi, kusjuures nad urisesid ja ümisesid nagu vihased karud.

Et aga lapsed väga nutma hakkasid, läksid Aafrika mehed naiste taplemise peale varsti minema.

Lõpuks tulid Vanapagan ja Ants oma loomanäitusega.

Vanapagan, üsna kenasti riidesse pandud, suure sabaga, must, kikkis habemega ja pisukeste sarvedega isand, lõi Antsuga, lihtsa talupoisiga, kätt, kumb neist teisele niisuguse looma toob, keda keegi veel enne ei olnud näinud.

Esmalt läks Vanapagan otsima. Natukese aja pärast tuli ta tagasi ja vedas karu, iseenesest mõista ümberpööratud kasukaga mehe, sisse ja küsis Antsu käest:

„Oled sa seda enne näinud?“

Ants naeris ja vastas: „See on ju karu!“

Vanapagan sülgas ja käskis Antsu nüüd oma looma otsima minna.

Ants läks.

Natukese aja pärast tuli Ants aga säärase loomaga, keda keegi esialgu ära ei tundnud. Näis, et sellele loomale olid õige kitsad riided selga pandud. Eest näis ta olevat kõrgem, tagant madalam, pead tal ei olnud, aga lagedalt otsaesiselt paistsid kaks söega tehtud suurt silma; taga rippus loomal pikk saba.

Vanapagan vaatas ja uuris, aga arvas viimaks, et ta säärast elukat enne vist ei ole näinud.

„Kust sa ta said?“ küsis Vanapagan.

„Metsast!“

„Mis ta seal teqi?“

„Sõi mustikaid!“ vastas Ants.

Sellest vihastas Vanapagan ja kadus rehetuppa.

Ants hakkas naerma ja käskis loomal püsti tõusta. Ja nüüd nägid kõik, et see teine talupoiss oli, kes endale kitsad riided selga oli ajanud, pikad linadest juuksed pähe pannud ja esiti tagurpidi käpakil sisse tulnud, kusjuures ta juuksed sabaks muutusid.

Varruliste üldine naer oli kavaluse palgaks Antsule, kes omal ajal nõnda oma naist Vanapaganale olevat esitlenud.

Sellega oli suur, Mudila keeles „sirkuse edenduse“ nimeline jant lõppenud.

Madaras hingas kergemini. Ta sammus elutubadesse ja palus perenaist, et see hobuse ette laseks rakendada, sest olevat aeg koju minna.

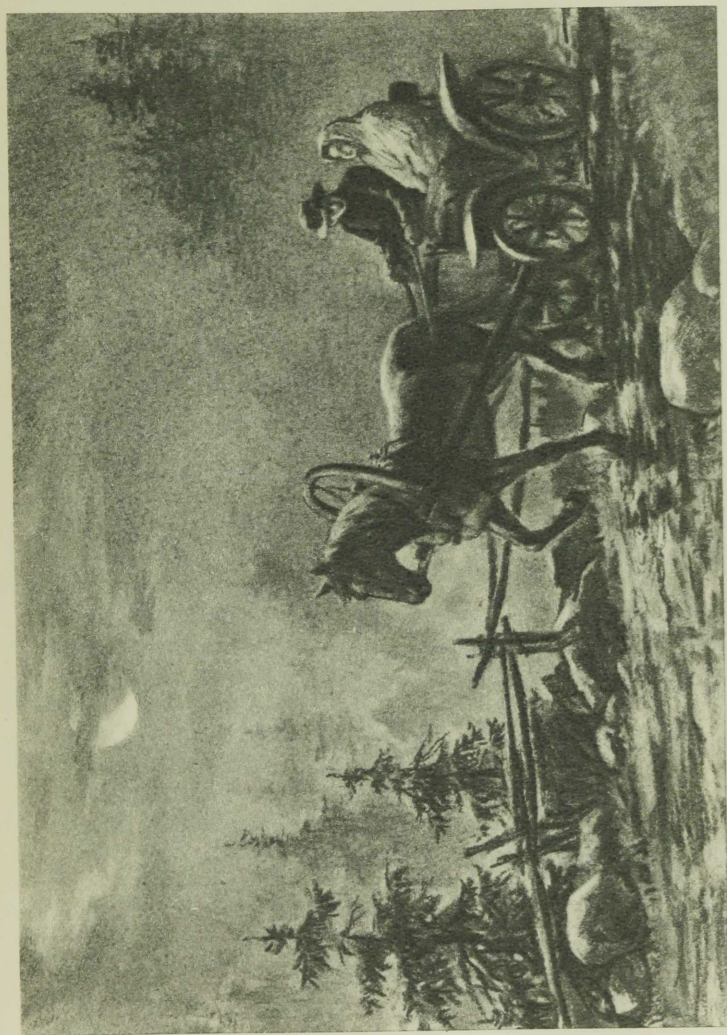
Niihästi perenaine kui ka varrulised ei tahtnud neid minna lasta, aga kui ka teised Mudila elanikud sedasama kinnitasid, siis lubati soov täita, kuid selle tingimusega, et köster varru lõpuni vallavanema majja pidi jääma. Köster oli nõus.

„Kahju, et minema hakkate!“ kahetsesid varrulised, „nüüd alles hakkab päris noortenali peale!“

„Saab juba sellest ka!“ naeris Madaras.

„Las joosta!“ irvitasid varrupoisid. „Jääb meie jaoks rohkem!“

See irvitamine oli aga niisugune, mille mõttest Madaras aru ei saanud.

*Hobune plärtsis pehmel teel edasi, ja et sõit pealolijaid
koledasti raputas, laskis Madaras hobust käia.*

Hobune seisis juba rakked ja Madaras kirjutaja Kivi seltsis hakkasid oma naisterahvastega minema. Et vallavanem puhkas, siis jätsid nad tema jaoks perenaisele „palju tervisi“ maha.

„Ärge pahaks pange!“ vabandas perenaine jumalagajätul. „Minu mees on muidu hea inimene, aga kui tal kilk peas on, siis ei ole otsa ega aru!“

Mudila saksad vastasid: „Pole viga midagi! Eks juhtu mõndagi, kui pea purjus!“

Mindi õue. Ilm oli pisut selgemaks läinud, sest vana-kuu, mis juba üles oli tõusnud, saatis natukehaaval oma nõrka valgust läbi pilvkatte mustale maale. Vihma tibas edasi, ehk küll tükati, aga jämedamat kui enne. Kuu vaevalisel valgusel näisid vihmavalangu jooned, nagu ripuksid pikad nõiajuuksed pilvedest sorakil alla ja nagu veaks keegi nendega pori veel enam laiali.

Sõitjail oli raske tunne säherduse ilmaga teele minna.

Kirjutaja pisuke hobuseke ja kitsas vanker ei tõstnud tuju.

„Kuulge, neiu Kaasike,“ arvas kirjutaja, „tulge teie meie vankrisse, teie olete kergem, ja laseme Madara pagariemandaga sõita!“

„Ongi parem!“ arvas kirjutajaemand. „Noori inimesi ei maksa just nii liiga kokku lasta!“

Kaasike oli nähtavasti väga rahul ja Madaras võttis emand Maasika oma vankrile.

Madarale näis see küll natuke vastumeelt, siiski ei julgenud ta otsekohe vastu panna.

Pagariemandal oli aga väga hea meel: „Noh, nüüd saame juttu ajada,“ arvas ta, „kui aga ilm lubab!“

Tee oli veel porisemaks läinud kui enne ja vanker raputas külatele, mis suurele maanteele välja viis ja mille rocpad suurte pae- ja põllukivikildudega täidetud olid, sõitjaid nõnda, et need teineteise vastu müksasid.

„Teil on halb?“ küsis Madaras.

„Mul on hea, aga teil on halb?“ küsis emand.

„Ei ole viga!“

Need olid esimesed sõnade vahetused, mida mitmel puhul korراتi, kuni suurele teele välja jõuti.

Jutupoolist oli Madaral, kes muidu suur rääkimise sõber oli, praegu õige vähe. Kõik see, mida ta vallavanema juures oli näinud, mõjus temasse väga rõhuvalt, ja kõige nähtu sõelumine ning põhjuste otsimine andis Madarale palju tööd. Ta oli tahtnud köstrile ja neiu Kaasikesele oma arvamist avaldada, aga nüüd oli kogemata emand Maasikas tema kaaslasena saanud, kellega ta nii tuttav ei olnud, ja see vähendas tema jutulõnga.

Nagu enne varrumajas, ei tahtnud Madaras ka praegu sellest aru saada, miks need inimesed, nimelt noor rahvas, säärased olid.

Seejuures torkas talle silma jõukamate vastik-uhke olek. Küll oli ta vähe aega varrul olnud, aga sellest sai küllalt, et nende omapärasuse üle otsustada: vaest põlati; rahast peeti kõige rohkem lugu; kirjutajad, kooliõpetajad, isegi kirikhärra olid nende meelest põrumutikad ega maksnud midagi. Aga kõige selle juures silmatorkav vagadus söögilaulude ja -palvetega.

Madaras ohkas ja ajas hobust.

Ka Maasika-emand ei tahtnud enne juttu alata, aga kui vaikimine ikka edasi kestis, küsis ta:

„Härra Madaras, kas teie magate?“

„Ei!“

„Aga teie vaikite?“

„Pole midagi rääkida.“

„Mille üle teie mõtlete?“

„Varrude üle!“ — ja Madaras vaikis.

„Teid vist ärritab sinne olek?“ küsis Maasikas, nagu tahaks ta noormehe otsust kuulda saada. Et aga Madaras kahtles oma mõtteid avaldada, seletas Maasikas:

„See pole veel midagi, ütles neiu Kaasike juba varrul, ja mina ütlen sedasama: see pole veel midagi! Meie pool on kohti, parem ütelda, meie pool olevat kohti — ise pole ma seda näinud —, kus pidudel niisuguseid vägitükke tehakse, et sule rääkimiseks suu ja vaatamiseks silmad!“

Hobune plärtsis pehmel teel edasi, ja et sõit pealolijaid koledasti raputas, laskis Madaras hobust käia.

„Säärast asja ei ole ma enne näinud,“ arvas Madaras. „See kõik on mind nii pörutanud, et ma üsna

uimane olen. Näib, nagu oleks terve haridus nende inimeste tarvis jumalamuidu välja mõeldud! Ja missugune uhkus, missugune iseenesest lugupidamine ja missugune toores nali!"

Vihmavalang oli üle läinud ja poolkuu vaatas koltunud näoga üle pilve ääre sõitjate peale. Maasika-emand oli vihmavarju kokku pannud ja hoidis seda enda käes, et Madaral oleks parem hobust ajada. Madaras heitis pilgu oma kaaslasele. Maasika-emandal oli valge villane kujutud rätik ümber pea, kusjuures rätiku ääre kaunistused üle tema käharate juustega piiratud otsaesise alla rippusid, andes tema ilusale näole õige meeldiva ilme. Ka naise suured silmad olid noormehe poole pööratud ja vaatasid küsivalt ja tõsiselt tema otsa.

Tahtmata püüdis Madaras neist silmist mööda vaadata.

Emand ei vastanud kohe. Ta mõtles pisut ja ütles siis kurvema häälega:

"Mis seal imeks panna! Kui me kõike oma siitmaa elu ligemalt järele vaatame, näeme tänasest õhtust terve oma elu pisukest pilti. On inimene noor, siis paisab see talle torkavamalt silma; on ta aga vanem, siis lööb käega ja vaatab sellele tuimalt!"

Madaras tundis neis sõnades sügavat kurbust. Talle näis, et tal ilusast naisest kahju oli.

"Ma arvan, et käega ei maksaks lüüa," seletas Madaras, "sest kui me käega lööme, ei saa me edasi ja jääme külmetamispunktile, kus praegu seisame!"

"Aga kas jõuab üksik inimene siin midagi korda saata, kui tal selleks toetajaid ei ole?" küsis Maasikas. "Siin peab just käega lööma. See oleks samane lugu, kui te Aafrikamaa võsameeste sekka lähöksite ja seal maniski ja vesti kasust hakkaksite rääkima, aga neile ei lähe neid sugugi tarvis!"

"Aga ometi on tarvis midagi teha!" vastas Madaras ägedalt.

"Ja mida te siis tahaksite teha?" küsis emand oodates.

Kui aga Madaras ei vastanud, rääkis ta edasi: "Elu on teist igapidi vägevam! Elu läheb oma teed ja teie jooksete elule nagu pime kana tagant järele!"

Madarale oli võõrastav kuulda, et niisuguses Mudilas naisterahvas elab, kes sääraselt mõtleb. Harilikult ei armasta naised elu üle arutada, aga siin nägi noormees, et Maasika-emand teistsugune inimene oli, ja see tegi teda noormche meelest armsamaks.

„Kas te tõesti usute,“ küsis Madaras, „et inimene elule midagi teha ei või, mitte natukegi teda enese meele järgi pöörata, nagu meil enestel ei olekski vaba tahtmist? Aga vaat,“ hüüdis ta valjemini, „ma teen, sest et ma tahan!“

Maasika-emand ohkas pisut.

„Kui meie juttu mõni mõttetark kuuleks,“ seletas emand, „siis naerataks ta muidugi magusasti, sest selle seletuseks, kas meie elule saame midagi teha või ei, oleme mõlemad liiga nõdrad ja oskamatud! Niipalju aga ütlen ma teile küll, et teie oma vaba tahtmisega elus rohkem teha ei saa kui paljalt tahta. Ka mina olin kord noor inimene, soovisin palju; aga nüüd, kus inimesed ütlevad, mul olevat juba veerand aastasada elatud, nüüd näen ja vaatan ma teisiti!“

Maasika hääl värises.

See mõjus Madara ärritatud tunnetele. Madaral oli ilusast naisest kahju. Ta tundis eneses tahtmist ja jõudu ka sellele ilusale naisele näidata, et elu mitte niisugune pime, teistest juhitud kurbmäng ei ole, nagu Maasikas arvas; ta tahtis kenale naisele näidata, et elus ometi midagi korda võib saata, kui aga head tahtmist on, kui aga inimene kindlalt midagi head püüab ette võtta.

„Ma tean!“ rääkis Madaras ägedalt, „ma tean, et kurjus ei lase head kohe võita, aga niipalju on ometi selge, et hea peab kurjusest võitu saama!“

Võidurõõmsalt vaatas Madaras Maasikat, kelle silmis ta märkas midagi välkuvat, mis teda ärritas, mis tema mõtted korruga segi ajas; midagi kirglikku, sütitavat lendas sealt vastu, ja emanda huuled naeratasid kurvalt.

„Kallis noormees,“ ütles siis emand tasa, just nagu kutsuks ta noormeele kuhugi kohta, mida nad üksnes kahekesi peavad teadma, „jah, eks ta niipalju ikka selge ole küll; kui me aga teaksime, mis asi see hea ja kuri on!“

Madaras tundis, nagu seisaks ta hea ja kurja tundmise puu all.

„Kas teie kahtlete hea ja kurja üle?“ küsis Madaras naerdes, nagu pilkaks ta emandat. „Ometi peaks see igal lapsel selge olema!“

Ta tahtis oma sõnu parandada, aga juba olid need üle keele.

Maasika-emand jäi rahulikuks.

„Jah,“ vastas ta siis üsna külmalt, „jah, lastel on nad küll selged, aga vanad inimesed murravad nende üle pead!“

Madaras tundis, kuidas ta palged punetama löid. Paisitis, nagu oleks Maasikas teda lapseks pidanud. Kui aga Maasikas vaikselt toonil edasi kõneles, kadus järkjärgult Madara piinlik tundmus. „Kui ma noor olin, siis oli ka minul kõik hea ja kuri klassidesse jagatud. Elu aga näitas koguni teist! Kui ma nüüd tagasi vaatan, siis näen, et sootuks teise kohta olen sattunud, kui ma esialgu tahtsin, ja mul olid ka head tahtmised!“

„Teie eluviperused on teid umbusklikuks teinud,“ vastas Madaras nagu trööstides, „aga ega me sellepärast, et mõne inimese tahtmised ja head soovid täide ei ole läinud, seletada ei või, et head tahtmist elus läbi ei saa viia!“

Maasikas näis kahtlevat, kas edasi rääkida või mitte. Ta vaatas Madara otsa, ja kui ta nägi, et see talt isuga midagi ootas, siis rääkis ta vaikselt ja pikkamisi:

„Ütelge mulle, härra Madaras, kas on inimese südamele isegi armastuses vabadust tema oma parema, hea tahtmise järgi?“

Madarale tuli meelde see, mis ta köstri perekonnas oli kuulnud, et Maasika-emand ikka oma vastumeelsest armastusest rääkivat, ja ütles siis, nagu oleks ta selle üle sügavalt järele mõtelnud:

„Ma arvan!“

Emand Maasikas hakkas magusasti naerma: „Ka selles ei ole tal vabadust, seegi läheb teiste soovide ja teiste tahtmisega kooskõlas. Ka selles heas asjas, selles asjas, milles inimene ometi kord vaba peaks olema, on ta vang, ka selles ei ole talle vabadust antud, vaid lastakse tal sellest ainult niipalju osa saada, kui see

teistele meeldib! Kus on teie eneste hea tahtmine ja selle täitmine?"

"Ma ei saa teie piltlikust kõnest hästi aru!" vastas Madaras.

"Mis seal aru saada," seletas emand edasi. "Teie tahate, nagu te räägite, midagi teha, et Mudila seisukorrast pääseks, milles ta praegu on. Mina aga küsin: kas teie tahtmisest ka midagi välja tuleb, s. o. teie võite küll tahta, aga ega palja tahtmisega veel midagi ära ei ole tehtud. Ma tahtsin ka kord mehele minna sellele, kellele m i n a tahtsin, aga läksin sellele, kes m i n d tahtis, ja võib olla, et see seda koguni kolmanda mõjul tegi. Ja niisuguses seisukorras on praegu pool inimsugu, suuremalt jaolt kõik neitsid! — Ja niikaua kui praeguse aja seisukord seda nõuab, ei aita nende paljas hea tahtmine midagi. Niisama ka siin. Teie tahate küll midagi korda saata, aga teiega sünnib see, mis neiuaga: ei saa seda, keda tema tahab, vaid läheb sellele, kes teda tahab! See on ju ometi selge!"

Ta nägu oli jälle tõsiseks, kurvaks läinud; endine väljakutsuv naeratus oli palgelt kadunud. Madaras silmas vahete-vahel teda ja pidi iga kord tahtmata selle naise ilu ja mõtteosavust imeks panema.

Kuu poolsõõr veeres ühe pilve alt teise alla, mille mustad varjud kiiresti üle sügisese maa jooksid ja mis vahel vihmatibasid maha pillasid. Enne kui nad Mudilasse jõudsid, hakkas aga vihma jälle jämedamalt sadama. Maasikas tõmbas vihmavarju üles ja lõpetas oma arutamise Madaraga. Et vihm enam noormehe poolt sadas, siis oli emand sunnitud end rohkem tema poole hoidma.

"Ega teil halb ei ole?" küsis Maasikas.

"Ei!"

Vanker õõtsus ning rappus ja noor naine langes mitu korda noormehele oma parema käega, mida ta vihmavarjuga kõrgemal hoidis, õla peale.

"Toetage oma käsi mu õlale, — on parem hoida!"

"Teil on halb?"

"Ei!"

Maasikas laskis oma pehme, lihava käsivarre Madara õlale. Naise käsivarre soojus tungis läbi riiete

noormehe õla juurde, ja Madarale tuli endine sõit Kaasikeseга meelde.

Madara keha läks üleni palavaks.

Varsti jõudsid nad Mudilasse, kus Madaras pagariemanda laskis maha minna ja Kaasikese peale võttis.

„Tulge meid ka vaatama!“ ütles emand jumalaga jättes ja kadus vihmasesse ilma.

„Kas teil tee peal igav ka oli?“ küsis Kaasike.

„Ei olnud!“

„Aga Maasikas ei räägi ju palju!“

„Õige rohkesti!“

„Kas ta oma armastusest ka nuttis?“

„Kuidas siis!“

„Kas süda läks haledaks?“ küsis neiu Luise naerdes.

„Mis ta nüüd haledaks läks, aga see Maasika-emand on üks iseäralik, imelik inimene,“ arvas Madaras.

„On küll!“ tõendas neiu Luise. „Vaadake aga ette! Sellel on vigurid sees!“

„Kuulake nüüd!“ naeris Madaras.

Ka neiu Luise naeris. Nad jõudsid koju.

7

Teisel päeval peale lõunat läks Madara pisuke katusealune kambrike elavamaks: köstri teine abiline Jürisson tuli oma teenistusse.

Madaras kirjutas parajasti laualkäijate nimesid pikka raamatusse, kui Jürisson tuppa astus. Ta teretas pealiskaudselt ja istus tühja voodi servale, kusjuures ta häbelikult tuba silmitses ja oma põlve silis. Kui ta kõik vanal kohal leidis olevat, ohkas ta kaunis kuuldavalt.

Madaras oli toolile poolviltu istuma jäänud ja paremat kätt toolitoel hoides vaatas ta Jürissoni otsa.

Jürissoni kuju näis talle pisut vastik olevat. Tuli see nüüd sellest, et köster kord oli arvanud, et neil teineteisega mõtete lahkuminekuid tuleb, või tuli see Jürissoni näost, tema lagedast otsmikust, süsimustadest juustest, tema jämedast kehast ja tõsistest silmadest, aga Madarale ei meeldinud uue juurdetulija välimus.

Jürisson vaatas järsku Madara otsa, siis laua peale, ja kui ta seal pikka raamatut nägi, kargas ta ärritatult üles ning küsis naerdes:

„Noh, mis pagan teie selle viguriga siin teete?“

„Nagu näete!“

„See on lollus!“ sähvas Jürisson.

Madaras seletas, et ta seda igavuse pärast teeb.

„See on rumalus!“ põrutas Jürisson. „Kui inimesel niipalju häbi ei ole, et ta meie nahka siin üle lööb ja meid nagu koeri kohtleb, siis on see lollus, kui me niisugusele mehele veel pealekauba-tööd teeme. Ei, sõber, kui me ühes tahame töötada, siis visake see pikk raamat köstri kätte! Selle eest saab ta palka ja las teha!“

Madaras vaatas tõsiselt Jürissonile näkku.

„Ärge vaadake ühtigi!“ õiendas Jürisson. „Igaühele on oma tööpiir antud. Pidage seda meeles! Ära tee teistele head, et nad sulle kurja ei saaks teha!“

„Mis see tähendab?“ küsis Madaras.

„See tähendab seda, et igaüks peab ise oma kärnasid kratsima!“ vastas Jürisson. „Kui köstril niipalju lugupidamist meie vastu ei ole, et ta meie toa laseks uuesti üle libistada, siis on see täiesti asjata, kui meie niisuguse vastu oma tähelepanu näitame!“

„Kas asi tõesti nii hull on?“ küsis Madaras.

„Ta on veel hullem,“ rääkis Jürisson ärrituses. „Et kõik vanaviisi jääks, siis arvati niisugune konks välja: seati köster ka veel kooliõpetajaks; lasti tal abilised võtta, kes omal nahal kõik kooliraskused kannavad, ja seda kõik koeraleiva eest, et teine enesele kõhtu võiks kasvatada! — Vaata, niisugune on see asi!“

Nende sõnadega võttis ta laualt suure raamatu, lõi selle kinni ja pistis laua alla.

Madaras nägi sellist iseloomu jälle esimest korda.

„Aga teie teenite siin ometi teist või kolmandat aastat?“ küsis Madaras.

„See on iseasi, kus inimene teenib. Mul on siin kodu ligidal, ja need aastad, mis ma teenima pean, on õieti ükspuha, kus ma teenin. Aga ega see mind ometi ei sunni teise ees koera kombel lõmitama! Küllalt juba!“

Ta hakkas mööda tuba edasi-tagasi käima ja seejuures ärrituses habet näppima. Madaras keerutas oma

pisuke si kihvu ja pani seltsimehe liigutusi hoolega tähele.

„Noh, kuidas meie nurk ka meeldib?“ küsis korraga Jürisson. „Ma kuulsin, et teie nädalapäevad siin olete olnud ja Kröitsbergi varrul ka juba rahvast valgustanud!“

Madaras läks punaseks.

„Kuidas valgustanud?“ küsis Madaras.

„Noh, olevat seal poisse tantsima õpetanud, tüdrukutele elukommete tunde andnud, palvet lugunud ja nõnda edasi,“ seletas Jürisson.

„Mitte midagi sellesarnast!“ vastas Madaras vabandades.

„Pole viga, pole viga!“ naeris Jürisson. „Küll see asi läheb!“

Nad läksid alla.

Köstriemand oli kohvi teinud ja ootas juba noormehi lauda.

Laua ääres küsis köster Madaralt:

„Noh, kas olete teineteisega juba tuttavaks saanud?“

„Juba tunneme!“ vastas Madaras niisuguse häälega, nagu tahaks ta ütelda: „Tunneme ikka, tunneme, aga vist päris tuttavaks ei saa iialgi!“

Ka Jürisson sai Madara häälest aru ja naeris:

„Härra Madarat nägin ma juba enne — oma vaimusil-maga. Temast teab ka juba terve Mudila midagi rääkida!“

Madaras läks tõsiseks ning vaatas neiu Luise silmi, nagu küsiks ta, kas Jürisson tõtt või nalja pidi rääkima. Luise vaatas naeratades Madara otsa, ja Jürisson märkas, et neiu vaates midagi uut oli, mida ta enne seal ei olnud märganud.

„Kuulge ikka, neiu Luise,“ naeris Madaras, „mõtelge ometi: härra Jürisson teab rääkida, et vallas jutt liikuvat: mina olevat Kröitsbergi varrul noori inimesi tantsima õpetanud! Aa, ah, haa!“ naeris ta magusalt, kusjuures ta nagu Koit naeratava Hämariku palgepuna imestas.

„Mis, mis, tantsima õpetanud?“ küsis Arnikas uudis-himulikult, nagu ei tahaks ta kõike seda uskuda.

„Kuidas teab seda vald?“ küsis neiu Luise, kusjuures ta ei unustanud oma „ah, mis hirmus!“ hüüdmast. „Alles

eile olime seal — ja täna juba teab terve vald! See on Jürissoni luuletus!”

„Kuidas luuletus?” küsis noormees. „Vana Annemann teadis sellest kõigile rääkida ja hüüdis rõõmsalt: „Vaata, täht käib välja köstrimajast ja peksab maha Mudila mehed!””

„Vana Annemann on ikka Annemann, ei temast saa täit nahka iialgi!” arvas köstrikaasa.

„Mis? Mida see Annemann õieti rääkis?” küsis köster. „Mis tantsu te seal õpetasite?”

„Mis tantsu?! Mitte mingisugust õpetust polnud seal, me tantsisime ainult ühe ringi . . .” seletas Madaras.

„Teie olevat Mudila meestele ju tantsukursust andnud!” vastas Jürisson.

Köster oli üsna ärritatud.

„Kui kirikhärra nüüd seda kuulda saab!” pahandas köster ja vaatas umbusklikult Madara otsa.

„Oh, mis hirmus!” seletas neuu Kaasike. „Onkel, ärge laske end nii ärritada. Seal ei olnud mingisugust tantsukursust, mingisugust tantsuõpetust . . .” ja neuu rääkis loo ära, kuidas ta just oli, kuidas poisid kükitanud ning neile veel laulu laulnud ja nõnda edasi.

Köster läks tõsiseks ja hakkas oma habet näppima.

„Hm,” laskis ta siis kõri põhjast, kui neuu oma kõnelemise oli lõpetanud, „see on jälle selle uue aja ja selle uue vaimu vili. Enne seda ei olnud! Enne . . . kui meie noored olime . . . hm!” urises köster. „Kas näete nüüd, noormehed, kuhu see teie rahva sekka minemine teid viib? Teie kaotate oma lugupidamise, nad pilkavad teid häbematult ja sellega õpivad nad ka teisi ülemaid halvaks panema. Rahvas on nagu kukk: niipea kui ta teisest enesesugusest üle saab, läheb ta vana kuke vastu häbematuks ja igal parajal pilgul on ta valmis tema kraesse hakkama! Ma ei arvanud, et teie, Madaras, nii võisite eksida!”

„Ma arvan, et see just eksitus ei olnud, et tantsima läksin, vaid viga on mujal! Viga on see, et inimesed alles väga madalal hariduse järjel seisavad ning seejuures rumal-uhked ja toored on!” vastas Madaras kindlalt, aga punastades. „Nende meelest on see nii veider, kui keegi inimene teisiti tantsib, teisiti ennast üleval

peab kui nemad. Kui neid aga harjutataks teisiti vaatama... ütleme, oleks meil siin mingi selts, kus nad midagi paremat näeksid, — ma võin julge olla, et mõne aastaga on kõik säärane asi kadunud!”

„Ei ole!” vastas Jürisson tõsiselt.

Niihästi Madaras kui ka köster vaatasid imestades oma ametivenna otsa. Esimene sellepärast, et ta seda Jürissonilt ei lootnud kuulda, et selts paari aastaga siinurka parandada ei jõua, ja teine, et ta ei uskunud, et Jürisson temameelseks on läinud. Nad vaatasid mõlemad küsivalt Jürissoni poole, aga see jõi rahulikult oma kohvi ega lausunud enam sõnagi.

„Mis ei ole?” päris Madaras väljakutsuvalt. Temas näis himu tõusvat Jürissonile, kes tema vastu jäme, lugupidamatu näis olevat, midagi niisugust ütelda, mis sellele armas ei ole.

„Teie ei tee siin mitte midagi oma rahvavalgustusekatsetega!” vastas Jürisson niisama väljakutsuvalt, aga tõsiselt.

Köster jäi kuulatama. See oli nagu võõras muusika Jürissoni suust.

„Seletage mulle,” ütles Madaras, „miks ei või just siin mitte midagi korda saata? Miks on see nurk isesugusem kui terve Eestimaa, kus seltsid rohkesti tööd teevad ja õitsevad!”

„Õitsevad?”

„Õitsevad!”

„Kuulen esimest korda,” viskas Jürisson sekka. „Minu teada kiratsevad, surevad nad igal pool, ja seda teed käib ka siinne, enneaegu asutatud selts, kui seltsi üldse siin saab.”

„Niisugust uskmatut Toomast näen ma esimest korda,” vaidles Madaras. „Seletage mulle: kas arvate teie, et selts üldse midagi võib teha?”

„Selts võib palju teha!” seletas Jürisson.

„See on ju õige mõttekäigu vastu: selts võib palju teha, aga ometi ei või ta midagi teha!? See on lihtsalt tuimus, tuimus kõigi poolt!” Ta pani tassi lauale ja hakkas pidu kirjeldama just nii, nagu ta seda oli näinud. „Missugune imelik tuimus, missugune süd ametu olek! Te näete inimeste rumalust, te näete nende too-

rust, te näete seda kõike, — aga oma kätt, oma pisukest sõrme ei liiguta te selleks, et neid sellest tuimusest päästa! Teie istute nagu küünlad oma rasva sees, sööte nende rasva ja joote nende higi ning verd ja lasete neid selles sõgeduses edasi pöörelda. See on enam kui ülekohus!" Ta puhkas.

"Kuulge, kulla noorhärä," palus Jürisson, "te räägite nagu mõne ajalehe uue aasta tõmbekuulutus; paljad ilusad sõnad, kõlks-sõnad! Te teate ju, et üht seltskonda, kellel haridus selle sõna kõige pisemas mõttes puudub, mitte üleöö haritud rahvaks ei saa teha, ja kui te niisugusele seltskonnale oma vingerjad selga seote, siis on ta nagu hernehirmutis, kellel uus silinder peas!"

"Ka need on paljad sõnad!" viskas Madaras talle näkku.

"Mitte sugugi," vastas Jürisson kaunis aeglaselt. "Veel rohkem: te võite oma suure valgustuse puhangutega niisuguse rahva ära rikkuda, teda õigest haridusemõistest ära võõrutada, nagu see praegu mitmel pool juba on sündinud. Niisugust asja, nagu lugemine ja kirjutamine, peetakse suureks hariduse tunnismärgiks, sellega hoobeldakse, laulukooridega kisendatakse, igale pisemalegi luuletusele lauldakse hosiannat, kuid need on alles esimesed sammud hariduses, niisugused asjad, mida nimetadagi ei maksa! See on esiteks. Teiseks sooviksin ma teada saada, mida teie siin tahate pakkuda?"

Ta jäi küsides Madara otsa vaatama.

"Haridust, südameharidust!" vastas Madaras.

"See on sedasama, mida neile igal pühapäeval pakutakse?"

"See on vaimulik!"

"Siis tahate teie neid veel ilmalikumaks teha, kui nad praegu on?" küsis Jürisson tõsiselt, aga Madarale kõlas see kibeda pilkena. "Kui juba vaimulik toit, mida neile nüüd pakutakse, neid parandada ei jõua, mida siis teie tahate teha? Rääkige, ma kuulan! Kui juba jumala-sõna ei taha enam hästi mõjuda, mida tahate siis inimliku sõnaga teha?"

Madarat ärritas see Jürissoni kõne väga. Ta nägi, et Jürisson niisuguse kilbi taha puged, kuhu tema enam

sihtida ei jaksanud. Ta sai väga hästi aru, et Jürisson teda narris ja ninapidi vedas.

„Seltsi tahan ma asutada!“ vastas Madaras palavalt.

„Seltsi, seltsi! Nii ei või see edasi minna!“

„Ja kes peavad sinna tulema?“ küsis Jürisson.

„Meie kõik!“

„Ja mida peame seal tegema?“

„Ennast harima ja teisi ka!“

„Millega?“

„Oh, inimene, ärge olge ometi nii puupea!“ vihastas Madaras ägedalt.

Köstrirahvas kuulas seda noormeeste vaidlust ärritatult. Vana köster kitkus kannatamatult habet. Ka tema tahtis midagi sekka ütelda, aga ikka hakkas embkumb noortest enne peale, kui ta sõna välja sai.

„Mina puupea?“ naeris Jürisson. „Olge ometi nii hea ja ütelge, mis me seal teeme!“

„Laulame, kõneleme, tantsime, mängime...“

„Seda teeme ju praegugi!“ vastas Jürisson sügava häälega. „Seda me ju teeme: meie laulame — nemad aiduraidutavad; meie vaidleme — nemad sõimavad; meie tantsime — nemad hüppavad; meie mängime — nemad ka; meie käime tsirkuses — nemad ka, — muudkui igaüks omal teel, viisil ja kombel!“

„Aga see on kõik jäme, mis nad teevad,“ viskas Madaras sekka.

„Ah siis haridus on noorhärrade meelest selles, et kui kõike seda natuke peenemalt tehakse, kui see praegu sünnib, siis on haridus käes? Tantsi peenikeselt ja ära pitsita neitut mitte suure, laia töömehe-peoga, vaid kõdita pisukese näpuga; ära kaelusta tüdrukut, vaid nõelu teda oma silmadega; ära poe põhku, vaid musuta salajas — jaa, jaa, see on haridus! See on see arvatav haridusetee, mida mööda praegu suurem jagu seltskonnast sammub, aga niisuguse hariduse pärast ei tõsta ma oma pisukest sõrmegi!“

Madaras tundis, et Jürisson on oma mõtetes järeleandmatu.

„Ei mitte,“ ütles ta pikemalt, „ka seda ei pea ma hariduseks, aga me ei pea seisma jääma sellele paigale, kus me kord oleme, me peame edasi ehitama!“

„Vanal, mädanenud alusel?“ küsis Jürisson ja hakkas põlgavalt naerma. „Mitte edasi ei tule meil ehitada, vaid uuesti ehitada. — see on õige tee! Aga et uut ehitada, sellepärast peame vana eest ära koristama; aga sedagi tööd ei saa siin teha...“

Nüüd ei jõudnud köster end enam hoida.

„Noormehed,“ hüüdis ta, „te olete mõlemad noored. Elu mõiste on teil alles segane. Teie olete mõlemad eksiteel, siiski on Madaras oma arvamistes õiglasem ja õigem: inimesi on tarvis juhatada, aga peab teadma, mida neile anda. See, et inimesed nüüd nii ulakad on, tuleb sellest, et jumal niisuguse aja on meie kiusatuks meile saatnud, kus väga palju voli antakse. Oleks praegu orjapõli alles olevat, — vaata, kui vagusi siis inimesed oleksid! Aga nüüd tee nendega, mis sa tahad, asja neist ikkagi ei saa! Nad on kui sandid: esiti karjub sauna ukse taga: „Lase sisse!“, siis tahab vihelda; vii lavale, siis anna viht; annad viha, siis anna seepi ka, ja saab niisugune seebi kätte, siis on ta nii libe, et ajab su saunast välja ja hakkab ise peremeheks! Selle rahvaga ei tule ka mitte just väga õrnasti ümber käia! Vaata, varsti on jalg sul kaela peal!“

Köster muigas ja jätkas: „Nad arvavad, et inimesed kõik ühesugused on, sellepärast olgu ühesugused ka õigused! Mitte aga midagi sellesarnast! Jumal on loonud ühed õrnemaks, teised tuimemaks. Õrnemad — need tungivad kaugemale, need mõtlevad, need tunnevad; aga tuimad — neile anna süüa ja juua, ja kui irisema hakkavad, siis anna malka, ja jutt otsas! Neist asja ei saa! Neid ei tee keegi targaks! Muidu tühi töö, härra Madaras, see seltsi asi, sealt ei tule suurt midagi välja! Küll näete!“

„Mis te nii vaidlete!“ hakkas ka köstriemand rääkima. „Talv ees alles, eks te saa sellest arutada küll ja küll, aga nüüd otsustage, millal seenele läheme! Eile ja üleile sadas vihma, kas läheme homme?“

„Mina küll ei tule!“ ütles Jürisson vastu.

„Aga härra Madaras?“ küsis emand.

„Nii kuidas soovite!“ vastas see.

„Lähme!“ kinnitas köster.

Minek jäi teiseks päevaks.

Köstri pinkvanker seisis ukse ees. Seeneleminek oli käes.

Ilm oli ilus ning soe. Sügisene päike saatis loodusesse veel viimase armastusega sooje kiiri. Seda tundis inimene, tundis ka loodus. Härmalõnga-ämblikud olid rohkesti tööd teinud: kõik kõrrepõllud sätendasid nende hiilgavaist niitidest.

Seeneleminejaid oli neli: köster emandaga, neiu Kaasike ja Madaras. Jürisson, nagu ta juba oli ütelnud, ei läinud ühes. Ta teatas, et tal olevat vaja koju minna.

Seenemets, Kilevere heinamaad, asus versta neli Mudilast eemal. Seente poolest oli Kilevere kuulus, sest et seal mitut seltsi metsa kasvas, kus metsasalkade vahel ilusad heinamaad asusid. Kileveresse sõitis köster sügisel mitu korda ja tõi sealt iga kord, kui vähegi aasta oli, hulga „maavahtu“ ühes, nagu ta seeni armastatas nimetada.

Metsa juurde tee äärde jäeti vanker seisma, seoti hobune hoolega kinni, ligivõetud õllepudelikud peideti pöösastesse ja seenelised läksid metsa. Mehed pistsid aga paar pudelit õlut taskusse, et janu kustutada, ja naised võtsid mõningad võileivad kaasa, et keha kinnitada, sest ring taheti kaunis pikk ette võtta ja mitte enne paari tundi tagasi tulla.

Et ka rohkem maad laiemalt läbi käia, jagasid seenelised endid kahte jakku: mehed pidid ühes ja naised teises kohas otsima hakkama, aga kui köstriemand kartma hakkas, et nad ära võiksid eksida või et mõni kuri inimene neid, nõrku naisterahvaid, kohutada võiks, siis läksid vanemad ühes ja nooremad teises salgast tööle.

„Aga see ei kõlba!“ arvas köster.

Emand muigas ja vastas: „Vanad inimesed, võib usaldada!“

„Missugune hirm!“ naljatas Madaras.

„Siis pidage meeles,“ käskis vana Arnikas, „kell 4 oleme Kure Juhani heinamaal kuhjade juures; seal kinnitame keha ja tuleme teist ringi tagasi! Luise, pea meeles!“

Rõõmsa „hallooga“ mindi metsa. Esialgu kuulsid otsijad teise paari kaugelkestvat hüüdu, aga aegamööda kadus see kõrvust. Värske, niiske õhk tungis seeneliste kopsudesse ja ergutas neid.

„Tore, tore! Halloo-o!“ hõiskas Madaras, naeris ja jooksis seente järele.

Neiu Kaasike oli aga kahvatu, kahvatum kui muidu. Ta tundis, kuidas tema süda sees peksis, kuidas ta hingamine raskenes. Et aga oma ärritust mitte välja paista lasta, naeris ja kiljatas ta, kui ta mõne seene oli leidnud. Aegamööda kadus aga neiu ärevus, puna tõusis palgeisse ja esialgsete üksikute sõnade, hüüete ja lausete asemele tekkis noorte vahel suurem jutt.

Madaral oli Kaasikeselt palju pärida, ja neiu seletas, niipalju kui teadis. Iseäraliku uudishimuga tahtis Madaras teada saada, mis mees Jürisson õieti on.

„Tont teda teab,“ arvas neiu. „Temast ei saa keegi aru. Ta näib mõni suur idealist või Tolstoi jünger olevat. Tal on ikka oma isesugused arvamised!“

„Ennäe mul idealisti!“ naeris Madaras. „Kui juba tema idealist on, mis on siis teised? Jürisson on lihtsalt lõhkuja ja oma jonnakate vaadete kaitsja — ja muud mitte midagi! See on mees, kes midagi on lugenud, aga seda oma peas ära ei ole seedinud; see on uuem nähtus meie elus. Nad tahavad targad olla, otsivad uusi teid, vaatavad seltsielu peale nagu baptistid, peavad enestest suurt lugu, aga vaimuhaiged on nad — ja muud mitte midagi!“

„Jürisson ja Maasikas,“ pilkas Kaasike, „need on justkui paras paar, otsekui teineteisele loodud!“

„Aga Maasika-emandal on teine vaade!“ tõendas Madaras. „See on kena naisterahvas!“

Neiu Kaasike ei saanud Madara sõnast „kena“ hästi aru ja vastas:

„Mis see kenadus avitab, kui selle all muud midagi ei ole! Kas teie temast nii suurt lugu peate?“

„Just lugu mitte,“ vastas Madaras natuke segaselt, „aga tal näivad üsna targad jutud olevat.“

„Oo!“ naljatas neiu, „seda ta oskab, kui ta kellelegi tahab meeldida! Vaadake ette, et ta teid ka oma võrku ei pista!“

Värske, niiske õhk tungis seeneliste kopsudesse ja ergutas neid.

Neiu nägu oli häbelik-naerune.

„Mis ta minuga teeb?“

„Noh, niisama!“ vastas neiu silmi maha lüües.

Madaras oli neiu pilku märganud. Ta tundis, kuidas ta südamest soe hoog läbi käis. Ta naeratas ka vastu, ja kui pisut häbelik neiu silmad üles tõstis ja Madara otsa vaatas, siis tundis Madaras, nagu voolaks sealt midagi tema omadesse, ja see midagi oli nii salaärritav ning meeldiv. Noormees tundis, kui ilus oli neiu just sel pilgul. Madaras nagu ei oleks iialgi enne näinud, et neiu Kaasikesel on valge kael ja sätendav ihunahk ja et ta nii täie rinnaga naisterahvas on, pika saleda keha ja laia seljaga . . . Ja see kõik tegi temale kui meesterahvale head meelt.

„Mis ta minuga teeb?“ küsis Madaras uuesti.

Neiu naeris.

„Naerge veel!“ hüüdis Madaras, kusjuures ta süda kiiremini tuksuma hakkas.

„Miks pean ma naerma?!“ küsis neiu.

„Naerge veel!“

Ja nad naersid mõlemad, ja nende naer sulas üheks kokku nagu kahe vindi hale sidistamine, sügislaul kase ladvas.

Madaras tundis, kuidas suu kuivaks läks ja keel suulae külge kinni hakkas.

Neiu Kaasike naeris ja lippas seene järele. Ka Madaras jooksis, aga ilma et ta seda just oleks tahtnud. Ka vint lendas kase ladvast teisele järele, kui see putukat püüdis.

Madaras oli pikemate sammudega ja enne seene juures. Ta kummardus, ka Kaasike kummardus, mõlemad naersid, langesid seene peale, puutusid rüselde kokku, kilkasid . . .

„Minu seen!“

„Minu!“

„Minu!“

„Minu!“

Nii kõlasid hüüded läbisegi mitu ja mitu korda. Seen jäi Madarale.

„Mis hirmus!“

„Mis on hirmus?“

Nad naersid mõlemad, lõõtsutasid, punetasid ja keeled kuivasid neil suulakke.

„Mis hirmus! Andke kätte!“

„Paluge!“

„Mis hirmus!“ lõõtsutas paluv neiu.

Jälle naer.

„Ma võtan vägisi!“ sõandas neiu, kusjuures ta sammu ligemale astus.

„Võtke!“ naeris Madaras.

Neiu haaras seent. Jälle rüselemine.

Kui ühel nõul nad mõlemad selle juures olid, justkui oleksid nad mõne kolmanda käest midagi kätte püüdnud.

Kaua rüsesid nad nagu Mudila poisid Kröitsbergi varrul.

Neiu oli seene tugevasti oma sõrmede vahele saanud ja enese seljaga noormehe vastu pööranud, et selle läbi kätele võitlemiseks enam jõudu anda ning seent noormehe tugevate sõrmede vahelt välja käänata. Madaras aga ei tahtnud seda sündida lasta. Ta tõmbas neiu selja tugevasti enese vastu ja hoidis teda kõvasti oma rinna ligi. Ta tundis, kuidas neiu hõõgub selg tema rinnale sooja andis, aga ta märkas ka, kuidas see oli neiu vastu meelt, pahandav.

Neiu unustas seene. Ta tahtis ennast vabastada. Seen oli nagu kõrvaliseks asjaks jäänud. Ta tundis, kuidas võimatu on ennast muljuda lasta, aga ta ei saanud vabaks.

Pahaselt vahtis neiu üle õla Madara otsa ja hüüdis kohkunult:

„Onu näeb!“

Nagu oleks neiu tuline olnud, nii langesid noormehe käed lahti. Neiu lipsas vabadusse ja pistis jooksmas, kusjuures ta kirglikult, kelmikalt naeris, tagasi vaatas, jooksis ja jälle naeris. Madaras sai aru, et teda oli petetud.

Madaras häbenes oma pettasaamise üle ja pistis jooksul neiu järele, et petist kinni püüda ja talle veel kord kätte maksta, teda veel kord enese vastu tõmmata, sest see näis neiu väga vastik olevat.

Nagu kaks lindu puus, nii ajasid nad teineteist taga,

ja imeks pannes nägi Madaras, kuidas neiu mõistis eest ära põigelda. Ollepudelid taskuis ja seenekorv käes tegid Madarale jooksu raskeks. Mõlema käega pudeleid kinni hoides ja korvi enese ligidale litsudes ruttas ta neiuale järele.

Korruga jäi neiu seisma, lõõtsutas, näost üleni punane, ja häält kõrgelekerkivast rinnast surudes ja sügavasti hinge värske õhuga täites hoiatas ta Madarat:

„Ei tohi, härra Madaras, ei tohi!“

Madara vallatusetuhin kadus. See „ei tohi“ neiu sügavast rinnapõhjast kõlas nii pühalikult noomides, ähvardades, nagu oleks seda inimese hing ütelnud, aga mitte tema roosad huuled.

„Oh-h! Soe!“ sai Madaras vastata. Aga ta suu oli ülikuiv, keel üsna naksus suulaes.

„Mis hirmus!“ kaebas neiu. „Me peame kusagil puhkama!“

Kuid see hääli oli koguni teine, sarnanes sellega, mis enne vallatust oli olnud, mis nii üliarmsasti, väljakutsuvalt kõlas.

Madarale meeldis see hääli jälle. Ta hea tuju tuli tagasi, mille elutõsine, sügavahingeline „ei tohi“ temast oli eemale tõrjunud.

Nad jõudsid lagedale väsinult, lõõtsutades.

9

Kure Juhani kuhjad, kuhu kokku pidi tuldama, olid küll seal, aga kui noored sinna jõudsid, puudusid onu ja tädi. Madaras vaatas kella, nagu võiks see vastata, kus vanade-paar on, heitis siis pilgu neiu Kaasikesele, ja kui see midagi ei vastanud, küsis ta:

„Aga siia pidid nad ju tulema?“

„Küll nad tulevad,“ julgustas neiu.

Siiski arvas Madaras, et ehk nad siin juba on olnud, ja tõsiselt käis ta kuhjad ümberringi läbi, nagu ei tahaks ta uskuda, et vanad oma sõna ei pidanud.

Kui Madaras jälle neiu juurde tuli ja oma endist küsimust kordas, hakkas Kaasike naerma. Ta punastas

näost ja hingas sügavasti, kusjuures ta läbi avaraks aetud ninasõõrmete värsket õhku sisse hingas.

„Mis te naerate?“ küsis Madaras.

Neiu ei vastanud midagi, vaid viskas enese rohu peale küllakile maha. Madaras pidi oma küsimust kordama.

„Mulle teeb nalja, kui arg teie olete!“ naeris Kaasike.

Neiu vaade oli jälle endiselt sütitav, väljakutsuv, pilkav. Ta oli oma ninarätiku võtnud ja lehvitas sellega näo vastu; seeläbi katkestus tema vaade Madarale, ja Madaras tundis, kuidas keegi teda mingi salaleegiga õrritas.

Ta ei jõudnud vaatele vastu panna ja istus neiu kõrvale maha. Neiu oli jalad poolest põlvest välja sirutanud ja mängis põidadega, neid edasi ja tagasi liigutades.

„Kas tahate juua?“ küsis noormees ja hakkas pudeli punni sikutama.

„Ei hooli ühtigi!“

Noormehe pilk langes neiu mängivaile kingades jalgadele, mida õhukesepoolsed sukad katsid, mille silmadest roosakas-punane naha värv helkis.

„Mis ilusad kirjud jalad!“ kiitis Madaras.

„Mis hirmus!“ vastas neiu ja tõmbas jalad katte alla, nagu õrritaks ta sellega noormeest.

„Mis on hirmus?“ küsis korraga Madaras ja talle tuli kange isu neitut veel kord sellega hirmutada, et teda enese vastu tõmmata.

„Putukas on kaela peal!“ ütles Madaras ja sirutas käe neiu kaela poole, nagu tahaks sealt midagi võtta.

Kiljatades kargas neiu püsti, vehkles kätega ümber kaela, pühkis ja kaebas hirmunult:

„Kas tuli maha, kas kukkus maha? Härra Madaras, kas putukas on ära?“

Madaras naeris täie suuga.

„Mis hirmus! Mis te hirmutate! Vuih, teie olete hirmus inimene!“

„Aga armas ka!“ vastas Madaras ja tõmbas pudeli punni paukudes pealt.

Mõlemad naersid.

Neiu naervast pilgust leidis Madaras seda, mida oli

otsinud, mille üle ta enne oli kahelnud ja mille ta nüüd korruga oli leidnud, ja nagu koolipoiss, kes raskekeerdülesande oli lahendanud, kargas ta rõõmsalt üles, täitis klaasi vahutava õllega ja pakkus seda neiule:

„Jooge!“

„Teeb joobnuks! Ei!“ vastas neiu.

„Jooge!“

Neiu võttis klaasi ja puudutas huultega kollast märga.

„Jooge rohkem!“ sundis Madaras.

„Ei!“

Madaras jõi ise klaasi tühjaks.

„Mis hea!“ puhus noormees, „läks just nagu sahaga mööda kuivanud kõri alla!“

Madaras pakkus jälle neiule:

„Üks klaas ei tee midagi!“

„Aga ma jään joobnuks!“ naljatas Kaasike.

„Lori!“

Ja nagu omal ajal Eeva oma mehele õuna oli pakkunud, kui nad ilusas aias üsna kahekesi olid ja meheke järele andis, nii andis nüüd õrnem pool järele ning jõi.

Madaras tühjendas veel klaasi, siis kolmanda. Neiu vahtis Madarat, muigas lapselikult ja veel lapselikumalt kaebas ta:

„Juba ma purjus!“

Ka Madaras märkas, et tema pea pisut kihama oli hakanud, aga ennast kui kõvemat poolt näidates lõi ta käega ja julgustas teist:

„See pole ühtigi!“

Neiu vaatas küsides noormehele näkku. Ta silmade sätendav läige oli korruga kustunud, nad olid halliks läinud ja vaatasid tema valgeks kahvatanud näost kaugele, kuhugi nähtamatusse tulevikku. Tundus, nagu oleks neiu hingest tema iseene se m i n a kadunud, nagu oleks ta ainult asjaks saanud, kellel enam oma soovi ei ole, — seesugusena tundus neiu vaade.

Madaras märkas seda ja ta hinge tõusis soov neitut, seda ilma iseene se minata neitut kokku rusuda, et selle rusudest uut tuld sütitada.

Ta tahtis neiu enese vastu tõmmata, teda rusuda, teda kasvõi suudelda, aga talle tuli korruga meelde, et

vanarahvas võib kuskilt näha, ja ta jõudis enese üle valitseda.

Neiu ootas nagu midagi: tõsisena, kahvatuna seisis ta.

Madarale tundus seisukord piinlikuna, ja et neiu jälle talle ei ütleks: „Mulle teeb tõsist kurbust, et teie nii arg olete,“ küsis ta:

„Aga kus on onu ja tädi?“

„Ei tea!“ vastas Kaasike tõsisena, ja nagu ärgates küsis ta: „Aga meie onu ja tädi ei ole kuskil! Mis hirmus!“

See mõte, et onu ja tädi seal ei olnud, äratas noored inimesed jälle lihtsasse elu iluta voolu.

„Hüüdke!“ käskis neiu.

Madaras hüüdis. Neiu surus teise valju häält kartes mõlemad käed kõrvadele.

Ümbrus vaikis.

Küsivalt vaatasid nad mõlemad teineteist. Neiu palged olid oma roosa värvi tagasi saanud, tema endine tuim vaade oli elavaks läinud.

Oodati veel. Päike hakkas juba allapoole vajuma.

Vanakesi ei olnud ikka veel näha.

„Aga ehk oleme eksinud?“ kurtis Madaras.

Neiu lõi esiti pisut kohkuma, aga kui ta hoolega järele oli vaadanud, siis vastas ta rõõmsalt:

„Olete teie aga ka arg!“

„Arg? Arg! Ikka arg!“ päris Madaras. „Mis ma pean siis tegema? Kas mina, võõras inimene, pean teadma, kuhu röövliuku mind on toodud!“

Kaasike naeris magusalt.

Aga et vanarahvast ei tulnud, siis jäeti tühi pudel kuhjade juurde. Madaras pani pudeli kaela sisse sedeli tähendusega, et nad siin on olnud, ja nüüd hakati edasi minema.

Neiu seletas Madarale, et mets väga mitmesopiline on, et siin on inimesed tihti ära eksinud, ehk siit küll hõlpsasti välja saab, sest mets ei ole kuidagi üle paari versta lai ja igast küljest on võimalik lagedale pääseda.

Neiu rõõmus meel mõjutas Madarat, kes kui linnaelanik metsa äraeksimist kartis.

Nad astusid metsa ja sammusid, neiu ees ja Madaras järel, edasi, ilma et nad isekeskis palju oleksid rääkinud või ka seeni otsinud.

Ilm hakkas pimedamaks minema, aga lagedale ei jõudnud nad siiski veel.

Viimaks leidsid nad metsatee. Neiu jäi seisatama ja vaatas hoolega ümbrust.

„Vaat sul nalja!“ rääkis ta tagasihoidlikult, „ma ei saa enam isegi aru, kuhu peame minema. Ma ei tunne seda kohta!“

Madaras ei vastanud midagi. Tal oleks nagu külm olnud: ta tundis selgesti, kuidas tal hambad suus lõgisesid. Talle näis see kõik mingi nõidusevärgina: enne pinkvankriga metsa, siis jooksmine, ärritus, äraeksimine... just nagu oleks keegi metsaneiu teda siia meelitanud, et teda kiusatusse saata, teda hukata!

„Aga kus on hobune?“ küsis ta.

„Kui ma seda teaksin,“ vastas Kaasike, „siis oleksin ma sinna läinud!“

„Siis oleme ometi eksinud?“

„Seda vist küll!“ vastas Kaasike ja hakkas suure häälega naerma.

Madaral ei jäänud muud üle, kui pidi kaasa naerma, ehk ta küll tundis, et nad oma rumaluse üle naersid.

„Lähme,“ ütles Kaasike, „küllap me ühte kohta ikka välja saame!“

Läksid. Madaras ei lausunud musta ega valget. Ta tundis pisut hirmu. Ta kujutas enesele juba ette, kuidas metsloomad nende kallale tormavad, kuidas nad otsa saavad ja kuidas neid taga otsitakse ning leitakse. Madara äratas tema hulkuvaist mõtteist neiu tasane laul:

„Uksinda, üksinda
Pean võõrsil rändama...“

Neiu laul kõlas kurvvalt, kaeblevalt, nagu otsiks neiu oma üksikule hingele seltsi, kes ta võõrsilt koju viiks, soojendaks, kaitseks.

See laul helkis videvikus seisvaist puist veel salajasemana, kaebavamana vastu ning tungis Madara hinge, teda enesega ühes kandes. Madaras kuulas, pidas hinge

kinni ja vaatles neiu kuju, kes tema ees juba kustuva ehavalguse kumal kõndis ja laulis ning lauldes kaebas.

Madaras tundis neiu laulus enesele midagi etteheitvat, et ta nii ilma julguseta oli olnud. Ta tundis, et tema kohus oleks pidanud olema neiut julgustada, juhatada, ja tal hakkas enesest häbi.

Jälle tuli talle meelde, kuidas nad olid jooksnud, kuidas ta neiut enese vastu oli pigistanud ja kuidas neiu tema käest välja oli lipsanud, kuidas neiu palged hõõgusid, silmad särasid, kuidas see nii ilus, nii meeldiv, nii kena oli...

„Ilus, bravo!“ sõnas Madaras, kui neiu lõpetas.

Kaasike hingas sügavalt, sest laulmine käimisel oli teda väsitanud.

„Noh, kas oleme eksinud?“ küsis Madaras.

Aga neiu vaikis edasi.

„Ma ütlesin ju teile, et siin on võimatu ära eksida; läheme aga edasi, küll me koju saame!“ seletas neiu julgesti.

Neiu julgus tõi Madarale jälle endise tuju tagasi.

„Siis jookseme, saame ennemini koju!“ naeris ta.

„Küll me saame!“ andis Kaasike vastuseks.

Natukese aja pärast jõudsid nad lagedale.

Koht oli heinamaa, ilm juba täies videvikus. Õrn uduvine kattis niidetud heinamaad halli õhukese vaibaga.

„Nii — siit saame õige tee peale!“ rõõmustas neiu.

„See on mulle tuttav koht. Siit läheme üle heinamaa, sealt algab tee, ja seda mööda saame maanteele!“

Ta hakkas üle lageda edasi minema.

Madara kartus oli korraga kadunud.

„Aga, neiu Luise, te teete oma jalad kastega märjaks,“ naeris ta.

Neiu Luise hakkas aga jooksuma, nagu tahaks ta noormeest maha jätta.

Madaras jooksis järele, võttis neiul õlast kinni ja katsus teda paigal pidada.

„Hakake aga jälle hullama!“ noomis neiu.

„Ma olen ju arg!“ vastas Madaras ja pidas neiut õlast kinni.

„Laske lahti!“

„Ei!“

„Ma karjun!“

„Karjuge!“

Madaras tõmbas neiu enese vastu ja vajutas tema otsmikule, palgeile, ninale, igale poole näo peale mitu musu . . .

„Aga, Madaras!“ . . .

„Luise?!“ . . .

. . . Ja teineteise käe alt kinni hoides, külg üsna külje ligi, jõudsid nad õhtul hilja koju . . .

10

Kui Jürisson paari päeva pärast koolimajja tuli, märkas ta kohe, et Madara hinges suur pööre oli sündinud. Ta oli nagu tõsisemaks, osalt ka tasasemaks läinud. Jürisson oli oodanud, et Madaras temaga kohe vaidlema hakkab, sest viimased arutused oleksid selleks põhjust andnud, aga kõik see jäi tulemata. Selle asemel märkas ta aga, kuidas Madaras neiu Luisega sobis, kuidas nad vahel salaja teineteisega vaateid vahetasid, kuidas Madaras õhtuti ära kadus; kuhu, seda ei hakanud Jürisson uurima. Näis, et neil kahel noorel inimesel isekeskis hea oli, — ja Jürisson tundis sellest head meelt.

„Õigest põrsast ei kasva ilma tustimata iialgi head siga!“ mõtles Jürisson ja pühendus koolitööle, ilma et oma kaaslase rahu kuidagi oleks rikkunud.

Aga säärane vaikne rahu ei kestnud kuigi kaua. Neiu Kaasike lahkus kauemaks ajaks köstrimajast: ta viidi ühte ligidalolevasse mõisa õmblejaks. Ei läinudki paari päeva mööda, kui Jürisson Madara rahutust märkama hakkas. Vähemalt paistis see nii olevat.

Madaras tuli õhtul söögilauast kohe üles ja hakkas tööle. Aga see näis talle raske, vastik olevat.

Ta ohkas, kaebas laste lolluste üle ja püüdis oma külmaverelise naabriga juttu teha.

„Kuidas need lapsed korruga nii lolliks on läinud?“ küsis Jürisson, kui Madaras jälle ohatas ja pahandades sule käest viskas.

„Kuidas korruga?“ päris Madaras.

„Enne ei olnud selles asjas sugugi kaebust?“ vastas Jürisson.

„Millal enne?“

„Enne, see on mineval nädalal, kui neiu Luise kodus oli!“ sõnas Jürisson tõsiselt.

„Mis mõju Luisel lastesse on?“ küsis Madaras näost punastades. „Teie olete väljakannatamatu!“

„Ja teie?“

„Ma ei ole teid poole sõnagagi haavanud,“ seletas Madaras, „aga teie otsite sealt põhjusi, kus neid sugugi ei ole! Mis süüd on selles neiu, et teie teda asjata puudutate!“

„Palun vabandust,“ vastas Jürisson, „kui kaugele läksin, aga mulle näis see nii olevat. Ja mis ma sellest salgan: me peame terve aasta ühes elama, ja kui me nii vagusi oleksime jäänud nagu mineval nädalal, siis kui neiu Luise kodus oli, ma ei tea, kuidas aasta või talve üle oleksin saanud. See oli päris hea, et neiu kaugemale viidi: nüüd saab jälle juttu!“

Madaras tundis pisut häbi.

„Ei, asi ei ole mitte selles,“ puikles Madaras, „vaid selles, et me teineteist küllalt ei tunne. Teie kui vanem ei alustanud minuga juttu ja ma hoidsin tagasi!“

„See on lapse vabandus!“ kinnitas Jürisson, tõusis laua äärest üles ja hakkas mööda tuba edasi-tagasi käima. „Seda võite seletada lastele! Öösel me magame, päeval oleme töös ja õhtutel puudusite teie; millal pidi siis rääkimine olema?“

Madaras tundis, et Jürisson jälle vägisi tema kallale kipub, ilma et tema selles süüdi oleks.

„Aga lauas?“ küsis ta.

„Ma olen teile juba seletanud,“ sõnas Jürisson, „et köstriga ei maksa sõnu kulutada. Tema hing on meie omast nii kõrgel nagu kuu ja päike, ja see oleks asjatu vaev!“

„Siis ei jää muud järele, kui käed rüppe ja kõik on hea ja kaunis,“ hakkas Madaras pilkama, „nagu kõik Mudila kupatus!“

„Kas tahate teie sellest alati rääkida?“ küsis Jürisson.

„Ja mis siis?“

Madaras vaikis.

„Ja siis oleme meie niisama kaugel nagu ennegi!“ kinnitas Jürisson.

„Ei tule üksnes rääkida, vaid peame ka tegema ja pealegi väga palju. Kas te tõesti ei näe, et siin palju puudub, et siin palju teha on?“ küsis Madaras juba kaunis ägedalt.

„Kulla inimene,“ hüüdis Jürisson, „seda ma ei salga, et siin palju teha on, aga — mida teha, see on ise-küsimus. Iga tegu ei ole aja ega inimeste kohane. Noh,“ rääkis ta edasi, „teie ütlete: meil ei ole seltse, meil ei ole midagi! Jah, vaadake, selle ei millegi peale ei või ka mitte midagi teha, mis midagi väärt oleks!“ Jürisson elavnes. „Teie arvate, et mina edu vastane olen. Sugugi mitte. Mina näen aga, et meie inimestele hoopis rohkemat tarvis läheb kui ainult seltsi või kooskäimise paika. Me peame inimesi katsuma mõistuse poolest tõsta, ja teiseks: nende ühiskondlik olukord peab paranema!“

„Kuidas tõstate neid mõistuse poolest, kui te nendega kokku ei saa, kuidas paraneb nende olukord, kui neid ei õpetata, neid kokku ei kutsuta?“ küsis Madaras. „Niisugusel korral ei ole teie rääkimine ka muud kui paljad sõnad, ilusad sõnad!“

„See on idealisti unistus!“ viskas Jürisson.

„Ja see on materialisti jampsimine!“ vastas Madaras.

Nad vaikisid mõlemad. Jürisson oli kaksiti toolile istunud, lõua vastu tuge surunud ja mõtles, kuna Madaras ärritatult oma pisukesti kihvu keerutas ja kambris edasi-tagasi käis.

„Räägi siis, mida sa tahad teha!“ käskis korraga Jürisson. „Ma tahan sind kuulda, ja kui su mõtted õiged on, siis vannun alla!“

Madara silmad sätendasid, ta tahtis kord oma mõtted Jürissonile üles lugeda ja näidata, et tema sugugi unistaja ei ole.

„Meie Mudila elu on soga!“ ütles Madaras.

„Õige!“ kinnitas Jürisson.

„Teist elu on vaja!“

„Pärm tuleb sisse panna!“ aitas Jürisson.

„Noh, vaat, siis oleme ühes mõttes . . .“ naeris Madaras.

„Siitsaadik küll,“ kinnitas Jürisson, „aga edasi?“

„Edasi läheb kergesti,“ seletas Madaras. „Mudilasse tuleb kooskäimise selts asutada, ütleme muusika-, lõbu- või karskuseselts. Asi on selles: iga rahvas tõuseb, kui tal iseteadvus on. Esimene samm iseteadvuseks on aga rahvuslik ärkamine. See inimene, kes ennast rahvaliidmena ei tunne, ei saa edasi, ta on kui kuiv oks; ajalugu juhtiv vaim viskab selle kadumisetulle! Teine samm on esimese sarnane, see on: kõlbeline alus kõiges elus!“

Madaras ei saanud edasi rääkida, sest Jürisson hakkas suure häälega naerma:

„Kuidas viid selle seltsides ellu?“

„Me õhutame eesti vaimu!“ vastas Madaras.

„Tantsuga?!“

„Kõnedega!“ kinnitas Madaras.

„Seda teab ju iga moonakas, et ta eestlane on, aga kas see teda halvemaks teeb, kui ta seda ei tea?“

„Ah, siis olete ka seltside vastu?“ küsis Madaras.

„Noh, seletage aga edasi!“ käskis Jürisson.

Madaras mõtles pisut.

„Jätame selle seletuse, — see viib meid asjata väga kaugele. Läheme teist teed. Iga inimene tahab koos käia, tahab teisi näha, tahab oma vaba aja seltskonnas mööda saata! See on iga elusa hinge esimene soov. Aga meil ei ole siin midagi. Teine asi: inimene tahab rahvaga läbi käia, sest see, kes oma elujõudu rahva käest ei saa, see tunneb enese nagu kala kuival olevat!“ Madaras pidas vahet.

„See tähendab: teie tahate neiude seltsis oma aega mööda saata, ja selleks peab teile selts nagu varjuks olema, mille all te võiksite lõbutseda; nii-ütelda: selts peab see firma olema, mille all te kauplete?!...“

„Pidage, pidage!“ hüüdis Madaras.

„Kannatage, ma lõpetan...“ palus Jürisson. „Ja mis elujõudu tahate teie selle seltskonna ja rahva käest saada, keda te ise nii siunate ja kellest te ise kolm sammu eemal tahate olla? Minu arust on siin koguni iseasjad teid ajamas, ja ärge pange pahaks, kui ma otsekohe välja ütlen, mis see on...“

„Ja mis see on?“ küsis Madaras.

„See on lihtsalt auahnus, armastus ennast paista lasta, tahtmine näidata, et vaadake: ma olen ka mees, kes midagi mõistab!... Rahvavalgustamisega ei ole siin midagi ühist!“ ütles Jürisson kindlalt.

Jürissoni sõnad mõjusid Madarale rusikahoopidena. Ta katsus rääkida, aga hakkas kogeleva, ja kui ta pisut oli jõudnud oma mõtteid koguda, tegi ta näo, nagu ei peaks ta teise sõnu miksiki, ja seletas naeratades:

„See on ainult teie isiklik, kitsarinnaline vaade, mille taga tõesti mitte midagi ei ole. Et seltsides inimesed käivad, et nad seal üksteisega kokku puutuvad, see on päevselge. Et seltsides räägitakse, on ka selge; aga et rääkimisest mõtete vahetus tuleb, on ka selge; et aga mõtete vahetusest mõtte selgus tuleb, see on ka järjekindel, ja see on ka rahvale valguse toomine. Pange selle aluseks mis põhjused te ise tahate, seda tõde teie ümber lüüa ei saa!“

„Selle vastu ma ei ole!“ vastas Jürisson, kes ka ägedaks hakkas minema.

„Mille vastu teie siis olete?!“ küsis Madaras. „Seltsielu vastu teie ei ole, — siis olete teie selle vastu, et mina seda asutan! Ma astun tagasi, tehke teie... ma olen teie alandlik teener!“

„Minu alandlikuks teenriks ei hakka teie iialgi,“ vastas Jürisson, „selleks puudub teil iseloom. Mina ei ole mitte seltside vastu, seda võtke enesele jäädavalt kõrva taha, aga ma olen selle vastu, kuidas asjaga ümber käiakse, kuidas asja aetakse!“

„Kuidas seda aetakse?“ küsis Madaras naerdes.

„Aga asja aetakse nii, et sellega kasu asemel kahju tuuakse; rikutakse, aga mitte ei parandata. Tõsine eduline elu jääb kõrvale ja lestad tuuakse päevakorrale. Ütleme: te asutate seltsi. Küsime: mida jõuate te pakkuda? Vastus: lestasid! Teie mängite seal näitemängusid. Mida jõuate seal pakkuda? Mida on meil pak-kuda tõsist, õpetlikku, vaimulõbu? Kust saate mängi-jaid? Tuleb välja, et teie olete saanud veiderdajaks, ja teie tööd vaadeldakse kui veiderdajate tempusid. Kui juba suured linnad ja suured jõud säärase asjaga kim-batuses on, mida siis teie teete? Te laulate, te asutate laulukoori! Sellel on oma piir. Te ei saa kaugemale kui

lihtsa keskmise või alla keskmise lauluni — ja siis on teie regi liival. Seesamane ja veel viletsam lugu on muusikakooriga. Vigasest muusikast ei saa te iialgi üle. Te peate kõnesid! Mis kõnesid te peate? Mida saate teie pidada? Lihtsalt mitte midagi! Järele jäävad tants ja mäng. Ja kui kaugemale oleme siis saanud? Me oleme elusa paavsti kõrvale heitnud ja paberist paavsti asemele seadnud, mida kui pühadust — isamaalist tööd austatakse. Me oleme inimeste silmad tõsisest elust ära pööranud, et nad oma viletsat elu ei näeks, ja lõbus-tame neid lauludega nagu karjapoiss Taavet lolli Sauli! Nii on see lugu! ...” Ärritusest lõi ta rusikaga vastu lauda.

Madaras käis edasi-tagasi.

„Ja mis on siis sinu tahtmine?!” küsis ta.

Jürisson kargas toolilt üles, pööras tooli leeni alla ning jalad üles ja kisendas: „Nõnda on see asi!”, kusjuures ta käed värisesid.

Kartlikult vaatas Madaras ärritatud naabrit, ei saanud midagi aru ja sosistas tasa: „Justkui hull!”

Jürisson vaatas nagu prohvet oma seltsimehe peale, ja kui ta selle kahtlust märkas, lõi ta tooli leenipidi vastu põrandat ja küsis:

„Mis? Kas on nii?”

„Ei saa aru!” naeratas Madaras.

Jürisson pööras tooli ümber ja istus kaksiti selle peale.

„Aga ometi ei saanud tooli jalge vahel istuda, ikka pöörasite ta ümber,” sõnas Madaras.

„Nii on loomulik!”

„Ja kas seltsielu ei ole loomulik?” küsis Madaras pilkavalt.

„On loomulik,” rääkis Jürisson, „kui see rahva enese elust välja voolab, aga kunstlikult teda istutada, kunstlikult üleval pidada — see ei ole loomulik. Ütleme: teie asutate seltsi! Aga kes ajab edasi, kui teie ära lähete? Seal tuleb teine, sel on isevaated, isemõtted — ja mis jääb kõigest sellest järele? Inimesed näevad oma nõrkust koguni iseasjas — tühjas töös, ja kaotavad lugupidamise oma tõsise jõu vastu, nad kardavad oma varju!”

„Nüüd näen, et teie koguni vääraasti kõigest elu edemisest aru saate,“ hakkas Madaras peale. „Iga hea asi hakkab pisukeselt peale. Esialgne hakatus ehk, paremini ütelda, pealehakkamine on tähtis. See külvaja või kündja, kes pilvi vahib, ei ole kellegi töömees. Me peame aga peale hakkama, küll ta edeneb!“

„Mis siis edeneb?“ küsis Jürisson.

„Seltsielu!“

„Ei, vennas!“ hõiskas Jürisson, „see on Kilpla tarkus: seltsielu edeneb siis, kui seltsid on! See on niisugune tarkus, kui sa ütleksid: puuraiumine edeneb siis, kui kirveid on! Ei! Asi on ümberpöörduvalt: seltsid edenevad siis, kui seltsielu on, ja teie võite nii palju seltsi teha, kui te tahate, elu ennast ei edenda see mitte. Mis on see elu, mida te seal arendate? Laulate?! Kellele? Kellel tuleb meelde, peale sandi, tühja kõhuga laulda! Mis on teil laulda, mis on teil hüpata?! Mis rõõmupeod teil alati on? — — —“ Ta löi jälle käega vastu lauda. „Seal on teil poolsöönud töötegijad; seal surevad teil arstimata inimesed; seal ei ole teil õigeid elumaju, — — — aga teie hüppate, laulate... kepslete!...“ Jürisson oli nii ärritatud, et ta hääled ja huuled värisesid. „... ja nüüd tulete oma lõbu-, laulu- ja kõiksugu rallami pidudega! Ptüü!“

Poolkartlikult vaatas Madaras pahase noormehe peale.

„Noh, mida siis teie tahate?“ küsis ta natukese aja pärast. „Mõnd maakera paigastkangutamise seltsi asutada või?“

Jürisson hakkas naerma. „Õige, tore, tubli!“ naeris ta. „See oli ainus õige sõna, mis te praegu rääkisite: maakera paigastkangutamise selts — tore, ilus! See sõna on juba midagi väärt! Aga,“ rääkis ta siis aeglasemalt, „minul ei ole midagi selle vastu, kui meie praegune seltskond siin seda sooviks. Käige meie mehed läbi ja kuulake asi järele, eks me siis näe!“

„See just minu mõte oligi,“ vastas Madaras. „Ma tahan kuulata, kuidas sellega lugu on. Mis te arvate, kui ma selles asjas kirikhärraga räägiksin? Katsume oma paremad jõud kõik sinna kokku ajada!“

Jürisson mõtles. Ta pahameel hakkas lahkuma.

„Jah,“ arvas ta, „kirikhärral ei või selle vastu midagi olla, sest mida kaugemale teie inimesi tõsisest elust hoiate, seda parem on ta meel. Laulge, tantsige, hüpake; kisendage, et seitsekümmend seitse korda eestlane olete; see on kõik väga hea, aga ärge mõtelge, jumala pärast, ärge mõtelge!“

„Ja mõisahärra?“ küsis Madaras.

„Kes? Parun Stockmann?“ küsis Jürisson.

„Jah!“

„Tema on veider isik,“ seletas Jürisson edasi, „tema on hulltujukas. Temalt võib vahel kõike loota, vahel mitte midagi!“

„Aga meie kihelkonna kooliõpetajad?“

„Eks kutsuge kokku ja kuulake järele; aga ma arvan, et keegi neist niisuguses asjas enesel jalgu põhjas ei tunne olevat!“ vastas küsitav.

„Aga, Jürisson, teie ei tohi asja segada!“ nõudis Madaras.

„Mina? Mina olen vait kui sukk,“ seletas seltsimees, „ma ise tahaksin hea meelega seda kõike kõrvalt vaadata.“

Madaras otsustas kindlasti asja arutusele võtta.

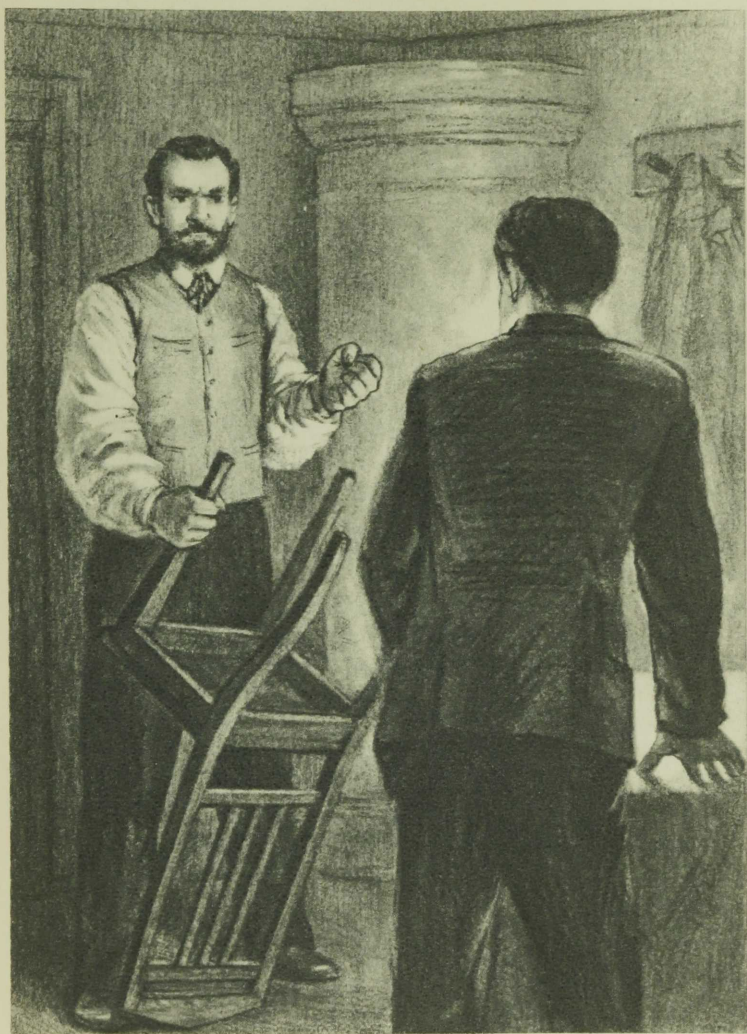
11

Jürissoni kõne ajas Madara tema harilikust elust välja, pani ta mõtlema, ja tihti, kui ta oma mõtetega üksinda jäi, tulid talle seltsimehe sõnad meelde. Kõige selle sekka asus temasse veel igavusetunne ning igatus neiu Kaasikese järele. Kui hea meelega oleks ta tahtnud, et neiu just nüüd tema juures oleks olnud, tema juurde jäänud.

Neiu Kaasike võis temast lahkuda: minna kord siia, kord sinna, kord nädalaks, kord kuuks, ja kes võis kindel olla, et neiu tunded neil äraolekuil ei suurene, vaid koguni just vähenevad.

Kõik need mõtted koondusid ühele kokku — ja see oli selts.

Kui hõlpsasti võis seal kokku saada, kui hõlpsasti jälle põhjust leida, et midagi ette võtta, midagi korda

*Jürisson kargas toolilt üles, pööras tooli leeni alla ning jalad
üles ja kisendas: „Nõnda on see asi!”*

saata! Ja jälle tuli varrupidu kõige oma tantsuga, oma tsirkusega Madarale meelde. „Ei, nii ei või see jääda,“ mõtles Madaras mitu korda, „nii ei ole siin mitte midagi peale hakata!“ Ta arutas Jürissoni väiteid, tuletas neid meelde, aga mida rohkem ta mõtles, seda enam tundis ta, et Jürisson ainult kiuste temale vastu vaidleb, ja võib-olla ka ainult sellepärast, et ta ei suuda näha, kuidas just tema, Madaras, uut algatab ja Jürissoni käest au ära võtab.

Mida rohkem ta selle üle arutas, seda kindlamaks ta sai, et siin on vaja midagi ette võtta.

„Ma ei tahaks uskuda,“ arvas ta, „et siin mitte midagi ei ole teha. See ei ole aga muud kui Jürissoni kitsas vaade! Igal pool on tööd küll ja küll, iseäranis veel siin. Ja tööjõudused leidub ka, kui need aga üles otsitakse!“

Ta võttis nõuks plaan tõesti täide viia ja kõik Mudila jõud ühendada. Aga mis selts pidi see olema? Selle üle murdis ta nüüd pead. Igalt poolt kirjutasid ajalehed karskuse edendamise üle, aga ta ise ei tahtnud kuidagi seesuguse seltsi asutamisega nõustuda, kuigi tema parem arusaamine kõige rohkem karskuse poole kaldus.

Ta pidi sellest viimaks oma seltsimehele rääkima. See pooldas aga ainult karskuseseltsi, ehk ta küll kangesti kahtles, kas asutataval seltsil Mudilas väga raskeid päevi ei tule elada.

Nõnda mõteldes ning arutades leidis Madaras nädala lõpule jõudnud olevat ja kätte tuli laupäev oma vaba pealelõunaga, mil Madaras tahtis kihelkonna hinge-karjase jutule minna, et tema mõtteid kuulda saada ja teda seltsi tegevusele äratada ning paluda. Jürisson hoiatas teda ja soovis, et ta seesugust rumalust ei teeks, aga Madaras arvas, et parem on asju targu ja aegamööda ajada. Madaras läks.

Mudila kirikhärra Rümpler oli vana mees, kes enam kui kolmkümmend aastat rahuga oma viigipuu all oli istunud, korralikult jutlused kirikus ära pidanud, surnud matnud ja lapsed ristunud, muidugi teada enne kõstri, pärast aga selle abiliste abil, ja muisse asjusse ei seganud ta ennast naljalt. Uuemal ajal oli ta hakanud kantslist kurja ning paha aja üle kära tõstma,

nooremaid inimesi, ajalehti ja kirjamehi põrgule roaks pakkuma, aga see ei tulnud sugugi südamest, sest tema kihelkonnas ei olnud ajalehti ega sääraseid nooremaid, kes tema rahulikku vett oleksid natukenegi virvendama pannud. Säärane kombuse käsn, nagu ta ise armastas rääkida, polnud, jumal tänatud, tema karja veel puudutanud.

Selle vana juurde läks nüüd Madaras kõige enne. Vana, hall, küüruvajunud mees võttis noore kihelkonnakooliõpetaja lahkesti vastu.

„Noh, mu Heinrich?“ küsis ta heal vanal moel, kusjuures ta iialgi oma koguduse liikmetele „teie“ sõna ei tarvitanud. „Mis head on sul, mu armas, rääkida?“

„Ei ühtigi head!“ vastas Madaras head nägu tehes, „aga mul on teilt mõne asja üle nõu küsida!“

Kirikhärra arvas, et Madara sõnad kooli kohta käivad, ja küsis: „Kuidas teile meie kool ka meeldib?“

Madaral oli kahju, et ta kohe omaga välja ei tulnud; nüüd oli raskem juttu uuesti seltsi asutamise peale viia.

„Eks ta lähe ka, aga lapsed on ikka natuke rumalad!“ vastas noormees.

Kirikhärra tegi pisut naeruse näo, aga saanud oma endise tõsise ilme tagasi, ütles ta: „Küll nad targaks saavad, kui nad aga koolis käivad; nüüd on meil kaks noort meest kõvasti töös, ja kui nende käes asi ei edene, siis ei tea ka, mis teha.“ Tehes juttu nagu enam Madara isiku proovimiseks, küsis ta: „Kas teie olete nüüd köstri esimene või teine abiline? Kuidas te ennast ametlikult kutsute?“

Madaras läks näost punaseks, naeratas ja vastas: „Eks see ole ju ükskõik, aga nagu inspektor kirjutab, olen mina, ehk küll aastate poolest noorem, aga seminariharidusega, esimene abiline!“

Kirikhärra tegi ülitõsise näo ja urises: „Hm!“

Sellest kõrihäälest kostis Madarale pilkamine. Näost üleni punane, vastas ta: „See on nüüd ju ükskõik, kes esimene, kes teine, aga maailmas on kord nõnda, et kes suurema haridusega, sellel on juba iseenesest mõista suuremad eesõigused ja et sellelt ka rohkem nõutakse. See on nõnda!“

Ta sai ise aru, et oli oma seletusega luhta läinud, aga see tuli nagu iseenesest, nii et ta ei saanud sellele ka vastu panna.

„Kui suur on teie palk?“ küsis kirikhärra, ehk ta küll esimesel korral, kui Madaras ennast esitlemas oli käinud, oli sellest temaga rääkinud.

„Jah,“ vastas Madaras, „palk, 150 rubla ja prii söök, on küll natuke pisuke. Olgu nüüd vallakoolmeistritega lugu kuidas on, aga meie oleme suurema haridusega ja ka mitte enam koolmeistrid, vaid kooliõpetajad, „Lehrer'id“, aga mitte „Schulmeister'id“! Ega ma poleks siia tulnudki, mul oli parem koht saadaval, aga mul oli hea tuttav ja see oli siinse härra Arnikaga tuttav, ja nii sattusin sõprade läbi siia. Aga tuleval aastal võin ma teise koha saada!“

„Hm, hm,“ uris Rümpler jälle pilkavalt, „see oleks meile väga kahju, kui tubli jõu kaotaksime. Meil on siin väga palju teha. Ma rääkisin hiljuti köstriga: me tahame üle kihelkonna piiblitunnid sisse seada, kogume inimesi suuremasse külasse kokku, ja kui teie, noored mehed, selleks meile, vanadele, abiks tahate olla, siis oleks see väga tänuväär!“

Madaras nägi kahetsedes, et tema seltsi asi ikka kaugemale ja kaugemale nihkub.

Ta jaatas.

„No vaata, noor sõber,“ naeris Rümpler sunnilt, „see on väga lõbus! Teie avitate vanal köstril laulda, ja siis võime niisugustel kordadel ilusaid jumalateenistusi pidada!“

Madaras tundis tulist häbi piiblitundide järel kohe seltsidega peale hakata, aga kirikhärra, näis, katsus just nagu meelega juttu teisal pidada.

„Ja me peame hoolega tööd tegema,“ seletas kirikhärra edasi. „Nüüdse aja päevad on väga rasked. Rahval on väga palju prii-aega, ja kurjus tikub ülekäte minema!“

Kirikhärra peatus. Nüüd arvas Madaras paraja aja olevat oma asjaga ette astuda.

„Aga mis arvab õpetajahärra seltsielust?“ küsis Madaras. „Ka see on väga hea inimeste vaimu valgustamine.“ Ta vaikis.

Rümpler uuris noormeest altkulmu, nagu poleks ta küsimusest õieti aru saanud. Nii näis see olevatki.

„Mis sa, mu armas Heinrich, kõnelesid?“ küsis ta tõsiselt.

„Ma nimetasin õpetajahärrale,“ hakkas Madaras peale, „et see oleks ka väga hea, kui me siia Mudilasse, kui teil selle vastu midagi ei ole, ühe kooskämise seltsi...“

Nüüd oli kirikhärra aru saanud ja katkestas Madara lause.

„Mis?!“ küsis ta pikkamisi. „Kuhu?! Mudilasse? ... Ja mis selts see peab olema?!“

Kirikhärra nägu muutus ülitõsiseks. Mitu korda laskis ta kõrist „hm!“ kuuldavale, nagu kutsuks ta enese seest midagi välja, ja jäi ootama.

„Et ma muidu nii räägin,“ seletas Madaras sõnu otsides, „ma olen küll siinpool vööras ja üsna noor, aga ma olen nii mõndagi näinud. Käisin hiljuti kusagil varrul ja nägin, et siinsed inimesed on väga madalal haridusejärjel. Koolid teevad küll oma töö, kirik söö-dab nende hinge surematu toiduga, aga neil puudub siiski veel üks valgustaja, mis nende silmaringi laiendaks, nende jõudu parematele asjadele juhiks. Neil puuduvad seltsid, kus noored ja vanad lõbusalt koos käiksid oma aega kasulikult mööda saatmas, lugemas, õppimas ja oma kombeid ja mõtlemiseviise peenendamal!“

Rümpleri nägu tõmbus ikka tõsisemaks: meelepaha, salaviha täitis ta hinge. Ta vahtis Madarat ikka veel altkulmu, nagu uuriks ta noormehe südant.

„Ma näen, armas Heinrich,“ sõnas ta siis, „et mu ees noormees seisab, kelle pea täis kõiksugu uusi mõtteid on. Püüe rahvale midagi anda on väga hea, aga ... ma ütlen — aga! Ma ütlen sulle kui oma noorele sõbrale: jätke see asi maha!“

Madaras vahtis vana inimest ahastava pilguga, tahtis talle midagi vastata, aga vanake ei lasknud seda sündida, vaid rääkis:

„Ärge pange sugugi imeks, et ma nõnda kõnelen. Praegusel ajal kirjutatakse väga palju, ja ma usun, kui ka sina kirjutada mõistaksid, siis leiaksime ajalehest

varsti mõne sõnumi, et meie ärksamad pojad tahavad siia seltsi asutada, aga tavaliselt poolt ollakse sellele vastu! Nõnda nad kirjutavad, aga selle juures jätavad nad tähendamata, et sellel vastupanekul on ka oma põhjused. Ka minul on omal ajal niisugused mõtted olnud, aga ma olen need maha jätnud!"

Ta läks noormehe juurde, koputas talle õlale, istus tema ette toolile, toetus teise käega noormehe põlvele ja ütles: „Ärge pange sugugi imeks! Ma olen vana inimene ja olen selle aja sees ka midagi näinud ja kõrva taha kirjutanud!"

Ta võttis käe noormehe põlvelt ja pani ühe käe oma põlvele, kuna ta teisega seinale näitas. „Ma ütlen: kõik niisugused asutused on paha asi!" Madaras tahtis midagi vastata, aga kõneleja ei lasknud seda sündida.

„Oota, oota!" hoiatas ta teist. „Pea, pea! Ma tahan sulle põhjalikult seletada. Nemad räägivad: nad valgustavad rahvast! See on paljas sõnakõlks. Neist kõnelapikestest ja laulusalmidest ei saa inimene endale iialgi kindlat ilmavaadet, milleta aga keegi mõtleja elada ei saa! Nad arvavad, et see on rahvavalgustus, kui keegi talupoeg enam mõisniku ees mütsi maha ei võta, või joobnud peaga mõne suurema mehe hobustega tee peal võidu ajab, või kirikhärra eesuksest kalossidega sisse tormab, põllumeesteseltsides mõnele suuremale mehele vastu haugub... Nad arvavad, et see on valgustatud mees, omal jalal seisev mees!? Ei, sõber! See ei ole midagi muud kui toorus! See on rumal toorus! Ja kes on seda meie rahva seas kasvatanud? Seltsid! Kuula, mu noor sõber, ma seletan selle asja ära. Nad käivad seltsides, kuulevad seal kõnesid. Mis kõned need peavad olema, mis te neile peate? Vaimulikke kõnesid kuulevad nad kirikus, ja pühakirja seletust ei oska te neile anda. Teie peate seal ilmalikke kõnesid. Mis asjast? Ilmast ja maast ja kõiksugu pudu-padu asjust ilma mingi kavata, ilma mingi tagajärjeta! Inimesed kuulevad neid aga hea meelega. Teie räägite neile kord kuust, kord päikesest, inimese kehast ja selle ehitusest, teie räägite maakera vanadusest, inimese saamisest ja nõnda edasi! Küsime nüüd: mis on inimesed saanud? Nad ei ole midagi saanud! Nad on

kaotanud! Nad on hirmus palju kaotanud. Enne oli nende ilmavaade luulelistes unenägudes, — isiklikus loojas, keda nad taevatähtedest arvasid vastu vaatavat, jõe vulinas kuulvat, tuulehoos ja vihmapiisas ning vikerkaares tundvat, — — ja nüüd on see korraga lõhutud, ja kui just mitte lõhutud, siis on talle ometi praod sisse löödud ja neist pragudest voolab välja see soe mahl, mis nende hinge kosutab, ja süda jääb tühjaks, tühjaks! Mis annate neile, kui teie nende lootused, mõttekujutused neilt võtate? Kallis Heinrich, mis tuleb asemele, mida pakute neile? Iseenese südame tühjust! Teil ei ole ju midagi anda, mis seesuguse inimese jälle inimeseks teeks! Ma ei ole hariduse vastu. Ei, kogunisti mitte. Ma olen haridusesõber. Aga haridus peab järk-järgult minema, peab kindlat sammu astuma; ainult siis toob ta õiget kasu. Sellepärast peame kindla vahe tegema nende kolme küsimuse vahel: kellele? mida? millal? Vaata nende nägusid, kellele sa tahad seda pakkuda, kas sa loed sealt midagi? Vaata, kuidas nad kirikus istuvad: tuhmid, eluta näod, nagu muumiad on nad seal! Kui jutluse ajal ülevalt nende peale vaatan, tuleb mul vahel meelde, nagu oleksin ma surmariigis. Ehk pane tähele, kuidas eite-taati teineteise kõrval kirikusse sõidavad. Mul tuleb iga kord värin peale, kui ma seda kõike näen. Ettepoole vajunud, istuvad nad seal, vagusi, ilma kõnelemata, ilma tundeta, nagu savist tehtud või puust nikerdatud. Kui nad kiriku juurde jõuavad, siis ronivad nad vankrist nagu haiged välja: veerand tundi kulub neile selle ronimise peale ära, veerand tundi siputab eit oma seelikut koheville, seab rätikut, kuna taat hobust katsub, teda silub ja patsutab, — ja siis liiguvad nad kirikusse — — ja jäävad hiljaks, hiljaks jäävad nad! Ja kirikus nutab eit, ja taat magab, sest et mehel ei kõlba nutta! . . .“

Madaras kuulas imeks pannes seda jutlust. Ta ei uskunud oma kõrvu, et Rümpler niiviisi rääkida oskab.

„Ja nüüd,“ kõneles kirikhärra edasi, „ja sellele rahvale tahate seda pakkuda, mida meie oma naistelegi ei räägi. Oma proualegi ei räägi ma seda, mida teie rahvale tahate pakkuda! Mis peavad nad sellega tegema? Kuhu peavad nad selle panema? — Selle hari-

dusejahi üle olen ma palju mõtelnud ja otsusele tulnud: rahvale ei ole seda mitte tarvis! Mis seal imeks panna?! Sellessamas mõttes on ka teie oma koolitatud liha ja veri! Kas teil puudub koolitatud mehi?! Teil on neid küll ja küll. Terved maakonnad on teil neid täis! Mida nad pakuvad rahvale? Enne, kui nende nokad kollased olid, kirjutasid nad ka haridusest, nende suude nurgad vahutasid hariduse kiitmise kobruse! Üks kirjutas looduseloost, teine ajaloost, kolmas rehkendusest, neljas viisikast, viies põllutööst. Aga kui nad nägid, et see magajatele paha teeb, siis muutsid nad nobedasti oma sihi, ja nüüd kirjutavad nad ainult seda, mis võib patust lunastada. Nüüd kirjutab see, kes rehkendas, Eedeni tuletikkudest ja paradiisi väravapulkadest ja sellest, missugune hääl oli Piileami eeslil, või sellest, kui suur on see, kes on seitse ja kolm veerandit. Ja teine annab viiekopikalisi raamatuid välja, mille nimed on: „Issand siin ja Malkus seal“, „Kas pean mõõgaga sisse lööma?“ ja „Põruta, noorvend, paradiisi trummi!“. Kas sa mõistad seda, armas Heinrich, kas sa mõistad seda? See sala-asi on suur! Seda teevad praegu mehed, kes ülikoolihariduse on saanud, oma armsale rahvale, kes neid oma kukil kannab, kes joodab neid nagu Rebeka kaevu ääres Elieeseri kaameleid. Võta sellest õpetust, armas Heinrich, mida rahva rahule tarvis läheb! . . .“

Rümpler puhkas.

„Nüüd aga tuleb mõni vallakoolmeister, mõni poisike, ja kirjutab ka ja pilkab ja haugub jumalamehi kui koer aia tagant ja näitab oma paljaid hambaid; ja nüüd on neil ka mõni leht, mis turutrummi ajab haridusest ja muust! . . . Oh, mu vaene rahvas! Missuguste kiskjate kätte oled sa enese visanud, ja need ei näe, mida nad teevad!“

Kurvvalt kõneles ta edasi: „Eks tõsta küll ka oma moraalset kooti rahva õige vaht Moorია mäel, aga neid poole haridusega poisikesi ei jõua ta veel vaikseks notida . . . aga see on ikka nende poolküpsete poisikeste mood!“

Kõneleja ohkas ja pühkis otsmikku. Ta näis väsinud olevat, aga silmist välkus noorusetuli, mis võis süti-

tada ja veel mõndagi selle tee peale saata, mida kõneleja soovis.

Madaras oli tähelepanelikult kuulanud. Ta pani imeks, miks Rümpler talle just seda kõneles, — ta ei mõtelnud ju ka teisiti.

Kui kirikhärra peatus, vastas ta: „Austatud õpetaja! See on justkui minu südamest üteldud, ka mina ei ole seda teisiti mõtelnud. Ma olen küll noor, aga seda usun ma kindlasti, et iga asja ei või inimestele pakkuda, ja kombusest pean ma kõige rohkem lugu. Just selle poolest tahaksin mina oma pisukese jõuga teile, aus õpetaja, appi tulla ja teie käest abi paluda. Ma olen siin natuke ümber vaadanud, ja mulle torkab paljugi silma, mis rahva jõudu ei tõsta. Me elame raskeil aegadel, nimelt usu ja rahva elus. Sellepärast peame rahva jõu kogumiseks ning tõstmiseks tööd teha püüdma ja tema kõlbelist, ihulist ja varalist võimet suurendama ehk kasvatama!“

„Millega mõtlete seda teha?“ küsis Rümpler uudishimulikult. „Need on ilusad lendsõnad, mille taga muud ei ole kui selle ütleva enese lapselik arusaamine elust. Kas sa võid mulle ütelda, mis on ihulise ja varalise võime suurendamine kõlbelisel alusel, rahva jõu kogumine, selle tõstmine? — Ma arvan, et sa isegi sellest aru ei jaksa saada, mina mitte!“

Madaras läks näost üleni punaseks, isegi kõrvaletad hõõgusid.

„Nagu näiteks,“ ütles ta, „siin juuakse väga palju, aetakse pidudel kõlvatut nalja. Siin peaks karskusemõtet edendatama, komblust tõstetama!“

„Ah, sa mõtled vist karskuseseltsi?“ küsis Rümpler.

„Seda küll!“

Vanahärra naeris.

„Ka see iseenesest on ilus asi, aga ka sellest ei ole inimestel kasu, nad aetakse viltustele mõtetele! Teie ajate karskust ja sõimate kauplemist ning kauplejaid. Teie segate mõisted, mis segada ei anna. Miks on kõrtsipidajad selles süüdi, et teie endid joojaks joote? Ja mis süüd on kaubaasutustel? Teie ärritate inimesi seal, kus rahu tarvis läheb, ja teete sinna tuld, kus vaja kustutada, vett peale valada. Teie segate siin õiguse

ja kombluse ära ja toote mõlematele kahju, nagu te üldse oma asjaajamises enam kahju kui kasu toote. Te mängite seal näitemängusid. Teie näitemängud on kõik palaganitükid, ilma eluta, ilma aateta, ilma sihita; ainus siht on ehk see, et naeruga kõhumuskleid harjutada. Nendega aga tahate teie komblust tõsta, rahvast valgustada. Te võõrutate sellega rahva õigest maitsest nii rumalasti ära, et seda keegi enam parandada ei jõua. Isegi teie omad lehed panevad imeks, miks inimesed seal naeravad, kus nutma peaks. Kes on rahva nii kaugele viinud? Teie omad seltsid oma palaganidega!... Te tantsite seal... Jah, tantsige! Tants ei ole kuradist, ka Taavet kepsles, kui ta jumalalaeka laskis tuua. Aga teie külvate süstemaatiliselt tantsu selle rahva sekka, kes oma hariduse järgi veel sellel astmel ei ole, et ta oma kurje himusid jõuaks taltsutada. Ja siis muutuvad teie tantsupeod orgiateks, mida Bakchos toime paneb!"

Ja jälle läks rääkija hää kurvaks.

"Mul on sellest kõigest väga kahju!" sõnas ta. "Ja sellepärast, armas Madaras, kui sul sellest rahvast hale meel on, siis jäta niisugused asjad sootuks maha!"

Ta peatus ja vaatas noormehe otsa.

Madaras oli nagu pilvist alla langenud. Nii isesugune ja ootamatu oli see kõne temale. See kõlas nagu mõne munga noomituskõne, mille sekka armastuslaule on põimitud.

"Teie mõtted, aus õpetaja," hakkas Madaras peale, "on väga õiged ja täis armastust rahva vastu, aga ühe asja peale tahaksin ma teie tähelepanu pöörata!"

"Rääkige, rääkige!" julgustas vaimulik.

"Ärge arvake, et ma kõige selle vastu olen, millest teie rääkisite, aga igal vabal inimesel jääb aega järele, seda aega ja jõudu —"

"Peab palve ja paastumisega mööda saatma!" hüüdis Rümpler Madara kõne vahele. "Pea seda, noor sõber, alati meeles, mis meie usuisa Luther ütleb: "Lihtinimese hinge õnnistuseks läheb rasket tööd vaja!" Ja seda pean ma niikaua õigeks, kui ta harimata või poolharitud on..."

"Aga, austatud õpetaja," hüüdis Madaras, "me peame neid harima ja valgustama!"

Härra Rümpler hakkas väga magusasti naerma.

„Ah, teie tahate neid talupoisse, kes nüüd tüdrukuid vorstitavad või suurte säärsaabastega, „vandusega“ piip suus, lõõtspill kaenlas, mööda külasid hulguvad — teie tahate neid valgustada, et nad oma südames haritud saaksid?! Tühi töö ja vaimu väsitamine! Häda, nälg, 12 last ja haige naine süngis ning enesel jooksja seljas, ristluud kanged ja valu jalgades — vaata, see teeb nad mõistlikuks, paneb neid pisutki mõtlema, aga mitte kunagi teie seltsid ega keegi muu!”

„Aga langenutele tõstjaks ja nõrkadele toeks tahame meie olla!” sõnas Madaras üsna meeltheitvalt.

„Mu armas Heinrich!” hüüdis Rümpler ja tõusis püsti. „Sina, mu armas, tunned elu nagu noor kana-poeg, kes munast on alles välja tulnud. Temale on maailm rebukarva kollane nagu ta ise. Sa kuuled koleerast ja arvad seal haiguse süüdlase olevat; aga unustad, et Ganges ja Brahmaputra ajavad oma voogusid takistamata üle maailma; sa näed tulekahju ja arvad tiku selles süüdi olevat! Sa oled alles noor, mõtle selle üle hästi järele ja küsi Arnika käest nõu ja jäta see asi üsna tegemata!”

Ta ulatas noormehele käe ning jättis ta jumalaga. Rümpleri viimased sõnad ärritasid Madarat väga. Ta mõtles vastata, aga ei tihanud seda teha. Ta kummar-das sügavasti ja astus välja.

12

Madaras oli üsna nukker: niisugust pikka jutlust ei olnud ta lootnud kuulda saada. Viimane kui sõna ei olnud talle meelde jäänud, siiski oli selle mõju tema hinge vao jätnud. Madaras tundis, et siin temaga kiusu aeti. Rääkis ta oma nõust kõstriga, siis oli see vastu; rääkis ta Jürissoniga, siis ajas see oma tarka juttu, aga head nõu ei mõistnud ta anda! Ja nüüd veel see vana Rümpler! Selle juures oli ta vana parajaga kokku juhtunud. See korrutas nii palju ette, et Madaras üsna ohkas.

Aga mida enam ta selle üle järele mõtles, seda enam ta ärritus.

„On see aga maa ja nurk!“ arvas ta iseeneses. „Pagan teab ka, missuguste inimestega eluajal küll tegemist tuleb teha! Ja säherdused tahavad veel teisi juhatada, teistele teed näidata!“

Mida rohkem ta arutas ja võrdles, seda enam tõusis tema vaimu ette tema vana tuttav pilt: ta asutab ometi seltsi, teeb seltsis tööd; kuigi enesele vaenlasi kogub, siiski võidab ta nad viimaks ära ja sunnib enesest lugu pidama . . . Ta jäi endaga rahule.

Ta oli Mudilasse jõudnud. Siin oli tee porine, ja ta pidi hoolega enese ette vaatama; nii oli tal käiguga rohkem tegu kui ärritatud mõtetega.

Pagarimajast mööda minnes nägi ta emandat ukssel seisvat. Näis, nagu oleks Maasika-emandal toas soe olnud, ja ta oli nüüd värske õhu kätte tulnud, et seal pisut lahutada.

Madaras teretas aupaklikult. Ta nägu tõmbus rõõmsale naerule.

„Ometi ükskord ka meie poole!“ hüüdis Maasika-emand.

Madaral ei olnudki esialgu mõtet pagari poole sisse astuda, aga nüüd ei tihanud ta mööda minna.

Ta pöördus sisse.

Väike maja oli ka tõesti soe. Madarale tundus õhk pisut lämmatav, muutus aga varsti üsna koduseks, sest Maasika-emand oli Madarale ülilahke.

Midagi meelitavat, meeldivat, külgetõmbavat oli selles naisterahvas. Tahtmata tuli Madarale neiu Kaasike meelde ja ta soovis, et ka neiu Kaasike niisugune oleks, — siis oleks ta neiu eest tulest ja veest läbi läinud.

See noor naine oli nii sõbralik, et Madaras talle oma juhtumisest kirikhärra Rümpleri juures kõneles.

Emand kuulas tähelepanuga noormehe juttu. Ta palged võtsid veel roosama jume, kuid vaade läks kurvaks.

„Ärge pahandage ühtigi,“ trööstis emand, „siin ei ole midagi pahandada! Elu on juba kord võitlus, ja kes võidelda ei taha ja iga pisukese pahanduse puhul kohe oigama hakkab, see on alles väga noor. Mina

olen elus palju kannatanud, aga vaadake, ikka elan veel!"

"Oh, mis te ilmaaegu elu üle nurisete," vastas Madaras. "Teie elate nagu väikeses paradiisis." Ta näitas pisukese, ilusasti ehitud, vähe toredust avaldava toakese peale, mille seinu kenad pildid kaunistasid, kus ilusad majariistad sees olid ja kõik nii kena, külgetõmbav, meelitav näis olevat.

Maasika-emand vaatas küsides Madarat, nagu tahaks ta noormeest proovile võtta. Madaras tundis naise pilku enese peal, tundis, kuidas ta oma tahtmise selle inimese oma alla peab painutama, tundis, et sellel naisel tema kohta rohkem mõju on kui kellelgi teisel.

"Mis see kõik avitab?" vastas Maasikas. "Inimene ei ela tubadele ega üksnes tubades, vaid tõsine inimene soovib rohkem! Kas te seda ei mõista?!"

Maasika-emand vaatas endise pilguga Madara peale.

Madarale tundus see küsimine, see vaade, see kaebamine imelikuna. See oli midagi kiusavat, midagi salalikku, meelitavat. Talle näis, nagu tahaks Maasika-emand teda meelega ärritada, teda meelega kuhugi kiskuda. Madarale tundus Maasika-emand kirglik naine olevat, kes ei ela mõistuse, vaid tujude järgi, kelle iludus on teistele ainult kiusatuseks. Ta mäletas veel juttu, mida nad varemalt olid ajanud, ja siis oli emand teisiti kõnelnud.

"Kas on üldse mõnd inimest," küsis Madaras naeratades, "kes enese täiesti rahuliku, õnneliku tunneb olevat?"

Emand vaatas ikka jälle kurb-tõsiselt noormehe otsa.

"Oh, need on vanad äramäletsetud õhkamised ning kaebamised, vabandused ja trööstimised! See on see äramädanenud, idealiseeritud ja trööstitud kurbmeel!" vastas emand ja istus sohvale. "Sellepärast, et keegi, nagu te ütlete, end õnnelikuna ei tunne, kas sellepärast pean mina ka enese trööstitud arvama olevat! Aga kes keelab mind seda enesest ära heitmast, mis mulle vastik, ja vabalt elamast?! Kes?"

Ta vaatas noormehe otsa ja Madaras märkas, et naise ilusas vaates palju torkavat väljakutset peitus.

Madaras tundis, et Maasika-emand teda meelega

ikka kaugemale ja kaugemale tahtis viia, teda salaja kuhugi kutsus, kuhu ta aga minna ei tahtnud: see koht oli juba teise päralt, kes temale kallis, armas.

Ja et ilusale kiusajale midagi tõsist vastata, ütles ta: „Selleks on palju keelajaid. Inimene peab vahel ka mõistust ja elu kuulda võtma. Kui me iga kord oma tahtmise ja kire järele toimetame, siis ei saa me kaugele! Aga,“ ütles ta juttu teisale pöörates, „jätame niisugused jutud pooleli, need ei too kellelegi kasu. Andke mulle parem head nõu: mis te sellest asjast arvate, mis meil härra Rümpleriga kõne all oli?“

„Seal ta nüüd on!“ vastas Maasikas. „Kui me niisuguste küsimuste kallale asume, mis igapäevale päevselged peaksid olema, siis hüppate teie kõrvale ja tahate asju toimetada, mis alles siis selguvad, kui esimesed vastatud on. Aga säärase mängimisena esinebki praegune elu!“

Emanda nägu läks naerule, nagu kahetseks ta Madarat. Madaras tundis enese nagu Eedeni aias olevat, kus madu teda õuna meelitab võtma. Ta ei tahtnud juttu enam selles mõttes edasi ajada; et aga Maasika-emand mängimist nimetas, siis tuletas see noormehele emanda muusikapalasisid meelde.

„Kuulge, proua Maasikas,“ palus ta, „mängige tõesti midagi! See on nii ilus!“

Maasika-emand ohkas sügavasti ja täitis noormehe palve.

Sohva nurka oli ta seljakile laskunud ja mängis.

Sohva kõrval leentolis istus Madaras ja pani Maasika-emandat tähele, kuulas tema mängu. Aga Madaras tundis emanda kujust rohkem rahuldust kui mängust. Noor naisterahvas unistas mänguriistal, sealt magusaid akorde välja meelitades. Noormees kuulis jälle neid salalikke hääli, mida ta kõstri juures esimesel õhtul oli kuulnud, mis teda kaugele, kaugele tundmata maale kutsusid, tema hinge salaihaga täitsid ja teda mängija külge sidusid, ilma et ta seda oleks tahtnud. Ta tundis, kuidas need häälled ühes selle ilusa inimesega tema meeled vangi võtsid, kuidas sügav bassi-keel teda enese juurde kutsus, kuidas selle hääl tundus nii laiana, määratuna, nii ääretuna, mis enesesse kõik

mahutab . . . Ja Madarale tundus, nagu tahaks see ilus naine, et keegi tuleks ja ta enese tugevate käte vahele tõmbaks, ja ta kokku, kokku pitsitaks; ta kuulis, kuidas hääled naise sõrmede all värisesid, nagu oleks neil külm, nagu sooviksid nad, et keegi hell inimene neid oma südame kuumusega soojendaks. Ikka enam ja enam mõjus mäng noormehesse: ta tundis, kuidas keegi teda selle mängija poole kisub, kuhu ta aga ometi minna ei tohi. Aga ikka unistasid keeled, ikka meelitasid nad, nii et noormees silmi pööramata mängijat imetles, nagu paluks ta, et see enam ei mängiks, kuid ometi oli see kõik armas, nii armas, et ta selle eest naise mustjaid juukseid paitaks, oma vaadet ikka kauemini tema palgetel viibida laseks.

Madaras tundis selgesti, et ta praegu ühe uue aja-järgu äärel seisab, mis tema elu koguni teisale juhüb, sinna, kuhu ta minna ei tohtinud. See kainestab teda; ta tõusis toolilt ning hakkas rahutult edasi-tagasi käima.

Ka emand oli Madara rahutust tähele pannud, katkestas mängu ja küsis:

„Mis teil on, härra Madaras?“

„Ma ei saa ikka rahu,“ rääkis noormees. „Iga kord, kui ma kõige selle üle järele mõtlema hakkam, kuidas siin seltskondlikku elu algatada, siis kaob mu rahu! Kui ilusasti teie praegu mängite! Te võiksite mõnes seltsis esineda: me tunneksime kõik sellest vaimset lõbu; aga nüüd istume ja kopitame, nagu teie kord nimetasite. Ütelge: mis teha? Kes on see mees, kes abi tooks?“

Emand mõtles.

„Ainuke mees, kes aidata ehk tahaks ja võiks,“ ütles ta pikkamisi, „on mõisa parun. Ta on küll veider isik, aga temale meeldivad vahel niisugused asjad. Peale selle on ta Rümpleriga vihane: kui te temale pastori mõtted avaldaksite, siis on ta otsekohe nende vastu! Katsuge paruni juures õnne!“

Madaral oli sellest väga hea meel, ta lubas minna.

Emanda aupaklikult jumalaga jätnud, läks Madaras koju.

Iialgi enne ei olnud Madaral enesega nii palju tege-mist kui sellel nädalal. Ta mõtted käisid ringi nagu

ratta kodarad sõidul. Neiu Kaasike, Maasika-emand, härra Rümpler, uue seltsi asutamine — need olid pildid, mis kirjus reas nagu kinematograafi nobedad kujutused tema vaimust ülikiiiresti läbi lippasid, ilma et ta aega oleks saanud kõike seda korraldada.

Ta tundis neiu Kaasikese vastu tõsist lugupidamist. Aga see lugupidamine ei olnud mitte niisugune, mis Madarat oleks sundinud neitut kalliks pidama. See tunne oli temas liiga pealiskaudne. Ta oli märganud, et neiu meelega teda enese poole ihaldas tõmmata, teda enesele võita tahtis, aga Madara süda oli tühjaks jäänud. Kuid siiski tahtis ta hea meelega, et neiu Kaasike tema ligidal oleks, et ta temaga saaks rääkida... Aga selle selguseta, imeliku tundmuse sekka segas end Maasika-emand oma iludusega, oma arusaamatu kõnega, oma kiusav-eksitava muusikaga. Ka seda igatses Madaras näha, kuulda. Ja kui keegi talle vaba valiku oleks andnud, siis oleks tema hing enam Maasika kui Kaasikese poole kippunud. Aga seejuures tundis ta, mis häbi ta enese peale tõmbaks, kui ta teist teed hakkaks käima! Tema, kes nii suure suuga rahvavalgustusest rääkis, korraga halbade juttude all: käib teise abieluõnne rikumas; tema, kes teistele eeskujuks peab elama, elab ise nõnda, et selle nimetamiseks sõnagi ei ole!

Aga siiski kiskus mõistatuslik naine teda enese poole. Ta tundis enese hargneva elu kuristikku ees seisvat, kuhu teda vägisi kisti.

Aga ometi võis ta veel pääseda! Neiu Kaasike armastas teda, selles oli ta kindel. Ta mäletas veel selgesti kirglikku jooksu seente järele, heitlemist seene pärast; ta tundis neiu selja soojust veel oma rinna vastas; ta huultel põles veel praegu vallatu suudlemine udusel heinamaal; ta meeles seisis kojutulek, mil nad nii teineteise ligidal kõndides koju jõudsid... Ja korraga seisis tema silmade ees see teise mehe naine. Midagi oli selles inimeses, mis teda kuidagi unustada ei lasknud, mis teda enese külge sidus, midagi säärast, millesse inimene end ise tahab unustavalt uputada, ja kui ka teised selle üle peaksid naerma, pilkama, sõimama, siis võiks kõike seda selle saadanliku magususe pärast välja kannatada, kõik ohverdada. Ja kuidas see

naine pead uhkelt, osalt teisi pilgates uhkelt üleval hoidis!

„Ja mis on kõige selle mängu lõpp?“ küsis Madaras iseeneselt. „Enese purustamine!“

Aga teisel pool oli tee tasane, tulevik rahulik, nimi aus.

Kuid siiski selle teise tunde paistel tahtis ta ometi nagu vargsi end soojendada lasta. Seda võis ta siis, kui selts asutatakse, kus vabalt koos võib käia.

Aga selts? Mida pidi sellega peale hakatama?

Ta võrdles Jürissoni juttu Rümpleri kõnega. Kui palju oli neis sarnasust! Mõlemad rauda vastu! Mis oli selle põhjus? Mõlemal üks ja sama: inimesed ei ole selleks küllalt küpsed. Üks ütleb: Ei ole võimalik midagi teha, teine: Ei tohi veel midagi teha!

Niisugused olid Madara mõttekujutused.

Aga ka Jürissonile sai tööd sellest, mis ta Madara kaudu Rümplerist kuulis.

Ta oli teist oodanud. Ta oli arvanud, et Rümpler ehk viimaks ometi nõusse heidab, aga see oli otse vastaseks jäänud. Jürisson otsis selleks põhjust ja arvas leidvat. Madaras oli kui noor inimene kunagi, kes suuremale isiklikule vabadusele püüdis. Oli see vabadus hea või paha, selle üle Madaras, nagu Jürisson arvas, ei otsustanud. Aga praeguse seltskonna vormid ei lubanud isiklikku vabadust sel määral, nagu see Madarale meeldis. Kirikhärra Rümpler, kuigi ta selle üle ise järele mõtelnud ei olnud, seisis vabadusepüüdmisele vastu, sest et see, nimelt vabadus, tema praegust seisukorda nõrgestab ja tema seisukorra kukutab, kui inimeste seas samasugune püüdmine ärkaks, nagu Madaras seda enesele soovis. Aga Madara püüdmisviisid olid Jürissoni meelest vastikud. Hea meelega kummardas ta oma kaela köstri ees, ajas komblysest vahutavaid jutte, pidas rahvavalgustust oma püüete kilbiks, kuid selle taga ei olnud muud midagi kui püüe vabamalt ja suurema neiude-ringkonnaga läbi käia, ja kõige selle pärast pidi nii suurt hoogu võetama! See ajas teda naerma. Hoopis targema leidis ta Rümpleri olevat. See tundis seltside asutamises tõesti midagi püssirohusuitsu haisu sarnast.

„Aga kui,“ arvas Jürisson, „aga kui see asi tõesti selle läbi ligemale nihkub? Mis siis?“

Ta hakkas seda mõtet eneses ikka rohkem ja rohkem kandma.

„Aga kui,“ naeris ta, „aga kui vana Rümpleri kartused tõesti täide lähevad, siis on ju ometi midagi head ära tehtud!“

„Aga ometi midagi niisugust on teie ettevõttes,“ seletas kord Jürisson, „mis just põlata ei ole. Ma olen selle üle natuke pead murdnud ja näen, et üks mõte on midagi väärt.“

Madaras tegi pilkava naeruse näo ja vastas poolrõõmsalt: „Ahaa! Lumi hakkab juba sulama!“

„Lume sulamisest ei ole juttu,“ vastas Jürisson. „Kus lund pole olnud, seal ei saa teda ka sulatada, aga vana Rümpleri jutt pani mu mõtlema.“

Madaras naeris.

„Seal pole midagi mõtelda, see on iga vanameelse inimese jutt; see on oks teie omast viigipuust!“ pilkas Madaras.

Jürisson jäi ülitõsiseks.

„Ei, sõber! Asi on just ümberpöördukt. Mitte minu mõtteline ei ole Rümpler, aga ta on teie oma vanem vend!“

„Taga paremaks!“ pahandas Madaras. „Kas mina see olen, kes räägib, et rahvas nii kaugel veel ei ole, et rahvale seda tarvis ei lähe?! Teie, teie ise olete need, kes kahekesi seda ette jahvatavad... See on see vana tuttav vanameelsus, mina aga olen vabameelne!“

„Suur eksitus!“ kinnitas Jürisson. „Kõik see suur joru sellest vana- ja vabameelsusest on paljad sõnad, mille taga muud ei ole kui tühi kõla. Minu meelest on asi mujal. Siin võideldakse seisukorra või ühiskonnakihtide kasude pärast. Jah, just Rümpleri jutt ajas mul silmad lahti. Ära arva, et tema haridust ei taha! Ka tema tahab seda. Aga ta teeb vahet „kellele“ ja „miljal“ vahel. Ta soovib ühele jaole rasket tööd, teisele aga töö juhatust. Ka teie omad mõtted ei lähe sellest lahku. Ka teie hooplete sellega, et peab piiri teadma, peab sammusid lugema; aga ärge pange pahaks, kui ma tõtt ütlen: teie otsite seltsidest iseenelele vabamat elu,

aga teistest ei hooli sugugi! Teie eesmärk on: ise, aga mitte teised! Kui te selles oma isiklikkude kasude kahju näete, siis pörkate niisama tagasi nagu need rahvaalgustajad, kes õpperaamatute asemel rahvale palveraamatuid hakkasid kirjutama! Kas see siis vanameelsus on, kui keegi palub? Nii tõlp ometi ei või keegi selge aruga inimene olla! Kas see vanameelsus on, kui Rümpler päris õieti rahva vigu näeb ja neid parandada katsub? Aga ta parandab neid ainult niipalju, kui see tema kihtkonna kasudega kokku käib. Niisamasugune olete ka teie ise, härra Madaras!”

„Ma ei saa sellest mitte midagi aru!” naeris Madaras.

„See just teie kahju on,” kaebas naaber, „et teie sellest aru ei saa. Te rääkisite seal joomise kahjust. Ka joomise vastu on Rümpler, ka selle vastu, et kõrtside vastu võideldakse. Kas saate aru, kui peenelt see kõlab: te segate seaduse ja õiguse, kombluse ja nõnda edasi ära. Ta usub niisama ideaalselt puhtaadete iseseisvasse olemisse, peab nende tähendust ja mõju kõrgeks nagu teiegi. Ta usub, et rahvas peab kombeliseks saama vist mõne välise „vaimu” sissevalamise läbi, nagu seda usute teiegi, nagu iga idealist, olgu ta missugusest leerist tahes. Teie seate komblusedogmasid üles ja lasete neid pasunatega puhuda, kord rusikaga kivide sisse peksta, kord seltsides kõnedes kuulda, aga jätate inimese kui niisuguse sootuks kõrvale. Ja selles mõttes olete teie, Arnikas ja Rümpler — kõik üks kupatus!”

Jürisson ärritus jälle. Ta seisis keset tuba ja kõneles ja pahandas, laotas käsi, nagu tahaks ta seeläbi teisesse rohkem mõjuda. Madaras seisis vagusi ja kuulas.

„Jumala pärast,” naeris Madaras, „ma ei saa teie jutlusest tõesti mitte aru. Ma näen ja kuulen, et te midagi kusagilt raamatust olete lugenud ja selle omaks võtnud, aga tõepoolest, ma ei ole seesuguseid asju oma pihku veel saanud, ja omast peast pean ma niipalju ütleva, et kõik see vaidlemine meid kuhugi ei vii. Ma räägin selgesti: M i n a — t a h a n — M u d i l a s s e — s e l t s i — a s u t a d a ja küsin: Kas sa oled nõus?”

„Ma ei ole teiega mitte sina-sõber!” vastas Jürisson.

„Siis hakkame sina-sõpradeks!”

„Kellega? Kes?“

„Eks Madaras ja Jürisson!“

„Teiega?! Mitte ialgi! Meie teed lähevad nii kaugele lahku nagu kuu ja päike!“

Madaras läks näost punaseks. Ta viha kerkis.

„Olgu siis, härra Jürisson!“ rääkis ta tagasihoidlikult, „kas teie soovite ka seltsi?“

„Missugust?“

„Karskuse!“

„Olen nõus! Siin on mu käsi!“ pakkus Jürisson.

„Mistarvis käsi!“ vastas Madaras. „Meest peetakse sõnast, härga sarvist!“ Ta ei võtnud kätt vastu.

„Ei taha, siis ei taha!“ vastas Jürisson ja pistis käe taskusse.

Nad olid natuke aega vait.

„Noh, ütlege, kas maksab Mudila paruni juurde minna?“ küsis Madaras.

„Selle asja poolest olen ma niisama rumal nagu tark. Parun on naljakas mees. Ta on niisama pikk, nagu ta naiste sõber on. Kord on ta helde, kord ihnus; kord oli ta suur usumees, luges moonakatele jutlusi ette, aga nüüd ei ole sellest suurt enam kuulda. Nüüd ehitab ta mõisas kõik ümber. Moonakatele tehakse uued korterid kõiksuguste sisseseadetega uuemate nõuete järele, aga selle eest olevat ta vali tööd nõudma! Aga niipalju tean ma küll, et ta Rümpleriga vihamees on!“ ütles Jürisson. „Kui teie oma lugu talle räägiksite, siis võib-olla saate ka abi. Aga ühes asjas ma hoiatan: et te mitte tagauksest sisse ei läheks — siis saab ta vihaseks! See on tõsi!“

Madaras naeris. Temale paistis, nagu pilkaks Jürisson teda.

„Lähme kahekesi!“ tellis Madaras.

„Ei, ma ei tule!“

„Siis olge nii hea ja saatke kutsekirjad meie kihelkonna kooliõpetajatele, et nad tulevaks pühapäevaks siia tuleksid!“ soovis Madaras.

Jürisson nõustus.

„Aga oleme kord jutu peal,“ küsis Madaras edasi, „ütlege mulle, mis inimene see pagariemand on? Ta näib mulle nii kahtlane olevat!“

„Ja ise tahate te rahvast valgustada?“ naeris Jürisson.

„Jätke ometi see lori. Ikka üks rahvavalgustus, rahvavalgustaja! Vaadake sellele ometi kui mõistlik mees! Mis paha seal siis on? Noh, asutame seltsi! Mis pagana põhimõtteid, juhtnööre seal tarvis on! Maailm elab ilma põhimõteteta; kus on seal põhimõtted? Täna puhub tuul, homme sajab vihma, tunahomme tilgub taevast võib-olla pussnuge; kus on siin põhimõtted? Säärased asjad on nende peades, kel midagi paremat teha ei ole. Ütelge ometi, ega inimene mõni munk ei ole! See on ju pöörane. Viimati ei tohi sõnagi enam rääkida, pealegi veel, jumal hoidku, naistest!“ Madaras sai pahaseks. „Kurat võtku,“ vihastas ta, „tahad midagi teha, kohe: Mis on põhjus? Mis on eesmärk?“ Pahaselt kisendas ta: „Põhjus on selles, et ma seda tahan, et see mulle hea, mulle armas on, et ma inimene olen, aga ei kunagi mõni veis!“

Jürisson vaatas altkulmu pahase noormehe peale. Tal oli Madarast hale meel.

„Mis te pahandate?“ ütles Jürisson.

„Noh, miks ei pea inimene pahandama?! Ma küsin: Mis inimene on Maasika-emand? Ja teie kohe: Rahvavalgustaja! Nagu oleks rahvavalgustaja mõni keskaja püha: nagu pikk nagu porgand; silmad nagu vaese mehe võikarbid; habe nagu saunaviht — ja kui naisterahvas vastu tuleb, siis hakkab oksendama. Ptüi! Nii-sugune on see elu! Ometi ei ole ma loll!“

„Ka Maasika-emand ei ole loll,“ vastas Jürisson. „Sellel naisel on pea õigel kohal. Sellel on oma arvamised ja mõtted!“

„Aga ta näib kaunis kirglik olevat?“

„Kirglik või kerglane on ta sellele, kes seda sealt otsib,“ seletas Jürisson. „Liiga õiglane on ta!“

„Ta olevat Mudila paruni poja endine armuke?“ küsis jällegi Madaras.

„Armuke või mitte,“ vastas Jürisson, „seda ma ei tea, aga rahvas räägib, et nad kahekesi noore paruniga ära tahtnud põgeneda, aga et see kõik nurja aetud. Kõik see on aga rahvajutt. Niipalju on selge, et ta inimene on, kes ka midagi mõtleb!“

„Siis peate teie temast lugu?“

„Ma austan teda!“

„Aga neiu Kaasike? Ka see näib üsna kena laps olevat?“ küsis jällegi Madaras, nagu tahaks ta Jürissonilt midagi välja konksutada.

Jürisson ei vastanud midagi. Ta vaatas kaua aega Madara otsa; kui see aga teist ikka tõsiselt edasi sihtis, ütles Jürisson:

„Kui te kord ära surete, siis peate küll ka kaebama nagu keiser Nero: minuga on hea näitleja kadunud.“

Madaral oli aga hea meel, et ta Jürissonist jagu oli saanud. Seda luges ta oma esimeseks võiduks.

13

Laupäeval peale lõunat tegi Madaras käigu mõisa paruni juurde. Süda oli tal kõiksugu raskeid tundeid täis. Ta pani imeks, et Jürisson tema tahtmisi mõistis ja oli ta teo pealt kinni püüdnud; niisama imestas ta, et Jürisson nõusse oli heitnud. Ta tundis kadedust selle mehe üle; näis, nagu tahaks ametivend tema käest tema töö ära võtta.

Aga seda ei tohtinud sündida. Siiski ei jõudnud ta salakartust Jürissoni vastu oma südamest välja ajada.

Alandlikult astus ta mõisa teenijatetrepist üles ja teatas tüdrukule, et ta paruniga kokku sooviks saada.

Jürissoni hoiatust ei pannud ta tähele. Ta ei uskunud seda, vaid arvas, et Jürisson teda lihtsalt narris. Nii näis ka olevat.

Tüdruk tuli ja teatas, et parun teda ootab.

Süda tuksus tal üsna kuuldavalt, kui ta mitmest toast läbi paruni poole läks.

Parun oli pikk kuivetanud mees, pisukese kitsehabe-mega ja suurte kihvadega, kortsus näoga, kullininaga ja hallide silmadega vanapoolne härra.

Madaras teretas teda aupaklikult saksa keeles ja nimetas oma nime.

Parun ei vastanud midagi, vaid vaatas teravalt, nagu uurides noormehe otsa.

Madaras tundis piinlikkust. Ta ei teadnud, kas rääkima hakata või mitte.

„Kes teie olete?“ küsis parun korraga eesti keeles.

„Kihelkonna kooliõpetaja Madaras?“ vastas see jällegi saksa keeles.

„Kas teie eesti keelt ei mõista?“ küsis parun õige kurjalt.

„Mõistan küll!“

„Miks te ei taha oma keelt kõnelda?! Kas teil häbi ei ole, ise kooliõpetaja! Pidage seda meeles,“ ütles ta kurjalt, „mina räägin üksnes sakslastega saksa keelt, eesti keelt mõistan ma väga hästi. Kui te minuga kõnelda tahate, siis tulge eesuksest üles! Ega te Hiiumaa kraavikaevaja ei ole! Minge, tulge eesuksest!“

Madaras punastas häbi pärast. Talle tuli küll Jürisoni hoiatus meelde, aga seda ta ei uskunud. Ta kahtles pisut, kas üldse veel paruniga rääkida; aga parun näis vihane olevat. Seda meest ei julgenud ta pahan dada.

Madaras läks. Eesuks oli lukkus. Ta kõlistas. Toapoiss avas ukse ja teatas parunile. Kui toapoiss tagasi tuli ja Madara palitu aupaklikult maha võttis, siis mõistis Madaras, et teda ei oldud narritud, vaid lihtsalt inimeseks peetud.

Näost veel punane, astus ta uuesti paruni ette.

„Rõõmustab mind väga!“ hüüdis parun lahke näoga, „et minu kihelkonna kooliõpetaja mind ka vaatama tuleb. Olge head, istuge!“

Madaras istus.

„Kas teie suitsetate ka?“

„Tänan, ei!“

„Väga ilus, väga ilus, et noor inimene nii kaine on, see on väga ilus! Noh, kuidas elate?“ küsis lahke parun.

Madaras jutustas lühidalt oma elust ja puudutas seisukorda, mis siinpool valitseb.

„Jaa, jaa,“ ohkas parun, „siin maal on haritud inimesel võimatu elada. Siin raskendavad niisugused takistused elu, et haritud inimesel on otse võimatu neid kannatada!“

„Aulik parunihärra,“ seletas Madaras, „just sellepärast tulin ma teie juurde abi ja nõu küsima. Ma kuul-

sin, et teie suur uuenduste sõber olete, ja sellepärast tulin teid tülitama!"

Ja Madaras puistas kõik oma mõtted välja.

Kui Madaras Rümplerist hakkas kõnelema, läks paruni nagu kortsu.

Madaras lõpetas. Uudishimulikult küsis parun: „Mis arvate teie kõigest sellest?"

„Ma arvan, et Rümpler ainult omast seisukohast kõneles," vastas ta.

„Lori, lori, selge lori on Rümpleri-härra seletused!" hüüdis parun. „Kõik see ei ole muud kui liiva silmapuistamine! Pagana pihta, kui need mehed välismaale saata säherdust juttu ajama, ma ütlen: ka küla põrsad hakkavad neid naerma!" Parun naeris suure suuga.

„Ma olen välismaal elanud," rääkis ta edasi, „seal on selts seltsi seljas. Ja missugused veel?! Seal on ka vanatüdrukute seltsid! Aga meie mehed kardavad, et rahvas tooreks läheb! Ah, ah, hää!"

„Mis seltsi teie tahate asutada?" küsis ta siis.

„Selle üle on palju mõeldud," arvas Madaras, „aga karskuseselts on praeguste olude jaoks kõige kohasem."

„Tubli!" sõnas parun. „See on ilus. Meie mehed on juba küllalt lakkunud. Ma ajan oma mehed ka kõik seltsi liikmeteks, opman Kure ka!" Parun naeris uuesti.

Madarale tundus see jutt väga kahtlasena. Üsna imeks pannes vaatas ta vanahärrat.

„Mis te vaatate?" küsis parun.

„See on kõik nii veider," seletas Madaras. „Härra parunil on oma õlle- ja viinavabrik!"

„Mis see siia puutub?" küsis parun.

„Aga siis võitleme ju iseeneste vastu?" arvas Madaras.

„Mitte sugugi! Teie tehke inimeste silmad lahti, et nad targemad oleksid. Ma ütlen," seletas vanahärra, „nüüdsel ajal ei ole rumalate inimestega mitte midagi ette võtta! Neid ei või kusagil enam tarvitada. Rümpler kardab asjata. On inimene rumal, siis saab ta tema käest 3 kopikat, on ta aga tark, siis annab ta rubla, ja vähem tüli on ka niisugusega. Ega ta teda igal püha-päeval vaevama ei tule!"

Madaras kuulas seda nagu mõistatust.

„Ma seletan edasi,“ rääkis parun. „Rumal inimene on nüüdsel ajal täiesti tarvitamiseksõlbmatu. Nad ehitavad praegu vabrikuid — ja jäävad pankrotti. Sellest aga ei saa nad aru, et enne läheb inimesi tarvis, kes vabriku töid tarvitavad, siis tehke vabrikud. Minu peremees Hallikännu Madis ei tarvita raudaket ega -sahka, maad on kive täis, ja linnas vedelevad raudsahad! Ma ütlen: rumalat ei saa nüüdsel ajal ka enam petta. Ta on nii loll, et ta pettust enam ei usu. Ma näen, minu moonakad ei loe midagi; kuidas peab aga paberivabrik tööd saama?! Minu haavapuu-mets ei maksa midagi, ja nende omad riidehilbud ei maksa ka midagi! Ei!“ ütles ta siis kindlalt, „ma saadan oma moonakad kõik teie seltsi liikmeteks! Tehke nad targaks! . . . Veel hiljuti kaebas Rümpler, et minu mõisast nüüd käsisarjaga igal aastal sohilapsi ristsele veetakse; ma olevat moonakate elu liiga magusaks teinud. Aga mina ütlen: tehke nad targaks — ja mitte ühte niisugust lugu ei tule enam ette! Vaadake välismaal, nagu Prantsuse-, Inglise- ja Saksa-maal . . . seal on inimesed juba targad. Niisugune asi ei tee kellelegi nalja. Isegi abielus ei ole enam peenikest peret! . . .“

Madaral oli piinlik niisugust juttu kuulata. Parun märkas seda.

„Ärge häbenege ühtigi!“ vaigistas ta. „Tark inimene ei häbene enam!“

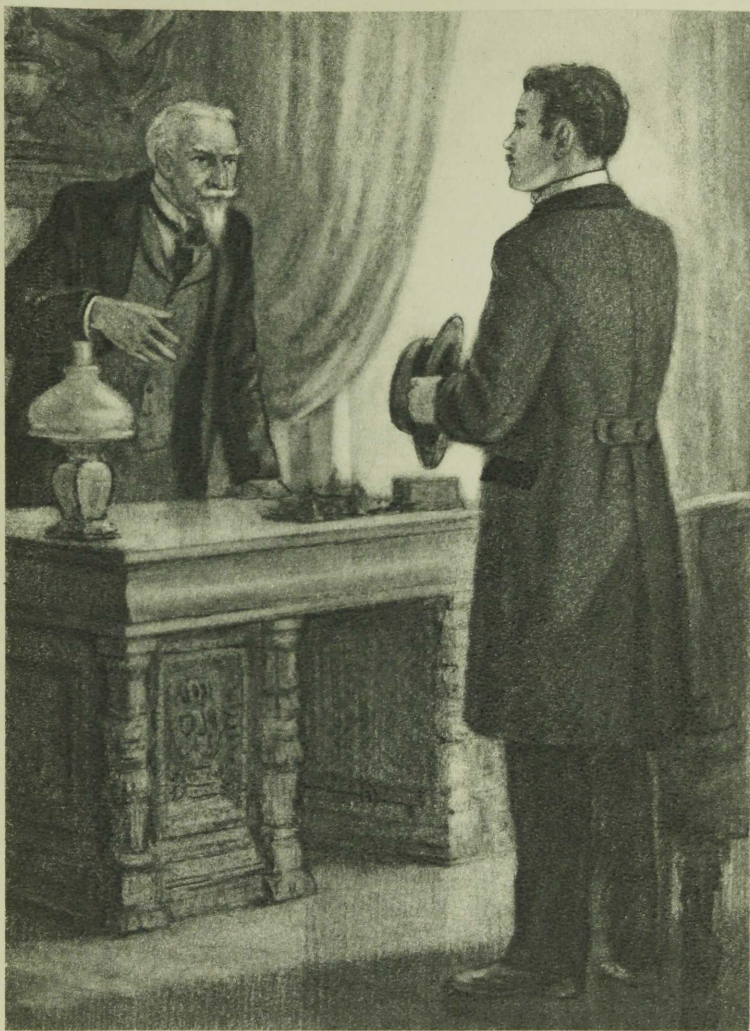
„Täna teie lahkuse eest, parunihärra,“ tänas Madaras. „Mulle teeb see väga head meelt!“

„Ühte asja ütlen ma veel: mina panen oma kõrtsi kinni ja annan selle seltsimajaks. Aga sellest ei tohi teie kellelegi veel lausuda! Tehke aga selts valmis, küll siis kõik saate, mis lubatud!“

Madaras ei tundnud ennast enam, kui ta mõisast lahkus. See oli nagu ennemuistne jutt olnud!

„Kus on nüüd klasside kasud?“ küsis ta kodus Jürissonilt. „Näeh, ka parun ise on ju sellesama ühiskonna liige mis Rümpler, aga koguni teised jutud!“

Jürisson kuulas Madara juttu niisama suure huviga, nagu see enne oli paruni seletust kuulanud.

„... Kui te minuga kõnelda tahate, siis tulge eesuksest üles!”

„Ega te ometi ei luiska?“ küsis Jürisson. „Seda kõike võib küll Mudila parunist oodata, kuid siiski on see natuke, mitte natuke, vaid koguni naljakas!“

„Olgu ta nüüd nii naljakas, kui ta ka on, aga see on sula tõsi!“ seletas Madaras ja käis võidurõõmus mööda tuba edasi-tagasi. „Kuid parun keelas, et mina sellest kellelegi kõnelda ei tohi. Siis pidage oma suu! Ja vaata, mis homme päev toob!“

Aga homme päev tõi Madarale niisama suurt rõõmu nagu teekond Mudila mõisa. Suuremalt jaolt olid kõik kihelkonna kooliõpetajad kiriku juures ja sealt kutsuti nad köstri majja aru pidama, mis selts Mudilasse tuleks asutada. Ka vana köster Arnikas oli koosolekul.

Madaras pidas seal toreda kõne, kus ta eesti isamaalust ega rahva pimedust puudutamata ei jätnud ja kõiki üles kutsus ühiselt rahvavalgustuses käsi adra külge panema.

Noored kooliõpetajad olid väga vaimustatud ja lubasid kõik ühes mõttes tööd teha, sest praegune elu olevat tõesti sumbunud ja igav. Jürisson oli oma suu pidanud, nagu ta enne oli lubanud. Vana Arnikas ei tahtnud aga nõusse heita.

„Mina olen täiesti selle vastu,“ seletas ta. „Ma olen juba vana inimene ja Mudilas palju tööd teinud, aga ma pean ütlema, et see asi siin ei lähe. Esiteks tean ma, et kirikhärra seda kogunisti ei taha, ja teiseks — on meie nurk ikka veel usklik nurk!“

„Aga mis see ususse puutub?“ langesid nooremad peale. „Eks usk lähe oma ja selts oma soodu. Mis seal usuga asja?“

„Miks ei ole seal usuga asja?“ pahandas köster. „Inimesed käivad koos ja kuulevad kõiksugu ilmalikke asju; siis nad tantsivad seal, ja ei ole ikka ilus, kui noored inimesed nii ligistikku on!“

Selle vastu seisid aga kõik noormehed. Nad tegid vanale Arnikale etteheiteid ja pärisid, kas ta ka noores eas niisugust juttu ajas või teeb ta seda üksnes nüüd.

Arnikas arvas, et tema on säärasel ajal üles kasvanud, kus jumalakartus inimeste seas alles suur oli.

Vana Arnika jutt mõjus noortele nagu hanele vesi. Noorte ägedus suurenes ja viimaks läksid nad Arnika vastu üsna kurjaks.

„Ajad on muutunud,“ seletasid nad, „meie ei tahagi sinna vanu inimesi, meie tahame ise teha!“

„Tehke, tehke,“ irvitas Arnikas, „küll te näete, kellele õigus jääb!“

Noormehed otsustasid karskuseseltsi asutada ja talle nimeks anda „Lehvitus — Mudila eesti karskuseselts“.

Ülirõõmsate nägudega lahkusid noored ja surusid tugevasti üksteise kätt.

Kelle süda aga rõõmust hüppas, see oli Madaras. Vaimustuses hõõrus ta käsi, keerutas oma pisukesti kihvu ja kordas üksisõnu: „Tore, ilus, läheb kui lepse reega!“

Jürisson oli juba üles tulnud. Ta seisis tõsiselt ahju ääres ja soojendas selga ega lausunud musta ega valget.

„Mis te kurvastate?“ naeris Madaras. „Kas jälle mõni sügav põhimõte südame peale hakkab?“

„Mis seal kepselda,“ vastas seltsimees; „kõiges selles ei näe ma ikka midagi niisugust, mille üle nii hüpata maksaks. Mina teie asemel oleksin väga kurb!“

„Kuidas nõnda?!“

„Teie nägite nüüd oma silmaga, missugused need Mudila paremad pead on! Kas on kellelgi kindlat vaadet, õiget mõtet, kas tahate nendega tõesti midagi tõsist ära teha?“ küsis Jürisson.

„Kulla Jürisson,“ palus Madaras, „jumala pärast, jätke ükskord oma „kindlad vaated“, „õiged mõtted“! Mul käib juba külmavärin üle ihu! Ikka need „kindlad vaated“, „õiged sihid“! . . . Ma ei tea, mida te kõike ei taha?! Te näete, et ka siin on eesti mehed niikaugel, et nad hariduselippu kõrgel võivad kanda, et siin ka on mullapind harimiseks kohe, siin ei ole muud, kui külva! Külvame head, külvame haridust, külvame valgust rahva sekka — ja pimedus kaob! Ja kui asi esialgu pikkamisi edeneb, ei tohi me ometi enam oodata! Teie olete liiga kartlik, liiga suur kõhkleja!“

„Ma ei ole sugugi kõhkleja,“ vastas Jürisson, „aga ma näen selgesti, et niihästi teie kui ka teised enestele ette ei kujuta, kuidas säärane asi peaks edenema. Kas

panite neid noormehi tähele, kui kergelt nad asja peale vaatavad? Nagu ma selgesti näen, on seal üksnes eneste eest hoolekandmine päevakorral nagu Rümpleril, Arnikal, aga teiste peale mõtlete teie kõige vähem. Mina usun aga kindlasti, et kui me üldistest asjadest inimese igakülgse edumõtte, olgu see majandusliku või sellega kaasas käiva vaimse elu vabastamise, välja jätame, siis ei saa me ikka kuigi kaugele. Ma näen selgesti, et teil eesmärgiks on mingi läbikäimine, mingi seltsielu välisihlgus, aga te unustate ära, et paremad eluavaldused ainult siis võivad tekkida, kui seisukord ise teine on. Te näete, et puu ei õitse, panete paberist õied külge ja hosiannatate nende üle. Need on aga paberist õied!"

"Oh mu issand ja jumal!" õhkas Madaras, „missugust asja kõik inimene ei mõtle! Kõiksugused „kaasaskäivad vaimsed elud“, „inimese igakülgne edumõte“. Kuula nagu mõnd professorit. Ütelge mulle,“ küsis ta siis Jürissonilt, „kas teie ise olete nii tark või olete seda kusagilt lugenud?“

Jürisson ei vastanud midagi. Ta naeratas kurvalt.

"Te ei taha oma leidust patendita välja anda,“ rääkis Madaras ärritatult; „noh, ärge ütelge, aga miks teie ise lubasite ühes töötada?“

Jürisson mõtles natuke.

"Selleks andis mulle Rümpleri kõne ja hoiatus põhjust,“ vastas Jürisson. „Ma mõtlesin natuke järele ja jõudsin otsusele: tema on just kõnede, inimese mõtte vabastamise vastu selle kõdunenud mõtlemiseviisi alt, mis temale armas on. Ja minul käis mõte läbi: just sellel alal töötada. Sellega lüüakse pragu sisse, mille seest uus elu tuleb. Ja selle poolt olen mina!“

"Kas mina olen uue elu vastu?“ päris Madaras.

"Teie ja minu uue elu vahel on häbemata suur vahe,“ naeris Jürisson.

"Noh, eks me näe! Mina nii kõrgesse ei lenda, mina tahan ilma tülita, ilma pahanduseta, vaikset rahutööd teha ja usun, et hea asi edeneb. Teie mõtlete sügavasti ja ootate parajat aega..."

"Millal olen ma parajat aega oodanud?“ küsis Jürisson järsku.

„Teie pole ju veel seltsi teinud, pole paras aeg!“ vastas Madaras.

„Kui ma seltsi ei ole teinud,“ vastas Jürisson, „siis arvate teie, et ma maganud olen!“

„Kus on teie töö vili?“ küsis Madaras.

„Siin ta on!“ hüüdis Jürisson valjusti ja lõi vastu rindu. „Siin on selle mehe töö! Aga ütelge, mis tööd olete teie enese kallal teinud? Kihvu keerutanud, juuksetutte teinud, naistega lirvendanud, see on teie töö teie enese kallal — ja selle sisse te surete!“

Jürisson oli väga ärritatud.

„Ma nõuan teie sõnade üle vastust!“ karjus vihane Madaras.

„Eks nõudke selle ahju käest!“ vastas Jürisson ja lõi rusikaga ahju pihta.

„Teilt nõuan ma vastust,“ vihastas Madaras. „Juba sügisest saadik irisete mu kallal, nagu oleksite mu ristiisa. Ütelge, mis on teil minuga tegu!“

Ta käis vihaselt edasi-tagasi.

„Niisugune inimene,“ pahandas ta iseenesele rääkides, „nagu kiusaja! Igal pool on tema tark, igal pool ütleb tema oma sõna! Tema tarkus, jah, see käib üle kõige. Niisugune purustaja!“

Jürisson oli enese selle aja sees riidesse pannud ja läks välja.

Madara meel oli väga pahane.

„Ma tahan näidata,“ otsustas ta kindlalt, „ma tahan näidata. Niisugune inimene! Ise midagi ette ei võta! Kõik on tema meelest tühipaljas! Ja mispärast? Sellepärast, et temalt nõu ei küsita, et teda ei austata, teda ei kummardata! Eks me näe, kes meist on see, kes inimeste kasuks elab!“

Aegamööda hakkas ta viha lahtuma. Talle tulid Mudila paruni kõne ja lubadus meelde, ta silmade ees seisid need noormehed, kes hea meelega tema nõusse olid heitnud, ja rõõmsa pilguga võis ta tulevikku vaadata.

Selsamal õhtul astus ta laua äärde, et valmistada palve- ja põhikiri „Lehvituse“ seltsi jaoks.

Madaras ujus magusas rõõmus: ta ettevõtte näis ootamata hästi korda minevat. Hea meelega käis ta tunnis, hea meelega läks ta välja ja hea meelega ning rõõmsalt vaatas ta elu peale. Ise käis ta jala mitmed verstad ära nooremate kooliõpetajate pool, et neid lasta alla kirjutada põhi- ja palvekirjale, mille ta võimalikult ruttu tahtis ära saata, et selts oma tegevust võiks alata.

Agaga Mudilas eneses ega tema ümbruses ei läinud kõik mitte nõnda roosiliselt. Madara ettevõtte peale vaadati suuremalt jaolt kaunis kurjalt, mõned ei arvanud sellest midagi head tulevat, teised aga pilkasid seda.

Ka vana Rümpler oli kuulda saanud, et noored kooliõpetajad kindlasti olevat otsustanud seltsi asutada, ja see pahandas teda väga rängasti. Selge sõnaga oli ta Madarale kõik ära seletanud — ja nüüd ollakse ometi tema tahtmise vastu!

Uhel järgmisel pühapäeval ei jõudnud vana inimene end enam hoida: ta langes nende solkijate peale, kes oma nina enam ei näe, kes oma vaimu-upsakuses vana aluse ära unustavad. Ta noomis rahvast kindlasti usust seista ja silmad pärani hoida, sest vaenlane tegevat kavalalt tööd.

Madaras teadis väga hästi, kelle kohta need sõnad käisid, ja koolitoas katsus ta, kus aga sai, oma mõtteid seletada, muidugi teada nõnda, et lapsed neid kodus laiali kannaksid.

Lapsed tegid seda ausasti, ja varsti oli juttudel ring üle koguduse läbi käidud ja otsad jälle köstrimajas tagasi, kust nad välja olid tulnud. Agaga mitte ükski köstrimajas ei olnud otsad, vaid ka Rümpleri juures, ja olid seal vana inimest väga pahandanud. Muidugi ei kandnud jutud enam seda värvigi, mis neil esialgu oli olnud. Rümpler ei jõudnud seda kõike enam välja kannatada; ta tahtis ise kuulda, mis Madaras oli rääkinud. Ta tuli ise kooli vaatama ja Madara tundi kuulama. Pärast kutsus ta noormehe enese juurde ja ütles talle nelja silma all:

„Armas Heinrich, sinu tund on küll kena kuulda, aga nagu mulle on räägitud, pidavat sa tundides vahel jumalavallatut juttu ajama ja usku teotama!”

Madaras punetas näost.

„Ma palun teada saada, mis jutud need on.”

Rümpler laskis oma „hm” jälle kuulda ja ütles:

„Mulle on räägitud, sa pidavat lastele seletama, et usk vana mood olevat; et selleks, milleks meile piibli-lood praegu on, olnud enne vanarahva tarkus; et vanad jutud väga tähtsad olevat; et näitemäng inimesi niisama palju harivat kui jutlused; et tants väga hea ja lõbus kehaharjutus olevat ja nõnda edasi! Ega see ometi tõsi ei ole?!”

Ta jäi küsides noormehe otsa vaatama.

Madaras läks näost valgeks.

„Ma ei ole midagi sellesarnast rääkinud,” vastas ta, „ja ma panen imeks, kui viltu see kõik on ära moonutatud. Midagi ei ole seal õige!”

„Aga vaadake siis ette, mida te tunnis räägite,” ütles ta, Madarale „teie” üteldes. „Inimene ei või mitte kõike igal ajal suust välja ajada! Midagi peab ikka olema, sest kus tuld, seal suitsu! Ole, mu armas, ettevaatlik!”
Ta ähvardas näpuga.

Rümpler läks. Madaras oli kui süte peal. Esimest korda elus tundis ta selle rõhku, mida harilikus keeles „keelepeksmiseks” kutsutakse, mis aga igapäevases elus muud midagi ei ole kui seltskonna trükkimata ajaleht, millega niisama seltskonda põhimõtteliselt juhitakse nagu trükitud ajalehtedes suurte, laiade juhtkõnedega.

Ta tundis enese nagu suurde solgikünasse kukkunud olevat, mille tagajärjel küna sisemus veel sogasemaks läheb; ta tundis, et tema sellesse künasse veel ühe pangetäie solki juurde kannab, ja mingi sisemine hääl ütles talle: „Kui asi on niisugune, siis olgu ta ka niisugune!” — Järsku tuli talle lapsepõlvest meelde, kuidas ta liivahunniku ääres mängis, sinna koopaid tegi, üles augu puuris, august liiva alla koopasse laskis ja arvas, et see jahu on. Seal tuli aga naabripoiss, naeris selle üle ja astus oma jalaga just tema koopa katusele.

„Minu veski, minu jahu!” hädaldas ta.

„Mis veski!“ naeris poiss. „Mis jahu! Mis sa sellega teed?!”

„Kooke!“ vastas ta läbi nutu. „Kõik minu koogijahu on mokkas!”

„Mis jahu,“ naeris kuri naaber, „va liiv!”

Seda ei jõudnud ta kannatada, kargas poisile näkku küüntega kinni ja kriimustas palged veriseks. Siis tuli aga poisi isa ja lõi teda veel pealekauba. Praegu tahtis ta sedasama teha, aga ta tundis, et naabripoiss on väga suur ja et selle isa võib-olla on veel tugevam. Siiski tahtis ta vallatule, üleannetule poisile midagi teha. Teda äratas tema mõtetest vana Arnikas.

„Mida õpetajahärra kõneles?“ küsis köster.

„Muidu oma asjad,“ vastas Madaras, katsudes rahu tagasi saada.

Aga köster oli liiga vana selleks, et noormehe vabandust uskuda.

„Teie keedate selle seltsi asjaga niisuguse pudru valmis, mida Mudila pörssad ka ära ei söö,“ vastas köster kavalalt. „Mis kasu te sellest saate?”

„Kas inimene siis üksnes oma kasu peale peab vaatama?“ küsis Madaras.

„Oma nahk on igaühel kõige lähem!”

„Aga ideaalid?”

„Ideaalid on sellepärast ikka,“ seletas köster. „Tõe, armastuse, kõige headuse ideaalidest peame meie kõvasti kinni ega lase neid kuidagi tallata! Aga me peame ettevaatlikud olema ja mitte oma nina sinna pistma, kuhu meil seda tarvis ei ole toppida. Meil on ilma kõige niisuguse kraamelduseta tööd küllalt. Miks võtab inimene enesele niisuguse töö kaela, mis temale omane ei ole? Selleks on teised! Mulle teeb see iga kord nalja, kui mõni niisugune päkapikkune mees end rahvaasjade juhatajaks tahab seada, nagu nüüdse aja nooremad seda teevad. Meile on elu lähemaid ülesandeid näidanud, mida täites meie praeguse asjade seisukorra järgi küll ja küll oma kodu korda võime seada! Sellest saab meie päeviks küll ja küll! Aga niisugused rahutud asjad, nagu seltsielu ja muud niisugused ärritused, jäägu säärase tuli- ja põikpeade jaoks, nagu Jürisson on. Tema kaebab, et praegu olevat või-

mata elada. Aga pange tähele: niisugune mees läheb veerevat suurtükikuuli jalaga peatama ja jääb oma põidadest ilma!" Köstri hääl läks õige mahedaks: „Te näete, et meie koguduse vanemad ja juhtijad seda kuidagi ei soovi, et niisuguseid asju siia tuuakse. Ja elu on nii ilus! Mis te tast rikute?! — Mina olen vana, uut läheb tarvis, poegadest minu järeltulijat ei saa. Palju kohasem on siin oma pisuke pere asutada, siin kena, rõõmus neiu elutoeks saada — ja siis nii õnnelikult, rahulikult elada... Ei, noor sõber, see on jõledus! Ja siin, väikeses koduses piiris on meil võimalust palju iseene ja oma rahva elu põllul vaikset tööd teha. Niisugused asjad, nagu teie seda ette võtate, ei ole seda väärt, et teie oma väikest jõudu säärase küsimuste peale asjata kulutate!”

Ta pidas vahet. Madaras sai väga hästi aru, mis see „kena, rõõmus neiu elutoeks saada” tähendas.

Ta naeratas.

Köster Arnikas näis sellest naeratuses aru saavat.

„Seda ei maksa maha visata,” seletas ta edasi. „Siin peate tark olema. Teie kohus on teie kätte usaldatud töö-piirkonnas hoolsasti tööd teha. Ja kõik muu tuleb iseenesest. Kogu uuendusevoolu ees ei löö meie silmi mitte maha, sest see pole ju meie asi, vaid nemad valvavad ju nende hingede üle, nemad peavad nende eest viimselt aru andma! Ja miks meie nende tööd raskendame? Meil pole sellest mitte kasu!”

Madaras kuulas ja jäi mõtlema.

Arnikas mõistis seda. „Jajah!” hüüdis ta, „mõtlege selle üle hoolega järele! Kulutage oma noor jõud kõige ligema elu korralduste peale ära, — sellest saab meie elule küllalt! Ja elu on n i i ilus, n i i magus!”

Arnikas läks oma poole.

Arnika sõnad panid Madara tõsiselt mõtlema. Elu on tõesti nii ilus, nii magus. Ja selle ilusa ning magusa elu pärast tahtis ta suuremat, vabamat läbikäimist muretseda, et elu veel ilusam, veel magusam oleks. Ja nüüd korraga loeti talle niisugune jutlus, et kas küll saab! Ta pidi nii kui ihnus koolipoiss oma saiakannika, mille ta kottu ema käest oli saanud, salaja ära sööma, et teised koolivennad ei näeks ja kadedaks ei läheks ja

tema käest saialeiba manguma ei tuleks. Just niisuguse-
sena paistis talle praegune elu: igaüks katsub ema käest
saiakannikat välja nuruda ja siis salaja süüa, et keegi
teine seda ei näeks.

„Haa!“ hakkas Madaras naerma, „haa — vana pakub
mulle oma neiut!“ Ta naeris kaua aega ja mõtles. „Aga
miks ta pakub?“ küsis ta eneselt. „Miks annab ta seda
mõista?“ Ja ilma et ta oleks tahtnud, hakkas ta plaanit-
sema, mis sellest kõigest välja tuleks, kui kõik nii
läheks, nagu Arnikas tahtis: rõõmsad pulmad, külas- ja
kirikuskäigud, õhtud, kaardimängud ja nõnda edasi, ja
nõnda edasi, kuni suu mulda täis ja rist mullahunniku
otsas pealkirjaga: „Siin hingab jumala rahu Mudila
köster Heinrich Madaras!“ Talle tuli Reinuvader Reba-
sest meelde: „Siblis noppesti, munes ausasti.“

„Ja muud mitte midagi?“ küsis ta eneselt. „Ja muud
mitte midagi?! — Ja paarikümne aasta pärast tuntakse
küll kungast, aga mitte enam seda, kes seal sees on!
Muld on enam kui elus inimene! Ei! pastoi!“ naeris ta.
„Nii odavasti see mees end ära ei müü! Niisuguse
mullakünka, mille alt mind enam paarikümne aasta
tagant ära ei tunta, võin ma enesele ka hobuseid
varastades saada!“ „Elu on nii ilus, nii magus!“ nae-
ris ta... „Siis olgu ta ka ilus ja magus, aga mitte nii-
sugune kopitanud puruhunnik nagu praegune Mudila!“

Kõik igapäevase elu venivad, lääged kasud kadusid
ära ja ta tegi otsuseks edasi sibada.

Põhikirjaga käis ta kõik nooremad kooliõpetajad läbi
ja igalt poolt leidis ta noormeeste rõõmsad näod ja
kõvad käepigistused eest.

„„Lehvitus“ lehvigu üle soikunud Mudila ja toogu
temast uus elu välja!“ kiitsid nad. — Ja hulga asuta-
jate nimedega läks põhikiri ülema valitsuse kätte.

Aga need käigud kihelkonna kooliõpetajate juurde ei
andnud talle mitte üksnes uut jõudu ettevõttes, vaid
tõid talle ka uue tutvuskonna. Käidi peakohtumehe
juures, möldri pool, käidi mõisa aidameest vaatamas
ja karjamõisa rentniku juures külas. Igal pool olid
uued näod, uued kõned, uued isikud, ja mis kõige enam
Madarale meeldis: igal pool oli ikka üks või kaks
noort neiut, kes esiti nii häbelikult teisest toast välja

tulid, pärast aga üsna julgeks läksid, juttu vestsid ja isegi muiul näoga naeratasid.

Ja imelik: kõik need kenad lapsed kaebasid igavuse üle, nii et Madaras nende noorest kaduma läinud elust päris kahju tundis.

„Ootame aga, ootame veel pisut,“ mõtles ta neil korradel, „varsti tuleb muutus; küll siis näeme, kas veel igavus tapab.“

Et aga seltsi paremini avada, tahtis ta seda laulu, näitemängu ja kõnedega teha. Noor kooliõpetaja Oaõis võttis laulukoori kokkuseadmise enese hooleks, Jürisson lubas kõne valmistada ja ta ise hakkas näitemängu kallal tööle.

Neiu Kaasike oli jälle koju tulnud ja palju uudiseid enesega ühes toonud. Sõõgiajal kõneles ta, kuidas ta mõisas õmmelnud, kuidas kärner talle lilli toonud, valitseja enesega kaasa kutsunud ja isegi härra enese poeg kord teda palgetest näpistanud ja naernud. Kõige selle juures oskas ta oma „mis hirmus“ nii ilusasti jutu sekka siduda! Ja kõik need noored inimesed tahtvat seltsi liikmeks hakata, aga pahandavat, et karskus olevat väga vesine asi, kuid näitemängu tulevat nad kõik vaatama ja tantsima ka.

Madaral oli hea meel, et inimesed nii suure vaimustusega sellest asjast osa võtsid. Aga pisut pahandust tõi see, et vana köster Luiset mängima tulla ei lubanud.

„Mina ja minu pere tahame Jehoovat teenida,“ rääkis ta, „või ma ei ole enam Mudila köster.“

Sellega tekkis noorte inimeste vahele lai sügavik. Erilist muret tegi neiu Luisele kuuldus, et pagariemand ka ühes mängivat ja just seda osa, mida Madaras temale pakkus, nimelt tema jaoks oli valinud.

See oli neiule väga vastumeelt. Ta pidi nägema, kuidas Madaras õhtuti kodunt välja läks, neiu ligi kutsumus, aga tema minna ei tohtinud. Kartus täitis tema südant. Veel murelikumaks läks ta meel, kui ta nägi, kuidas Maasika-emand noormehesse oli mõjunud: see tuli pagarimajast tagasi ja ei vaadanud neiu enam nii südamlikult kui enne.

Neiu Luise otsis teed ja leidis selle viimaks. Tädi oli niipalju mõjunud, et köster ometi lubas teda pagari

poole etteütlejaks minna. Ta oli küll vihaseks saanud ja ütelnud: „Minu maja au on enam kui kõik muu maa peal“, aga lubas ometi.

Hea meelega andis neiu sellest Madarale teada, aga imeks pannes pidi ta nägema, et too selle üle ei rõõmistanud, nagu ta esmalt lootis. Madaras naeratas küll heaks meeleks, aga see ei tulnud südamest.

Järgmisel korral läksid nad kahekesi Maasika-emanda poole.

Aga niisama hästi sai ka Maasika-emand aru, miks Luise ilmus. Ta võttis neiu küll lahkesti vastu, aga ta silmist paistis iseäralik kurbus. Tal oli nagu kahju sellest noorest neiust, kes temast seda arvas, mida see ei tohiks arvata. Siis läks ta nagu aga rõõmsamaks ja kibedalt ütles ta Madarale: „Teie olete enesele auvahi ligi võtnud!“

„Etteütleja!“ vastas Madaras, mille peale Maasika-emand midagi ei vastanud.

Kas tuli see nüüd sellest, et neiu Luise seal oli, aga Madara mäng ei läinud ladusasti.

Ta ei käinud nõnda, nagu ta käima oleks pidanud, ei istunud nõnda, nagu kord ja kohus oleks olnud, ja Maasika-emand pidi ikka parandama, pidi tihti käed noormehe külge panema ja tema seisu seadma.

Iga kord käis Luisel soe hoog üle, kui ta seda nägi. Aga ta nägi veel rohkem: ta nägi, kuidas Madaras naeratas ja vaatas Maasika-emanda silmi nii, nagu ta kord tema omisse oli vaadanud.

Luise hääl jäi mitu korda etteütlemises kinni — nii vastik oli see talle.

Kui harjutus möödab, võttis Maasika-emand kitarri, mängis ja laulis, ja Luise nägi, kuidas Madaras nagu uimane seal istus ja ennast nagu laisk koer palavast päevast laskis paista.

Kui kaua pidi see nii kestma?

Karskuseseltsi „Lehvitus“ kinnitus oli tulnud; ta oli rutem tulnud, kui seda oodati. Nüüd ei tulnud ka aega raisata. Sellest teatati teistele asutajatele ja kutsuti

nad vallamajasse kokku, et eestseisus valida. Siin sai aga Madaras ootamata oma esimese meelepaha: mitte teda ei valitud uue seltsi esimeheks, vaid Jürisson. Madarale pakuti kirjatoimetaja kohuseid, aga need lükas ta tagasi, end sellega vabandades, et tal aega vähe olevat, et ta vabalt saab rohkem seltsi kasuks tööd teha.

Siiski märkas ta põhjust kohe: teda ei valitud sellepärast, et ta siitnurga mees ei olnud. Häbi oli tal seda enesele tunnistada, et ta esimeheks oli tahtnud saada, häbi oli tal seda näha, et ta selleks ei saanud. Selle viguri oli vist Jürisson temale mänginud.

Mis nüüd teha? Tema, kes seda mõtet oli õhutanud, kes sellepärast pahanduse ja noomituse osaliseks oli saanud, tema pidi nüüd nägema, kuidas teised selle vilja maitsevad.

Ta kavatses kõigest lahti ütelda, aga siis oleks ta enesele veel rohkem pilkajaid saanud. Kuid seltsi kasuks veel suurt tööd teha, seda ei tihanud ta enam! Ta mõtles pikkamisi loobuda, nii et keegi tema kavatsust esialgu ei märkaks.

Väga kibe oli tal kodus köstri pilkav-naeratavat nagu näha, kui teatavaks sai, et Jürisson oli esimeheks valitud. Madarale tundus, nagu oleks köster talle sellega kätte maksnud, et ta tema õpetust kuulda ei võtnud.

Aegamööda aga kadus Madaral paha tundmus: ta harjus sellega ära. Ta pidas seda olukorda veel paremaks, et oma inimene etteotsa sai, kes kohalikke olusid paremini tundis ning suurema kasuga tööd võis teha. Ta hakkas seda isegi oma osavuseks pidama, et Jürisson oli valitud. Nädala lõpu poole tundis ta end jälle harilikuna ja seletas isegi, nagu oleks see kõik just nõnda pidanud olema.

Igähele andis ta teada, et tema pea-ülesanne uues seltsis on lõbumuretsemine.

Nagu poleks midagi juhtunud, käis ta näitemängu-harjutusel edasi, sest pühapäeval pidi uus selts Mudila vallamajas oma tegevust alustama. Avamispeole olid ka kohalik kirikhärra, valitseja Kurg ja kõik Mudila suurnikud kutsutud.

Vallamaja saal kaunistati kuuseokstega, nagu see tal-

vel võimalik oli. Ka kirjute laternate eest oli hoolet kantud. Vallamaja eesukse kohal seisis tulekirjas „Lehvitus — Mudila eesti karskuseselts“, ja inimesed imetlesid ja vahtisid, kui ilus see kõik oli!

Rahvamurd täitis vallamaja saali. Niihästi kutsutud kui ka kutsumata külalised olid hulgana kokku tulnud: kõik tahtsid näha saada, mida seal tehakse.

Esimestel pinkidel istusid kutsutud külalised: asutajad, valdade ametnikud, valitseja Kurg, vallakirjutaja oma abikaasaga ja muud Mudila suurnikud.

Juba põlesid lambid ja küünlad, aga hakatust veel ei tehtud, sest Rümpler pidi seltsi oma kõnega avama.

Viimaks tuli ka tema. Ta näis aga pahane olevat. Ärritatult astus ta kõnetooli. Silmi koomale pitsitades vaatas ta kokkukogunenud karja peale, kes esimest korda oma elu sees ka mujalt kui kirikust enesele vaimutoitu oli tulnud otsima. Rümpler näis seda märkavat, aga ta harjunud silm nägi ka midagi muud. Ta nägi tuttavaid nägusid, mille tuim vaade midagi ei tunnistanud; harilikke, igapäevaseid tuttavaid nägusid leidis ta sealt, nägusid, mis valmis on ohkama, kaebama ja magama alles sellel küljel, millele nad sel õhtul puhkama heitsid, mil rahva vabadus kadus ja kibe orjaaeg neid kadumata valgusega tuli pimestama. Neid tuttavaid nägusid tundis Rümpler ja nendest oli tal hea meel: nende peale võis ta julgesti oma koja ehitada.

Selge, pisut käriseva häälega hüüdis ta: „Laulgem!“ Ta ütles sõnad ette:

„Ma, vaene muld, kes pattu teinud,
Siin seisan, jumal, sinu ees . . .“

Kurvalt kõlas surmalaul läbi vallamaja saali. Kõik korrutasid salmi järele, ilma et paljud neist mõtelnud oleksid, mis mõttes ütleja need sõnad avaldas.

„Ma olen kurja tee peal käinud,
Oh ära nuhtle viha sees!
Oh halasta, oh halasta,
Mu halastaja, armuga!“

„Mu halastaja, armuga!“ lõpetasid lauljad, ja mitmele vanale inimesele tuli tuttavat häält kuuldes vesi

silma, — olid nad ju nende kurbade sõnadega ning viisiga niisama harjunud nagu sõjahobune komandohäällega.

Paljud ohkasid. Aga varsti lõppesid ohkamised ja vaikus andis märku, et kõneleja võis suu avada.

„Mida olete teie välja läinud vaatama?“ küsis Rümpler. „Üht prohvetit? Tõesti, mina ütlen teile, kes veel ülem on kui prohvet! See on seesamane, kellest kirjutatud on: Vaata, mina läkitan oma ingli sinu palge ette, kes sinu teed sinu ees peab valgustama! Kel kõrvad on kuulda, see kuulgu!“ Igaüks, kes mõtelda oskas, sai aru, et Rümpler siin mitte igapäevast jutlust ei pea. Ta hääli oli karedam, ta sõnad järsemad, ja kogu laul, kogu salm andis tunnistust, et Rümpler midagi niisugust ütelda tahtis, mis täna tema südant vaevas ja mis ütlemata ei võinud jääda.

Ta puhkas pisut ja küsis:

„Jah, mida olete teie siia vaatama tulnud? Miks olete teie siia tulnud? Kas on siin mõni uus prohvet tõusnud? Või on ingel maha tulnud ja liigutab siin Siiloo tiigi vett? Või on siin tulekahju? Või näidatakse siin võõramaa loomi, kes hirmsad on näo poolest ja kel suured küüned on ja kelle suus on suured hambad, mis valjud on purema?! Ma küsin: Miks olete teie siia kokku jooksnud?!“

Ja madalama häällega vastas ta:

„Teie olete siia jooksnud üht seltsi lahti võtma, mis uut teed tahab näidata. Mina aga ütlen: Üks on tee ja tõde ja elu, ja see on meie Õnnistegija. Mu sõbrad, ei ole siin elu, ei ole siin tõde, ei ole siin teed, mis elu sisse viib! Kel kõrvad on kuulda, see kuulgu! — Aamen!“

Kuulajad olid nagu mõistatuse ees. See pidi uue seltsi õnnistamine olema!

„Või nii, või naa!“ arvasid teised.

„Laulgem!“ hüüdis Rümpler.

Ning laul kõlas:

„Muud teed, kui tahad, otsi sa,
Kus elu loodad leida;
Mu süda tahab rõõmuga

Kristuse poole hoida.
Ta suu ja sõna tõsine,
Ta käsi jõuab tõesti
Kõik vihamehed võita!"

Laul lõppes ja Rümpler tuli kõnetoolilt alla. Karskuseseltsi asutajatele oli see nagu pangetäis külma vett kaela. Kõikidele oli selge, et Rümpler selle asutuse vastu tööd hakkab tegema: ta ei lugenud seltsile õnnistusesõnugi!

Vanematele inimestele oli see aga selgeks näpunäiteks: „Hoidke siit eemale! See tee ei vii taevasse!”

Inimesed seisid ikka veel vait, harilik kõhataminegi puudus.

Pisukese vaheaja järel astus uus esimees Jürisson kõnetooli.

Ta oli kartlik. Nagu kogemata oli ta siia saanud. Siiski kõlasid ta sõnad kindlalt. Ta seletas mõne sõnaga karskuse põhimõtteid; arvas, et need ehk Mudilas kasvama ei saa, sest selleks puudub haridus ning arusaamine; ta pani inimestele südame peale, et selts siin uut tööd hakkab tegema, mida siin enne veel pole olnud. Ainult seltsi kauem elamine võib seltsi eesmärki ja mõju selgitada. Aga kuulajatest läksid need sõnad suuremalt jaolt kõik mööda ja kadusid sellesse merre, mille laineid Rümpler oli loksutanud.

Jürisson tahtis juba kõnetoolist maha tulla, kui mõisavalitseja üles tõusis ja suure ümbrikuga kirja esimehe kätte andis.

Kokkutulnute silmad pöördusid uudishimus selle poole. Nad kuulsid, kui valitseja ütles: „See kiri tuleb härra käest ja kästi avamisel seltsi esimehe kätte anda, siis kui selts on avatud!”

Jürisson oli kirja lahti võtnud ja luges:

„Armas Mudila rahvas! Teie uue seltsi asjast võtan mina väga osa. Ma soovin, et ka minu mõisa teenijad sellest osa võtaksid. Ma panen jüripäevast kirikukõrtsi kinni ja annan selle ruumid niikauaks seltsile tarvitada, kuni tema tegevus minule meele järele on!

Parun Stockmann.“

Rümpler tõmbas nina kärtsu; mõisavalitseja oli kohkunud; Madara nagu hiilgas; inimesed pistsid ninad kokku ja sosistasid.

„Härra elagu!“ hüüdis keegi rahva seast.

„Elagu!“ korراتi edasi, kuni see üheks suureks „elagu“ kisendamiseks muutus.

Niisugune suur lubamine härra poolt ergutas kõiki sealolijaid.

Vaheajal asusid nad valitseja juurde ja pärisid, kas kõrts tõesti kinni jääb.

„Küll see oleks aga hea asi, kui ta päriselt kinni jääks,“ oli igalt poolt kuulda.

Valitseja ei teadnud selle peale midagi kindlamat vastata.

Kaua oleksid inimesed selle üle veel arutanud, aga hakati laulma.

Laul mõjus inimestesse. Aga kui Oaõie koor ühtegi vaimulikku laulu ette ei kandnud, siis kuuldi mõnelt poolt nurinat, et kõik koeralaulud olnud. Uudishimuga ootasid inimesed aga näitemängu, mis viimaks tuligi. Madaras mängis „Punga-Mardis ja Uba-Kaarlis“ Peetri, emand Maasikas Eeva osa.

Kui Eeva esines ning nooremat õde noomima hakkas, läks Rümpler minema.

Eeva püüdis oma osa hästi läbi viia, aga iga kord, kui ta midagi südamlikku, liigutavat ütles, käis naeruhoo üle rahva. Veel suuremaks läks naer, kui Peeter Eevale armastust hakkas avaldama. Naeru tipuks olid aga joodik Mardi ja tema poegade sõnad ja liigutused.

„Anna saadanale!“ kuuldi tagant inimeste seast, kui Hendrik Peetri kallale kippus. Rahva head tuju ei jõudnud ka Hendriku surm enam peletada. Ja kui veel puusärk sisse toodi, siis käis naerulagin üle toa.

Näis, nagu oleksid inimesed tsirkust vaadanud, nagu ei saaks nad mängu tuumast mitte sugugi aru.

Eesriie langes.

Madarat-Maasikat vaatasid teineteise otsa, nagu küsiksid: „Mis see pidi tähendama?“ Rahvahulgast oli mäng kaugelt mööda läinud. Madaras käis ärritatult edasi-tagasi.

„Me oleksime pidanud mõne naljamängu võtma!“ pahandas ta.

Emand Maasikas vaatas kurvalt Madara otsa. Tema silmist paistis, nagu tahaks ta ütelda: „Ei siin aita kurb-ega naljamäng! Siia läheb midagi muud tarvis kui näitemängu!“

Varsti peale mängu algas tants, millest suurem jagu Mudila paremaid ja võõraid osa võttis. Vallakirjutaja oli oma klaveri lubanud. Vaevalt olid esimesed akordid klaverist kuuldavale tulnud, kui saal keerutavate paaridega täitus. Rõõmus tuju ja hea meel asus kõigis... Alles hilisel ööl lahkusid tantsijad.

16

Kui noormehed teisel hommikul oma pisukeses ruumis varemalt virgusid, kui uni oli magatud, kui nad uniselt, väsinult riideid selga ajasid ja kui nende vaated kokku puutusid, siis lugesid nad seal palju.

„Oh-oh, oh-hoo!“ ägas Jürisson nagu hobune, kellele töömees range kaela ajab, ja sirutas mõlemad käed kokkupandult kukla taha, ajas rinna ettepoole välja ja haigutas: „Ii-ää-uuh!“

See haigutus oli Madarale tuttav: see oli kõige eilse peo kokkuvõtt, milleks sobisid Saalomoni omaaegsed sõnad tühjast tööst ja vaimunärimisest. Tal oli osalt sellest hea meel, et Jürisson oli tema ette topitud ja nüüd kannatas.

Ta haigutas vastu, naeratas pisut ja ütles: „Aga üsna keni lapsi oli seal koos!“

Jürisson ärritus. Ta teadis juba, keda Madaras „laste“ nimega kutsus, ja vaatas küsides seltsimehe silmi.

„Õeksed Reimerid on üsna kenad tibud!“ vastas Madaras Jürissoni küsivale vaatele.

„Lammas!“ pöörutas Jürisson järsku suust.

„Kes on lammas?“ küsis Madaras.

„Karskuseseltsi president on päris lammas!“ pahandas küsitav.

„Ärge unustage, et teie ise see olete,“ õiendas Madaras.

„Seda ma tean ja seda ma ka ütlen, et ta on rumal inimene!“ ütles Jürisson.

„Kuidas nii?!“ imestas Madaras.

„Kurat!“ vihastas ta. „Kes käskis mind selle sekka end segada!“ Ta sügas kukalt. „Kuidas võib inimene end nii ninapidi lasta vedada! Mul oli siis, kui teie juttu kuulsin, mida te Rümpleri sõnade järele rääkisite, nagu käiks mu peast valgusekiir läbi. Hee! mõtlesin ma, sealt hakka peale, sinna mine välja! Aga nüüd ütlen ma selgesti: ma olin lammas!“

„Kuidas nii?“ tegi Madaras suured silmad.

„Ma panen imeks,“ rääkis Jürisson edasi. „Seal, kus te nüüd kõike seda, mis te eile kuulsite ja nägite, kokku peaksite võtma, arendama, et sellest selget aimet saada, et selle järele oma tegevust seada, seal ütlete teie: „Üsna kenad lapsed!“ Ma soovin, et te kõige oma lastega sinna langeksite, kus Koorra selts!“

Jürisson hakkas silmi pesema.

Madaras oli käed vette pistnud ja tegi: „Tprrh!“

„Ma ei saa aru,“ ütles ta, „mis siin pahandada!“

Jürisson oli silmad ja habeme vahuseks võidnud. Ta karvane rind paistis hirmuäratavana, ja nagu vahune, ütles ta:

„Noh, ütle mulle, tuhat ja tuline, kas te ei märganud eile midagi sellesarnast, mis teid, mind, iga vähegi mõtlejat inimest siniseks ei vihasta?“

Ta hakkas vahtu maha pesema ja kuulas teise kõrvaga.

„Et Rümpler seltsi siunas, et inimesed näitemängust aru ei saanud,“ vastas Madaras, „see oli kõik! Igal pool on oma vastased!“

Jürisson hakkas silmi kuivatama.

„Siunas?! Ta vandus! Õigeid mõtteid ei avaldanud?! — Aru ei saanud?! — Aga vaat, tantsust, sellest said kõik aru, see kestis ühisel jõul ja nõul kuni poole keskhommikuni!“

Madaras vaatas Jürissoni. Hirmsa näoga näis Jürisson olevat: silmavalged paistsid karvasest näost kohutavalt välja ja käed olid paljaks kääritud, nagu hak-

kaks ta mõnd veretööd tegema. Madaras tundis, et ametivend mitte üksnes mõttega tööd ei armastanud teha, vaid ka kätega midagi korda suutis saata. Ta silmas oma libedat käsivart: kui nõrk näis see olevat! Ja et pahast inimest mitte enam vihastada, ütles ta tasa:

„Aga tants on ometi ju universaalne asi, millest kõik ühel viisil aru saavad!“

See vihastas veel enam vastast.

„Lori!“ pahandas Jürisson. „Selge Paabu-Kaarli lori! Kõik saavad ühel viisil aru?! Sula lori! Kas te käisite kuulamas, mis inimesed akna taga sellest universaalsest asjast arvasid?!“

„Noh?!“

„Inimesed akende taga rääkisid nõnda: „See on nüüd nende karskuse selts?! — Need tantsivad endid põrgusse! — Näeh, kuidas ta nüüd seal teise naist üle kõhu veeretab!“ — Vaat, seda nad rääkisid! Ja teile on see universaalne asi!“ naeris Jürisson.

„Äh-äh-hää!“ laskis Madaras täiest kõrist.

„See teeb teile tühja kõhu peale nalja, hommikul vara?“ küsis Jürisson.

Madaras naeris edasi, ehk see küll enam sunnitud kui loomulik naer oli.

„Kas ma nutma pean, kui mõni mudilane lollust suust välja ajab? Aegamööda asjad käivad. Ei puu lange ühe laastuga!“ vastas Madaras.

„Kõik on ilusad sõnad ja on väga ammust ajast tuttavad,“ seletas Jürisson. „Eh, vennas, teie tunnete rahva hingeelu alles väga vähe! Ei ole inimene pühapäeva pärast, vaid pühapäev inimese pärast loodud, ja inimene on hingamisepäeva isand. Niisama ei ole inimesed seltsi jaoks, vaid selts inimeste tarvis; aga meil ei ole niisuguseid, kellele seda tõsiselt tarvis läheb või kes tõsiselt selle järele igatsevad. Enne aga ei pane keegi leiba ahju, kui see veel kerkinud ei ole!“

„Aga meie ise?“ küsis Madaras.

„Vaata, siin on meie selts!“ vastas Jürisson käterätiku otsa põue pistes ja rinda kuivatades. Ta tõmbas käe põuest ja näitas toas ringi: „Siinsamas on meie selts ja kõneõhtud ja tantsupeod, aga mitte mujal!“

„Tont teist ka aru saab!“ vastas Madaras põlates.

„Vahel räägite nagu Rümpler, teinekord nagu köster ja kolmas kord nagu mõni paljasjalgne. No jah,“ ütles ta ärritatult, „no jah, mis siis sellest on, et rahvas seda ei taha. Ärgu tahtku! Kes neidki tahab! Eks nad oodaku seni, kuni nad nii kaugele on jõudnud!...“

„Vaata-vaata... seal ta on!“ hakkas Jürisson teise sõnast kinni. „Seal ta on! Ja seda ma just tahangi välja ja lagedale tuua, et teie kõik... teie, köster, Rümpler, kõik ühe firma all kauplete. Suus on teil rahvas, aga südames ise. Kõik teie tööd ja teod keerlevad enese „ise“ ümber. Aga minul on koguni teine eesmärk: inimesed on keskpunkt ja mina olen üks neist...“

„Kohvi jooma!“ hüüti ukse taga. Noormehed hakkasid ruttu riidesse panema, et alla sööma minna.

Päevane koolitöö ajas noormeeste mõtted jälle rööpasse. Köster oli asjatalituse pärast kirikumõisa läinud ja sellepärast ei saanud nad temaga eilsetest uudistest sõnagi kõnelda.

Alles lõunasöögil said nad vana Arnikaga kokku, aga see kokkupuutumine ei olnud kõige armsam.

„Noh, poisid!“ hakkas vana Arnikas peale ja nokkis lõuaalust habet.

Noormehed ajasid kõrvad kikki.

„Tulge aga nüüd ääsi ette,“ sõnas köster. „Ma ütlesin teile kohe juba, Madaras, et haisvat ei maksa liigutada. Kirikhärra on rööpast üsna väljas! Mõisahärra lubadus on ta päris pööraseks teinud.“

„Teie noormehed,“ rääkis Rümpler, „ei kõlba mitte kuhugi. Ma kahetsen, et minu käes enam koolides jäme ots ei ole. Ma näitaksin, kuidas need noormehed enam kogu Baltimaalt, kogu Vene riigist koolmeistrikohtasid ei saa! Kus mul aga mehed! Selle asemel, et rahu-likult koolitööd teha, segavad nad endid rahva asjadesse, mis sugugi nende asi ei ole, ja laotavad jumalavallatuid mõtteid rahva sekka laiali! Mis saab sel viisil meie jumalakartlikust rahvast? Kohtud enam vargaid ei nuhtle, koolid usuasju enam ei õpeta, koolmeistrid näitavad avalikult rahvale, kuidas niisuguste nais-tega, kellel häbi kadunud on, kes oma ilusat ihu igal pool näidata püüavad, et noormehi langemisele ahvat-

leda, avalikult rahva ees armastuselugusid mängitakse! Kuhu on nende häbi jäänud?! Abielu pühad alused, need alused, mille peal riigi ja rahva õnn seisab, kistakse ümber!" "Köster pidas vahet. Madaras kuulas kohkunult, Jürisson oli üsna kahvatanud. Et keegi midagi ei vastanud, siis rääkis köster edasi, tehes ise kohkunud näo: „Küll võis aga vanamees vihaseks saada! Ta põrutas jalgu vastu maad ja ütles: „Ja seal tuleb vana hukkaläinud parun ja tunneb välismaa mädanevate mõtete sogas seltsi edenemisest rõõmu!" Ta oli vihane mis hirmus ja ütles: „Ma tahan katsuda, ma tahan näidata!" Ma katsusin küll ka teie eest seista, aga kus tema! Ta sai veel vihasemaks. „Ma tahan ka teile jalad alla teha!" kisendas ta."

„Meile jalad alla teha?!" hüüdis köstriemand kohkudes, kusjuures ta silmi pühkis.

„Mis hirmus!" ohkas Kaasike.

Madaras vaatas kartlikult neiu Luise poole. Jürisson oli ülitõsine ja kahvatu.

„Mammike!" lohutas köster kaastundlikult oma kaasakest, lusikaga taldrikul jahutatavat leent liigutades, „mammike, asi ei ole veel nii hull! Aga ma ei või ütlemata jätta: noormehed peavad natuke ettevaatlikumad olema. Nad arvavad, et nemad on kõige targemad, aga neist on veel targemaid, ja veel on koguduses üks, kes hingede eest valvab, nõnda kui see, kes vastust peab andma, ja et ta võiks seda rõõmuga teha, aga mitte ohates, sest meil ei ole sellest mitte kasu!

Ja nüüd, noormehed," rääkis köster edasi, „katsuge oma viga parandada! Ma annan teile head nõu: iga kord, kui te oma koosolekuid alustate, hakake jumal sõnaga ja lauluga peale! Jätke näitemängud ja tants kus seda ja teist! Ma pean ka omalt poolt ütleva, et see kuhugi ei kõlba, nagu seda Madaras tegi: võtab vana naise, kellele jumalast ilus nägu ja libe ihu on antud, ja mängib sellega armastuselugusid! See ei kõlba ometi ju kuhugi! Ühte nõu annan ma teile veel: te peate laveerima!" Ta näitas supilusikaga kartulilõikude vahel, kuidas laveerima peab, ja seletas: „See on: tehke kirikhärrale au ja valige tema oma seltsi auliikmeks ning katsuge oma seltsile ilus jumalakartlik laad

anda. Pakkuge inimestele tõsist eluleiba, mis neid söö-
dab ja igavesele elule saadab!"

Köster näis enese sõnade üle üsna liigutatud olevat, sest tema alumine huul värises pisut, nagu iga kord siis, kui ta liigutatud oli. Eriti sündis see matmise puhul, kui ta ütles: „Ja nüüd on see kallis hing jumala juures ja meie... meie!...” — siis hakkas ta alumine huul ikka närviliselt võdisema.

Madaras vaatas neiu Luise silmi ja ootas sealt enesele tröösti, sest ta tundis salakartust südames. Jürisson sai aga väga vihaseks. Ta pani lusika plaksti lauale, vaatas väljakutsuvalt köstri otsa ja oma sisemist viha maha surudes alustas ta poolsosinal: „Kuulge, köstri-isand! Ma olen oma mõtteid ikka suuremalt jaolt tagasi hoidnud, aga nüüd on laveerimisest, puikleemisest aeg täis; küllalt juba iseenese ja teiste petmisest! Niikaua kui mina karskuseseltsi eesotsas seisan, ei tee ma seda mitte! Jumalasõna ei ole mitte panderoll, mis tikutopsi, viinapudeli, teepaki ja tubakapuntra ümber ühetasa sobib. Ärge petke iseendid ega teisi! Teie olete seda ju oma kihelkonnas siinamaale igale poole ümber mäs-
sinud. Ütelge mulle, kus te ei loe ega laula? Te loete ja laulate kirikus ja kodus, varrudel, pulmades, matus-
tel, ja mis on kõige selle tagajärg?! Rahvas on toores, nagu seda Madaras üsna õieti ütleb. Ilma häbita magavad meie kihelkonnas poisid ja tüdrukud varrudel ja pulmades iga võõra ees põhus maas! Ja teie ise kõige oma Rümpleriga vaatate seda pealt ja naerate: „See on varru-, pulmanali!” Madala omakasu püüdmine on meie kihelkonnas kõige kõrgemal järjel. Teise häda on aiateibas! Väärlapsi on meie kihelkonnas enam kui Aafrikamaa hotentottidel. Ärge kaevake, et see priielu nähtus on. Teie ütlete sellega, et teie õpetusel üksnes siis väärtust on, kui sellele malka sekka antakse, nagu mõisamehele kartuli kastmeks soolvett. See on teie endi kasvatus vili, teie lugemise ja laulmise kaas-
mäng! Ja teie oma elu? Teie elu?! Kas on teie eneste elu kõige lugemise ja laulmise tagajärjel parem kui neil, keda te loetate ja laulatate? Teie olete ju niisama-
sugused! Teie olete variserid, kes enese toas pärast palvet üksteisele näkku sülitavad.”

Jürisson rääkis nii ägedalt ning julgelt, et köster üsna hirmunud oli. Ta vaatas üle laua Jürissoni nagu mõne nõdrameelse otsa; ta ei suutnud mõista, miks see muidu nii vagane mees nii ärritatud oli.

Jürisson aga rääkis edasi: „Ja miks teotate teie oma Rümpleriga Maasika-emandat? Ise peate teie teda enda juures külas, sööte ühes lauas, joote ühest too-
bist, ja nüüd teotate teda! Miks? Teie kardate, et Maasika-emand teie Madara ära meelitab! Häbenege ometi! Kui vähe on teil lugupidamist naisest, kes on ehk ainus aus inimene terves Mudilas!”

„Papi, papi!” hakkas köstriemand kriiksuma, „papi, seda lased sa enesele ütelda?! Vuih, häbi, Jürisson!”

„Ta on ärritatud!” sosistas köster, ilma et ta ikkagi veel aru oleks saanud, mida see kõik tähendas.

„Jah, ma olen ärritatud,” vastas Jürisson, „aga ma tean, mida ma räägin. Aga teid kõige teie Rümpleriga ei lase ma karskuseseltsi oma tolmukottidega. See oleks ju inimese väärtuse teotamine!”

„Jürisson!” kääksus köstriemand, „häbenege ometi niisuguseid sõnu ühele auväärt vanale, halli habemega mehele kõnelemast!”

„Ka sokk on hall!” põrutas Jürisson ülipahaselt.

Köster ja emand kargasid korraga laua äärest püsti.

„Vuih!” karjus emand, „mõtelge, et teie ausas perekonnas olete!”

„Ka sellest aust on mul kõht täis, emand Arnikas!” vastas Jürisson ja tõusis samuti laua tagant püsti. „Ma olen teie leivaline ja muud midagi. Täna teid teie lahkuse eest ja nõuan, et te mulle söögi mujale saadaksite, sest see ei seisa meie kaubas, et ma just teie silma all end täitma pean!”

Jürisson kummardas ja hakkas minema.

„Jääge, Jürisson, jääge!” sundis köster.

Jürisson lükkas aga tooli vastu lauda ja läks.

„Ma käsin teid, Jürisson!” põrutas köster vastu lauda koputades.

„Teie käsk on mulle null!”

„Mis hirmus!”

Emand oli ohates laua äärde istunud. Köster käis söögitoas edasi-tagasi.

Emand oli aga see, kes kõige enne oma rahu tagasi sai.

„Papi,“ kaebas ta vaga häälega, „papi, ära unusta oma vihas jumalat!“

Köster ohkas ja tuli laua äärde.

„Ei, mammi!“ ütles ta. „Ma ei ole söömist veel lõpetanud. Ma sain väga vihaseks!“

Ta võttis taskust ninarätiku ja pühkis sellega silmi.

„Oh noored, oh noored! Ei ole teil vanade mõistust ega arusaamist!“ kaebas ta tasa, võttis paar suutäit, ütles siis käsi kokku pannes „aitäh!“, tõusis püsti ja luges, nagu ei oleks midagi sündinud: „Tänage Issandat, sest tema on hea ja tema heldus kestab igavesti; ta annab kõigele lihale rooga, annab lojustele nende söömist, samuti noortele kaarnatele, kes teda appi hüüavad. Temal ep ole rõõmu hobuseväest ega meelead jalameeste sääreluist. Issandal on hea meel nendest, kes teda kardavad ja tema armu peale loodavad. Aamen!“

Ka Madaras läks oma kambrisse. Jürissoni aga seal ei olnud...

17

Just nüüd tahtis Madaras Jürissoniga kõik põhjalikult läbi rääkida. Ta oli nii liimist lahti, nii ärritatud. Seda ei olnud ta arvata võinud, et niisugune pahandus võis tulla.

Tal ilmus kibe naeratus näole: „Lõbuseltsi, ühendust tahtsin ma saada, aga esimene lõhkumisehoop on antud!“ Sellest oli tal kahju. Süda üsna kipitas sees. Kui aga esimene ärritus möödas oli, kui ta oma seltsimehe sõnad kõik järele oli mõtelnud, siis hakkas ta süda järele andma ja varsti tuli kahjurõõm endise kahetsuse asemele. „Seal on see ilmatark ja asjade põhjalik uurija,“ rääkis ta enesele. „Minu ettevõtted, need ei kõlba; mina olen köstri ja Rümpleri kannupoiss; ma ei saa asjast arul? Las süüa nüüd seda putru!“ Juba nägi Madaras, kuidas Jürisson asja nii kaugele ajab, et kõik tunnevad, et säärane seltsi juhataja kuhugi ei kõlba!

... teie kõik ... teie, köster, Rümpler, kõik ühe firma all
kauplete. Suus on teil r a h v a s, aga südames i s e.

Ta ei tahtnud ikka kuidagi sellega rahule jääda, et ta seltsi juhatausest kõrvale oli heidetud.

Taas andis Jürissoni kaitsekõne Maasika eest talle peamurdmist.

„Ehk on Jürisson salaja Maasika austaja?“ arvas ta.

Siis hakkas ta aga ise selle hullu mõtte üle häbi tundma: „Maasika-emand ei ole ju neiu, ei ole lesk! — Ja mina mõtlen säherdust hullu mõtet.“

Madaras arutas ja arutas, aga õiget rahu ta ei saanud.

Köstrimajasse oli lõhe tekkinud. Kuidas seda kõrvaldada?

„Seda ei oleks ma iialgi uskunud, et Jürissonil nii pöörane iseloom on!“ mõtles ta. „Ja kuidas astus ta Maasika-emanda eest välja!“

„Jälle see pagana Maasika-emand!“ pahandas Madaras pead raputades.

Seesuguseist rahutuist, hulkuvaist mõtteist päästis teda seltsimees, kui see koju tuli ja rahulikult laua äärde asus, et tööle hakata.

Madaras vaatas teda tükk aega kõrvalt. Ta arvas Jürissoni liikmeis ometi pisut ärritust leidvat.

„Jürisson!“ küsis ta mõne aja pärast.

„Jah?!“ vastas see, ilma et oleks silmi üles tõstnud.

„Mul on teiega midagi tõsist rääkida.“

„Räägi! Meie oleme ju küllalt tõsistest asjadest rääkinud!“

„Teie ei teinud täna just üsna õieti!“

„Oo!“

„Teie kahetsete seda pärastpoole!“

„Võib olla! Ainult jumal ja rumal ei muuda oma arvamist!“

„Ärge olge kangekaelne!“

„Ei ole!“

„Meie selts saab kahju!“

„Kasu saab ta, aga mitte kahju!“ vastas Jürisson kindlalt. „Nüüd alles hakkame peale! Küll ma neile variseridele näitan, kus nende lugemine ja laulmine on! Ei, vend Madaras, kui kord, siis kord! Oleme kord alustanud, siis laseme edasi: elu on võitlus! Ja see, mis on sündinud, pidi kord sündima!“

Ta jäi natuke tagasihoidlikumaks, ütles siis aga kindlasti: „Kõik mu esialgne vastupuiklemine oli sellega seotud. Ma nägin väga hästi, mis sellest välja tuleb, et sellega meie praegune seltskond just südamest pooleks kistakse! Et aga teie nii suure hooga peale hakkasite ja minu arust oma töö n e n d e kätte solkida andsite, see sundis mind ka kätt külge pistma! See, mis praegu on sündinud, pidi nii tulema, enne või pärast, aga et ta pidi tulema, see olj selge, kui mitte Arnika ja Rümpleriga, siis nende järeltulijatega.“

„Tagasiastumist teie poolt ei ole?“ küsis Madaras.

„Mitte üht sammu!“

„Aga teie jääte üksinda!“

Jürissoni nagu läks naerule.

„Noh, vennas, nüüd olete just seal, kust mina peale hakkasin. Ma olen ju alati laulnud, et meie seltskond veel nii kaugele ei ole sirgunud, et ta meid võiks avitada. Neil puudub tarvidus! Ja see just ongi meie häda. Meie istutame ometi väljale kunstliku taime, mis vaba õhku ihkab, aga seda meil talle anda ei ole. Aga seda vana läppunud leitset sisse hingata — ei, prr! see ajab värinad peale. K u i — s i i s! Oleme kord maha istunud ja asja üle järele mõtelnud, siis ajame asja edasi, niipalju kui see võimalik on, aga õieti ja ausasti. Nüüd pean mina teid vaimustama hakkama!“

Madaras tundis häbi ja lõi silmad maha.

„Vaata, ametivennas,“ hakkas Jürisson peale; ta hääles tundus kalkus, aga ka kahetsus. „Teist ei tunne veel keegi selle sõna tuma: Alguses oli sõna — ja sõna oli jumala juures, ja jumal ja sõna olid üks. Mis on selle sõna mõte? Ei muud midagi kui see, et jumala ja tema sõnade vahel vahet ei ole. Ainult siis võib inimene täit tööd luua, kui ta enesega niisama üks on. Aga teil puudub see! Teil on sõna teine, mees teine. Teie kõik ajate teisi asju. Sellest saan ma väga hästi aru. Aga nüüd peame kõik selle kõrvale viskama ja tööd asja enese pärast tegema; me peame sõnas ka enestega üheks saama. Ja sellepärast ei tule vaenlasi kartal Köster on vaimne lupard! Ta laseb enesega pühkida. Mul on temast ammu isu ära, nüüd tuli see aga välja!“

„Ja sööma te enam nende juurde ei tule?“

„Ei!“

„Kas see on teie viimane sõna?“

„Võite olla julge, et see nii on!“

Madaras käis piinlikult mööda pisukest tuba edasi-tagasi. Jürisson istus laua ääres ja joonistas imesuuri ahvinägusid paberile.

„Aga mis teie sellest arvate, kui me neile järele annaksime ja nõnda korraldaksime, nagu köster soovis?“ küsis Madaras pikaldaselt.

„See on — kuidas?“ küsis Jürisson.

„Ärge nii ruttu ärrituge!“ vaigistas Madaras.

„Kuidas? kuidas?“ päris Jürisson.

„See on, kui me lauluga . . .“

Rohkem ei saanud Madaras kõnelda.

„See tähendab lihtsalt jätta homseks selle koogi söömine, mis täna peab söödama,“ hakkas Jürisson peale.

„Kui kaua me laulame? Ju ometi ükskord inimeste silmad lahti lähevad ja näevad, kes nende sõbrad ja kes vaenlased on. Mõtelge ometi, et me suure kohtumõistja ees seisame, kelle nimi on a j a l u g u. Kas teil häbi ei ole niisuguseid sõnu minule ütelda? Ega ma Arnikas ei ole? Kas teie nii vähe elu tunnete? Keskajal tahtsid paavstid inimesi paljasjalgsete munkade karjaks muuta; meie aja pisukesed paavstikesed tahavad meid lindude karjaks teha, kes oksal peaksid hüppama ja laulma: „Kas on linnukesel muret“. Saage ometi aru, et siin juhtiva võimu pärast lahinguid lüüakse. Ja miks katsume selle sündi pikendada ja raskendada, mis paratamatult ikkagi peab tulema!“

Madarale tundusid Jürissoni sõnad igavatena. Ta keerutas oma pisukesi kihvu ja kuulas, ilma et ta neid oleks mõistnud.

„Noh, lähme alla!“ ütles ta Jürissonile.

„Ei!“

„Aga mina lähen!“

„Minge!“

Madaras läks.

Köster tegi suured silmad, kui ta õhtulauast tõesti Jürissoni ei leidnud.

Ta ei tahtnud küsida.

Aga naised ei jõudnud vaikida.

„Kas Jürisson ka kodus on?“ küsis Kaasike.

„Seekord küll!“ vastas küsitav.

„Meie leib vist ei maitse temale enam?“ küsis emand.

„Ta jääb oma sõna juurde ja ei tule,“ vastas Madaras kibedalt.

Köster läks üles.

„Ametivend ja noor sõber,“ ütles ta Jürissonile, „ärge laske päeva looja minna oma viha sees ja ärge andke maad kuradile!“

„Niisugust meest ma ei tunne!“ vastas Jürisson tõsiselt.

„Kes arvab, et ta seisab, see vaadaku, et ta ei langeks!“ õpetas köster.

Jürissoni nägu läks valgeks.

„Kuulge, mees,“ ütles ta vagusalt, suurt viha tagasi hoides, „kui teil üldse habe sellepärast on kasvanud, et isane olete, siis pidage seda au sees! Olgu meil ometi niipalju mehemeelt, et me söögilauas teineteise söögiisu ei riku!“

„Me oleme vennad Kristuses!“ vastas köster.

„„Kes on mu isa ja mu ema, mu vend ja õde? Need, kes m i n u isa tahtmist teevad, kes taevas on,“ ütles kord suur õpetaja. Meil on teisel teine arusaamine sellest, mida me kalliks peame; sellepärast ei ole meie mitte vennad. Saab sellest mängust!“ Jürissoni hääl hakkas värisema. „Kui see teile tüli ei tee,“ ütles ta, „siis palun ma: saatke mulle tükk leiba siia üles. Sellest saab mulle küllalt.“

Köster vaatas haledalt noormehe otsa.

„Lepime ära!“ ütles ta.

„Ma ei ole vihane, ärge olge ka teie!“ seletas Jürisson.

Köster pakkus kätt. Jürisson võttis käe vastu. Köster hoidis seda tükk aega pihus ja vaatas noormehe otsa.

„Ja nii siis jääb?“ küsis ta.

„Las jääda, kuni ajad ja meeled muutuvad!“ vastas Jürisson kindlalt.

Köster ohkas ja läks alla.

All kutsus ta tüdruku enese juurde ja ütles: „Jüris-soni-härra palub enesele süök üles viia. Seda tee ka alati!”

Tüdruk jäi köstri otsa vahtima.

Köster sai pahaseks.

„Sa kuulsid ju, siis tee seda!”

Sellega oli asi lõpetatud.

Madarale ja teistele pakkus see esialgu palju huvi. Pärast nägi aga Madaras, et nii oli temale hoopis parem. Vanad kadusid varsti teise ruumi ja Madaras jäi Kaasikesega üksinda juttu ajama, ja see oli neile mõlemale väga armas.

Madaras kuulas naeruse näoga neiu seletusi, iseäranis selle kohta, mida inimesed nüüd seltsist räägivad. „Mõned kiidavad, mõned laidavad,” rääkis neiu ühel õhtul. „Ma sain Reimeri neiudega ka kokku; need on teist üsna vaimustatud!” Ta vaatas noormeest altkulmu, nagu uuriks ta oma sõnade mõju. „Teie pidavat väga hästi tantsima! Aga sellega ei ole nemad ka rahul, et te Maasika-emandaga armulugu mängisite. See ei sobinud teile sugugi! Oh, kui hirmus naljakas see olnud, kui Maasika-emand teile „armas Peeter” jne. ütelnud, see olnud nii veider! Ise vana naine!”

„Sellest ei ole midagi!” vastas Madaras. „Mängus kujunevad vahel väga mitmesugused olukorrad.”

„Mis hirmus!” naeris Luise. „See on nii pentsik!”

„Eks mänginud teie kaasa?” küsis Madaras.

Neiu silmad vilkuskid. Ta naeratas.

„Aga onu ja tädi?”

„Kas onu ja tädi Kilevere metsas ka olid?!” küsis Madaras ja vaatas piiludes neiu silma.

„Mis hirmus!” naeris Luise kudinal.

„Tea, mis pagar võis ütelda, kui teie tema naist seal armastasite?” küsis Kaasike.

Madaras irtitas naerda.

Neiu vaatas Madarale silma. Madaras tegi sedasama.

Õhtul, kui Madaras hakkas üles minema ning neiu jumalaga jättis, vaatas ta hoolega ümber, kas onu või tädi kuskil näha ei ole, pigistas siis parema käega neiu kätt, pahemaga aga näpistas neiu küljekontidest.

„Mis hirmus!” kaebas neiu.

„Aga armas ka!“ naeris Madaras.

Ikka enam ja enam leidsid nad teineteisest seda, mis neile armas oli, ja ikka enam ja enam muutusid nad teineteisele omaseks.

18

Köstri majasse oli jälle, vähemalt näilikult, kallis rahu asunud: vanadel oli vanadega, noortel noortega, Jürissonil iseenesega tegu. Aga nii rahulik ei olnud Mudila kihelkond, iseäranis vana Rümpler.

Pühapäeval pärast seltsi avamist pidas Rümpler kirikus niisuguse jutluse, mille sarnast ta vist kümnel aastal ei olnud pidanud. Ta rääkis mõistu aegadest, uutest vooludest, ususalgamisest ja „vanakurja“ ümberhulkmisest rahva seas.

Rahvas kuulas ja kuulas ja jäi uskuma, sest see oli nii tuttav, nii armas.

Aga mitte üksnes Rümpler ei olnud see, kes pahan-das, vaid selle juurde asusid ka veel teised: esiteks lugijad-vennad, siis nende usklikud hinged, siis veel kõik need, kes juba karskusemõtte puhul südamepöör-itust tundsid.

Kõik selle võttis vana Annemann kokku, ja kui Jürisson poodi tuli, siis ütles ta temale teretuse asemel: „Vaata, sealt tuleb õige unenägi; saame näha, mida tema unenäod tähendavad!“ Madarale ütles ta: „See üksainus on tulnud kui võõras elama ja tahab õieti kohut mõista!“ Poesolijad naersid salaja ja said väga hästi aru, mis need sõnad pidid tähendama.

Aga noormehed ei löönud kokkuma.

Kooliõpetajate seas leidis mehi, kes kõige südidu-sega tööle hakkasid. Kooliõpetaja Oaõis harjutas laule. Madaras võttis näitemängu käsile, Jürisson val-mistas kõnet. Ta tahtis niisuguse paugu anda, mis pidi kõikide silmad avama.

Koguni ootamatu kõiges selles loos oli see, et paar nädalat pärast esimest koosolekut mõisa opman köstri juurde sõitis ja noormeestele teatas, et seltsi liikmeiks üles kirjutataks ka mõisamehed, nimelt: kubjas, kirju-taja, sepp, aednik ja selle poisid, võimeister ja aida-

mees. Seda palvet avaldades oli Kurg ise väga pahane. Kui ta lahkus, hakkas Madaras täiest kõrist naerma.

„Äh-äh-hää!“ kisendas ta. „Meie asi hakkab juba edenema!“

Ka Jürissonil oli sellest hea meel. Nad kiitsid mõlemad parunihärra vahvat tegu, kes niisuguse käsu oma meestele vist oli andnud.

Ja uue jõuga hakkasid nad tööle. Kõige vähemalt tundsid nad endil selja taga pisut tuge olevat.

Järgmine koosolek peeti jällegi vallamajas. Aga seal tekkisid ootamatud pahandused.

Kooliõpetaja Oaõis oli küll seal, aga teatas kartlikult Jürissonile, et ta laulda ei võivat.

„Pühapäevane päev,“ ütles ta, „minu bass on enese täis võtnud, ja ma ei julge sellega ette astuda. Ka Kõrgesaare Anu, kes mul soolot laulab, ei tule!“

„Miks?“ küsis Jürisson.

„Isa ei luba karskusemajas laulda ja tütar peab muidugi sõna kuulama!“ vastas Oaõis.

„Aga kuulutused on väljas!“ hüüdis Jürisson. „Pagan võtku teid!“

Oaõis seisis kui süte peal. Tal oli häbi ja meel paha, aga teha ei olnud midagi.

„Laulge ometi natukenegi!“ palus Jürisson.

„Ei saa, ei saa!“

Algamiseks oli aeg juba käes, kuid inimesi oli koguni vähe.

Tuli oodata.

Madaras tegutses näitemänguga. Uhte vallamaja nurka oli ta vanadest ustest ja lauaservadest hagerikumoelise kongi üles löönud, mille ette voodilinadest eesriie käis.

Kui armetu, kui vilets see kõik oli; viletsam kui laada palaganimeeste oma!

Et Madaraga aru pidada, läks Jürisson eesriide taha. Ja mida nägi ta siin? Näitlejail olid pudelid ees ja nad rüüpasid viina.

„Mis see on?“ päris Jürisson Madaralt.

„Nad ei mängi muidu, — ütlevad, et kardavad!“ seletas Madaras.

„Kurat!“ vandus Jürisson ja läks.

Madaras jooksis talle järele, pidas ta kinni ja hädaldas: „Midagi ei ole teha. Mõtelge ometi, Tõllaka Mats ei mängi! Ma pean kellegi teise võtma!”

„Mis tal viga on?” küsis Jürisson kahiseva häälega.

„Mõtelge ometi,” sosistas Madaras, „köster Arnikas keelanud tal ära: ta alles leeripoiss! Lubanud Rümple-rile kaevata!”

Jürisson oli nii vihane, et pidi Madara rindu kargama, aga mis see ikkagi oleks avitanud!

„Kes käsib teid niisuguseid tatikaid, leerimata lapsi võtta,” pahandas ta.

„Oh, pole viga,” vabandas Madaras, „see on poisikese osa, ma võtan selle enesele; tal tuleb alles lõpus esineda.”

Tunni poolteise ootamise järel hakati peale. Inimesi oli koguni vähe.

Jürisson pidi vabandama, et ettetulnud takistuse pärast ei ole võimalik laulda. Nähtavasti pahandas see inimesi.

„Aga raha mõistate võtta!” urises keegi kuulajate seast.

Jürisson ärritus. Pahaselt hakkas ta kõnelema. Ta kõneles neist ebaarvamistest, mida karskuse vastu laiali laotatakse, näitas inimestele ebausulisi arvamisi ja puudutas hiljutist Rümpleri seletust, mille järgi karskus ja seltsielu kurjast olevat.

Kõne oli äge ja Mudilas ennekuulmatu. Igaüks mõistis, kelle pihta ta oli sihitud. Et selle suuruse vastu võidi välja astuda, oli uudis.

Nii õnnelikult ei läinud aga näitemäng. Poisid olid purjus, keeled pehmed ja mäng puudulik. Tihti rebisid nad ärrituses habemed eest ja ajasid sellega vaatajad naerma.

Jürisson vaatas kurbusega pealt; aga kui ta nägi, et inimesed rõõmsaks läksid, kadus ka tema tusk.

Rõõmus olek ei kestnud kaua. Tantsu ajal tulid ka uued liikmed — mõisamehed — vallamajasse jalga keerutama. Nad lasti sisse. Aga seal nägid kõik, et nad olid joobnud. Tants, mis enne kaunis ladusasti oli läinud, muutus korraga trallimiseks ja varsti oli jäme ots mõisameeste käes.

Küll noomis, küll palus neid Jürisson, aga see kõik ei aidanud midagi. Asi läks viimaks nii kaugele, et nad pudelid taskutest välja tõmbasid, keset vallamaja saali põrandale istusid, viina võtsid ja lõpuks armetus saksa keeles taalrimängu hakkasid laskma:

„Tiisere taadere täär muse vandere
Von tere einere suu tere andere!
Tassiss seen, tassiss seen,
Tass tere taadere nihsu seen!“

Inimesed plaksutasid ja karjusid nagu türklased kuuvarjutuse ajal, kui nad karu kuu juurest eemale tahavad peletada, aga see kisendamine ei olnud hirmu, vaid ülisuure heameele pärast.

„Bravo, bravo!“ kõlas üle terve vallamaja-saali. Karskuseseltsi esimees ei teadnud, mida teha. Mõisamehi välja ajama hakata — see oleks hädaohtlik olnud.

„Lõpetage pidu!“ tähendas Maasika-emand.

Seda Jürisson tegigi. Ta kuulutas kõigile, et pidu on lõppenud.

Tantsijad pahandasid, mõisamehed mürasid, karsklased seisid vagusi. Nad nägid selgesti, et nende asi vägisi nurja taheti ajada, et mõisamehed toimetasid seda kõike nagu leppe kohaselt.

Sellegi pärast ei läinud uued karsklased saalist minema. Nad olid üldisteks naljategijateks saanud ja alpisid edasi, haarasid üksteise rinnust kinni, vandusid, hõiskasid.

„Andke vallamajale kastoorõli sisse!“ õpetas Anne-mann.

Alles siis, kui inimesed minema hakkasid, lahkusid ka mürtsutegijad.

Jürisson oli äärmiselt ärritatud: asi kippus halvaks minema. Järgmiseks pühapäevaks kutsus ta eestseisuse kokku, et aru pidada, mida teha; aga liikmeid oli nii vähe ilmunud, et midagi ei saadud otsustada. Selsamal päeval sai ta poest ka „Postimehe“ uue numbri, kus seisis järgmiselt:

„M u d i l a s t: Mineval pühapäeval pidas kohalik uus karskuseselts „Lehvitus“ oma peoõhtut. Õhtu oli isesugune. Lubatud laul puudus, näitemäng läks vae-

vast viisi. Nalja tegid „taalrimängijad“, kes ilma programmita oma asja etendasid. Kõige kahtlasem oli aga kohaliku kihelkonna teise koolmeistri hr. Jürissoni kõne „sissejuurdunud ebaarvamistest“. See oleks kõik väga hea olnud, aga noor kõneleja puudutas üht asja, mis meile, mudilastele, väga valus oli, nimelt meie usu-elu. See võib kõneleja enese meelest küll kõik väga õige olla, aga säherdusi uusi arvamisi rahva sekka laotada on enam kui ülekohus. Mudilas on usk alles rahva elu alus: selle on jumal meile andnud ja seda ei vaheta meie mitte mõne lendava kõnekõlksu vastu, nagu seda on materialism. Rahvale materialismi õpetada jäägu teistele, aga kogunisti mitte kooliõpetajale. Palun mitte pahaks panna!

Mudilane.“

Jürisson luges ja tundis selles kirjutajas kohe köstri-leerist mehe ära. Selle sõnumi oli vist mõni vaga metsanurgas elav vallakooliõpetaja loonud, kes nagu eesel lõvi peale kiviaia tagant katsus möirata, et sellega vanale Rümplerile head meelt teha. Aga see tegi Jürissonile valu, et sääraseid mehi leidub, kes niisuguses asjas, nagu tema kõne, õiguse valeda ära segavad.

„Heldene aeg,“ ohkas ta, „kui juba inimesed, kes kirjutada mõistavad, nii tõntsid mõtlejad on, mis siis veel teistega teha!“

Jürisson näitas lehte Madarale. See luges, luges ja viskas siis numbri nurka.

„Mis peab inimene tegema?!“ kaebas ta. „Näitelava ei ole, näiteseinu ei ole, igasugused ilustused ja kaudistused puuduvad, mängijad on lorud poisid, kes suudki hästi lahti ei oska teha, — mis peab inimene tegema?“

„Ma olen nii vihane,“ ütles seltsimees, „et minu arust kõik see asi teisiti tuleb ette võtta! Laul, näitemäng — metsa! Tants — nurka!... Saagu siis, mis saab!“

„See on lihtsalt seltsi suretamine!“ kaebas Madaras. „Millega huvitame siis rahvast?!“

„Kõnedega!“ kinnitas Jürisson.

„Neil ei ole tõmbejõudu!“ arvas Madaras. „Need ei too midagi sisse! Meie ei saa raha, aga vaat, seda läheb

meile tarvis, et ometi ilusa näitelava võiksime muretseda, kui me jüripäevast kõrtsi härra käest kätte saame!"

"Midagi ei ole härra käest tarvis!" vastas Jürisson. "Hakkame omal jalal käima! Ja mõisahulgused viskame välja!"

"Ei või, jumala pärast, ei või," hüüdis ametivend, "sest siis on kõik mokkas!"

"Aga ma teen seda ometi!" kinnitas Jürisson. "Eks me tuleval laupäeval näe!"

Järgmisel laupäeval oli kihelkonnakooli-majas kooliõpetajate pisukeses korteris uue karskuseseltsi üldkoosolek kümme-konna liikmega.

Asju oli palju arutada. Paruni käest oli kiri tulnud, kus ta seltsile üheks aastaks kinnipandud kõrtsi ruumid lubas. Enne pani aga esimees mõisapoiste küsimuse arutusele. Enamik tahtis selle kui nalja peale vaadata, aga Jürisson seisis vastu ning nõudis mõisapoiste väljaheitmist.

Madaras seletas väljaheitmise kahjulikkust, aga kui Jürisson oma ameti maha lubas panna, siis otsustati peale kirjutaja ja aedniku ainult mõisapoised seltsist välja heita.

Nüüd luges Jürisson härra kirja ette.

Liikmed olid vaimustatud ja soovisid, et härra auliikmeks valitaks.

Ka sellega ei olnud esimees nõus.

"Meie ei võta tema käest maja vastu," ütles ta, "vaid täname teda selle suure lahkuse eest ja ei vali teda ka auliikmeks."

"Miks?!" päriti.

"Sellega seome endid!" arvas esimees. "Oleme aga vabad, siis oleme ka ise omal jalal! Meil ei ole maja tarvis, meil ei ole auliikmeid tarvis! Käime mööda valda ja elame tasa, tasa — ja teeme tööd. Mistarvis see suur hoog!"

Jürissoni seletusi ei pandud aga tähele. Seletati suurest teemajast ja sellest kasust, kui härra on auliige. Loodeti kõiksugu kinke ja abisid.

Viimaks nõustus ka esimees. Kõrtsi kinkimise eest tänati härrat ja paluti teda auliikme nimi vastu võtta.

Et aga seltsi varandust tõsta, soovitas Madaras, et selts korraldaks suvel käigu rohelisse või suure rahvapeo, millest vähemalt sada rubla kasu loodeti saada.

Liikmed tunnistasid selle väga heaks, ja otsustati: niipea kui ilus kevad väljas, tehakse suur käik rohelisse.

Näis, nagu oleksid lahkkelid kõrvaldatud ja kõik läheb hästi.

Kuid asi ometi ei läinud, ei läinud.

Mõisameeste kõrvaldamine tõi suuri pahandusi.

Kui nädal pärast jüripäeva selts vanas kõrtsis pidutses ja Jürisson jälle kõnet hakkas pidama, käis korraga mürts vastu seinale ja teisel pilgul lendas kivi väljastpoolt läbi akna rahva sekka. Selle järel tuli teine, siis kolmas, siis neljas, siis teiselt poolt küljest, teisest, kolmandast, neljandast aknast!

Vahid pandi välja. Selts sai kahju, ja pahandus pealekauba.

Veel enam. Isegi tants ei sobinud. Kui põhjust päriti, saadi teada, et üsna Mudila ligidal olevas peres mõisaja muude külakangelaste poolt pitspalli ehk simmanit peetavat, et seal õlut joodavat ja tralli löödavat. Vanad inimesed raputasid pead ja ohkasid.

„Hukka läävä, hukka läävä!“ kaebasid nad, käisid mööda palvemaju ja nutsid.

Ka Jürissoni süda nuttis.

Värske kevad vaatas juba vargsi üle pisut pakatava metsa ladva. Jürisson ja Madaras istusid lahtisel aknal. Rümpleri eluhoone seisis natuke maad eemal, metsa taga. Jürisson ohkas.

„Sa nõrked juba?!“ küsis Madaras.

„Ma ei oleks uskunud, aga nüüd näen, et kõik töö on asjata. Ei sellest rahvast, kelle pea peal seitse aasta-sada hingetuimuse aiateibaid nüri kirvega on teritatud, et teda Euroopast lahutada ja siin kapsaaed luua, kus üksnes „Eedeni tuletikud“, „Paradiisi kõrvalopsud“ ja „Paastu pannkoogid“ kasvaksid, ei sellest rahvast nii ruttu asja saa! Kõrbe peab ta surema! — Selle ihusse ja veresse on muud hääled istutatud!“

Jürisson jäi mõtlema. Madaras kuulas ja keerutas

kihvu. Neiu Kaasike käis aias, Madaras nägi teda läbi põõsaste vilksatavat.

Jürisson vaatas üles.

„Lase surra!“ hüüdis ta, nagu oma sõnadele kinnituks. „Vaata, sealt paistab noor kevad!“ Ta näitas õue, kus kõik ärkas ja tärkas. „Ka see kevad tuleb meile kord, ja häda neile, kes tuult on külvanud, — nad lõikavad tormi; häda sellele, kes rahvale leiva asemel ämmatussu on pakkunud!“

Päev veeres. Ta viimased kiired vaatasid vallatult unesse vajuva looduse peale. Aknad punetasid.

„Vaata, justkui põleb!“ ütles Madaras ja näitas üle metsa maja peale.

Jürisson ohkas.

19

Kevad oli juba tõesti käes. Päike oli lumele vaikselt kõrva sosistanud, et inetu ja laisk on nii kaua maas vedelda. Lumi kuulis kõige enne, ja sirinal tuletas ta jääle seda õige tungivalt meelde. Lumi lagunes, vesi vulises, jää pööras end nagu laisk mees, nii et säng nagises. — Ja laisk mees läks ning laulis, laulis lahkumiselaulu veskitammidel ja koskedel — ja läks! Jää sulades sirises vesi maamulda, puudutas seal rohu ja puude juuri ning kõditas neid unest. Need löid unised pungas silmad lahti ja naersid, nii et mets mürises ja laas laksus. Isegi Pikker-poisile tuli naljatuju peale: kõminaal vuristas ta oma vankrit pilvepiiril ja pörutas pajukoort tüve küljest lahti, et karjapoiss võiks vilet teha ja talvest kurnatud loomakarjale kõrvu vilistada: kevad on tõesti käes!

Kevad oli väljas. Karskuseselts „Lehvitus“ võttis nõuks esimest kevaderõõmu tuttavas Kilevere metsas, kuskil ilusas kaasikutukas maitsta ning päeva seal mööda saata.

Naaberkihelkonnast oli pasunakoor tellitud. Lipud ees, pasunakoor mängides järel, sammuti läbi Mudila Kilevere poole.

Terve Mudila oli jalul, lapsed jooksid tee kõrval, vahtisid ja rõõmustasid pasunamängu üle. Ka vane-

mad inimesed tulid majadest välja ja vaatasid imestades nooremate nalja. Isegi Annemann seisis poe-uksel naeruse näoga ja läks naljatades poodi tagasi. „Noh, küll tuleval kevadel tanupitsid kalliks lähevad!“ oli ta mõistu ütelnud.

Kevade mõjul tundis end igaüks rõõmsana. Iseäranis tujus olid Madaras ja Kaasike, kes rõõmsalt teineteise otsa vaatasid ja sellest südametele magusust leidsid.

Pagar Maasikas tuli oma emandaga. Ka nemad mõlemad olid karskuseseltsi liikmeks hakanud. Iseäranis imestust sünnitas pagari seltsiliikmeks astumine, sest tema oli suur viinasõber. Aga ta oli nagu teiseks saanud. Inimesed naersid ja teadsid rääkida, et ta seda hirmu pärast teinud, sest muidu oleks Madaras emanda tal käest ära võtnud.

Mis oli aga Madaral nüüd nendega asja?! Ta käis küll ka vahel pagari pool, aga ikka ja alati koos Kaasikesega, kes nagu paha aimates Madarat üksinda Mudi-lasse ei lasknud. Inimesed harjusid seda paari juba nii ühes nägema, et kui vahel teine neist üksinda ilmus, siis torkas see silma, justkui ühe silmaga inimene, kellel teise palgepoole ilu puudub.

Rohelises lauldi, mängiti, tantsiti. Neiud punusid peiudele vanikuid, millega need endid kaunistasid. Juba hakkas päike veerema, kui pidu rikuti. Peoplatsile ilmus trobikond mõisapoisse, kes jällegi vintis näisid olevat.

Midagi salalikku, paha heljus õhus. Karsklastel oli viimane temp veel väga hästi meeles. Nad hoidusid tagasi. Mõisameeste silmad välkusid vihast.

Korraga astus keegi aednikupoiss teiste ette ja hakkas takti lööma. Mõisapoisid laulsid ühest suust pagari-emanda, Madara ja Kaasikese kohta omatehtud roppu laulu.

Maasika-emand vaatas tõsiselt lauljate peale. Siis käisid ta silmad ringi, nagu otsiksid midagi, aga kui nad seda midagi ei leidnud, jäi ta rahulikult edasi kuulama.

Nii rahulik ei olnud aga pagar. Ta palgele asus viha, rusikad tõmbusid kokku ja neid mõisameeste nina all vehkides kisendas ta:

„Mõisa sead! Lakkekausid! Häbi teil ei ole!?”

Sedamaid astus mõisa sepasell pagari juurde, ajas kõhu ette ja täiesti joobnud kõrist küsis ta: „Mis sa, tainamulija, mögad? Utle mulle, palju sa oma puniku eest, mis sa paruni käest ostsid, üüri tahad!?” Käis hele plaks! Sepaselli silmad läksid kirjuks. Pagar oli kõigest jõust rusikat tarvitanud! See läks aga pagarile kalliks maksma. Mõisameeste kari langes pagari peale. Emand märkas, et ta mees terve seltskonna eest peab vastu-tama, ja häda kartes kisendas ta appi.

Sündis segadus. Joosti, karjuti, rüseldi! Karsklased tormasid pagarit päästma, kelle selga rusikad langesid. Käsivarred lendasid nagu kepid, kui naised villu segavad. Metsikud hääled, mille seast „Kurad, anna saada-nale!” üle lagendiku lendas, kõlasid järsult muust mürast välja. Rüselemine, röökimine, kisendamine! Armetu peksmine... Veri... Ninad lõhki...

„Andke suslamagudele!” möirgas sepasell.

„Aii-i-i! Kuradid! Neil ju noad platsis!” kisendas keegi.

Neiud nutsid, naised olid ehmunud... Metsa pisuke-sed linnud, kes pesadele juba uinuma olid jäänud, tõu-sid pesadelt kohkunult lendu ja vaatasid ehmudes kahejalgsete sõda, kus need loomulikkude kirgede tõttu tegelikult oma jumalikku sündimist pühitsesid.

„Ai!” kisendas keegi õige läbilõikavalt. Maasika-emand tundis seda häält.

Veri voolas.

Peksjad lõid korraga lahku. Nende vahele sündis ring, ja selles oli selgesti pagar näha, kes oma kaela kinni hoidis.

See ehmatas mõisamehi. Nad taganesid. Möirgasid, hirnusid veel — ja lahinguplats selgis.

„Võtke mõrtsukad kinni!” hüüdis pagar.

Mõisapoisid panid aga plagama.

„Kas saite nüüd, suslakopad!” kisendasid nad ja kadusid.

Maasika-emand seisis mehe juures. See hoidis kaela pihuga kinni, kusjuures veri sõrmede vahelt sirinal riietele jooksis.

„Mis on?” küsisid uudishimulikud.

„Keegi saadan torkas mulle noaga kaela!“ vastas pagar.

Pagari kaelas oli õige pisuke haav, kust nirinal verd jooksis.

Pagari näole tekkis surnukahvatus. Ta silmad läksid kirjuks.

„Ta sureb!“ hädaldasid naised.

Pagar pandi maha. Ninarätikud kisti lõhki ja nendega seoti kael kinni. Mehed panid käed ristamisi kokku ja kandsid pagari koju.

Kõik olid rõhutud, pahased.

„Kas oli seda veel tarvis!“ kurvastas Jürisson, kes Maasika-emanda kõrval käis ja teda katsus trööstida.

„Muidugi teada,“ vastas Maasika-emand, „tarvis seda ei olnud, aga on ta juba olnud, siis peame end rahulikult selle alla heitma.“

„Aga mäherduse hoobi annab see kõigile neile püüetele, mida mina kalliks pidasin. Ma näen, et ma siin ometi midagi teha ei saa. Parem oleks olnud, kui see asi Madara moodi edasi oleks läinud, — siis ei oleks seda vist mitte juhtunud!“

Maasika-emand jäi mõttesse. Ta kurvad silmad viibisid Jürissonil.

„Süüdi ei ole siin teie,“ lohutas ta, „vaid see praeguse aja ärakärbitud moraal ja sellest võrsunud kasvatus, niipalju kui mina sellest aru saan. Selle morali nimel pitsitatakse vaba inimene oma jõu ja iseseisva mõttega karbi sisse ja pannakse sellele triiphoone taimetele siis kõlbeline olevus nimeks. Püüab meist keegi aga tõesti vaba olla, seisukorda saavutada, kus meil kombul instinktiks oleks nagu söömine, joomine, siis üteldakse: see on metslane, see tahab metsikut vabadust. Nõnda oleme meie kõssi vajutatud, nii et me elust ega surmast maiku ei tunne! Selle seisukorra vili on see, ja muud midagi!“

Jürisson ohkas. Talle tundus, et mõisamehed tõesti muud ei ole kui selle väe eelvägi, kes selle kärbitud kombuluse eest võitleb, kelle vastu just nemad, nimelt tema oli asunud. Ta vaatas ümber ja tahtis Madarat leida, aga see puudus. See näis temale iseäralikuna. Aga Madaras oli Kaasikesega juba ammu enne peo-

platsilt lahkunud. Nad käisid käsikäes metsa all edasi ja tundsid rõõmu olla teineteise ligi. Neil oli hea, kui nende käed teineteise külge puutusid, kui vaated teineteise silmi tungisid.

Nad olid sellele kohale jõudnud, kus nad olid sügisel seeni korjanud ja teineteist nii pööraselt taga ajanud.

Tol korral kolletas leht, närtsis rohi, vaikis kägu ja päike vaatas pilvede tagant ka nii totralt ja eluta; aga nüüd lõõris lõo, kukkus kägu ja vint vilistas nii imeelikult: „Siit, siit metsast ei tohi võtta mitte üks pirrutikk!“ ja rohi kasvas ning lill õitses, ja päike paistis nii palavalt, palavalt, ja pilved olid nii valge roosiõiekarvalised, ning liblikad ajasid mängu ühes kõige piseimate putukatega, niisama kui need, kellest üht neiu Kaasikeseks ja teist peiu Madaraks kutsuti; ja neiu Kaasikesel oli nii imelik, nii taltsutamatu vaade, mis aga Madarale nii väga meeldis. „Missugune ilus lill!“ hüüdis neiu Kaasike ning pistis jooksu. Madaras jooksis järele. Ta jooksis, nagu see kirju liblikas, kes lendu kargas ja keda kollane taga ajas.

Neiu jooks, neiu liigutused, vapsikusarnane keskelt peenike keha, kiljatus: „Missugune lill!“ — kõik need pillasid peiu hinge tuld. Kui siis neiu Kaasike lille murdis, seda nuusutas, seda peiu nina alla pistis, nagu seda Eeva kord õunaga tegi, ja seejuures naeris, seda enesele rinda seadis, sinna rinda, mis enesest nii magusat sooja välja hoovas, siis kuivas jällegi Madaral keel suulakke ja silmad omandasid hiilgava läike.

„Oodake, ma panen teile lille rinda!“ sosistas ta Kaasikesele, nagu kollaste tiibadega liblikas vist valgele seal sosistas, kui päike paistis, ja lill õitses, ja kägu nii metsik-kavalalt kukkus, ikka „kukku“ ja „kukku“!

Neiu ei lasknud Madaral lille rinda panna, aga naeratas küll!

„Kukku, kukku!“ laulis kägu, ja lill õitses, ja päike paistis, ja liblikas — liblikas aina lendas.

Madaras tahtis lille vägisi rinda panna, aga neiu ei lasknud — ja naeratas.

Issand jumal! Mida oli neiu Luisel naerda? Aga nad naersid mõlemad!

Aga lill õitses, ja päike paistis ning täitis loodust

armastava, elustava õhuga, ja paisutas rinda ka neiul ja peiul, ja ka linnul, kes seal laulis ja pesa ehtas, ja ka liblikal, kes seal liikus, ja ka pisukesel põrmumutukal, kes sahinal seal rohu sees jooksis ja teist otsis, kellega ta võis naeratada. Ja nad ei nutnud... nad suudlesid. Kes?

Issakene! Miks nad suudlesid!

Lill õitses, ja rohi kasvas, ja päike paistis sooja pilguga alla, aga ei näinud midagi, sest et temal silmi ei olnud; aga liblikas, kes liikus, see nägi; samuti putukas, kes sahinal rohu sees jooksis ja teist otsis, et tal mitte igav ei oleks, ja ka vint nägi, et nad õnnelikud olid... seal... ja laulis veidralt:

„Pill, pill, pill, pill tuleb pika ilu järele!“

„Jumal!“ kisendas Kaasike, „see on ju madu!“

See oli tõesti madu. Vist oli ta mäta alt välja pugenud jumala loodust vaatama ja sellest vaimustuma!

Kuid ta ei võinud sugugi uskuda, et ta need kaks seal nii ära kohutas! Aadama ja Eeva hirm pärast õuna maitsmist ei võinud sugugi pisem olla.

Neiu Luise oli püsti Madara ees ja värises nagu haavaleht.

Madaras oli ehmunud.

Aga vint laulis ikka: „Pill, pill, pill tuleb pika ilu järele!“ ja päike oli oma näo õige suureks ja kollaseks tõmmanud ning naeris oma laia eesti neiu näoga ja vajus alla loodesse.

„Sul on hirm?“ küsis Madaras ja hakkas neiu ümbert õrnalt kinni.

„Mine... ma ei taha sind!“ lükkas neiu ta eemale.

„Luise?!“

Luise nuttis.

Luise luksus.

Madaras aga võttis ta käte vahele, surus oma rinna vastu ja vajutas tema silmade, otsaesise, palgenukkide ja kõrvade peale mitu, mitukümmend musu.

„Luise, mu armas Luise!“

Need sõnad äratasid Luise üles. Ta vaatas Madara otsa nagu ustav karjakoer ja naeratas.

Aga see naeratus ei olnud enam endine, see oli alandlik nagu orjal.

Ruttu läksid nad minema, rõõmsad, kuid siiski mitte ka just rõõmsad.

Vint oli vait ja kägu laulis: „Kukku!”

Nad jõudsid teele. Peoplats oli kaugel. Nad kuulaskid hoolega, aga kui seal vaikus valitses, võtsid nõuks koju minna.

Suur oli nende imestus, kui nad Mudilas kuulsid, et pidu kurvalt oli lõppenud. Seda said nad poest kuulda, kuhu Madaras astus, et neiule maiustusi osta.

„Mis lori see on!” imestas Madaras.

„Vana pagar sureb!” ütles poesell. „Tohter ütleb, et haav on küll pisuke, aga kardetav, sest kaela sees olevat üks elusoon katki!”

„Kus Annemann on?” küsis neiu Luise.

„Annemann on Maasikaté juures,” vastas see, „sest surma on igal silmapilgul oodata!”

Noored vaatasid teineteisele otsa ja läksid.

Pagarimaja ees oli palju rahvast.

„Kas läheme ka sisse?!” küsis Madaras.

„Lähme!”

Nad astusid sisse. Seal oli palju tuttavaid ees, nende seas ka kaupmees Annemann.

Maasika-emand tuli kurvalt neile vastu.

„Kuidas on pagariga lugu?” küsis neiu Luise.

„Halb! Tohter ütleb, et mingisugust lootust ei ole!” vastas küsitav. Siis aga küsis ta etteheitlikult: „Aga kus siis teie olite?”

Madaras punastas ja vastas: „Meie olime seal, kuulsime küll, aga . . .”

„Aga me kartsime, sest me olime alasti!” torkas Annemann.

Madaras punastas, Luise pööras selja, et mitte teiste pilkavaid nägusid näha.

Kodus jutustasid nad vanarahvale terve loo ära, nagu oleksid nad ise näinud.

Teisel päeval tuli kurb sõnum: pagar Maasikas on surnud.

Osavõtmine oli suur. Tehti vanikuid, ja terve Mudila saatel, kirst üleni lilledega kaetud, kanti vana pagar mättasse.

Rümpler pidas kibeda kõne. „Pahandused tulevad,

aga häda sellele, kelle läbi nad tulevad!" Ta süüdistas seda voolu, kes nagu murdja vagusa elu peale langedud ja neid ärritanud, kes magavad. Aga ka joomapoisid said oma jao, et nad endid täis olid võtnud, millest õnnetu elu tuleb. Lõpuks lohutas ta Maasika-emandat sellega, et ta lesepõlve jumalakartuses mööda saadaks, palumistesse ja palvetesse jääks — ööd ja päevad, sest kes seda ei tee, see on elusalt surnud.

Emand Maasikas seisis haa ääres mustas ülikonnas, suure leinalooriga, ja Madaras ei jõudnud salaja küllalt imestada, kui ütlemata ilus tundus emand leina-riides.

Ilusad õhtud aias, vagusad, aga kirglikud tunnid lehtlas Luiseaga ei lasknud Madarat emanda peale mõtelda. Ja Madaras punus Luiseaga armulõnga kahekordsest kolmekordseks, kuni sellest köis sai, mis pidi kaks südant jäädavalt siduma.

20

Mudila, aastasadu magav Mudila, kui ta üldse nii kaua oli kestnud, oli korruga nagu südaunest üles äratatud. Aastakümned olid eesti lehed rahvale kohvitantamokajuttu vestmas käinud, aga Mudilast polnud nad poolt sõnagi teadnud rääkida. Just nagu ei olnudki teda maailmas. Aga nüüd korruga: Mudila ja jälle Mudila! Kord seisis, et seal rahvas juba ärkavat; kord, et seal selts asuvat ja vägevasti töötavat; kord, et seal materialismi laiali laotavat, sest see ilus sõna oli sel ajal juba moeasjaks saanud; ja nüüd seisis ajalehes, et Mudilas hirmus tapmine toime saadetud. Kaugemalt rahvas hakkas Mudilat tema ilusa nime pärast otsima, — midagi kodust, tuttavat paistis neist sõnumeist välja!

Mudila ise ei tundnud enese liikmeis mitte kõige paremat tervist. Ta luud-kondid valutasi, pea oli uimane ja süda sappi täis.

Iseäranis paha meelt tekitas viimane juhtumine. Igaüks seletas seda omamoodi.

„Eh,“ naersid ühed, „nüüd nad said oma paraja kätte! Kas niisugust asja veel tarvis läks!“

„See on ikka,“ seletasid lugijad-vennad, „kui inemene liha oma käsivarreks paneb ja südamega jumalast lahkub!“

Kõige rohkem kuulis vana Annemann oma poes; tema pani omalt poolt soolast juurde, ja nii läksid need jutud üle kihelkonna.

„Sina jumal, sina jumal,“ seletasid mehed poes. „Üsna tapavad juba! Päris nugadega tikuvad hinge kallale! Kas niisugust asja enne kuulda oli!“

„Seda teevad need koolid ja asjad ja kõik!“ arvas teine-kolmas ja sülitas heeringatünnide vahele nurka. „Enne? Enne oli koguni teistsugune asi! Enne tulid inimesed kirikust, läksid kõrtsi, võtsid oma pitsid ja jõid oma toop-õlled, ja kõik oli ilus ja rõõmus! Siis algas nooremate seas tants ja kõik! Oli ikka oma ilus asi ja kõik! Nüüd pole ühtigi! Kõrts on kinni, viinatilka kusagilt ei saa! Inimese meel on nukker, eks peab vägisi tormiks ja peast jaburaks minema! Seal nüüd karskusemehed ka veel oma lobaga! Pole hea ühtigi!“

„Eks ole viimsepäeva märgid,“ kaebas Annemann.

„Jah,“ tõendas külaonu sekka, „eks kirjas ole ju ka üleval, et enne neid viimseid aegu tulevad pahandused, riiud ja tülid ning tapmised. Eks see seisa ju seal kõik üleval!“

„Viinavõtmine olevat ka patt?“ arvas teine.

„Kiri ütleb nõnda,“ seletas endine, kellel kiri õige selge näis olevat, „kellel on ai, ai, kellel on vai, vai: üks neil, kes viina juures aega viidavad! Ja jälle: ärge jooge end täis magusat viina! See on: magus viin on keelatud ja seda ei joo isegi juudid ka, aga selge jumalavilja vastu ei tunnista kiri tänapäevani midagi! Kõik niisugune asi on võlts ja ususegamine ega seisa tõe põhjal!“

„Ja-jaa!“ arvas teine. „Ega jumalavili pilgata ei ole! Siis on leib ka „kiht“!“

Nõnda nad seletasid. Aga oli ka teistsugu seletusi ja seletajaid. Oli ka neid, kes karskusetööd tundsid ja sellest lugu pidasid; aga neid oli nii vähe, et see suure Mudila kohta mitte kui midagi ei tähendanud.

Madaras ja Jürisson nägid oma asja kaduvat. Iseäranis pahane oli viimane ja kõige rohkem iseenese peale!

Miks? Seda ei hakanud ta uurima. Oli see Eelia viha kõrbekoopas? Ka seda ei mõtelnud ta järele. Aga tal oli halb olla: kõik kohtu-uurimised, tunnistuseandmised, sõidud ja asjata kulutamised tegid talle tüli! Tüli aga tüli veel: politseikordnik ilmus tema juurde, paberid kaenlas, ja päris aru; olevat kaebus antud, et Jürisson pidavat kõnesid ilma ülemvalitsuse loata ja läbi vaatamata.

„Aga ma andsin ju teada,“ rääkis Jürisson.

„See ei tähenda midagi!“ seletas kordnik. „Iga kõne tuleb enne üles kirjutada, siis vene keelde tõlkida, siis kinnitada saata, siis alles võite lugeda!“

Jürisson kratsis kukalt.

„Aga nii on võimatu midagi ette võtta!“ arvas Jürisson.

„See pole meie asi!“ vastas kordnik. „Meie vaatame järele, et asi seaduslik oleks!“

Siiski oli kordnik hea mees ja pani paberile, et need mitte kõned ei olnud, vaid küsimuste seletused.

Nagu tina lamas noormehe õlgadel. Ta tundis enese kammitsas olevat.

Ootamatult sai ta veel kuulda, et mõisa pool mehed nõuks olevat võtnud „laulu- ja muusikaseltsi“ Mudilasse asutada ja naabervalla mehed tahtvat põllumeesteseltsi ellu kutsuda.

See pani teda imestama. Ta kuulas järele — ja jutud näisid õiged olevat.

„Nii-nii!“ naeris ta, „nüüd on meil ühe valguseallika asemel korraga kolm! Kui nüüd Mudila valgeks ei kuku, siis ei ole enam õigust!“

Ta kutsus jaanipäevaks karskuseseltsi liikmed kokku, aga ilmusid kõigest kolm liiget ja Madaras.

Tusaselt lahkus ta.

„Ei tea, kelle lunastaja mina olen!“ mõtles ta.

Madaras jooksis talle järele ja teatas, et köster olevat kirja saanud, milles inspektor neid, nimelt teda ja Jürissoni, ametitalituse pärast linna kutsuvat.

Suur oli nende imestus, kui nad linnas kuulsid, et see ametitalitus oli kaebuseasi. Noormeeste peale oli kaevatud, et nad oma aega asjata seltsitöö peale raiskavat.

Inspektor võttis noormehed külmalt vastu ja noomis läbi.

„Teie amet ei ole kogunisti mitte niisuguste asjadega tegemist teha,“ ütles ta. „Ma lootsin, et teie kui arusaajad inimesed meie üldist vene tööd edendate, aga teie ajate seal kõiksugu rahvuslikke asju!“

Seda oli neile veel tarvis! Jürisson sai kohe paha-seks, kui ta kuulis, miks neid oli kutsutud.

„Niisuguseid kaebusi,“ vastas Jürisson, „võib toobi viina eest terve tosina saata!“

Madaras vaatas kokkunult oma seltsimehele silmi.

„Mis?“ küsis inspektor.

„Sellel kaebusel ei ole mingisugust tähendust!“ vastas Jürisson külmalt.

„Kui mina teile räägin,“ seletas inspektor, „siis on sellel tähendus. Mis on teil seltsidega tegu?“

„Ärge pange pahaks,“ julges Madaras sekka ütelda, „meie püüame rahvast valgustada!“

„Mis? Rahvavalgustus!“ kargas inspektor peale. „Mis rahvavalgustus!? Teil ei ole sellega midagi tegu! Teie rahvavalgustus on selles, kuidas vene häälikuid selgesti tuleb hääldada. Ma tulen teie kooli, lapsed räägivad niisugust keelt, et pagan võtku, suu putru täis. Uhtegi õiget vene häält ma ei kuule! On see kellegi töö?!” Kõneleja läks ägedaks. Ta hakkas seletama, kuidas on tarvis tundi anda, ta ajas häält kokkuvajunud rinnast välja ning kõhis ja seletas jälle, nagu oleks vene keele hääldamises inimeste terve eluõnn. „See on teie rahvavalgustus,“ lõpetas ta väsinult oma jutu, „aga kõik muud asjad keelan ma sootuks ära!“

Madaras kuulas, silmad maha löödud, seda kõnet, Jürisson kõhatas.

„Nüüd võite minna!“ ütles inspektor.

„Ma tahtsin teile ütelda,“ vastas Jürisson järsult ja sõnu lahutades, „et ma niisugustel tingimustel enam kooliõpetaja ei ole!“

„Mis?!”

„Ma ei taha enam kooliõpetaja olla!“ vastas see.

Inspektor vahtis Jürissoni, hakkas siis aga naerma.

„Noh, väga hea!“ ütles ta, „väga hea! Siis ei ole teie enam kooliõpetaja! Noh, väga hea! Ah, teie panete seda

pahaks, mis ma teile kui sõber räägin, vaat see ei ole hea! Teie olete hea kooliõpetaja, mispärast saate paha-seks? Mul on noortest meestest puudus! Ei maksa kohe nii südamesse võtta! Ma muidu hoiatasin teid!"

Ta vaatas Jürissoni otsa.

"Aga siiski ei ole ma enam kooliõpetaja," vastas noormees. "Sellest mängust on juba küllalt!"

"Kahju!"

Mehed jätsid jumalaga.

Sõna lausumata tulid nad toast välja tolmusele ning lämbunud uulitsale. Tükk aega ei rääkinud nad teineteisega sõnagi.

"Jürisson?!" küsis mõne aja pärast Madaras.

"Su sulane kuuleb!" vastas küsitav.

"Sa oled ime-kangekaelne," ütles Madaras. "Nii ei aeta asju! Mis sa sellest saad?!"

"Ma saan seda, et ma häbi pärast enese ees silmi ei pruugi maha lüüa! Mis see lõmitamine ikka aitab!"

"Aga sa pead meilt lahkuma?" küsis Madaras.

"Lahkun ka!"

"Aga kooliõpetaja-amet?"

"Kas sina oled küllalt rasvane juba?!"

"See on su tõsine nõu?" küsis Madaras.

"Nagu aamen kirikus!"

Jälle läksid nad vaikides edasi.

"Aga teie ettevõtte Mudilas?" küsis Madaras teda teietades.

"Kogemata hakkasin kooliõpetajaks," vastas seltsimees natukese aja pärast, "ja kogemata lahkun ma sellest jälle!"

Nad jõudsid linna puiestikku. Siin istusid nad, et päevapalavusest pisut puhata.

"Ma ei saa ikka kõigest teie asjast aru," hakkas jälle Madaras peale. "Teie olite ju hakatuses selle vastu, siis pöörasite oma sihti ja nüüd korraga viskate kõik maha ja põgenete? See ei ole mehe mood!"

"Kas pean teile kõike seda pihtima," vastas Jürisson, "mis ma mõtlesin ja mis ma praegu mõtlen? Põgenemisest pole siin juttu! Miks ma hakkasin?! Ma hakkasin sellepärast, et ma asja nõnda tahtsin ajada, nagu ma hea arvasin olevat, aga mitte nii, nagu teie tahtsite!"

„Mida ma siis tahtsin?“ küsis Madaras.

„Teie ei tahtnud muud kui kooskäimise kohta, kus natuke meelt lahutada saaks. Mina tahtsin aga tööd teha. Ma teadsin küll, et meie praegune seltskond tööks alles laps on, aga ma lootsin! Nüüd aga olen näinud, et nad tõesti lapsed on, ja sellepärast las nad mängivad! Küll nad ükskord kasvavad, kui neile üldse kasvu on antud. Kui habemega meestel niipalju aru peas ei ole, et nad ise aru saaksid, mida tarvis ei ole, mis mina siis nende und segan! . . .“

„Aga see käib ju südametunnistuse vastu,“ seletas Madaras. „Me peame head tegema, ikka paremuse poole püüdma ja mitte selle peale vaatama, mis sellest välja tuleb!“

„Olgu,“ vastas Jürisson. „See on teie õpetus. Aga ütlege mulle: mida saate sellest? Teie räägite, ütleme, karskusest; seda ei taha kirikhärra, köster, mõisamehed ega talupojad . . . Ainult rätsep Uhergas, kingsepp Säask ja surnud pagar Maasikas olid meie tõsised liikmed. Vaadake, kuhu on meie seltsi asutajad kooliõpetajad jäänud? Nad ei tule enam kokkugi! Mis töö see on? Parem auga surra, kui häbiga elada! — Ka ei ole meil raha, et midagi teha! Me ei saa näitelava, me ei saa näitlejaid, lauljad on kauge maa taga, me ei saa korteritki! Kas on meie maa aga tõesti nii vaene, et sealt midagi saada ei ole? Ei ole! — Nendel, kellel võimalik oleks midagi rahvavalgustuseks teha, kellel selleks jõudu on, kes ise ühe näitemängu või kontserdi pärast linna sõidavad, kes sadade rublade eest aastas raamatuid ostavad, kes linna näitemängumajade jaoks tuhandeid kingivad, need ei liiguta maa tarvis oma pisukest sõrmegi! Nüüd pean aga mina, kes ma poolnäljas olen, ennast lõhki kiskuma! Ja kõige selle juures seotakse mul suu kinni, mida härjal pahma pealgi ei tehta, ütle — mida ütleb sellejuures ausa mehe süda?!“

Madaras vaikis.

„Ja veel,“ seletas Jürisson, „mitte sealt ei tule peale hakata, kust teie hakkate! Pöörake lapsel õige ots! Teie tahate rahvast õpetada, aga rahvas ei ole sellele arusaamisele kasvatatud. Meie seletame viina kahjust — nemad ütlevad, et see kirja põhjal ei seisa! Meie män-

gime näitemängu — inimesed vaatavad palagani! Pagar lüüakse joobnud poiste poolt maha — inimesed seletavad, et seda karskusemehed teinud!”

Jürisson tõusis püsti.

„Kulla inimene,“ ütles ta siis kurvalt, „koguni teisest küljest tuleb peale hakata! Senikaua kui mõnedel võimalik on kõik teha ja teistele võimalus on jäetud mitte midagi teha, senikaua on raske elada!”

„Siis viskate teie kõik maha?“ küsis Madaras uuesti.

„Kõik viskan maha?“ küsis Jürisson kurvalt vastu.

„Terve Mudila viskan maha! Las kopatab — saab sõnnikut!”

Nõnda tegigi Jürisson.

Ta lahkus Mudilast ja asus linna elama. Mudilas oli kõigil tema lahkumisest kahju, mitte üksnes sõpradel, vaid igapähele, kes teda ligemalt tundis. Karskuseselts tahtis temale peo teha, aga ta ise oli käte ja jalgadega selle vastu ja lahkus, ilma et ta sellest kellelegi oleks teatanud.

21

Ametivenna lahkumine ei jätnud Madarat mõjutamata: ta mõtles tihti Jürissoni peale ja võrdles teda enesega. Aga niipalju kui ta ka mõtles, selgusele ta ei jõudnud.

„Mida tahtis see inimene?“ küsis ta tihti eneselt. Jürissonil näis nagu kade meel olevat, et tema, Madaras, uute mõtetega ilmus: ta oli vastu, puikles, ajas tarka juttu, vaikis siis, pööras järsku oma lipu teise tuulde, hakkas tööle ja lahkus just niisama suure kiiruse ning hooga, nagu oli alustanud.

„Missugune väljakannatamatu karakter!“ arvas Madaras. Ta tundis kõigest sellest äraelatud ajast kahju.

„Rikkus ära, pani kõik selle pudru mokka,“ kaebas ta kord Jürissoni üle, kui kogu köstri pere all söögilauas jälle koos oli. „Kui ilusasti oleksime elanud! Nii rahulikult, nii sõbralikult! Kas oleks tarvis olnud kõike seda ärritust tekitada? Kas oleks tarvis olnud mõisamehi välja visata? Kas seda kõike oleks tarvis olnud?“

„Ei oleks tarvis olnud!“ kinnitas köster. „Ka ei oleks kõike seda asja alatagi tarvis olnud! Kas ma küll vastu ei seisnud! Ma tundsin juba ette ära! Aga ikka see noorus, see noorus! Saab ta kuskilt uue mõtte kätte, siis ollakse nagu kana munavalus, ja viimaks, kui muna valmis, siis on see nahkmuna! Ei ole sugugi elutarkust! Kui sügav on selle ütluse mõte: „Carpe diem“ — tarvita aega kasulikult — ehk nagu kiri ütleb: tee tööd niikaua, kui valge on! Aga kes noortest mõistab seda?! Ma olen teile ju mitu korda ütelnud ja õpetanud: inimese oma nahk on kõige ligemal! See ei tähenda, et ma vargaks, röövliks, tapjaks hakkam! Ei sugugi mittel! Aga kuigi me praegusel ajal ikka katsume headuse poole püüda, ei või me ometi unustada, et meist ka targemaid on, et meie veel maailma juhatajad ei ole. Ma pean ütleva: praegustes oludes on meil küll ja küll veel võimalust kasulikku tööd teha selles, mis hea ja armas on. Noh, vahel mõni pisuke eksitus, pisuke patuke, mille eest küll jumal armulikult hoidku, on ka andeksantav. Noh, pisuke mäng kaarte, pisuke pits viina. Noh, ma arvan, kui me ükskord suure jumala ette saame, siis ei küsi ta tõesti mitte: Sina, köster Arnikas, sa oled tipsu viina võtnud, sa oled kaarte mänginud, sina lähed põrgusse? Ei, jumala arm on suur patuste vastu. Üks pisuke nõrkus elus on andeksantav!“

Ta naeris magusasti ja vaatas oma kodakondseid.

Madaras ja Kaasike pilgutlesid teineteisele ja naersid paljutähendavalt.

„Üks pisuke patt on elus andeksantav! . . .“

„Vaata, seal on nüüd Jürisson oma suure kangekaelususega!“ sõnas köstriemand. „Ajas pilli lõhki!“

Köster naeris magusasti. Ka Madaras ja Kaasike naersid.

„Üks pisuke patt on elus andeksantav! . . .“

„Saab näha, mis nad nüüd oma seltsiga teevad?“ küsis köstriemand.

„Kui hea, et härra Madaras sellest kremplist väljas on!“ arvas Luise.

„Küll nad sisse veavad!“ arvas köster. „Kust nad teist saavad, kes asja nii ajaks kui härra Madaras! Aga seda ma ütlen: pange aega tähele ja ärge rikkuge oma

elu. Mina olen siin kihelkonnas elanud ja ehk ma küll kõster Arnikas olen, siiski olen ma terve kihelkonna oma käpa all pidada mõistnud ja tean, mida tema rahule tarvis läheb. Ma ütlen teile, härra Madaras: pange aega tähele, ärge rikkuge oma tulevikku, ja saate teie etteotsa, siis tehke, nagu ma juba õpetasin: pöörake lipp tuule järele, niisama seadke ka kuuehõlmad seda mööda, kust tuul puhub, muidu poeb tuul põue ja hakkab külm, kõha ja nohu!"

Kui noored õhtul aias jalutasid, pani Madaras oma kuuehõlma neiu Luisele üle selja ja sosistas: „Muidu poeb tuul põue ja hakkab külm, kõha ja nohu!"

Nad itsitasid ja olid õnnelikud, sest üks pisuke patt on elus andeksantav.

Kui aga Madaras oma katusealusesse kambrisse läks, siis tuli talle jällegi Jürisson meelde. Kuidas ta Jürissoni enesele iganes kujutles, näis ta tema meelest siiski nagu kaljurahn olevat, kes võis ise puruneda ja teist purustada, aga mitte ei paindunud. Nagu iseenesest kerkis tema vaimusilmade ette Arnikas.

„Pagana poiss," muigas Madaras. „Ta tahab, et ma tema Luise tõesti enesele võtaksin!"

„Kas ma siis ei võta?!" küsis ta eneselt. „Issand jumal, see peab ju nii olema! Nii ta ongi... ongi — igavesti — minu Luise!"

„Mees ja sõna peavad üks olema," seletas Jürisson, „nagu jumal ja sõna üks on!"

„Üks pisuke patt on andeksantav," kõlas tema kõrvades Arnika hääl, „aga siiski ei ole meil tarvis vargad, mõrtsukad olla! Jumala arm on suur patuste vastu!"

„Meie ise ei saa midagi teha!" mäletas ta Maasika-emanda seletust. „Nüüd on emandal mees surnud," jätkas Madaras oma mõtteid. Talle tuli meelde koju sõit Kröitsbergi varrult. Ta tundis oma õlas veel praegugi seda sooja, mis sinna Maasika käsivarrest oli jäänud.

Kuid võitis Luise.

„Ma kahtlen veel!? Neiu Luise!" hüüdis ta. „Naine, kes kõiksugu lori suust välja ajab, ei sobi mulle. Veel üksainuke samm; veel pisut julgust — ja kõik on käes!..."

Ta hakkas edasi-tagasi käima, lükkas akna lahti ja vaatas välja.

Jahe suveõhtune õhk jahutas tema palavat, kirglikest mõttest valutavat pead.

„Aga mis on lõpp?“ küsis ta.

„Noh, ma saan ta enesele,“ arutles Madaras. „Aga mida hakkas ma peale!“

„Ei, poeg,“ naeris ta, „kaugele lähed!...“ Jälle tuli talle Jürisson meelde.

„Kui kenasti Jürisson kõike seda mõistis, mis minul südames oli!“ mõtles ta. „Isegi minu püüetes seltsi asjus nägi ta mind läbi ja läbi! Tema taganes, aga mina ei tagane!“...

Nagu Arnikas oli ette ütelnud, nii ka läks. Kui Mudila eesti karskuseselts „Lehvitus“ kuivas kõrtsis oma üldkoosolekut pidas, oli seal kaheksa liiget koos. Ka Madaras oli selleks päevaks tegeliku asjaajajana sinna kutsutud. Kui õudne oli aga see koosolek! Kaheksa liiget, ja nii noor selts!

Seal kõssitas kooliõpetaja Oaõis, kahvatanud, valge, rind sisse vajunud, nagu ikka harilikul kurnatud küla-kooliõpetajal, ja vahtis arglikult teisi. Kõigi nägudest võis lugeda julguse ja agaruse puudumist.

Keda esimeheks valida, andis pead murda. Paluti, et Madaras selleks hakkaks. Madaras aga ei olnud liigegi. Mis teha? Viimaks leiti pääs: Madaras avaldas soovi liikmeks astuda; ta võeti ühel häälel vastu ja valiti siis ühel häälel ka seltsi presidendiks.

Madaras oli nüüd see, kelleks ta oleks pidanud olema juba alguses.

Uus amet tõstis teda tema enese silmis. Ta tänas karskusemehi avaldatud au eest ja hoogu saades kihutas tal üks sõna üht, teine teist.

Ta kõneles rasketest aegadest ja andis märgata, et selts, kui ta praegust aega tahab kasutada, tööplaani pisut peab muutma. Esiteks ei tohiks tema arust, kui karskuseasi alles lapsekingades on, iga eksituse peale liiga kalgi südamega vaadata. Ta arvas võimalikuks pisut joomist lubada. Siis seletas ta, et siinsed inimesed vaimuliku tooniga väga harjunud on, ja sellepärast ei tohiks seda ka põlata, vaid oleks ajakohane koosole-

kuid laulu ja palvega alustada ja lõpetada. Viimaks pani ta ette, et oleks ilus, kui ka kohalik vaimulik seltsi auliige oleks.

Selts oli oma kaheksaliikmelise täiskoguga ühel häälel selle poolt.

„Jätame ka tantsu maha ja samuti näitemängu!“ seletas keegi Udulaskme küla mees, ameti poolest rätsep.

Selle vastu astus aga Madaras välja. Ta seletas, kui suur hariduslik tähtsus näitemängul on ja kui tähtis kehaliigutus tants on, kuidas see vaimu tõstab ja hinge ülendab.

„Pealegi,“ lõpetas ta, „peame meeles pidama, et kui me tantsu ära kaotame, siis ei saa me nooremaid enam seltsis pidada. Nad lähevad külladesse aiduraidutama — ja see on halvem kui seltsis tantsimine.“

Nii ka jäi. Otsustati palve ning lauluga alustada ja lõpetada ja tantsu ja näitemängu vahete-vahel ka lubada.

Madaras jäi oma esimese tööga üsna rahule. Teisel päeval ruttas ta seda kirikhärrale teatama; nii soovis köster.

Rümpler oli kaunis mossis näoga. Kui ta aga kuulis, et ta auliikmeks on valitud, käis ta näo üle pisuke naerujume.

„Ahaa!“ sõnas ta, „ahaa! See on ju üsna kena, aga kuidas on teie tööga lugu?“

Madaras seletas.

„Tantsu ja näitemängu oleksite siiski võinud välja jätta. Sellega ei ole ma rahul! See ei lähe tõsisele seltsile.“

Madaras selgitas oma mõtteid.

Kirikhärra nägu läks rõõmsaks, kui ta noormehe seletust kuulis.

„Sõber,“ ütles ta siis, „see on paljas vabandus. Oma pikal eluajal olen ma ka midagi märganud. Kas sa tead, mis ma ütlen! Teie mõlemad, Jürisson ja sina, olete väga palju paha teinud!“

Ta silmad hakkasid välkuma. Madaras kokkus.

„Teie olete pahad poisid, nagu need, kes Eeliat, seda palja peaga vanameest, pilkasid. Aga vaata, karud tulid

metsast ja murdsid need jumalavallatud ja lõõbid poisid ära. Vaata, Jürisson on ka murtud. See vana karu, patt, see murrab ja lööb teda. Ta tahab teda tappa noppesti! Aga et sina, mu Heinrich, oma juhataja sõna oled võtnud kuulda, see on hea! Ja pea nüüd mu sõnu meeles: austa halli pead, kummarda kulupead ja pane tähele, mida vanad inimesed kõnelevad. Ma ütlen: tants on halb ja näitemäng niisama, ja nii see ka on. Patt — on patt! Ma räägin sulle ühe loo, mis sulle ehk naljakas on kuulda:

Sa ei leia minu kihelkonna piirides mitte ühtegi kiike! Ma räägin, kuidas see sündis. Ma olin noor kirikhärra. Käisin ühel õhtul oma noore prouaga jalutamas. Meie tee läks üle küla vainu. Seal kiiguvad noored inimesed. Tüdrukud on kiigel, nad lendavad kõrgesse, poisid vahivad all! . . . Sa saad aru. Nad lendavad kõrgesse . . . Sa saad aru! . . .” Ja vana otsis sõnu, kuidas seda kõike kirjeldada. „Nad lendasid üles . . . Sa mõistad! . . . Ma vaatasin neid lendavaid talutüdrukuid, ja mu südamesse istutas vana kiusaja hirmsad mõtted!” Rümpler puhkas. „Kui nüüd minu südamesse,” seletas ta edasi, „saatan niisugust jõledust võib külvata, mida arvate teie neist noortest toorestest külapoistest! Ma läksin ja mõtlesin. Mu proua küsis, mis ma mõtlevat. Aga jumal valgustas mind ja ma hakkasin külakiikede vastu tööd tegema, ja nad langesid, nad langesid, nagu omal ajal suur tamm Bonifatiuse kirve all. Pane nüüd tähele, noormees, mis sündis: mõne aasta pärast vähenes ka väärlaste arv üle terve kihelkonna! Ma olin naela pea pihta tabanud . . . Mh!”

Rümpler tundis oma kavalusest veel praegugi head meelt. Isetegadvalt rääkis ta edasi: „Ja nüüd teen ma seda üsna lihtsalt: ilmub kuhugi külavainule kiik, siis läheb minu võõrmünder, kirves õlal, ja lööb selle kiige juurika pealt maha, nii et tema aset enam ei tunta. Ja asi otsas.”

Ta naeris.

Naer oli magus ja külgehakkav. Ka Madaras naeris, aga ta punastas selle juures: ta tundis, kuidas ta süda peksma hakkas, nagu oleks vana Rümpler tema mingi paha pealt tabanud.

„Ka tants ja näitemäng on niisugused asjad nagu kiigid, mis meeli laiali ajavad,“ seletas Rümpler edasi. „Neid inimesi peab raudsetes kätes pidama!“ Ta näitas oma rusikat, millesse sõrmed kõvasti kokku olid pigistatud, ja lisas juurde: „Muidu ei saa nad taevasse, sest nad ise tallavad taeva ukse-esise oma poriste jalgadega nii kinni, et uks neile iganeski ei avane!“

„Aga näitemäng harib...“

„Vähe lootust,“ võttis Rümpler sõnast kinni. „Ma ei usu seda, mida nad suure suuga lobavad. Haridus... haridus... Ka mina olin haritud mees, kui ma oma noore prouaga seal küla kiige all seisin. Ei, haridus ei hoiu kedagi paha tegemast. See vana Aadam on niisugune isand, kes lugeda ega kirjutada ei mõista ega seda kunsti ka iialgi ära ei õpi!“

„Aga ometi soovitakse seda!“ tähendas Madaras.

„Jah, soovijaid on palju!“ ohkas Rümpler. „Nüüdsel ajal on neid iseäranis väga palju tekkinud, aga nende nägemine on pisuke. Minge elage suurtes ülikoolides ja linnades, siis näete, et nad hullemini elavad kui meie talupojad oma rumaluses!“

Madaras ärritus.

„Ütelge siis, aus õpetaja,“ palus ta, „mis avitab?“

Rümpler käis toas ringi ja otsis midagi. Siis võttis ta nurgast laua pealt suure raamatu. See oli piibel. Ta näitas seda noormehele.

„Vaata,“ ütles ta, „see avitab, mis siin sees on!“ Aukartuses pani ta suure raamatu laua peale. Laud kõmises nagu tühi kast, ja Madaras märkas, kuidas tume, õudne tümin kogu tuba täitis ja temagi tühja hinge, mis temas niisama kõmises nagu tuba, millele see nii omane paistis olevat.

„Ma palun siis seltsi nimel, et teie auliikmeks hakkaksite ja meie uuesti sündinud seltsist osa katsuksite võtta!“ palus Madaras.

Rümpleri nägu läks tõsiseks. Madaras tundis, et tema just niisama tõsiseks oleks läinud, kui temale niisugune asi ette oleks pandud, ja see arusaamine teise hingest julgustas teda. Ta nägi, et tema üksinda niisugune ei olnud.

„Vaata,” ütles ta, „see avitab, mis siin sees on!”

„Jah, ma võtan selle vastu,“ ütles Rümpler kindlalt, „ja ma loodan, et teie kõik sellele sihile kindlaks jääte, mida mina soovisin.“

Madaras läks.

Koguni teiste tunnetega tuli ta nüüd kirikumõisast välja kui esimesel korral. Enne oli ta Rümpleri kõne üle pahandanud, nüüd ei olnud jutud teistsugused, aga Madaras tundis suurt rõõmu, et ta oli nii kaugemale jõudnud. Nagu jänes küttide eest hakkas ta jälgi segama.

Kodus oma käigust seletades nägi ta, et kõigil hea meel oli. Ta rääkis kirikhärra kiigelugu. Kõik teadsid seda juba enne, aga naersid siiski, ja neiu Luise ei punastanud ega läinud kööki nagu sel korral, kui pagariemand armastuselaulu laulis.

Imelikult tundis Madaras, kuidas ta süda tühjaks läks. Näis, nagu kuivataksid inimesed märja lapiga niisket lauda.

Oma tuppa minnes märkas ta esimest korda elus hinge tühiust, piina. Rümpleri jutt kiigest pani ta mõtlema. Talle tuli nagu ahastus peale . . .

„Kui, kui . . . kui asi hulluks ei lähe?!“ mõtles ta.

See oli tal esimene kord elus nii mõtelda . . . Ja ruttu läks ta toast välja.

22

Madaras pöördus lesk Maasika juurde sisse. Lesk oli kodus. Mustad riided katsid ta saledat keha. Ta valge, ilus nägu paistis mustast riidest silmatorkavalt välja ja näis, nagu poeks tema käte ja kaela nahk meelitades musta katte varju. „A-a!“ sõnas Maasika-emand rõõmsalt, „presidendihärrad ikka mäletavad veel meie maja?!“

Madara meel läks rõõmsaks. Naise hääl meeldis talle niisama nagu kena naisterahvas ise.

„Ikka mäletame,“ vastas külaline.

„Kuidas käsi siis käib ka, presidendihärra?“ küsis majaperenaine.

„Miks — „presidendihärra?““ päris noormees Maasika-emandalt.

„Au! Ma pean ju teile õnne soovima!“ naljatas noor

lesk. „Palun vabandada, et olen omaga nii hiljaks jäänud, ja teid ei olnud ka siinpool näha!”

„Mul ei olnud südant teid kohe pärast seda juhtumist tülitada!” vastas Madaras.

Maasika nägu läks pisut tõsisemaks, siis küsis emand jälle endises toonis: „Aga miks siis mitte? ”

Madaras ei osanud selle peale midagi tõsist vastata, ta lõi silmad maha ning nagu sõnu otsides vastas ta: „Ma ei tahtnud teid segada!”

„Kuidas segada?” päris emand.

Madarale tundus, et see naisterahvas teda ikka enam ja enam kimbatusse tahab ajada, ja midagi tuttavat meelde tuletades vastas ta:

„Mu süda kõneles küll teist, aga mõtelge ometi, emand Maasikas, kõik ei ole alati ja igal ajal kombeline!”

„Kuidas kombeline?” küsis emand korraga. „Kuidas ei ole see kombeline — minu juurde sisse astuda, mind vaatama!?”

Madaras tundis, kuidas ta nägu hõõguma hakkas, kuidas kõrvailest tuld välja ajasid. „Mitte nii, mitte nii,” palus ta, „ärge arvake nii, mitte nõnda! Mitte nii ei ole see asi! Seda ei luba ju lihtne viisakus, et noor-mees niisugusel korral soovitav külaline oleks!”

„Kellele? Minule või?” päris emand imestanult.

„Teile ehk mitte, aga peale meie on ka teisi! . . .”

„Teisi, teisi!” hüüdis Maasikas ärritatult. „Minge oma teiste ja oma viisakusega sinna, kus teid keegi ei näe! Teie viisakus, teie kombeliskus?” lisas ta juurde. „Mis on teie kombeliskus?! See on silmakirjateenistuse isa! Variseride isa on teie kombeliskus: siis, kui ma vaba ei olnud, siis oli see hea; kui ma aga täiesti vaba olen, siis ei ole see enam viisakas, kombeline, kõlbeline! . . .” Ta puhkas pisut, nagu koguks end. „Kas näete nüüd, härra Madaras, missugune te olete ja teie isa — — —” ta jättis lause pooleli ja ütles:

„Ise astub alles esimesi samme, ja niisugused päheõpitud vabandused!”

Madaras oli kitsikusse sattunud. Ta vaatas emand Maasika otsa paluva pilguga, et see teda enam ei kiusaks.

Maasika-emand mõistis seda väga hästi. Tal näis noormehest kahju olevat ja vaiksemalt küsis ta:

„Noh, mis uudist on?“

„Uudis ikka seesama,“ vastas Madaras ja hakkas kõnelema, mis ta karskuseseltsis teinud, mis nad ette võtnud ja mis vana Rümpler kõnelnud.

Maasikas kuulas tähele pannes.

„Teie tegu ei kiida ma sugugi ilusaks ega tarvili-kuks,“ ütles siis Maasika-emand, kui Madaras oma jutu oli lõpetanud ja otsekui küsides emanda otsa vaatama jäänud, nagu ootaks ta temalt oma teo kohta arvustust.

„Palun vabandada,“ õiendas Madaras, „ma mõtlen teisiti!“

„Teie mõtlete teisiti?“ küsis emand. „Ärge pange pahaks, härra Madaras, aga ma pean küsima: kas teie üldse midagi mõtlete?“

Madaras punastas.

„Kuidas nii?“ küsis ta.

„Nii ta on!“ vastas küsitav. „Teil ei ole niipalju aru, et teie seda jalgadega tallama ei hakkaks, mis teie eelkäija on üles ehitanud!“

„Ah Jürisson?“ küsis Madaras.

„Jürisson neh!“

„Kas teie temast nii palju lugu peate?“ küsis Madaras kadedalt. „Mina ei saanud tema püüetest aru! Või on mul selleks, nagu teie nimetasite, üldse vähe aru!“

Madaras naeris pilkavalt, kusjuures ta ninaotsa käe seljaga ülespoole lükkas. See vastus ärritas aga Maasika-emandat.

„Ma arvan,“ vastas ta, „et nõrk külg on just teie pool!“

„Aga mida tahtis siis see härra, olge head ja ütelge!“ nõudis Madaras ägedalt. „Selle asemel, et midagi tõsiselt ehitada, jooksis ta nagu kutsumata külaline vahele ja rikkus rohkem kui ta kasu tõi. Jah, tarka juttu ja ilusaid sõnu,“ lisas Madaras juurde, „neid on nüüdsel ajal hõlbus suust välja ajada, kui inimene natuke lugenud on, aga ehitada, kõike edukalt edasi ajada, see on teine tubakas!“

„Ka need ei ole muud kui paljad ilusad sõnad,“ kostis Maasikas. Ta jäi pisut mõtlema ja küsis: „Ütelge mulle, härra Madaras: mis on teie eesmärk, kuhu te püüate?“

Madaras vaikis ja naeratas.

„Kuidas võib seda ette ütelda,“ naeratas ta, „kuidas peab seda tegema, kui nii palju tööd on!“

„Aga kas on teil midagi selgemat silmade ees, kas näete teie kaugemale ette?“ päris jälle ilus emand.

„Ma püüan headuse poole,“ sõnas Madaras vaimustuses. „Kõik, mis hea, armas, kaunis, lõbus, kõik see on minu siht!“

„See on natuke naljakas!“ pilkas emand. „Ütelge mulle, mis on siis hea, armas, kaunis, lõbus härra Madara sõnaraamatu järele?“

Madaras vaikis.

„Jürissonil oli siht: ta tahtis seda vana, mis uut elada ei lase, natuke eest ära koristada; aga teie püüded on paljas õhk, heade sõnade tilgad, mida lollidele ja närvihaigetele antakse!“ otsustas emand. „Ma arvasin teist rohkem. Arvasin, et te linnast ka midagi ligi olete võtnud, mis maale kõlbab, aga — eksisin!“

Madaral oli halb, et emand, kellele ta meeldida tahtis, tema kohta niisuguse otsuse langetas; tundus, et emand pidas Jürissonist rohkem lugu kui temast.

„Jürisson!“ imestas Madaras. „Puhus nagu tuul ja kadus. Mis ta nüüd seal linnas peale hakkab?“

„Mis ta seal peale hakkab?“ päris emand. „Minge ja küsige tuule käest, miks ta metsa jooksis ja seal puhub! Läks — ja muud midagi! Küll inimene, kes mõtleb, enesele ka tööd leiab!“

„Aga siin rikkus ta palju ära!“ sõnas Madaras.

„Mis ta siin rikkus?“ küsis Maasikas.

„Kõik on mokkas,“ pahandas Madaras, „kõik tuleb uuesti teha! Ta ei tunne rahva elu, ta tahab kõik üle põlve pooleks murda. Ta ajas kirikhärra marru, köster on vihane, rahvas ei võta osa; miski ei ole enam hea!“

Maasika-emand hakkas naerma.

„Ja nüüd tahate teie, nimelt teie seda asja laulu ja lugemisega parandada!“ vastas emand. „Seda te ei saa! Jürissoni tee oli õige. Tema tahtis tõsisest mõttes

uut elu külvata. Niipalju kui mina sellest aru sain, oli see töö väärtuslik!"

"Aga miks ta ära jooksis?" küsis Madaras pilgates.

"Kui inimene ära sureb, siis ütelge: jooksis ära, aga kui ta alles elab, siis on vara seda ütelda! Mida pidi ta siin tegema, kui tast nii vähe aru saadi! Kas peab inimene oma jõu sinna maha matma, kus sellest kasu ei tunta, mis ta ette võtab? Siin oli ta ülearune, enne-aegne. Teie ju ise kutsusite ta välja. Ta ise ei oleks seda ette võtnud: nii tark ta oli. Aga kui ta nägi, et seda ei tahetud lasta kasvada, mis kasvama pidi, siis läks ta ja jättis asja nende ajada, kes selles vees ujuda tahavad!"

"Kas te arvate, et ma niisugune olen nagu need Mudila mehed?" küsis Madaras.

"Just samasugune, ainult teine nägu: seesamane viin teises vaadis," seletas emand.

Maasika-emanda silmad sätendasid. Ta istus toolile ja teravalt noormehe otsa vaadates sõnas:

"Teie ei taha muud kui sedasama muna edasi hau-
duda, mis meid kõiki õnnetuks on teinud, mis meie mõt-
ted ja püüded orjameele raudkammitssasse on sidunud,
mis meid lämmatab! Teie tahate sellele aga veel arm-
sama ja meeldivama kuju anda, et sellega veel enam
õnnetust suurendada. Teie seate suurused üles ja kum-
mardate neid. Meie aga läheme suuruste juurde ja hak-
kame neid kõigutama. Jäävad nad seisma, on hea; lan-
gevad nad aga, siis on see veel parem. Teie ei taha
karskust kui karsket ilmavaadet, vaid kui katet,
mille all vanas vees edasi võiks supelda!"

Madaras seisis nagu pihhiisa ees. Väljakannatamatuks muutus see kõne temale.

"Ja mida siis teie tahate?" küsis ta ägedalt.

"Meie tahame uut elu, mis kõike seda nahkset orja-
meelt ei tunneks ega austaks," vastas emand. "Meie
oleme niisugused, kes nagu hobused, kui nad karu näe-
vad, loortsuma hakkavad ja kes vana elu tundes nagu
hobused kaameli ees värisevad, seda lamba nägu
koormakandjat orja nähes! Teie tahate elu kõiksugu
kirjute hilpudega ehtida, et tema häbi silma ei pais-
taks; meie tahame aga elu enese ilusaks teha, et temale

mardisandi hilpe igasuguste tähtsate nimedega enam tarvis ei oleks!"

Madaras oli otseti vajunud, oma küünarnukid vastu põlvi toetanud ja pead käte vahel hoides vaatas ta Maasika-emanda otsa.

Ikka rohkem ja rohkem tundis ta selle naise mõju enesele. Esiti oli emanda tõrelemine temale vastik olnud, aga nüüd tundus, et sellel leasel midagi oli, mis tema võitis. Kui palju kõrgema leidis ta selle naise neiu Kaasikesest olevat!

"Ja nüüd," rääkis emand edasi, "nüüd, kus Jürisson juba hakatust tegi, tahate teie jälle külakiikesid sellepärast maha hakata lõhkuma, et tüdrukud ja poisid kokku ei saaks, ja kui nad kokku saavad, siis loete ja laulate neile ja õnnistate neid — ja asi on jällegi heal! Vaata, niisugune on teie moraal!"

Madaras punastas järsku. Talle tuli meelde, kuidas nad neiu Luiseaga kahekesi mööda metsa olid hulkunud... Madaras värahtas.

"Aga kas te ka teate, mis mõisa parun selle kohta ütleb?" küsis lesk.

Madaras läks tõsiseks.

"Jah, vaat, seal ta on!" naeris emand Maasikas. "Seal ta on! Teie valite Rümpleri auliikmeks ja unustate ära, et parun ka maailmas elab ja selle mehega midagi tegemist ei taha teha!"

"Eh-eh!" hüüdis Madaras ja hakkas peast kahe käega kinni. "Huu! missugune puder! Et ka vana Arnikas seda meeles ei pidanud!"

"Jah, uskuge aga teda," õrritas lesk, "siis olete vana parajaga koos! Mina usun, et see kõik vana Arnika tegu ongi. Ja ega opman Kurg ka puhas ei ole. Tal on teie peale süda täis!"

"Mispärast?"

"Kes käis paruni juures?" küsis Maasika-emand. "See olite ju teie! Kes hakkas sellega peale? See olite teie!"

"Aga mis ma pean tegema?" päris Madaras ärritatult.

"Mis te nüüd teinud olete, on raske parandada!" arvas emand. "Rümplerist ei saa te enam lahti. Teie auliige ta on ja selleks ta jääb. Aga seda ma tean, et

parun, kui ta kuulda saab, teile just „issameiet“ lugema ei hakka!”

„Huu!“ kaebas Madaras.

„Muudkui plehku!“ naeris emand.

Madaras vaatas emanda otsa. Maasika-emand oli tõsine ja vaatas uurivalt noormehe silmi.

Korruga koputati uksele ja sisse astusid kirjutaja abikaasa ning neiu Luise.

„Oo,“ naeris emand Kivi, „mees alles hauas leige ja juba vaadatakse uut!“

Neiu Luise uuris teravalt Madarat. Ta märkas tast midagi leidvat.

Maasika-emand oli tõsine; Madaras aga katsus oma tundmusi tagasi hoida ja oli pisut kohkunud.

„Vaadake ikka, kuidas härra Madaras häbeneb,“ õrritas kirjutaja Kivi emand.

Luisel oli väga piinlik kõike seda kuulda.

„Härra Madaras,“ küsis ta, „kas te kavatsete varsti ka pidu pidada?“

„Ah pidu?“ küsis Madaras. „See, jah, on väga õige, et te meelde tuletasite!“ Maasika-emanda poole pöördudes küsis ta: „Ega teie ligi ei saa mängida, ma pean mõne teise kuulama!“

„Miks ei?“ küsis Maasikas.

„Oi, Alviine, see ei lähe!“ hüüdis emand Kivi. „Mõtlege, et teie ristiinimine olete! See on liig!“

„Ma mängin!“ vastas see.

„Ei, emand Maasikas,“ kaebas neiu Luise, „see on hirmus!“

„Oh, jätke oma variserijutud!“ vastas emand Maasikas kibedalt. „Millal lubate teie mind mängida? Aasta pärast vist? Kas aasta pärast leselein lõppenud on?“

„Aga on juba niisugune mood!“ kinnitas emand Kivi.

„Aga vaat minul niisugust moodi ei ole!“ ütles Maasikas. „Kelle pärast ma leinan, kelle pärast mitte. Valige aga, härra Madaras, näitemäng välja ja jätke minu jaoks üks osa. Ma mängin ühes!“

Naised tahtsid minema hakata, aga Maasika-emand palus Luiset veel tema juurde jääda. Alles õhtul pime-
das said Madaras ja Luise minema.

„See on väga imelik inimene, see emand Maasikas!“ algas Luise.

„Jah, seda on ta küll,“ arvas Madaras, „tal on väga palju Jürissoniga sarnasust!“

„Mitte sugugi!“ arvas Luise.

„Ma arvan mõtete poolest!“ seletas Madaras.

„Mitte sugugi!“ kinnitas Luise.

„Ma rääkisin ju praegu temaga; just needsamad mõtted!“

„Mis sa muidu räägid,“ pahandas Luise, „Maasika Alviinel ei ole muud kui kilavad silmad!“

Madaras sai pahaseks.

„Ikka ilusam kui sina!“ viskas ta vastu.

Luise vaikis. Natuke aega ei lausunud ta sõnagi, siis ütles: „Seda ma juba arvasin, niisugused need mehed on: kui ühest isu ära, siis on teine parem!“

„Muidugi on parem!“ kinnitas Madaras.

Luise ei vastanud. Järsku hakkas ta aga luksudes nutma.

„Luise!“ hüüdis Madaras, „mis sul on?“

Luise ei vastanud midagi, vaid luksus edasi.

„Mis sul on?“ küsis Madaras õrnalt.

Luise ei lausunud midagi.

Madaras hakkas tasa ta õlast kinni. Luise lükkas noormehe käe maha.

„Luise!“ hüüdis Madaras, nagu kutsuks ta teda.

„Löisä, Löisä!“ osatas neiu Kaasike, „ikka Löisäl! Noh, mis sa tahad?“

Madaral käis terav piste läbi südame. Mida oli ta praegu neiu Luisele teinud, et teda niiviisi koheldi?

„Ma ei taha midagi muud, kui et sa ütleksid, miks sa nutad,“ küsis Madaras õige õrnalt.

„Ma ei taha, et sa selle vana naisega läbi käid!“ vastas neiu läbi vihapisarate.

„Miks?“ küsis Madaras ja hakkas neiu kaela ümbert kinni.

Neiu ei lükanud kätt ära, vaid haaras noormehe oma kaissu ja küsis:

„Heinrich, sa ei armasta mind enam?“

Vastust asendas magus musu neiu huultele.

Neiu naeris. Nutt oli ununud.

Aga Madara süda pöörles sees.

Noormehe südame pöörlemine ei kadunud: mida rohkem Madaras Maasika-emanda sõnade üle järele mõtles, mida rohkem ta Luise käitumist enda suhtes arvestas, seda enam võttis rahutus temas maad ja seda enam hakkas ta pagarilese pool käima.

Neiu Luise ei olnud ka pime: hoolega pani ta Madara käike tähele ja niisama tihti astus ta Maasika-emanda poole, kust ta Madara sageli eest leidis.

Seesugustel kordadel tundis Madaras esiti häbi, kui neiu Luise sisse astus, aga pärastpoole tekkis tas salaviha, mis küll lahkus, kui ta neiuuga kahekesi jäi ja enese täies armastusejoovastuses neiu käte vahele viskas.

Ja alles nüüd sai noormees aru, mis salatuli see oli, mida ta neiu Luise silmis nii mitu korda oli märganud ja mida ta taltsutada oli tahtnud; alles nüüd tundis ta, kuidas see tuli teda kõrvetas, tema sisemist inimest kurnas ja kuivatas.

Vahel, kui ta jällegi üksi olles südamepiina tundis, siis ohkas ta, käis rahutult mööda tuba, katsus end aias lahutada, aga see kõik ei avitanud.

Et sellest piinavast tundmusest lahti saada, hakkas ta jällegi pikemaid käike tegema. Aga ka see ei toonud endist rõõmsat meelt tagasi. Ikka kerkisid Maasika silmad ja kuju tema vaimu, ikka kuulis ta tema oma-päraseid arutusi.

„Narr asi,“ mõtles ta, „et see naine enne lesk ei olnud, — siis ei oleks ma iialgi seda viga teinud!“

Ta tundis nagu hinge tarvidust jälle põhjust leida, et lese poole minna, kuigi ka natukeseks ajaks.

See oli aga tule kustutamine õliga. Rahutult tuli ta tagasi, ja iga korraga kasvas lõhe tema ja Kaasikese vahel suuremaks.

Küll istusid nad veel õhtuti isekeskis aias lehthoones; küll heitsid nad veel magusat nalja; küll töotasid nad teineteisele igavest armastust, aga nad tundsid mõlemad, et see nende eneste petmine oli.

Neiu Luise tundis seda ikka enam ja enam, ja ühel õhtul, kui nad jälle kahekesi olid, ütles ta kavalalt:

„Aga kas sa tead ka, Heinrich, et ma homme mõneks nädalaks kaugemale pean minema?“

„Oo!“ hõiskas Madaras rõõmsalt. Ta oli sellega aga enese välja andnud.

Neiu hing mõistis selle hüüu muusikat ja seda dissonantsi, mis sealt kõlas.

Ta muutus kurvaks ega lausunud midagi. Ka noormees vaikis.

Vastik vaikus vältas edasi. Viimaks ohkas Luise:

„Sa ei ole enam endine, Heinrich!“

Madaras märkas, et ta rumalasti oli teinud.

„Kuidas nii?“ küsis ta kaeblikult.

„Mulle näib nii olevat. Mul on sinu pärast alati hirm; mu süda valutab ikka, kui sinu peale vaatan!“ kaebas neiu.

„See näib sulle nõnda!“ sõandas Madaras. „See on ikka vahel nii!“

„Siis lõpetame selle kartuse,“ soovitas neiu tõsiselt, „mis me ikka nii kaua...“ ta katkestas lause ja ootas...

Madaras vaikis. Tal oli piinlik seda ütelda, mida neiu ootas.

„Meie oleme veel noored,“ kogeles ta...

„Jung gefreit, hat niemand bereut!“¹ vastas neiu naeratades.

Ka Madaras naeris.

„Aga see on praegusel ajal ikka võimatu!“ vabandas Madaras. „Meil ei ole ulualust... ja meil on ju seda viisi hea küll!“ julgustas ta neitut. Nad läksid ikka kaastundlikumaks teineteise vastu ja varsti olid nad jälle oma tundmustes kokku sulanud, üks hing ja üks meel!

23

Neiu Luise oli ära sõitnud, ja nüüd tundis Madaras, nagu oleks suur raskus tema õlgadelt langenud! Ta imestas, kui teiseks ta oli läinud: mineval sügisel, kui Kaasike ära sõitis, kadus tema rahu, nüüd aga oli see ärasõit talle kergenduseks.

¹ Kes noorelt naitunud, pole iialgi kahetsenud.

Veel rõõsamaks muutus ta meeleolu, kui mõne päeva pärast köstri poeg Rudolf, keda vana „onu Ruudiks“ kutsus, isale ootamata külla ilmus.

Ruudi elas apteekrina Volga ääres. Ta oli rõõmus, lustakas noormees, kes köstri majja koguni uue elu tõi.

Juba kohe pärast teretust pidi Mudila uudised temale teada antama.

„Ma olen kuulnud, et Mudila koguni teine olevat,“ naeratas ta. „Kas Mudila õis ikka alles siin on?“ küsis ta.

„Võid kosja minna!“ naljatas köster.

Ruudi hakkas ka seda lühikest aega, mis ta siin mööda tahtis saata, kasuga tarvitama.

Õhtused jalutuskäigud ja naljatused värskendasid vana Arnika pesa üksluist elu.

Ruudile näis kodune elu niisama vastumeelt olevat kui Madarale, ja juba teisel-kolmandal päeval hakati kaugemaid tuttavaid vaatamas käima.

Järgmisel pühapäeval võeti koguni pikem reis ette: Ruudi tahtis teise kihelkonda mölder Reimerit ja tema perekonda vaatama minna, nagu ta ütles: „Oma endist südant kaeda!“

Reimeri vanem tütar Heleene, kellega Madaras juba karskusepeol tuttavaks sai, oli Ruudi endine süda. Juba ammu, koolipõlvest peale olid nad tuttavad, ja köstri-emand armastas kõnelda, et Heleene Ruudit küll tahtvat, aga Ruudi ei võivat teda võtta, sest Heleene olevat liiga talupoja sorti. „Aga,“ lisis emand juurde, „ega's Ruudi kahju ei saa: Reimer on rikas mees, ja kui Ruudi tahaks kusagil apteegi avada, siis annaks vana ikka oma kolm tuhat ligi!“

Reimerid võtsid noormehed suure lahkusega vastu ja tütardel oli enam kui hea meel, et Mudila härrad neid vaeseid ka väärt arvasid olevat oma külaskäiguga austada.

Mindi veskipaisu alla ilusasse rohtaeda istuma. Vanal oli jaanipäevast veel ankur õlut üle jäänud, selle võttis nüüd Reimer heade külaliste auks lahti.

Tütar Heleene tõi külalistele klaaskannuga pruunikat märke, mille peal kämblaosa koosesarnast vahtu asus, aeda ja pakkus juua. Ruudi hõiskas rõõmu pärast ja

plaksutas käsi. Heleene naeratas kavalalt oma punetavate ümmarguste palgetega ja pakkus oma noori, teravaid, lumivalgeid hambaid lahkeks vaatamiseks. Noorem tütar Elsa, üsna plikaohtu noorukene, vaikis viisakalt, muigas õrnalt ja tundis piinlikkust Madara pilkudest, millega see noort neiu näelas.

„Jooge, jooge, noored sõbrad!“ pakkus vana Reimer kannu noorte poole upitades.

Kui Ruudi oli ilusa janu vahutavat märga joonud, raputas ta õlleluksusid kuuldavale lastes naeratavalt pead; tema paksud vurrud olid õllevahuga üleni kaetud.

„Kuule, Ruudi, sa oled nüüd koorehabe!“ naljatas Heleene näitemängu sõnadega. Reimer, Madaras, Ruudi ning Heleene naersid suure heameelega ja see naer ülendas nende tuju.

„Noh, pista oma hiiresaba ka koore sisse!“ sõnas Ruudi kannu Madara kätte pakkudes.

Madaras pani kannu lauale.

Tütred naeratasid kelmikalt.

„Ä nüüd sõge ole, ega sa peast põrunud ei ole,“ noomis Ruudi, „et sa niisugust narri teed. Ega meie enam Mudilas ei ole. Sa oled ju Mudila vesivatsade ristiisa!“

„Täh, täh, täh!“ itsitas vana Reimer, „ah, tema ju karskuse-usku.“

Ta vaatas pilkavalt Madara otsa; aga kui see veidralt enese ette maha vaatas, ütles Reimer:

„Noh, jooge aga peale, see on ju kali. Meil on pealpool paisu natuke kõva vesi, muud viiga pole ühtigi!“

„Tehke mulle ometi head meelt!“ pakkus Heleene.

„Ärge vihastage maja peremeest!“ õrritas Ruudi.

„Palun vabandada,“ palus Madaras, „see ei kõlba, et ma joon!“

„Noh, mis isand siis teie olete?“ küsis mölder tõsiselt.

„Ma olen karsklane!“

„Kus kuradi maal sihukesed metsloomad kasvavad?“ päris mölder kurjalt. „Mis pagan te minu juurde külasse tulite, kui te minu toitu ei söö! Ütelge mulle, kes narr seal Mudilas, kus kõik joovad — köster, kirikhärra, mõisamehed —, kes seal sihukese tsirkuse välja mõtles?“

Madaras hakkas seletama.

„Haa, täh, täh, täh!“ pilkas mölder, „teie tahate hunte hukata ja jooksete ise eest metsa; aga vaat meie, meie lööme selle tõpra maha ja sööme ta ära!“ Õllekannu enese ette tõmmates upitas ta selle oma habemesse, kuhu ka pool kannu kõhutäit kadus.

„Vaadake,“ naeris ta, „nõnda oleme meie, Olustvere mehed, õlle vastased; nõnda kaotame meie tema ära!“ Ja üsna kurjalt küsis ta Madaralt: „Noh, kas joote või mitte? Kui ei, siis lasen teile pütiga kama tuua!“

Mölder naeris magusasti ja teised aitasid kõrvalt.

Madaras ei jõudnud vastu panna.

„Vaat, see on õige iisraeli mees, kelles ei ole kavalust,“ rõõmustas mölder, „sest kiri ütleb: „Vaata, sõnakuulmine on parem kui tapaohver; tähelepanemine on parem kui jäärade rasv, sest vastupanemine on õnnendamise patt ja vastutõrkumine on võõra jumala ja Teeravi kujude teenistus!““

„Elagu karskus!“ hõiskas Ruudi ja koputas Madara õlale, kellel eneselgi hea meel näis olevat, et korraks jälle nii julge võis olla ja tilga õlut võtta.

„Noh, kas pole hea?“ küsis Heleene rõõmuga.

„Ta'ps nüüd hea pole!“ vastas Ruudi keelt laksutades.

„Noh, see ikka pärismeeste tegu!“ julgustas vana mölder.

Rõõmus tuju täitis varsti ümbrust. Iseäranis heas tujus oli vana mölder. Suure heameelega hakkas ta oma elust kõnelema, kuidas ta vaene poiss olnud ja kümne küünega enese mäe otsa üles kiskunud.

Kann käis kannu järel, ja vana läks ikka rõõmsamaks ning hooplevamaks. Mõne aja pärast ei olnud tal muud keelel kui tema ise, tema naine ja tütreid ja tema raha.

Pärast sööki läksid mehed trepi peale, kus hakati õlut edasi võtma. Nüüd kostis vana suust iga kolmas sõna juba „armsad pojad“ ja „armsad väimehed“. Ta naeris kavalalt, ja kui õhtu käes oli, hakkas vana oma tütreid pakkuma: ta kutsus neid imetihti enese juurde, laskis kord tubakat, kord piipu tuua, kord mahakukkunud tubakakotti üles võtta, kord muidu iseendid näidata.

Kui tütreid papat vahel häbelikult palusid neid mitte asjata tülitada, tegi ta uhke näo ning ütles: „Ega's teie

midagi ei maksa; aga mis maksab, see on vana Reimeri raha!"

Viimaks läks asi juba nii kaugele, et naine tuli tütardele appi.

"Papa, mis sa ikka niisugune oled!" noomis naine.

"Kuidas niisugune!" põrutas vana mölder. "Ah, sa arvad, et ma igale narakale oma tütreid annan!? Ei anna, aga ma ütlen: kes saab, saab noosi!"

"Mis sa muidu hoopled!" taltsutas naine.

Noormehed naersid.

See ärritas Reimerit.

"Ah, teie arvate, et mul raha ei ole!" hüüdis ta pahaselt. "Ann, ae! Ann, ae! Too mu pisuke kast siia!"

Naine tõrkus vastu: "Mis sa, mis sa nüüd jahid!"

"Kuule, Ann," ähvardas mölder, "sa tead, et ära jonni; ära nori riidu, mine too minu pisuke kast kummutist ära!"

Naine pidi sõna kuulama.

Kast toodi lauale, aga et pime oli, siis pidi naine künkla ka tooma.

Vana Reimer vaatas enne kasti hoolega igast küljest üle, keeras siis luku suure pühadusega iahti ja hakkas rahapabereid ja võlatähti laua peale laduma, kusjuures ta mõnele neist armsasti musu andis.

"Kui palju on?" küsis ta Ruudi käest.

"Pagan seda teab, mõni mitu tuhat!"

"Ahah, täh, täh, täh!" naeris vana. "Kas sünnib tütar maast üles võtta, kui sihuke lipakas seeliku saõas ripub?" Ta näitas üht tuhanderublast pangapiletit.

"Oh," hüüdis Ruudi, "tütred kõlbavad ilma selle lipakatagi!"

Vana Reimer tegi suured silmad, nagu ei usuks ta oma kõrvu.

"Täh, täh, täh!" irvitas vana, "meie naiste seelikud on enam väärt kui nad ise!"

Poisid kukkusid suure heameelega naerma.

Vana läks kurvaks.

"Ann! Ann, tule siia!" hüüdis ta pahaselt.

Perenaine tuli sinna, silmad unised.

"Mis sa jälle kraaksud?" küsis ta kurjalt.

"Ann!" ähvardas ta. "Ann, kurivaim, kuhu poeg jäi?"

Ann seisis tuimalt oma paigal.

„Mis poega sa pärid?“

„Kus mu poeg on?“ küsis vanamees.

„Kas sa hulluks lähed või, sul polegi ju poega!“

„Seal ta on,“ kaebas vana, „seal ta on! Ann, nüüd pilla kõik see raha külapoiste kätte! Ann, kas see ei ole patt!“

Ann ei vastanud midagi, vaid läks jälle minema.

„Seal ta on,“ ütles mölder, „seal on sul naiste väär-
tus!“

Siis võttis ta veel ühe võlatähe välja, andis sellele mitu korda suud, ulatas Madara kätte ja ütles: „Loe sa, Madaras, ära! Su silmad seletavad, kelle allkiri see on?“

Madaras tunnistas. „Von Hohen vist?“ küsis ta.

„Täh, täh, täh!“ naeris vana. „Tema ise jah, tema neh! Vana Kukuvere härra ise!“

Siis rääkis Reimer tasa ja tähtsalt: „Ta kutsub mu enese juurde ja küsib kavalalt:

„Noh, Reimer, kas saad mulle laenata, mul läheb tarvis!“

„Kurat,“ mõtlen ma ja küsin: „Kui palju tahad?“

„2000 rubla!“

„Võid saada!“ vastasin ma. „Ega vana Reimer siin d hädasse ei jäta!“ Ma ütlesin talle „s i n a“, ja ta ei lau-
sunud ühtigi! Ma ütlesin temale, vana Kukuvere von Hohenile ütlesin ma s i n a; poisid, kas saate aru, mis see tähendab?!”

Vanal oli nii hea meel, et ta võlakirjale mitu korda magusasti suud andis.

Suur suvine valge oli juba väljas, kui noormehed minema hakkasid. Nad olid üsna pehmed, pead kihasid.

„Kenad lapsed?“ küsis Ruudi muiates.

„Hea suutäis!“ vastas Madaras.

„Eks pista habemesse!“ käskis Ruudi. „Hakkame külimeesteks. Oma 4000—5000 on ikka kummagi tütre päralt!“

Madaras tegi suured silmad.

„Ah, sul on ju Luisega arved pooleli,“ naeris Ruudi. „Oled ikka loru, et sa kaubad nii ruttu kokku ajad!“

„Mis kaubad?“ päris Madaras. „Mul ei ole mingi-
sugust kaupa pooleli!“

„Poiss, ära valeta!“ hüüdis Ruudi, hakkas temal rinnust kinni ja vaatas talle silmi.

„Mis asja ma siis valetan? Naiste lori!“ vabandas Madaras.

„Terve Mudila räägib juba!“

Madaras kokkus pisut ära, vaatas siis julgelt Ruudi otsa ja ütles:

„See on selge lori! Nii ruttu ei seo ma ennast mitte kellegagi!“

„Tubli poiss!“ naljatas Ruudi ja laskis Madara lahti.

„Seda ma juba arvasin. Niisugune mees, nagu sina oled, ei müü oma nahka nii hõlpsasti!“

Nad istusid maha.

„Kuule, kas tead, Madaras,“ ütles Ruudi, „sa võta noorem, ma võtan vanema — ja asi nudi!“

„Kuhu ma ta panen?“ küsis Madaras.

„Maailm on suur ja lai,“ õpetas Ruudi. „Tule Volga äärde! Ma tean seal koloniides mõned ilusad kohad: keelt sa mõistad, palk on seal vahel kuni tuhat rubla, võta Leeni ära, — või mis ma ütlesin, mitte Leeni, vaid Elsa, ja ela nagu mõni parun!“

Ruudi seletas edasi: „Loll on, kes uisapäisa naise võtab! Kas mina neid neiusid küll palju läbi ei ole lasknud. Seda kaupa ma juba tunnen! Vanal Reimeril on sula õigus, kui ta ütles, et seelik enam maksab kui selle omanik. Uhesugused haned on nad puha, ja kui raha ka ei saa, siis ma ei tea, mis pagan küll peab peale hakkama! Ma oleksin teisi ka saanud, aga see Heleene on juba kord meelde jäänud, ja üsna armas laps!“

„Kas kirjutate ka?“ küsis Madaras.

„Ole mul asja!“ naeris Ruudi. „Sihukest asja veel tarvis! Eh, poiss! Siin peab ettevaatlik olema. Seo ennast ühega, siis katsu, kuidas lahti saad!“

Selle seletuseks rääkis ta ühe loo, kuidas ta Volga ääres ühe kolonisti lesega kimpus olnud. „Hakkasin kirjutama, ja viimaks tõsi taga. Suusõnaga, musuta ja pitsita niipalju kui tahad, aga las paber puhas olla!“ lõpetas Ruudi.

Ruudi sõnad lesest tuletasid Madarale pagariemandat meelde.

„Aga mis sa Maasika-emandast arvad?“ küsis Madaras.

„Ähää!“ purskas Ruudi suure suuga naerma. „See on ju vana posthobune,“ irvitas Ruudi, „sellega on palju saksu sõitnud!“

Madaras kohkus ära.

„Ja sina ka?“ küsis ta.

„Mina nüüd mitte,“ õiendas Ruudi, „aga nooremalt!“

„Aga ta on nii iseäralik, et . . .“

„Et ajab pea päris kihama!“ naeris Ruudi. „Noh, seda on ta välismaal õppinud,“ seletas ta edasi; „ta reisib omal ajal mõisahärrastega mitu aega välismaal! Mina aga ei pea tast midagi. Ta on nagu pool meest!“

„Aga, kurat, ta on hirmus ilus ja väga meeldiv. Mulle on ta pööraselt meele järele!“ sosistas Madaras.

„See jookseb varsti mehe juurest ära!“ arvas Ruudi.

„Aga eks katsu, ehk hakkab õnge! . . . Aga mis sellest siiski kasu,“ naeris jälle Ruudi, „sest vaese inimesega ei ole midagi peale hakata! Aga vaat Reimeri Elsa. Noh, kas!?“

„Kui koha saaksin, võiksin ju katsuda,“ arvas Madaras, „aga praegu ei ole midagi teha!“

„Koha ma sulle kuulan,“ kinnitas Ruudi, „selle pärast ära muretse! Kohe esimese postiga kirjutatan selle üle. Mul on seal palju tuttavaid!“

Mudilast läbi minnes katsusid nad sirgelt astuda ja olid rõõmsad, kui sealt läbi said. Puruväsinult jõudsid nad koju.

Pooluimaselt viskas Madaras enese voodisse pikali ja ilma et ta kaua järele oleks mõtelnud, uinus ta väsinud peaga norinal magama nagu inimene, kelle pea ja liikmed tublit puhkamist ihaldavad.

Päike võis juba pooles lõunas olla, kui ta üles ärkas, sest keegi kobistas toas.

Ta lõi silmad lahti ja nägi seal kõstri tüdrukut Liisat, pikitriibulise seelikuga ja lahtise roosaka jakiga, mille käiseid kerge tuuleõhk liigutas, sest Madaras oli akna lahti jätnud, et parem oleks puhata, ja Liisa oli nüüd

ukse ka praokile jätnud, nii et läbikiskuv tuulelehk toast läbi puhus.

Madaras nägi, kuidas Liisa värsket vee karavini nurka laua peale seadis ja kirju põlle otsaga silmi pühkis, kusjuures ta läbi nina õhku järsku üles tõmbas, nagu nutaks ta.

Liisa pöördus ümber. Ta noor, õitsev, aga tuim nägu oli veel punasem kui harilikult ja silmaääred näisid ka punetavat.

Liisa nuuskas nina näppudega ja pühkis neid seeliku külge. Kui ta märkas, et Madaras ärkvel oli, äigas ta käega üle punaste särjesilmade, tegi rõõmsama näo ja nagu kohkunult ütles ta: „Noorhärрад juba üleval. Kas ma eksitasin teid?“

Liisa oli tõesti nutnud, ta hää l värises ja ta pidi oma kõri kõhatamise läbi puhastama.

„Liisa, mis sul viga on?“ küsis Madaras kaastundlikult.

Liisa naeratas.

„Pole midagi!“

„Aga sa nutad ju!“

Liisa vaikis.

Madaras ajas enese üles, tõmbas vaiba põlvede ümber, istus süngi äärele ja küsis:

„Aga silmad on sul ju punased?“

See kaastunne, mida Madaras Liisa vastu avaldas, liigutas noore tööorja südant. Tüdruk jäi raudahju äärde seisma, toetas selja vastu külma, roostelõhnaga musta plekki ja hakkas jällegi silmi pühkima.

„Aga, Liisa, mis sul ometi on?“ päris Madaras ärritatult.

Liisa hakkas luksuma, pani käed põllenurgaga vastu nägu ja luksus edasi.

Madaras tundis, et siin midagi pidi olema, mis tugeva tööorja hingepõhja nii puudutas.

Ta kargas püsti, tõmbas enesele riided kähku ümber, astus Liisa juurde ja hakkas tema tugevast, pisut high-haisu väljalehkavast õlast kinni. Madaras tundis, kuidas ta pihupesa soojaks läks.

„Liisa, mis sul viga on?“ küsis ta. „Ütle ometi, kas sulle mõni õnnetus on juhtunud?“

„Jah, vana Arnikas on justkui pöörane!“ nuttis Liisa.
„Köster?!“

„Köster neh!“ vastas tüdruk, laskis põlleotsa lahti ja nuuskas nina lahtise jaki hõlma nurgaga.

Madaras nägi, missugune jäme toimne särk, juba üsna halliks muutunud, tüdruku ihu kattis, tema tervet ihu ja tugevaid rindu varjas, mis hiihaisu välja hoovasid.

„Mis ta tegi?!“ nõudis Madaras. Madaras aimas siin midagi iseäralikku. Ta oli juba ammugi märganud, et köster noore tüdruku vastu imelahke oli, Liisat vahel õlast paitas, kui Liisa talle juua tõi või midagi meelepärast tegi.

„Ta on justkui nõder peast, iseäranis nüüd veel, kui Ruudi kodus on. Nüüd joovad nad ööd läbi ja siis ei lase vanamees enam teisi magada!“

Madaral käis nagu välk läbi pea: köster oli Ruudiga õhtuti tõesti veel üles jäänud, ja mitu korda oli ta all jutukõminat ja naeru kuulnud.

„Kas tema sihuke on?!“ küsis Madaras.

„Sihuke neh,“ vastas Liisa, kes ka julgemaks läks. „Nende terve sugu on niisugune! Neist Arnikatest pole keegi parem! Kus midagi ripakile jääb, on nemad kohe kallal!“

„Ooo!“ imestas Madaras.

„Ja mis ta siis tegi?“ päris Madaras.

Liisa häbenes ütelda.

„Mis ta sulle tegi?“ nõudis Madaras ja pani jälle käe Liisa õlale. „Räägi aga julgesti, ega kõik maailm veel Arnika käes pole!“

Liisa aga ei lausunud midagi enam. Viha paistis ta nutetud silmist.

„Või tema nii ja naa!“ imestas Madaras.

„Mis seal nii ja naa,“ ütles Liisa. „Kas siis see Luise parem on! Nüüd jookseb teie järele nagu narr, aga vaat, kui ta teaks, et Ruudi siin on, küll siis näeks, kui ohutama hakkaks!...“ Liisa puhkas. „Nüüd ajab köster minu ja Jüri peale, et meie tema aianoa oleme ära varastanud. Ta pannud eile selle suurde tuppä laua peale — ja nüüd on kadunud! Kõik selle hommiku otsa vannub ja sõimab, et meie Jüriga varganäod oleme.“

Tema nuga maksvat kolm rubla ja olevat kingitud asi! Lubas nüüd teie käest küsida, kui alla tulete. Ehk on teie käes?" küsis Liisa.

"Mis asi?"

"Köstri aianuga!"

"Mis ma sellega teen?"

"Ja mis mina temaga teen!" naeris Liisa. "Kõvera otsaga nagu kulli küüs! Ei tea, mis ma sellega teen!? Jüri naeris küll kord, et selle kõvera nokaga oleks hea leivatükke soolvette kasta, aga kus seda soolvett nii palju on, et terve tüki üleni sisse saaks kasta!"

"Aga ehk on nuga Jüri käes?" arvas Madaras.

"Oh, ei ole!" naeris Liisa. "Ei Jüri puutu teiste asjula. Aga vanamees oli eile joobnud, tegi öösel seatempe. Jumal teab, kuhu ta noa hullu peaga pistis!"

"Mis ta siis tegi?" päris Madaras tungivalt.

Liisa naeratas kibedalt.

"Mis ma sellest rumalusest ikka räägin," sõnas ta. "Eks igapähe ole oma patud. Eks kiusatus ole sellepärast loodud, et kiusajale vastu saaks seista!"

Madaras aimas midagi.

"Ta tuli teie kallale?" küsis ta läbi hammaste.

"Ennäe lurjust!"

Liisa ei vastanud midagi, vaid hakkas nutma.

"Ära nuta, Liisa!" trööstis Madaras ja pani käe jälle Liisa õlale, kust ta selle tasakesi ette rinna peale laskis vajuda.

Soe hoog käis Madaral kehast läbi ja ruttu tõmbas ta käe ära. Aga uuesti pani ta käe Liisa õlale, kust see jälle allapoole vajus ja seisatas, kus ennegi.

Järsku lükkas Liisa Madara käe ära ja vaatas kurjalt noormehe otsa.

Madaral hakkas häbi.

"Sa võiksid ju ära minna!" soovitas ta.

"Ei tea, kuhu sa lähed, kus see parem on?" kaebas Liisa. "Olin mõisas Kure juures. Seal veel hullem — käivad hinge peale! Läksin siis Rümpleri juurde — seal ei saa süüa. Proua kaalub isegi silgud ära ja leent keedetakse endistest leemekontidest. Tulin siis siia, aga

siin jälle oma lugu! Nüüd on vähe parem, kui preilit kodus ei ole, — nüüd ikka annab emand süüa ka..."

"Kas preili siis süüa ei anna?" küsis Madaras.

"Oo, jumaluke," kaebas Liisa edasi, „just seesama lugu mis kirikumõisas. Kirikumõisas sai veel kohvipära hommikul juua, siin aga kuivatab preili iga kord vana kohvipaksu ära, millest saksad juba on joonud, ja keedab siis sellest meile laga, ei anna piima peale ega midagi!"

Madaras kuulas kui imet.

"Aga kuhu sa hingega lähed!" hädaldas tüdruk.
„Kuhu meiesugune läheb!"

"Ja ise loevad ja laulavad!" ohkas Madaras.

Korraga käis õues kare hää: „Liisa, Liisa, kus sa oled nii kaua?!" See oli emand.

Liisa kuivatas silmad ära.

"Eks nemad arva, et laulust kõht täis saab!" lisas Liisa veel juurde ja lipsas alla.

Läbi lahtise akna kuulis Madaras taplevat köstri-emandat ja ohkas:

"Oh ma uimane, oh ma loru! Või niiviisi elatakse? Ja Luise?! „Nemad kõik niisugused!... Vaat, kui ta teaks, et Ruudi siin on, kui siis ohutama hakkaks!"... Ei anna süüa..."

Madaras pesi silmi, pesi ja pesi... Ja ta silmad hakkasid nagu paremini seletama.

"Või nemad kõik niisugused!..."

Ta silmade eest lendas korraga kõik see aeg mööda, mis ta oli siin elanud; kõik need pildid: siiatulek; pidu köstri juures; pidu Kröitsbergi juures; köstri minek külasse last ristima; kojusõit ilma köstrita, emand Maasikaga; vaidlused; seltsi asi; vaidlused; neuu Luise; jälle emand Maasikas; Jürisson; Rümpler, köster, Ruudi... „Nemad kõik niisugused!"... Kõik, kõik see kogunes tema peas ühtekokku nagu ühte suurde törde; ta tahtis selle kõik seal sees kinni hoida, aga tundis, et tõrs läbi hakkas jooksuma, vedelik voolas välja ja järele jäi paks... Ta pani käe otsaesisele, et mõtteid koguda, aga kange higihais oli käel juures — käsi haises orjahigist... „Mis meie mõtted ja püüded orjameele raudkammit-sasse on sidunud!" kuulis ta ilusa emanda sõnu... Kui

kõrgel üle teiste paistis nüüd korraga see naisterahvas, kes ka — niisamasugune on!

Ta ohkas. Siiski mõistis ta, et seda naist enam kui kedagi teist armastab.

Ta ruttas alla.

All oli kibe riid.

Sulane Jüri ja tüdruk Liisa seisid köstri suures toas, kus ka emand ja Ruudi viibisid, ja köster päris tõsiselt:

„Salgamine ei maksa siin midagi, võõraid siin käinud ei ole, ja ma mäletan selgesti, et see siia laua peale jäi!“

„Minu hing on puhas!“ vastas Jüri sõnakalt.

„Ja mina ei tea ka midagi!“ teatas Liisa.

„Äh,“ vihastas köster, „küll on aga ka inimeseloomad. Rauda vastu! See peab veel ristiinimese pere olema!“ Ta pöördus oma teiste kodakondsete poole ja küsis:

„Ega teist ka keegi minu kallist aianuga ei ole näinud ega võtnud?“

Madaras kehtis õlgu tähenduseks, et tema midagi ei tea.

„Soo,“ vihastas köster, „kui muidu ei aita, siis panen teid vanduma!“

Ülitähtsalt läks ta tagakambrisse, tõi sealt piibli, pani selle lahtiselt laua peale ja kutsus teenrid selle juurde.

Jüri ja Liisa astusid laua äärde.

„Pange pahemad käed piibli peale ja tõstke paremad üles, nõnda!“ ja köster näitas, kuidas teha.

Teenijad tegid, nagu sooviti.

„Nüüd ütelge järele,“ käskis ta edasi ja luges, mida Liisat-Jürit, teine peenema, teine jämedama häälega, kordasid:

„Meie vannume oma ihu ja hinge ja jumala püha sõna juures, et meie midagi köstri aianoast ei tea. Kui me aga valetame, siis lubame oma ihu ja hinge põrgusse. Aamen.“

„Aamen, aamen,“ kordasid teenijad.

Tähtsalt pani köster raamatu kinni ja viis ära.

Teenijad tahtsid minna, aga emand keelas neid: „Oodake, oodake, nüüd hakkame alles teie varandust läbi otsima!“

„Ah, mammi, jäta järele!“ keelas Ruudi.

„Ei, ei,“ vaidles köster vastu, „küll me näeme! Lähme aga!“

Mindi Jüri kasti uurima. Madaras tahtis maha jääda, aga köster ütles: „Tulge, tulge ühes, teie olete ainus võõras. Võib olla, et kohtusse veel läheme!“

Madaras läks ühes.

Jüri varanduse seast aga ei leitud midagi, ehk emand küll isegi asemeriided ükshaaval ümber pööras ja läbi katsus.

Jüri naeratas kavalalt, kui otsijad pika ninaga minema läksid, et Liisa varandust vaadata.

Liisa kast oli vargusest puhas. Nüüd tuli veel voodi läbi vaadata. Liisa seisis eemal ja pühkis silmi. Voodi oli alles üles tegemata, ja kui köstriemand peapadja üles tõstis, olid padja all pool porgandit ja aianuga.

Liisa kokkus, niisama ka teised. Vana köster hakkas kokutama, aga vihaseks ta ei saanud.

„Ui, häbi, häbi, Liisa!“ noomis emand. „Ise noor inimene, ja salgab! Mis sa nüüd said? Ja ase ka üles tegemata. Laisk ja varas!“

„Mina ei ole võtnud!“ nuttis Liisa.

Seda ei jõudnud köstriemand kannatada.

„Täna päev lähed sa mu majast minema,“ karjus ta, „jalamaid! Niisuguseid vargaid ma ei salli! Vannub oma hinge jumalast lahti ja ise püstijalu kelm!“

Võttis porgandi ja vaatas selle näritud otsa, nagu uuriks hambajälgi.

Köster tõmbas ruttu oma noa, mis taskusse kadus.

„Säh, söö oma porgand!“ taples emand ja pakkus seda nutvale Liisale. See ei võtnud, ja nüüd viskas emand selle Liisale näkku.

Noormeestel oli piinlik seda vaadata — nad kadusid. Köster lonkis pikkamisi järele.

Noormehed jõid kohvi ära ja läksid õue.

„Niisugused need teenijad on!“ kurjustas Madaras Ruudile. „Veel üleval vandus ta minule, et ta süütu on, ja ma uskusin seda, aga seal ta on!“

Ruudi hakkas naerma.

„Tont seda teab,“ irvitas ta, „mulle on see natuke

kahtlane. Meie vana on kange porgandisõber ja ka veel muu sõber... Kui ta ehk ise suures ärrituses seda kraami sinna ei unustanud?!" — ja naeris koeralt.

"Kas see tõsi on?" imestas Madaras.

"Vananimene on teinekord nagu pisuke laps!" vastas Ruudi. "Minul on igatahes oma arvamine."

Madaras oli hämmastunud; ta mõtles ja mõtles, ja jutt ega nali ei tahtnud hästi minna. Ruudi haigutas ja viskas enese rohtaeda õunapuude alla, kuhu varsti magama uinus.

Madaras läks oma tuppa. Toa aken teisel korral oli lahti ja alt seina äärest kuulis ta rääkimist ning tasast luksumist.

Ta vaatas alla. Seal seisid Liisat-Jürit. Viimasel olid hobusepäitsed käes, — läks tööle. Liisal olid aga uued riided seljas ja pisuke komps käes.

"Ja sa räägid õigust?" küsis Jüri.

"Jumala selge tõde!"

"Aga kuidas said need sinna?"

"Ma ei tea!"

"Sa oled puhas?" nõudis Jüri nagu pihhiisa.

"Nagu linaseeme!"

"Aga need asjad?"

"Oh, Jüri, kui sa inimene oled, siis usu mind! Nii tõesti, kui jumal taevas elab ja kõike näeb, nii tõesti: ma ei tea muud kui seda, et mina neid sinna ei ole pannud! Ära päri!"

"Aga kes pani?"

Liisa vaikis.

"Liisa?" küsis Jüri uuesti ja tungivalt.

"Jüri," kaebas Liisa, "vana kiusab mind, see on tema töö!"

Nad vaatasid teineteise otsa. Nende mõlema silmad rääkisid palju, palgenukid värisesid pisut, aga näod avaldasid suurt armastust.

"Siis jumalaga!" ütles Liisa ja pakkus Jürile kätt.

Jüri võttis selle oma kangesse pihku ja pitsitas seda.

"Jumalaga!"

"Aga kui nad sellest teistele räägivad?" küsis Jüri.

"See on nende oma häbi!" vastas Liisa.

Teenija läks... Jüri seisis ja vaatas talle järele.

*„Säh, söö oma porgand!“ taples emand ja pakkus seda
nutvale Liisale.*

Ka Madaras seisis ning vaatas kaua Liisale järele. Selle pikitriibuline seelik paistis veel kaugelt talle silma, kuni roosa jakk viimaks õhu hallusesse sulas. Madaras tõstis käe vurrude juurde ja tahtis hakata neid keerutama, mispuhul aga midagi vastikut tema ninasse torkas.

„Ikka veel higihais juures!“ pahandas ta ja otsustas käsi lõhnava seebiga pesta.

Ta pani käed vette ja vahtis neid. Iga sõrme vahutas ta siis ükshaaval, loputas ja kuivatas. Veel nuusutas ta mitu korda sõrmi, aga kui ta nende juurest tuttava magusa haisu leidis, siis rahustus ta ja ohkas poolkuuldavalt: „Oi, oi, inimesed, inimesed!“

25

Ruudi pidi küll varsti Volga äärde tagasi minema, aga ta lükkas mineku nädalat poolteist edasi. Ta ütles, et tahab neiu Luisega juttu ajada ja karskuseseltsi peost osa võtta, mida Madaras teisel pühapäeval kavatses pidada.

Peo pärast närvitses Madaras pisut: pidi ta ju esimest korda karskuseseltsi „Lehvituse“ tegelasena esinema.

Et avalik kõne oli raskustega seotud, siis anti peole perekondlik ilme ja kaaskõnelejaiks paluti Rümpler ja Arnikas. Köstri soovil jäeti ka näitemäng ja tants välja, mille asemele võeti ringmängud. Võõraid kavatseti liikmete kaudu sisse tuua ja maksuks määrati paar-kümmend kopikat. Madaras oli palunud Rümplerit kirikust kuulutada, et „Lehvituses“ pidu peetakse. Ta arvas, et selle läbi võtavad inimesed rohkem osa ja karskuseselts võidab usaldust.

Aga ka siin pidi Madaras nägema, et ta lootused vett läksid vedama.

Oli ilus suvine ilm. Hein oli suuremalt jaolt juba tehtud, talupojad jälle oma koduste tööde juures, aga osavõtt oli enam kui leige.

Kõrtsi räästaalune oli küll noormehi täis, kes seal ise-keskis oma nalja tegid: tõukasid üksteist, pitsitasid vahel kõrist mõnd vallatumat, panid jalga teisele ette, vedasid sõrme, vandusid ja nogelesid, sülgasid üle lasingupuu läbi hammaste kaunis kaugele, naeratasid põlglikult, kui keegi suurnikkudest, naisterahvas käe all, kõrtsi astus, laksutasid kavalalt keelt ja pilgutasid tähendusrikkalt silmi; aga seltsimajja ei tulnud neist keegi.

Viimaks, kui aeg oli peoga juba alata, ei jäänud Madaral muud üle, kui laskis ulaseisva rahva eestseisuse nõusolekul ilma maksuta sisse.

Arritatult astus Madaras üles ja kõneles seltsielu tähtsusest ning raskustest ja soovitas, et seltsi tegevusest suuremal arvul osa võetaks; nimetas ka, et pärast tema kõnet andku uued liikmed sooviavaldused sisse, kuid see jäi hüüdjaks hääleks kõrbes. Madaras läks nüüd poiste juurde ja palus, et need liikmeks hakkaksid. Poisid vaatasid üksteise otsa ja irvitasid kavalalt.

„Eks sellel asjal ole ka oma konks sees!“ ütles Pika-vere Annus valjult, kusjuures ta oma valgejuukselise, koorkollakate kihvadega pea üles tõstis ja suure konksu peale vaatas, mis leti kohal laes seisis, kuhu endine kõrtsipapa suure raudhaagi otsa letiluuki oli kinnitanud.

Poisid hakkasid selle nalja üle suure häälega naerma. Mudila paremad, kes esimestel pinkidel istusid, vahtisid kokkunud nägudega tagasi.

Madaras tundis, et tema head soovid veerevad siin nagu laksuvad lained vastu kivist kallast ja et selle uinuva kalju küljest peale vahu muud midagi ei saa.

Ta pöördus poiste juurest niisama targalt tagasi, nagu ta oli läinud.

Piinlik tunne täitis Madarat, aga ka teised Mudila saksad ei tundnud endid kodustena.

Katsuti kõnelda, katsuti rõõmsad olla, katsuti naljatada, aga kõigile näis, et nad siia nagu jumalamuidu kokku olid tulnud.

Rümpler ei saanud tulla, tema asemel rääkis Arnikas „teenijate usaldusest“. Ta seletas, kuidas nüüdsel

ajal noorsugu raisku läheb, väga toores on, oma leiva-
vanemaid ei austa, vastu haugub, ja tõi endist aega
ilusaks eeskujuks. Ta soovis, et pererahva seas rohkem
jumalasõna valitseks, ja lõpetas oma kõne lauluga: „Oh
vaga jumal, kes kõik annid meile annad!“

Ruudi muigas ja puudutas küünarnukiga Luiset; ka
see naeratas.

Et kellelgi enam midagi teha ei olnud ja videvik kätte
jõudis, siis algas ringmäng tulevalgel.

See tekitas aga pisut ärevust.

„Kas need talutollakad ka siia jäävad?“ küsis opmani-
emand Madaralt.

Madaras ei teadnud, mida teha.

Ta arutas seda küsimust teiste eestseisuse liikme-
tega.

Mõned arvasid, et just noorrahvas peaks sisse
jääma, — neid saaks siis rohkem ligi tõmmata, nad
näeksid paremat ümberkäimist ja hakkaksid selle taga-
järjel seltsist osa võtma.

„Vuih, mis hirmus!“ kaebas Luise saksa keeles. „Mul
on uus valge pluus seljas, aga kui mängu ajal vahel
tants tuleb ja niisugune karu oma käpa mu külge
paneb, siis on kõik mokkas!“

Mudila saksad hakkasid naerma, aga ei teadnud,
mida teha.

„Ära, ära, mine siit oma patukoormaga!“ hüüdis
kaupmees Annemann sekka.

Keegi ei tahtnud esimesena otsust anda, et talupojad
peaksid ära minema, aga kõigi suurnikkude palgeilt
võis lugeda, et nad nendega sugugi kokku ei lepi.

Valitseja Kurg vaatas meeste otsa; sealt leidis ta
mitu mõisapoissi.

„Teie voip ärra minema!“ käskis ta poisse kangelt.

Poisid vaatasid segaselt valitsejahärra otsa. Nad
nagu ootasid veel midagi.

Annemann oli aga Kure ette astunud, käed risti rin-
nale pannud ja palus:

„Lammaste hulka arva mind
Ja ära lükka ära mind
Sikkudega õue!“

Suur naerulagin täitis pooltühja kõrtsituba: Anнемann oli nii valjusti kaevanud, et kõik kuulsid.

Kõike seda taipasid poisid. Salaviha paistis nende nägudelt, mõni kiristas isegi hambaid.

„Poisid,“ hüüdis Pikavere valgepea ning koorehabe Annus, „poisid, lähme minema, palvevennad hakkavad särke vahetama!“

Rüseldes, üksteist lükates, jalgu järele vedades ja rinnuli üksteisele selga surudes vajus sikkude kari välja õue, jättes lambad tuppä. Mudila preilnadel ja prouadel oli aga sikkude lahkumisest hea meel: nüüd olid nad julged, et nende riideid keegi kutsumatu määräma ei tule.

Karskuseseltsi liikmeile ei olnud see sugugi moka järgi, iseäranis aga paarile talumehele: ka nemad lahkusid sealt ja jätsid Mudila saksad üsna üksinda.

Varsti võttis jällegi üksmeel aset ja ringmäng algas. Aga peagi muutus see tantsuks; kirjutaja oskas harmoonikat mängida, ja teised tantsusõbrad käisid nii peale.

Talupoisid ei unustanud aga oma teotust.

Esimese ringi ajal tõmmati uks pärani lahti ja keegi poiss kisendas:

„Kirikhärra tuleb!“

Tants jäi korraga, pooleli ja Madaras jooksis välja. Niipea aga kui ta pea uksest välja pistis, käis kivi-rahe ukse pihta. Madaras tõmbas ukse kinni ja tänas õnne, et ta luud-liikmed olid juhuslikult terveks jäänud.

Ei avitanud jällegi muu, kui pandi vaht välja-poole hoolega valvama, et tants rahulikult edasi võiks kesta.

Tants kestiski rahulikult edasi, ikka: kõh, kõh, kõh, kõh, sat, sat, sat, mille seast eraldusid kirjutaja lõõts-pilli jämedad häälled.

Niihästi noored kui ka vanad olid rõõmsad: viperus oli ununud. Madaras ja Ruudi muretsesid teineteise võidu, et tants mitmekesine oleks ja et tantsijail igav ei hakkaks.

Siiski pahandas üks tantsijaid ometi, ja see oli emand Maasikas.

Nagu ta oli ütelnud, nii ta ka tegi: ta oli peol ja ei jäänud üksnes tantsu ajaks seltsimajasse, vaid võttis tantsust tegelikult osa.

Ta oli oma mustad leinariided harilike vastu vahetanud ja laskis mõista, nagu ei oleks tema majas ega tema südames midagi tähelepandavat juhtunud.

Köster ja opman kärtsutasid nina, neiu Luise sosistas salaja: „Mis hirmus!"; isegi Madaras oli pisut ärritatud ja Ruudi tegi suured silmad; aga Maasika-emand ei näinud seda märkavat.

„Kas sinu leinaaeg on tõesti otsas?“ küsis kirjutaja-emand, nagu ei oleks ta tahtnud uskuda, et emand tantsib.

Maasika-emand vastas tõsiselt: „Nagu sa tead!“

„Ja sa tantsid ka?“

„Nii kuidas isu on!“ vastas Maasikas.

„Mõttele aga, et see pöörane on!“ soovitas kirjutaja-emand teisele järelemõtlemiseks.

„Eks me näe!“

Ja nii see jäigi. Madaras oli esimene, kes Maasika-emanda tantsima kutsus.

„Mis hirmus!“ ohkas Luise.

„See naine on nõder!“ sosistas Ruudi, aga tantsis temaga ise just niisama hea meelega kui Madaras.

Varsti ununes see ja pidu kestis perekondlikult edasi.

Mida rohkem tantsiti, seda rõõmsamaks muutusid meeled, ja mida enam ära väsiti, seda kirglikumaks läksid tantsijad.

Madaras tundis erilist head meelt emand Maasikaga tantsida ja juttu ajada. Luise jäi kõrvale, mida see ka rahuga laskis sündida, sest Ruudi ei olnud oma kauget sugulast unustanud.

Juba näitas kell keskööd, aga tantsijad ei tahtnud lahkuda. Ninarätikud olid juba suurest pühkimisest niiskeks läinud, higlihaisu ja tolmu oli tuba täis, aga ikka ihaldati veel tantsida.

Viimaks kuulutas opman Kurg, et aeg on koju minna: „Homme on töö-, aga mitte sellipäev!“ pahandas ta.

Ei aidanud midagi nende hea soov, kes tantsida tahtsid: hakati koju minema.

„Ma saadan teid, kui lubate, koju?“ küsis Madaras viimase tantsu ajal Maasikalt.

„Ma võin ise minna: teie teotate ennast!“

Madaras sai sellest pilkest aru ja ennast vahvana näidates ütles ta:

„Seda ma ei karda!“

Emand Maasikas naeratas pilkavalt. Madara hingest käis soe hoog läbi. Ta tahtis oma sõna pidada ja näidata, et ta teiste naeru ei karda.

„Ma saadan emand Maasika koju!“ ütles ta Ruudile.

„Lõika ikka, lõika!“ hüüdis see.

Päike hakkas juba teisele päevale silmi puhtaks pesema, teda tööle saatma, kui Madaras ja Maasikas läbi Mudila kódu poole hakkasid minema.

„Ma olen täna nii rõõmus!“ ütles Madaras teel.

„Mina just iseäranis mitte!“ vastas emand.

„Aga täna läks ju väga ilusasti!“

„Aga kuhu jäid teie põhimõtted?“ küsis emand ja vaatas noormehe otsa suurte selgete silmadega.

„Missugused?“

„Aga kas mäletate veel, mis te sügisel kõnelesite: teie tahate ümbrust valgustada ja nõnda edasi!“

„Seda soovi ei ole ma avaldanud!“

„Mis te ilmaaegu räägite,“ pahandas emand. „Kuigi te just neid sõnu ei avaldanud, mis mina ütlesin, aga nii sain ma teie mõtetest aru!“

„Ma pean teile palju seletama; ma näen, et te mind ei mõista!“

„Seletage!“

Nad jõudsid majasse.

Soe õhk lõi ninasse. Emand võttis akna lahti; lähedam hoog voolas sisse.

Madaras istus.

„Kui te lubate mul seletada, siis lubage, et ma istun!“

Noor lesk võttis kitarr, istus sohva nurka ja hakkas tasa mängima, jäädes Madara juttu kuulama.

Toas heljus hommikune videvik. Madaras oli rohkem seina pool istet võtnud, lesk aga näoga vastu punetavat päevatõusu.

Madaras imestas, nii nõiduslik-kena näis ta olevat. Ta vaade viibis naelutatult ilusa naise kujul.

„Seletage, seletage, ma kuulan!“ käskis lesk. „Kui minu piiksutamine teid segab, siis jätan järele!“

„Palun, mängige edasi, palun, mängige!“ soovis Madaras. „Üsna väsinud!“ Ta hingas sügavalt.

Lesk mängis.

Madara väsinud keha üle käisid tasased võdinad. Ta ärritus väga.

Just nagu oleks iga heli teda kõditanud, nagu oleks terve toa õhk kõditavalt liikunud ja Madarat puudutanud, nii mõjus muusika. Ta pealael tõmbusid juuksed kõige nahaga koomale ja selja sees tundus, nagu oleks seal tasa joostud.

Madaras kuulas. Kaugelt, kaugelt kuuldus öösorri tasane ketramine läbi lahtise akna ja ka see näis lese mängust värisevat.

Noormees vaatas leske. Tundus, nagu istuks see kuskil kauguse veerel ja nagu kõlaksid sealt need hääled. Madaras kuulas neid imenõiduvaid hääli ja talle tuli meelde, et see on kolmas kord tema elus, kus ta sääraseid helisid kuuleb, mis nagu midagi kadumatut otsiksid. Ja mida kauemini ta kuulas, seda enam tundis ta, et temas hakkab ikka enam ja enam kaduma tema ise, et ta kuhugi vajub, vajub...

Muusika katkes... Madaras seisis noore lese juures, hoidis tema kätt enese pihus ja suudles seda palavalt, palavalt, kusjuures ta sosistas:

„Ära lükka mind enesest mitte ära!“

— — — — —
Eemalt kõlas öösorri tüütav laul, kuid see ei värisenud enam, see oli häbematu, igapäevane... sorr...

„Madaras, härra Madaras!“ hüüdis lesk ja tõusis püsti.

„Kas?!... Või... mitte iialgi!“ küsis Madaras uimaselt. Ta silmad läikisid.

„Madaras, mis teil on?“

„Alviine!“

„Teie armastate mind?“

„Nagu ei kedagi teist siin maa peal!“ vastas Madaras lämbunud häälel.

„Kallis inimene,“ küsis Maasikas, „miks suudlete sellepärast minu käsi!“

„Armas Alviine,“ palus Madaras, „ma ei või ilma sinuta elada!“

Alviine Maasikas jäi vait. Ta hingas rahutult, sügavasti, järsku.

Madaras oli sohva kõrvale toolile istunud. Ta oli kahvatanud, valge, ta silmad vaatasid paluvalt Maasika peale.

Lesk tõmbas aknakardina rohkem kõrvale, et valgus enam sisse paistaks.

„Nii, nüüd näen ma oma sõpra selgemini!“ ütles ta vähese aja järel. „Nüüd pean ma aga teile otsekohe ütlema: kui teie soovid niisugused on, mida inimesed naisevõtmiseks kutsuvad, siis... ei... või... ma... seda... mitte!“ Ta raius iga sõna.

Madaras hingas sügavasti. Ta huuled vabisesid, pea vajus norgu, küünarnukid toetas ta vastu põlvi ja hoidis kätte käega oma rasket pead üleval.

„Heinrich Madaras?! Härra Madaras!“ ütles lesk natukese aja pärast.

See tõi Madarale tema enese jälle tagasi. Naine, keda ta nii armastas, kellest ta nii lugu pidas, kelle ees ta nagu koer lipitses, see hüüdis korraga nii igapäevaselt, nii üksluiselt: „Härra Madaras!“

Ta kargas toolilt püsti, tema kuivanud huuled olid hammaste ligi tõmbunud, ta silmad sätendasid sisemisest vihast ja tagasihoidmatult tõukas ta rinnust:

„Teie... ei... ole... inimene!“ ja kobas mütsi järele.

Rahulikult tõusis Maasikas sohvalt ja tugevasti Madara käest kinni hakates sundis ta teda paigale: „Jääge siia! Nii ei lahkuta selle majast, kellega te olete ligi aasta tuttav olnud!“

„Jätke mind rahule!“ hüüdis noormees.

Maasika-emand pidi teda minna laskma; aga Madaras ise sai oma vihast võitu ja seisatas.

„Noormees,“ noomis emand, „rahustuge! Istuge siia ja kuulame teineteise juttu! Arutame pikalt oma mõtted läbi! Siin ei ole midagi nii kirglikult ajada! Istuge!“

Madarale kõlasid need sõnad, nagu oleksid nad südamest tulnud. Ta vaatas noore lese otsa. Nii ilusana ei olnud ta teda veel iialgi enne näinud.

Noor lesk võttis kitarri, istus sohva nurka ja hakkas tasa mängima.

„Istuge!“

Madaras istus.

Maasikas vaatas tõsiselt noormehe silmi ja küsis:

„Teie tahate mind enesele naiseks?“

„Ei!“

Maasikas jäi kuulama.

„Härra Madaras,“ vastas ta, „kuulge, see on lapse-mäng! Miks olete teie nii hirmus iseennast täis, aga teise tahtmist ei austa? Ka mina olen ju inimene!“

Madaras vaikis ja veeretask mütsi.

„Kui teie selle peale ei taha vastata, siis ütelge mulle päris õiglasest südamest: Miks tahate mind enesele naiseks? Mis siht, eesmärk on sellel?“

Madaras tundis, et Maasikas küsis seda õiglasest südamest, rahustus ja ütles: „Seda ei saa vist keegi seletada!“

„Aga mina ütlen teile,“ kinnitas Maasikas, „mis asi teid ajas mind püüdma: see oli — himu, paljas himu, mind oma himude orjaks teha — ja muud mitte midagi! Ütelge, et see vale on?!“

Madaras vaikis kiusakalt. Siiski pidi ta imeks panema, kui avalikult see naine mõistis kõnelda. Ta vaatas enese ette maha.

„Kui teie midagi ei vasta, siis kuulake minu mõtteid,“ sõnas lesk. „Teie olete õigest teest koguni kaugel, nagu suuremalt jaolt kõik teisedki! — Mehelemine-mine ja naisevõtmine on elu kõige suurem samm; selle peale peaksid inimesed kui kõige suurema pühaduse peale vaatama; aga seda ei tee nad mitte, nagu nad mitut asja ei tee, mida nad tegema peaksid. Parem on end ikka kõiksugu unistustega ja kujutlustega petta. — Ma jutustan teile ühe tähendusesõna:

Kord tuli noormees oma vana kooliõpetaja juurde ja ütles: „Kui me viimast korda koolist lahkusime, siis ütlesite teie: „Kui keegi teie seast naist hakkab võtma, siis tulge enne minu juurde: ma annan teile head nõu!“ — Nüüd olen ma siin!“

„Keda sa tahad võtta?“ küsis õpetaja.

Noormees lõi naerule: „Kui mul juba keegi teada oleks, ega ma siis küsima tuleks.“

Kooliõpetaja jäi tõsiseks.

„Kas sul tuttavaid neiusid on?“ küsis ta.

„On!“

„Mis on nende nimed?“

„Mari, Liisa, Juuli, Leena, Kai, Mai ja Anna!“

„Tubli,“ vastas õpetaja, „mida näed sa Maris?“

„Mari on üsna tubli neiu: ta isal on palju vara; Mari saab ka palju raha ligi, selle poolest sünniks ta küll võtta!“

„Ei sünni,“ vastas õpetaja. „Kes rikkuse peale loodab, see tunneb enese jõu nõrkust; ta loodab teiste peale. Kas tahad sinagi niisugune olla?“

„Ei!“

„Noh, mida näed sa Liisas?“ küsis õpetaja.

„Liisa on ilus! Liisa on nagu õun. Süda lööb tuksuma, kui Liisat näed, ja ta tuleks küll mulle!“

„Ei, Liisat ära võta,“ vastas õpetaja. „Õnn on üürike, elu aga pikk. Ilu lõpeb enne kui iha! Mida näed sa Juulis?“

„Juuli on töökas,“ vastas poiss. „Juuli on nii töökas inimene, et ta üksinda minu talu töö ära teeks. Juuli künnab, äestab, tõstab heinadki kuhja, kui ta isa haige on!“

„Juuli on hea laps,“ vastas õpetaja, „kuid töö on tervisega seotud, ja töö üksinda ei ole elu eesmärk. See, kes töö pärast naise võtab, on ise laisk inimene, ja iga kord ei lähe lapsed emasse! Mida näed sa Kaies?“

„Kai on vaenelaps,“ vastas noormees. „Iga kord, kui ma Kaie, tema kehvi riideid, tema vaesusest kahvatanud nagu näen, tuleb mul mõte just teda, seda head last, vaesusest päästa, talle paremat põlve pakkuda, ja kui ma seda ei tee, siis saab ta muidugi mõnele sulasele, ja ta ei saagi paremaid päevi näha, ta langeb nagu mõni ärakurnatud tööhobune kundes aiste vahele. Mul on sellest armsast inimesest hale meel!“

„Sul on õige vaade ja helde süda vaesuse kohta,“ seletas õpetaja, „aga kaastunne on iseenese nõrkus, ja seda petvat nõrkust tulevastesse põlvedesse edasi istutada on patt inimesoo vastu! Ära püüa Kaie kaastunde, vaid õiglusetunde läbi välja, üles tõsta! Mida näed sa Maies?“

„Mai on vanapoolne tüdruk. Aga Mai on tark tüdruk. Just oma tarkuse pärast on ta veel vanatüdruk: poisid kardavad, et ta majas ise peremeheks hakkab. Iga kord, kui ma seda tarka naist näen ja mõtlen, et tema tarkus edasi ei saa kasvada, tuleb mul tahtmine teda naiseks võtta. Mai on tõesti tark tüdruk!“

Kooliõpetaja jäi mõtlema.

„See kahjutunne targa inimese kadumise pärast on õiglane tunne, kuid pea meeles, et tarkus ei sure, kuigi inimene sureb! Tarkus on ainus ema, kellele lapsed mehele minemata sünnivad! Või arvad sa, et Mai igale poisile läheb? Kas sa tead, kas Mai sinulegi tuleb?“

„Ei tea!“

„No vaata, seal ta on!“ tegi kooliõpetaja lahke näo. „Aga kas sa Maies veel midagi näed?“

„Ei!“

„Aga mida leiad sa Annas?“

Noormees läks punaseks.

„Mis ma seal näen?“ ütles ta häbelikult. „Annas ei näe ma muud iseäralikku ühtigi, aga see on nii veider rääkida!“

„Nonoh?“

Noormees ütles tõsiselt ja sala: „Iga kord, kui ma Annat näen, siis näeksin ma teda nagu laste seas. Ta ümber nagu oleksid pisukesed inimesed. Ta nagu seaks neid riidesse, nagu peseks, nagu puhastaks neid, nagu õpetaks neid elama. Seda näen ma Annas! Aga ma kahtlen, kas sünnib teda võtta!“

„Armas poeg,“ hüüdis õpetaja rõõmsalt, „Anna on sinu naine! Anna võta, sest see elab sinu tulevasele põlvele, ja selles on iga ema peaväärtus. Sa näed Annas oma tulevast põlve! Selle kasuks tee tööd, siis edeneb su oma ja su ligimeste elu. Selles just ongi igavene elu! Kes selle vastu eksib, see teeb pattu looduse enese vastu!“

Emand Maasikas oli lõpetanud. Ta vaatas Madara otsa, kelle silmist häbitunne ja pahameel ei olnud nähtavasti ikka veel kadunud. Emand vaatas kahju tundes noormehe silmi.

„Armas Madaras,“ küsis ta siis, „teie tahate minuga, nagu ma aimata tohin, oma elu ühes elada; ütelge nüüd

mulle puhtast südamest, mis oli teie vaade minu kohta?"

Madaras vaikis.

"Teie ei julge mulle seda ütelda, sest et see teie viis ei ole. Aga kuulge, ma ütlen siis ise: ma olen kord tahtnud mehele minna, nagu öeldakse, armastuse pärast. See oli hea, et teised seda sündida ei lasknud, — nüüd jäi kõige vähemalt üks eksisamm elus tegemata. Teist korda läksin ma mehele kui inimene, kes midagi otsis, mis ta oli kaotanud, kuid seegi meheleminek oli paljalt kirikuraamatute järele: ma jäin sellele mehele laulatusetunnist peale niisama võõraks, nagu ma praegu olen! Surm tõi lahutuse, mis juba iseenesest oleks tulnud. Nüüd, kus ma nii palju olen läbi elanud, kus ma nii palju elu olen näinud, nüüd veel nende armude osaliseks saada, mille poolest mehed-härjad nii rikkad on, hm, ei — ma tänan! Härra Madaras, teie soovid minu kohta on kõige madalamad. Aga teadke, et ma teie iha orjaks ei taha saada. Ka ei taha ma teilt enesele tulevast põlve saada: selleks olete teie, nagu tuhat teist, ilma mingi väärtuseta. See on mu viimane sõna!"

Madaras oli püsti karanud. Ta silmad läikisid, käed värisesid närviliselt ja meeletult sosisas ta:

"Siis kuulge ka minu viimast sõna: Ma olen saatannast kuulnud, aga niisugune nagu Alviine Maasikas, niisugune peab ta tõesti olema: salalik, petlik ilus, kiusaja... kiusaja... tark ja — väga tark! Saatan!"

Ta hakkas põglikult naerma. Ka lesk naeris, ja nende naer kõlas metsikult...

"Nõtrade inimeste mõttekujutused!" sõnas lesk. "Härra Madaras, ehk toob homme päev teile rahu tagasi!"

Madaras lõi käega.

Nagu oleks keegi teda kõrist pigistanud, talle silmi sülitanud, teda ninast vedanud, teda hulga ees naernud, — niisugune tunne asus Madaras.

Kärmesti sibas ta mööda tolmust maanteed koolimaja poole ja mõtles ikka sellele, kuidas inimene ennast nii

rumalasti petta võib lasta! Kuidas võis ta ennast nõnda lasta ninapidi vedada!

Ta ei võinud seda kuidagimoodi ei iseenele ega Maasika-emandale andeks anda.

„Kaasikese-neiu ja... tema...“

„Prreh!“ raputas Madaras pead ja süda peksis tal häbemata vastikult.

„Teie soovid minu kohta on kõige madalamad!“ kõlas Madara kõrvades. „Oh sa saatanakrae,“ vihastas Madaras, „või minu soovid on madalad. Niisugune saatan!“ Ja ta süda kerkis ning pöörles vihas ilusa naise vastu, kes tahtis armastust kaaluda, loodide kaupa mõõta!

„Prreh!“ puristas Madaras, „ah sina saatana võrukael! Ptüi, kuidas võisin ma nii loru olla!“

Siis tundis ta korraga, kui halvaks teda oli peetud, kuidas keegi teine selle inimese omanik peab olema!

„Hee!“ naeris ta, „see on ämblik, kes vaesest kärbesest verd imeb ja imeb, kuni kärbes sureb!... Saab näha, kes see kärbes on, keda see saatan imema hakkab? Jürisson?!...“

Ja kui külma verrega rääkis ta veel kõike seda, kui peenikesed olid selle mõttetarga arutused... et mind enesest tõugata!“

Meelepahas lõi ta jalaga vastu valget kivikest, mis vudinal mööda tolmust teed edasi veeres. Madaras astus järele ja lõi jälle kivi jalaga.

Tõks! — kivi veeres edasi.

„Nii, nii, nii! kurat — veere!“

Madaras astus järele ja kivi juurde jõudes andis talle saapaninaga jälle kõpsu pihta. „Nii, nii! Nii elatakse maailmas! Kes meelega järele ei ole, sellele kõpsu pihta ja las jookseb!“

See lahutas vähe tema meelt.

Kivikesega nõnda mängides tõusis temalgi südamesse tahe mõnele ninanipsu mängida, kedagi nõnda teotada!

„Naeran!“ ütles ta järsku. „Ma naeran kõige selle kupatuse üle, naeran! Pagana pihta! Niisugune uss, niisugune madu!“ Ta andis kivile tubli hoobi. See lendas kraavi.

Tolmuste jalgadega ja samasuguste mõttekujutustega jõudis ta koju. Ta pidi esiti üles minema, aga pöördus

ümber ja läks aeda. Ta ei tihanud pärast seda jälle kinnist tubast õhku sisse hingata.

Järsku kuulis ta enese taga samme. Ta vaatas tagasi ja tundis tulija juba eemalt ära. See oli neiu Kaasike. Madaras kerkis viha.

„Just nüüd,“ urises ta iseeneses, „just nüüd! Hingerahu ei saa inimesele!“

„Nii hilja!“ küsis Luise mahedalt.

Madaras tundis häälest, et neiu Kaasike püüab mahe olla, mida ta aga siiski ei ole.

„Mis sellest?“

„Taga paremaks!“

„Mis taga paremaks?“ küsis Madaras „Ma olen prii mees ja võin teha, mida tahan! Kas pean alati sinu sabas rippuma?!“

Kaasike oli tema kõrvale astunud.

„Mis sa kuraasitad!“ noomis neiu ägedalt. „Maasikamandast mõtlemine jäta üsna maha! Kas sa arvad, et mul silmi ei ole! Ja see ei ole mulle ka mitte üksta-puha!“

„Mis, mis?“ kogeles Madaras.

„Lähme ja istume!“ ütles neiu.

Nad läksid lehtmajasse ja istusid teine teisele poole laua äärde.

Luise oli nähtavasti ärritatud, Madaras totter ja vihane.

„Noh, lase lahti!“ käskis Madaras.

Kaasike hakkas nutma.

Neiu luksumine ärritas noormeest veel rohkem. Ta lõi rusikaga vastu lauda ja küsis pahaselt:

„Luise, mis sa karjud! Mis sul on?“

Luise kargas üles, kiljatas ja sosistas läbi nutu etteheitvalt:

„Seda ma juba arvasin. Seda ma juba teadsin. Sa ei armasta mind enam! Oh, mis pean ma nüüd tegema!“ Ta laskus pingile, toetas pea vastu lauda ja nuuksus.

Madaras vaatas pealt.

Seal nuuksus naine, kes enese ise noormehe kaela oli visanud... Ja praegu oli Madaras teise suust niisuguseid sõnu kuulnud, mis tema kõrvades alles põlesid.

Ta vaatas neiu peale, siis kõstrimaja poole. Seal vilkus veel tuli. Talle tuli tüdruku jutt meelde: Ruudit-papat purjutavad vist.

„Luise, ära lõuga, teised võivad kuulda!“ vaigistas ta neiu.

„Las kuulda!“ nuuksus Luise. „Las saavad kõik teada!“

Madaras sai selgesti aru, et see kiusujutt ja -nutt oli.

„Miks peavad nad sellest teadma?“ küsis Madaras.

„Mis on teistel sellega asja! Ole mõistlik!“

See tuli kuivalt ja torkas Luiset. Neiu tõstis pea üles, vaatas läbi hommikuse hämariku noormehe otsa. See näis pahane olevat.

„Või nii!“ ütles Madaras kurvalt, end taltsutades.

„Nüüd oled sina, kes mind noomib; aga miks sa unustad, kui kaugel me oleme!“

„Me oleme nii kaugel, et ma sinu käest nõuan, et sa minu altari ette viiksid!“

Ka see tuli kuivalt üle neiu huulte. Madarale näis, et siin osavalt ja vägevasti tema ümber nõõre koomale kistakse. Neiu valge nägu helkis hämarikus lubjakivina. Ja korraga tuli Madarale meelde, kuidas ta saapaninaga oli valgele kivile näkku löönud ja kuidas see veeres...

„Seda ei tee ma iialgi!“ vastas Madaras. „Narrus!“

Neiu vaikis. Selle vastu oli ta juba valmistunud, siiski kohutas teda Madara vastus.

Madaras tundis oma üleolekut, tundis, kuidas kivi veeres...

„Häbemata kelm!“ viskas neiu Madarale näkku. „Ma räägin onule, ma lähen kirikhärra juurde, ma räägin kõigile!“

Madara silmade ees veeres kivi, ja tal tuli isu veel kord seda valget kivi jalaga lüüa.

„Luise,“ ütles ta järsult ja kindlalt, „need kõik on sinu konksud, ja muud mitte midagi! Räägid sa teistele, siis on sul enesel suurem häbi, ja muud mitte midagi! Mis on olnud, selle peame eneste teada! Sa oled pahane, et lesk Maasikaga kõnelesin ja ta koju saatsin. Selle inimesega ei ole mul aga mingit tegu! Ta on mulle võõram kui keegi teine!“

„Heinrich!“ sosistas Luise rõõmsalt, nagu uuele elule ärgates.

„Ma ei või seda inimest sallida!“ kinnitas Madaras niisuguse häälega, millest neiu täiesti veendus, et Madara ja Maasika vahel kõik sidemed on lõhutud.

Luise haaras Madara ümbert kinni ja suudles teda. Madaras laskis seda sündida.

Korraga kuulsid nad aias samme. Ruudi tuli.

Ta näis paras poiss olevat. Luise vilksatas põõsa taha ja kadus mööda aia äärt kodu poole.

Ruudi lähenes lethoonele. Madaras kuulis selgesti, kuidas Ruudi pahaselt pomises:

„Päris narr on kõik see värk. Ma koputan, ei kedagi! Oota sa, inimese mõistatus! Ei kedagi! Mis ta arvab enese olevat? Ja tema, koorehabe!...“

Ta oli Madara kohta jõudnud.

„Oo!“ hüüdis ta, kui ta teda oli näinud. „Härra, noorhärja Madaras on alles värskes jumalalooduses roheliises! Ja pesa üsna tühi, kus tiitsulind?!“

Võõrastades kuulas Madaras jooanud mehe juttu. Talle näis, nagu räägiks Ruudi mõistu. Ruudi võttis Madara kõrval istet.

„Kas sa tead,“ ütles ta, „sa oled hea mees, aga sa oled närakas ka! Ära pahanda ühtigi! Ma räägin õigust. Sa oled tark mees, aga ka suur lammas. Kas sa pahanad?“

„Ei sugugi!“ naeris Madaras.

„Haa, kui sa naerad, siis ma ei räägi!“

Madaras jäi tõsiseks.

Ruudi vaatas Madarat uurivalt.

„Kas sa tead: sul ei ole veel päris mehe plaani. Sa oled päris varss alles: sa jooksed selle vana naisega nagu vasikaga võidu! Äh-äh-hää! Sa oled loll alles!“

„Ai, lillai, lillai,
Poissme' põli...
Lillai lii!“

laulis Ruudi ja laksutas keelt. „Kõige veidram on see, et sul, nagu näha, tõsi taga on! Tule lähme, elame ühes, ma tahan su targaks teha!“ Ta hakkas Madara õlast kinni ja raputas teda.

„Oh,“ õhkas ta siis, „sa ei saa maailma elust aru. Sa vaatad — ja arvad, et see nii on. Oh, vennas, lori! Kõik see elu ei ole muud kui sõnnikuvedu suure jumala kesaväljale! Aga sina söö, kui saad, ja pista tasku, mis ripakil on! Siis oled aus mees veel pealekauba. Vaata vana, minu vana: ta võib veel noore mehe pikali juua, aga aru ei kaota. Mina-mees olen nõrgem! Aga sina, sina teed ka-rs-ku-se-seltsi! Mistarvis? Mis kasu sa sealt saad? Oh vennas, see on lollus! Vaata minu vana, 60 aastat mehel seljataga, aga ei mõtlegi veel paastuda! . . .“

„Kas tuled Volga äärde?“ küsis ta järsku.

„Tulen!“

Lonkides venis Ruudi edasi.

Madaras vaatas talle tagant järele. „Niisugusele läheb Reimeri Heleene?“ arvas ta. Ta jäi mõtlema ja vangutas pead.

Korraga kuulis ta, kuidas Ruudi Luise akna all jämeda häälega laulis:

„Einst war ich dein Alles hier auf Erden.

Warum bin ich denn dir jetzt nichts mehr?“¹

Luise oli akna lahti lükanud ja sosistas midagi. Laul vaikus ja Ruudi kadus tuppa, kuhu läks ka Madaras, mõteldes suurt, pikka mõtet. Ta heitis kõigi riietega voodisse, pani käed pealaele risti ja ägas, nagu lasuks tema peal raske vajutis.

Mõtted käisid tal peas ringi, aga ta ei leidnud midagi niisugust, mis teda oleks rahustanud.

„Nüüd pean lahkuma,“ ägas ta. „Siia ei või jääda. Siinsest elust on isu täis!“

Ta kujutas enesele silmade ette, kuidas ta Maasika-emandaga jälle kokku puutuks ja see teda pilkavalt naeraks. Ei, seda ei jõuaks ta kannatada. „Aga neiu Luise?“

Nüüd tundis ta, missuguse vea ta Kaasikesega oli teinud. Lesk Maasikas oli talle küll näkku sülitanud, aga nüüd, kui ta rahulikumalt pisut mõtelda katsus, nägi ta, et neiu Luise Maasikast hoopis madalamal sei-

¹ Kord olin ma sinu kõik siin maa peal. Miks ei ole ma nüüd sulle enam mitte midagi?

sis. Teda hakkasid mitmekesised pildid ja mõttekujutused piinama: neiu kõned mõisa elust; Ruudi kahtlased jutud; Ruudi ülevalpidamine — ja viimaks neiu ise. Kui kergelt oli see neiu end tema sülle visanud, ja kuidas pidas ta ennast nüüd üleval! Madaras tundis, kuidas see leek tema kord üle pea enese alla oli matnud ja talle nüüd valu tekitas. Ta tõusis voodist järsku üles.

„Mis pagan,“ vandus ta, „see pole õige, see pole ilus! Mis teised teevad! Katsu mul asja! Ja mina vaevlen: ei tea, mis on hea, mis õige, mis ilus!? Aga köster? Aga Ruudi? Aga terve maailm? Kui elu on juba suur sõnnikuvedu suure jumala kesaväljale, siis olgu, ja üks koorem olgu minu poolt sinna juurde toodud!“

Ta võttis enese riidest lahti ja heitis magama; aga kaua vaevles ta asemel, enne kui uni ta silmad sulges.

Teisel hommikul nägi Madaras imestades, kui rahulik Luise oli. Näis, nagu ei oleks midagi sündinud. Ainult seda kuulis ta, et Luise ühes Ruudiga Riiga sõitvat, kuhu ta kauemaks ajaks jäävat: ta tahtvat veel edasi õppida; nüüd, suve lõpu poole, ei olevat tööd, nüüd olevat paras aeg. Madarale kuuldus see imelikuna, mida ta ei tahtnud hästi uskuda.

Ta kavatses neiuaga üksinda kokku saada, aga see ei lasknud teda nagu meelega ligi.

See pani Madara veel enam mõtlema.

Kuid järgmisel õhtul enne lahkumist said nad eeskojas nagu kogemata kokku.

Nad vaatasid teineteist võõrastades.

„Sa lähed tõesti?“ küsis Madaras viimaks.

„Jah!“ vastas Luise, ja natukese aja pärast ütles ta külmalt: „Mis on, seda ei saa enam olematuks teha. Nii-palju pean ma aga ütleva: teis ei ole ausust, sest teie sööte ja salgate! Teie süda on kitsas ja igapäevase elu külge nõnda seotud, et teid üksnes põlata võib!“

Ta pöördus ümber ja läks, ilma et Madarat kordagi oleks vaadanud.

Madaras tundis, et ta Luiset rängasti oli pahandanud. Järgmisel hommikul vara seisis postvanker ukse ees: Ruudi ja Luise sõitsid minema. Vanapaaril ja Luisel olid pisarad silmis; Ruudi naeratas; ka Madaras püüdis lahke olla, aga see ei õnnestunud.

Kui neiu Madarat jumalaga jättis, siis värises ta käsi nagu sel korral, kui nad metsas vallatust tegid ja kumbki neist ärasõidu peale ei mõtelnud.

Madaral seisis kord juba keelel: „Luise, ära sõida!“, aga see jäi ütlemata. Vanker veeres... Vanad pühkisid silmi ja emand vaatas Madarale tigidalt näkku, nagu süüdistaks ta Madarat. Madaras ohkas kord ja tundis, et süda oli läinud nii kergeks.

Ainult Annemann tegi Madarale, kui see pärast lõunat poodi astus, oma lauluga paha meelt.

„Oh patune, mispärast sa
Aukuningat ei austa,
Kes sulle tuli alandlik
Ja oli väga armulik?“

laulis ta ja irvitas. Kuid see oli ju nali ja unus pea.

27

Madarale tõi suurt kergendust, et ta neiu Kaasikesest nii hõlpsasti lahti oli saanud, kuid süda vaevles ikka ja alati, kui ta vähegi kõige selle peale mõtles, mis nende vahel oli olnud. Ta mõistis väga hästi, miks Luise ära oli läinud. Aga niisama, nagu neiu ära võis minna, võib ta ühel ilusal päeval ka jälle tagasi tulla, ja mis võib siis olla?

Siis võib viimane lugu olla pahem kui esimene! Kas kingib Luise siis veel oma armastust temale? Vist mitte. Siis astub Luise tema vastu juba teisiti üles. Aga asi võib veel hullemaks minna: Luise võib kättemaksu kavatseda.

Niisuguste piinavate mõtete all elas Madaras.

Ta pidi küll esiti kohe oma vanematele külla sõitma, aga ta ootas Ruudi kirja.

Algas pikk ootuseaeg. Köster oli välise tööga ametis, emand talitas nagu ennegi, ja Madaras elas üsna üksinda.

Enne oli ta veel emand Maasika pool käinud, aga nüüd oli see tee lõpetatud. Oma nägugi ei tihanud ta emand Maasikale näidata.

Madaras pööras elule teise lehekülje: ta käis nooremate kooliõpetajate juures külas ja külastas tuttavaid. Ka mölder Reimer ei jäänud vaatamata.

Kui ta nädala poolteise pärast koju tuli, oli tal kaks kirja ees: üks Ruudilt ja teine Mudila valitsejalt Kurelt, kes teatas, et härra koju on tulnud ja temaga rääkida soovib.

Ruudi sõnum rõõmustas teda väga: koht oli saada, kuid selleks läks head soovitust vaja, nimelt vaimulikult valitsuselt.

Madaras mõtles ja kaalus. Siia edasi jääda tundus võimatuna. Mis teha?

Ta hakkas köster Arnikaga sellest asjast ääri-veeri mööda kõnelema.

Köster jaatas ja eitas, aga õiget otsust ei andnud. Ka tema näis mõtlevat.

„Kas teil on tõsine nõu siit lahkuda?“ küsis ta.

Madaras puikles. Ta seletas, et tal küll raske on lahkuda, aga iseseisva koha pärast peab ta paremaks minna kui jääda, ja pealegi nõudvat seda elu.

Köster kutsus ta aeda.

„Kuulge, noor sõber,“ ütles talle Arnikas seal jalutades, „mul on teilt midagi tõsist küsida, enne kui selles asjas otsusele jõuame. Kuidas on teil lugu Luisega?“ Ta vaatas Madarale silmi.

Madaras jäi ülitõsiseks. Seda küsimust ei oodanud ta köstrilt. Kas nüüd kõik üles tunnistada? Ta kahtles. Korraga leidis ta hea tee.

„Kas Luise ise sellest rääkinud ei ole?“ küsis Madaras.

„Ei midagi!“

Madaras püüdis köstri ilmet välja uurida, kas köster tõesti mitte midagi ei tea. Kui ta aga neis silmis tõesti mingit kavalust ei näinud, ütles ta:

„Jäägu see, härra Arnikas, meie eneste vahele: just Luise pärast pean ma enesele teise koha otsima, et...“

Vana ei lasknud teda enam edasi rääkida: ta hakkas temast kahe käega kinni ja raputas teda.

„Jumal olgu teiega, mu noor sõber!“ õnnistas ta Madarat. „Jumal õnnistagu teid! Olge julge, ma olen

veel vana Arnikas: küll meie tunnistuse saame, mis tunnistus on!"

Madaral käisid soojad hood üle ihu. Ta süda peksis sees: Reimeri Heleene oli kena laps!

Veel samal päeval läks ta Mudila paruni juurde.

Parun võttis Madara lahkesti vastu nagu ennegi; aga ta hakkas kohe noormeest noomima, et see ei olnud täitnud seda, mida ta temast oli lootnud.

„Noh,“ küsis ta, „kuidas teie selts ka elab?“

Madaras jutustas ja kaebas. Parun kuulas tähelepanelikult.

„Teie käite vääртеed!“ õpetas ta. „Miks viskasite teie meie mõisamehed seltsist välja!?“

„Ei olnud midagi teha!“ vastas Madaras.

„See ei olnud õige töö,“ taples parun. „Inimene ei tohi nii äkiline olla. Te oleksite pidanud seda meeles pidama, mis ma teile nimetasin: tehke nende silmad lahti; aga teie ajate nad seltsist minema! Seda ei tohi te teha! Nüüd aga palute seal ja tantsite. Kas see on kellegi mehetöö?! Ja Rümpler on ka teie auliige!?“

„Jah!“ vastas Madaras häbelikult.

„Ja nüüd tahate, et ma pean oma maja niisuguse pudru keetmise kohaks lubama?“

Madaras hakkas seletama, kuidas seda üldise kasu pärast tuli teha ja et teist teed ei olnud. Ta kaebas, et kõik on raskendatud.

„Või nii!“ naeris parun. „Kui teie töö nii raske ja halb on, siis tõmbame talle kriipsu peale! Rumal mees on, kes targema töö teeb, kui ta oskab. Üldse pean ma ütleva, et ma hästi järele ei mõtelnud, mis ma sel korral lubasin. Ma olen karskuseasja nüüd sügavamalt uurinud ja näen, et seda teisest otsast aetakse. Teie töö on asjata: teie ihute noad teravaks, lõikate ise teravate nugaedega ja annate nad ka laste kätte ning ütlete: „Ärge võtke nuge pihku, need on teravad; see on väga kahjulik, kui te näppu lõikate. Seda nuga võib ainult siis kätte võtta, kui te suured olete, ja ka siis ettevaatusega.“ Aga teie jätate ise noad lahtiselt laua peale ja vaatate kõrvalt, mida lapsed teevad. Seal tulevad siis lapsed, võtavad noad ja lõikavad näpud kõik veriseks... Noh,“ küsis parun, „kas saate aru?“

„Jah!”

„Noh, kui asi nii on, siis tuleb jutlust mujal lugeda: mitte lastele, vaid neile inimestele, kes nuge ihuvad ja nad laste ette laua peale jätavad. Laste hing on süüst puhas, kui nende näpud verised on. Niisuguse tühja töö kaasaaitaja ei taha ma olla. Ma luban oma tühja kõrtsi põllumeesteseltsile!”

Madara silmad läksid suureks, kõrvalestad palavaks ja nagu hõõgus.

„Lubage, austatud parunihärra, ma pean, kui te lubate, pisut seletama!”

„Seletage, seletage!” käskis parun ja jäi kuulama.

„Asi on küll nii, nagu auväärt parunihärrad rääkisid...”

„Ikka rääkis!” parandas parun.

„Jah, nagu parunihärrad rääkisid,” seletas Madaras, ilma et ta paruni paranduse mõttest aru oleks saanud.

„Mitte rääkisid,” pahandas parun, „vaid rääkis! Härra Madaras, nii on vist õigem?”

„Jah,” seletas Madaras, „aga suur tähendus on ka inimese karakteri kasvatusel. Sellest ei ole veel küllalt, et inimesed joovastavaid jookke ei saa, vaid nad peavad sellest ise eemale hoidma!”

Paruni nägu tõmbus naerule.

„Teie olete kuulnud seda eesti vana õpetusesõna: Ära seo koerale vorsti kaela! Mispärast? Sellepärast, et ta selle ikka ära sööb. Ja nüüd tahate selles mõttes inimesi kasvatada: teie seote neile viina kaela ja ootate, et nad ükskord nii kangeks saaksid ja seda enam jooma ei hakkaks! See on raske kunst, mida ehk üksnes tsirkuses näeme! Kas te tahate tervet maailma tsirkuseks teha?”

Madaras vaikis ja kuulas.

„Nojah,” seletas parun edasi, „ajage oma asja edasi, kui tahate, aga, nagu ma ütlesin, ma annan oma kõrtsi põllumeesteseltsile, ja teie võite ka seda tarvitada, kui see nendele takistuseks ei ole. Ma olen sellest valitseja Kurega juba rääkinud ja tema viib selle plaani täide. Ma olen sellega väga nõus! Ega teil selle vastu midagi ei ole?”

„Ei ole!”

Parun tõusis üles ja andis märku, et nende jutt on lõppenud.

Madaras tõusis ka ja jättis jumalaga, kibe naeratus punetaval näol.

„Või nii! Või naa!“ ohkas ta. „Nii lõpeb maailma au ning ilu! Oh sa, Kure-võrukael,“ kaebas ta. „Või nõnda aetakse maailmas asju?! Kui asi meelega järele ei ole, siis maha ja jalg kaela peale!“

Ta jõudis Mudila kiriku alla. Tasa puhus tuul kõrgel kuuskede ladvus ja tasane kohin mõjus ärritavalt Madarasse.

Ta istus kiriku ligidale puu alla istmele.

Varsti möödus kaks aastat, kui ta siia oli tulnud. Ta mäletas oma siiatulekut, tuletas meelde siinset elu, oma tahtmisi ja soove, millega kavatses rahvast valgustada. Talle tuli tema endine ametivend Jürisson meelde ja tema kõned, millega Jürisson esiti tema vastu töötas, siis aga korraga nõusse heitis ja niisama ruttu põgenes... Emand Maasikas?!...

Noormees katsus kõiki neid nähtusi ritta ajada, neile toetuspunkti anda, aga kõik läks sassi, nagu oleks palavik tema aju vaevanud.

„Oh!“ lõi ta viimaks käega. „Istu ise teise kukile ja las sõit jookseb!“

Ta tõusis üles, ringutas, nagu tõuseks ta unest, ja sammus kodu poole.

Uudishimus küsis vana Arnikas, mis parun rääkinud. Madaras seletas.

„Teha ei ole enam midagi!“ lõpetas ta. „Kui peaksin aga veel tervelt pääsema!“

„Eks ma ütelnud, noormehed,“ itsitas Arnikas, „teie tahate targemad olla kui meie, vanad inimesed! Seda kõike ei oleks sugugi tarvis olnud. Teie, Jürisson, kõik, kõik oleksid võinud rahulikult elada! Aga kus? Ei! Kus nemad!? Nemad tahavad targad olla, nemad tahavad rahvast valgustada, nemad on uued mehed! Seal ta nüüd on! Regi liiva peal katööks! kinni: ei lähe mitte kuhugi! Muudkui vana Arnikas avitagu jälle! Kas tead,“ ütles ta salapäraselt, „ma nimetasin ääri-veeri mööda vanale Rümplerile teie kohavahetust! Eh-heel! Missugused suured silmad ta tegi! Ma rääkisin tunnis-

tusest ja nõnda edasi. Küll sai aga kurjaks! Ma hakkasin seletama, et seal midagi paha ei ole, et see on noormehe jõu, nimelt ta ülearuse jõu väljakeemine ja et see ikka parem on kui halba teha! Ta jäi mõtlema, viimaks läks tal nägu üsna naerule ja ta käskis teid enese juurde tulla! Ma nimetasin veel, et niisugust tuleb just soovitada!"

Madara lootus hakkas tõusma ja südamest tänas ta kõstrit.

Teisel päeval läks ta Rümpleri poole. Ta hing jäi rindu üsna kinni, kui ta oma palvet avaldas.

Rümpler oli oma leentooli vajunud. Ta pikk nina kattis üle poole torusmokki ja ta vanad silmad vaatasid kavalalt.

Paistis, nagu tunneks vana Rümpler sel silmapilgul oma täit jõudu, oma suurt väge! Üksainus sõna, üksainus kord sulg tindisse kasta — ja sellest on küllalt, et noor inimene maha matta, ilma kohata jätta.

Madaras mõistis oma seisukorda, teadis, mida Rümpler võis.

Alandlikult seisis ta Rümpleri ees nagu patukahetseja püsti. Rümpler ei pakkunud noormehele istetki.

"Mis tunnistust võin ma teile anda?" küsis Rümpler. "Teie töö on nii kesine, nii segane, et ma teid soovitada ei või!"

Madaras tegi enesele veel alandlikuma näo ja ohkas.

"Kõrgeauline õpetajahärra!" palus ta, "ma olen ainult head tahtnud, ainult selle poole olen ma püüdnud, mis hea, mis kaunis, mis armas, mis lõbus on. Ma ei ole mitte rikkuda, vaid ehitada tahtnud!"

"Armas noormees!" ohkas Rümpler. "Need sõnad on mulle tuttavad. Nendega teie mind ei liiguta. Ma tunnen juba seda head ja armast, mille poole te tõttate. See ei ole mitte see, mille poole apostel sõuab! Aga nüüd on niisugune aeg katsumiseks saadetud, kus igaüks, kellel suu põigiti nina all on, eksitada, rahvast eksitada võib. Nüüd on see aeg, millest kirjutatud seisab: Nemad saavad ütlema, et Kristus on siin ja Kristus on seal... See on katsumiseaeg. See oli ka teie katsumiseaeg. Kas te tunnete oma töö tühjust?" küsis ta siis nagu pihil.

„Tunnen!“ kostis Madaras tasa.

„Ja see on teie õige otsus?“

„Jah!“

Rümpler vaatas uurides Madarat ja — võttis sule. Veel kord vaatas ta uurivalt noormehe näkku, — ja sulg ribises paberil.

Madaras hingas rahutult. Ta süda peksis nagu vasar. Ta tundis, kuidas see sulg temale saatust septses.

Rida lükiti rea kõrvale, ja varsti olid nimi ja kiriku-pitser all.

Veel kord vaatas Rümpler noormehele näkku.

„Iga kord,“ ütles ta, „kui ma kellelegi tunnistuse annan, vaatan ma tema kui rahalaenaja peale. Kui ma näen, et inimene tõesti seda väärt on, et mul sellest kahju ei ole, siis annan ma talle tunnistuse. Ma usun, et teie mu usaldust kurjasti ei tarvita ega mu ausat nime ei teota!“

„Ei!“ kinnitas Madaras ja võttis tunnistuse vastu.

Ta kummardas sügavasti. Vana ulatas käe. Madaras tänas, jättis jumalaga ja läks. Veel ukse pealt nägi ta vana Rümpleri kogu; see istus leentoolis seljakil vastu tuge... Madarale paistis, nagu istuks seal suur, suur rott. Kül mavärinad käisid tal üle selja.

Tee peal võttis ta tunnistuse ja luges:

„Koolmeister Heinrich Madaras teenis Mudila kihelkonnakoolis septembrikuust 1889. kuni 1891. a. 30. maikuupäevani. Kõigis oma töödes näitas ta suurt hoolt üles. Vaimses elus tundsin ma teda kui ausat ja usinat töömeest ja rahvavalgustajat, kes oma eeskujuga elu püüab parandada. Ma soovitan teda kui väga head kooliõpetajat.

Mudilas, 24. juulil 1891. a.

W. Rümpler,
kohalik kirikuõpetaja.“

Madaras pidi rõõmu pärast hüppama hakkama: selle tunnistusega võis ta igal pool koha saada.

Vallamaja suures saalis asetses tore peolaud, mille ümber Mudila mehed viibisid: Madarale anti lahkumisepidu. Tuttavad näod olid jälle koos; puudusid emand Maasikas, Kaasike ja Jürisson, kelle asemel nähti mõnd vallakooliõpetajat ja paari karskuseselti eestseisuse liiget.

Suur laud oli rikkalikult kaetud toitudega, mille vahelt pudelid oma kaelaehetega ning nimekirjadega toredalt välja paistsid.

„Palun lahkelt suupärast lasta olla!“ teatas Madaras ja pakkus võõrastele seda ja teist. „Palun kõiki nagu kodus olla! Ma ise olen karsklane, kuid olen ka teiste eest hoolt kandnud: kõik on küps ja suupärane!“

See tõi hea tuju.

Rõõmsa meelega hävitati toitusid. Söök käis söögi järel, kuni viimaks tuli magustoit šampanjaga: Madaras tahtis näidata, et ta pidude pidamist tunneb, neid on näinud. Vana Arnikas kõlistas: ta tahtis lahkumiseks midagi ütelda.

Vaikus.

Arnikas tõusis, kõhatas, tegi tõsise näo, vaade avaldas kurbust, ja tähtsalt algas ta:

„Armas sõber Madaras, armsad sõbrad! Me teame kõik, mispärast me siin oleme. See on rõõmus, aga ka kurb tund: rõõmus härra Madarale, kes uuele kohale ruttab, kus suurem tööväli teda ootab, aga kurb meile ja ka temale, et meie lahkuma peame, iseäranis meile, et me niisuguse tubli tööjõu peame kaotama, nagu meie sõber Madaras oli! Ma pean ütlema, et mul sinust — luba mulle, Madaras, et ma sulle „sina“ ütlen, see on mulle armsam, kui me kui sinasõbrad lahkume —, et mul sinust väga kahju on. Sinu tublil õpetusel edenes meie koolielu. Sa ei pidanud end uhkeks, sa püüdsid kõigiga hästi läbi saada! Kui kiriku teener palun sulle jumala õnnistust ja soovin, et meie kõik sellele tublile noormehele „ta elagu“ laulaksime.“

Klaasid löödi kokku ja kolmekordne „ta elagu“ kõlas mürisedes vallamaja saalis.

Nüüd tõusis Madaras, klaas pihus:

„Tõsine kurbus on mul südames, et ma teist, kallid sõbrad, lahkun! Saatuse tegija ei ole aga inimene, vaid Kõrgem. Selle saatuse tahtel pean ma siit lahkuma. Temale olgu au ja kiitus. Aga luba mulle, auväärt Arnikas, et ma sind ja sinu peret kõigepealt tänan. Nagu Jakob tulin ma teelt, reisikepp käes, sinu katuse alla, kus ma tõsist rõõmu ja elutarkust sinu osavatelt huultelt olen saanud. Ma ei taha seda nimetamata jätta. Sina oma eeskujuga oled mind nõnda vaimustanud...“

„Bravoo!“ kisendas Annemann ja plaksutas käsi.

„Sina oma eeskujuga,“ kõneles Madaras edasi, „oled mind nõnda vaimustanud, et sinu kuju mulle vaimusse on vajunud. Ma sooviksin, et ma ka niisuguseks võiksin saada nagu sina. Elagu Arnikas ja tema pere kaua, kaua ja jäägu Mudilale valgustuseks! Ühes sellega kutsum ma sõpru üles sõber Arnikale ja tema perele „nad elagu“ laulma!“

„Kaasikesele ka!“ hüüdis Annemann, kes üsna rõõmus näis olevat.

„Ja muidugi!“ naeratas Madaras.

Ja jälle kõlas tuttav laul üle saali.

Tuju tõusis: naer ning jutukõmin täitis tuba.

Seal tõusis keegi vallakooliõpetajatest üles.

„Austatud härra Madaras!“ algas ta väriseval häälel.

„Ma räägin karskuseseltsi nimel!“

„Ooo! nüüd tuleb see vana paras!“ aitas Annemann kõrvalt, kusjuures ta irvitas.

Teda paluti wait olla.

„Me teame igaüks,“ seletas kooliõpetaja, „kui suur tähendus sel ülitähtsal asutusel siin pimedas nurgas...“

„On!“ hüüdis Annemann.

„Ole ometi wait!“ palus köster Annemanni.

Kooliõpetaja peatus pisut, kõneles siis edasi:

„See selts siin on kui merekalju, mille vastu tormist ülesaetud mässavad marulained oma tööd teevad, aga ta on kalju peale ehitatud ja ta saab võitjaks jääma, sest nagu looduseseadusesse pandud Kõigekõrgema vägevamal soovil ja ettemääratud suurel tarkusel, mis algusest on olnud, ja kui meie terve looduse peale vaatame, mis tervest taeva laotuse ruumist läbi käib, nii et

meie seda tuttavat asja üsna imeks peame panema, et meie enne seda tähele ei ole pannud, ja kui meie selle peale vaatame ja mitte oma silmi kinni ei taha pitsitada, nagu mitmed seda teevad, kes veel valgustatud ei ole või, kui nii ütelda võib, kes oma sisemise elu täiuses veel oma jumalast ülesmürgitud saatust ei ole mõistnud määrata . . ."

Kooliõpetaja kõhatas.

„Ta elagu!“ sosistas kaupmees.

Kõneleja rääkis aga edasi: „Nagu ma eespool seda juba nimetasin, et inimene ei või mitte, nagu meie Önnistegija juba omal ajal tähendas, küünalt vaka alla panna, vaid ta peab selle jala peale panema, et ta kõigile paistaks, kes majas on, nii ei ole ka härra Madaras oma küünalt mitte lasknud paigal seista . . .“

Laudkond hakkas suure häälega naerma, nii et kõneleja ise ka ühes pidi naerma.

Madaras läks näost punaseks.

„Sest teie olete meile karskuseseltsi asutanud,“ kõneles kooliõpetaja edasi, „ja ei mitte üksnes asutanud, vaid olete ka ta hing olnud ja tema elussetooja, sest enne ei teadnud meie sellest mitte, ja kui me ka teadsime, siis oli see meile tundmata, sest me ei tundnud . . . ja kui me nüüd kõige selle peale tagasi vaatame, siis . . .“

„Laulame Madarale „ta elagu“,“ viskas Annemann sekka, kelle rõõmutuju üle ääre valgus.

„Ja-jah,“ kinnitas kõneleja hea meelega, „ma palun härra Madarale „ta elagu“ laulda, sest niisugune mees nagu härra Madaras on seda väärt, et temale seda lauldaks, sest . . .“

Rohkem ei saanud ta rääkida: teised, kellele kooliõpetaja jorutus vastikuks läks, hakkasid laulma. Hea tuju täitis saali.

Madaras ei arvanud tarvis olevat sellele pikalt vastata, ta soovis seltsile edu ja laskis teda elada.

„Oodake, oodake! Ma räägin!“ hüüdis korruga kaupmees.

Kära jäi vait.

„Pea parem suu!“ hoiatas köster. „Ega sa ikka midagi mõistlikku ei ütle!“

„Pidage, pidage, härra Arnikas!“ palus Madaras,
„laske härra Annemann kõneleb!“

Annemann tõusis, vaatas laudkonna peale pilus silmadega ja ütles:

„Siin need kelmid istvad,
Teised teise pingi peal.
Teineteist nad vahtvad . . .

sellepärast laulame meile ja neile kõigile: „Me elame!“
Suure laia lameda häälega hakkas ta peale:

„Me elame . . .“

ning teised ei saanud ka muud, kui laulsid ühes.

Söömine lõppes. Madaras hakkas jumalaga jätma.
Köster musutas teda südamest ja soovis rõõmsat elu.

Madaras lahkus. Postvanker ootas juba.

Üldiste hurraa- ja elagu-hüüete kõlal asus Madaras
vankrisse. Hobused tõmbasid, ja Madaras veeres Mudi-
last kaugele, kaugele.

29

Talv oli kätte jõudnud, jõulud ligidal. Näis, nagu ei
oleks Mudilas mitte midagi niisugust sündinud, mis
tähelepanu oleks väärinud.

Neiu Luise puudus ikka veel köstrimajast. Sügisel
pidi ta koju tulema, aga ta ei täitnud oma lubadust.

„Kirjutab nii vähe!“ kaebas köstriemand. „Ei tea, mis
tal ometi viga peaks olema?“

„Oh, temal on nüüd parematelegi kirjutada!“ naeris
köster.

„Ka Madaras ei kirjuta midagi!“ kaebas emand.

„Miks peaks ta kirjutama?“ küsis köster paljutähen-
davalt. „Oota ikka, oota!“

Ja nad ootasid.

Üsna jõulu eel tulid kirjad Ruudilt ja Luiselt. Ruudi
kirjutas ühest ja teisest, aga Madarast mitte sõnagi.

Vanad raputasid pead.

Luise teatas aga, et ta varsti koju tuleb.

Viimaks, üsna jõulu eel, tuli ka Madaralt kiri.

Köster luges, ta silmad läksid suureks ning ta sülit-
tas. Ka emand luges, lõi kaht kätt kokku ja küsis:

„Aga mis Luise nüüd ütleb?“

Nad lugesid veel kahekesi, vaatasid teineteisele otsa
ja raputasid pead.

Köster pani kirja lauakasti.

Kui Luise paar nädalat enne jõulu koju jõudis, oli
vanade imestus veel suurem: neiu Luise oli kahvatu
ning kõhn.

Näis, nagu oleks ta mingit rasket haigust põdenud.

„Issand jumal, mis sul viga on olnud?“ küsis emand.
„Heldekene, kui vaevaline su nägu on!“ hädaldas
köster.

Luise katsus naeratada, mis aga hästi ei õnnestunud.
Ta vastas, et ta väga raskesti haige olnud.

„Mis sul viga oli?“ küsis emand.

„Tohtrid ei teadnud isegi!“

„Ainult kaks suurt silma on veel järele jäänud!“ kae-
bas köster.

Luise püüdis jälle naeratada.

„Heldekene, Luise, sul puudub ju ka üks hammas!“
märkas emand.

„Ei saanud uut asemele panna!“

Emand kahetses ja jooksis veel nii kärmesti, kui
vanad jalad lubasid, kööki, et Luisele sooja sööki val-
mistada. Köster käis aga mööda tuba ja mõtles rasket
mõtet, miks Luise küll nii kõhn ja haiglane peaks
olema.

Luise kadus oma tuppa.

Varsti oli tee laual. Ka uued abilised kutsuti alla.

„Uued abilised: Tungel ja Mägisson!“ tutvustas
köster.

Luise vaatas neid imestades: näis, nagu ei teaks ta
sellest midagi, et Madaras ära oli läinud.

Istuti lauda.

„Luise on nii haige olnud!“ hakkas aga emand jälle
peale.

„Ah, jätke ometi minu haigus,“ tõreles Luise, „rää-
kige parem midagi rõõmsamat. Kuidas elab Mudila?“

„Küsi aga,“ rääkis köster, „küll mina vastan!“

Luise kõhkles vähe, siis küsis: „Kas te olete kuulnud, kus Jürisson peaks olema?“

„Jürisson on linnas; avanud raamatupoe ja kaupleb nüüd, et kas küll saab!“ vastas köster.

„Ja mõtle ometi!“ aitas emand kõrvalt. „Ta olevat naisemees. Kas sa võid arvata, kelle ta võttis?“

„Kelle ta võttis?!“ naeris köster. „Parem küsi: kes tema võttis?“

„Vist Maasika-emand!“ ütles Luise muul.

„Ja-ah!“ kinnitas köster.

„Mõtle ometi,“ kõneles emand, „inimesed teavad rääkida, et Maasika-emand ütelnud ühel päeval: „Nüüd lähen meest kosima.“ Sõitnud linna, läinud Jürissoni juurde ja ütelnud temale, ta tahtvat teda enesele meheks saada. Ja Jürisson võtnud ta vastu!“

„Vana Annemann räägib, et nad laulatamata elavat,“ lisas köster juurde, „lõikab niisama küll!“

Laudkond naeris.

„See on vana Annemanni lori,“ arvas emand. „Ei tea, kes neid sedaviisi elada laseb!“

„Aga see näib nii tema moodi olevat!“ kinnitas Luise.

„Aga mis teeb karskuseselts?“ küsis ta uuesti. Ta südame peal kipitas nagu midagi.

„See on sootuks vakka!“ vastas köster. „Härra andis kõrtsi uuele põllumeesteseltsile ja karskus kolab mööda küla. Paar poole aruga vallakooliõpetajat ajavad seda veel edasi ja sõimavad seal ristiinimesi. Keegi mõistlik sinna ei lähe. Aga üle kihelkonna on tants moes ja vana Rümpler hakkab tantsu nüüd niisama kaotama nagu enne külakiikesid!“

Köster puhkas.

Luise hingas raskelt. Ta süda peksis sees. Ikka ei seletanud köster, kuhu Madaras oli jäänud.

„Kus Madaras nüüd on?“ julges Luise viimaks küsida.

„Kas sa ei teagi?!“ imestas emand.

„Ei!“ kinnitas Luise kindlalt.

Emand vaikis ja ehmus.

„Madaras on Volga ääres köster-kooliõpetaja. Ta sai sealt meie Ruudi soovitusel koha ja mängis teisele ilusa tüki,“ seletas köster.

Luisse kahvatu nägu muutus pabervalgeks, käed värisesid.

„Mõtles ometi,“ kaebas emand, „ta võtnud meie Ruudi endise mõrsja Heleene Reimeri ära, ja veel nii salaja, et meie alles paari päeva eest sellest kuulda saime. Ta sai rikka naise! On aga ka tüdrukud!“ hurjutas emand.

Luisse kuulas hinge kinni pidades. Ta huuled vabisesid, kerged tõmbed väristasid neid. Tal oli halb, aga noormeeste ees katsus ta end kõigest jõust loomulikuna hoida.

„Mõtles ometi, kui häbemata ta nüüd on: mis ta nüüd papale kirjutab! Just nagu mõni palvevend! Papa, too see kiri siia!“ käskis emand.

Köster läks kirjutuslaua juurde ja võttis lauakastist kirja.

„Säh, loe!“ pakkus köster kirja Luisele.

Luisse ei tihanud seda pihku võtta.

„Eks loe ise!“ soovitas emand.

Vana võttis kirja ja luges:

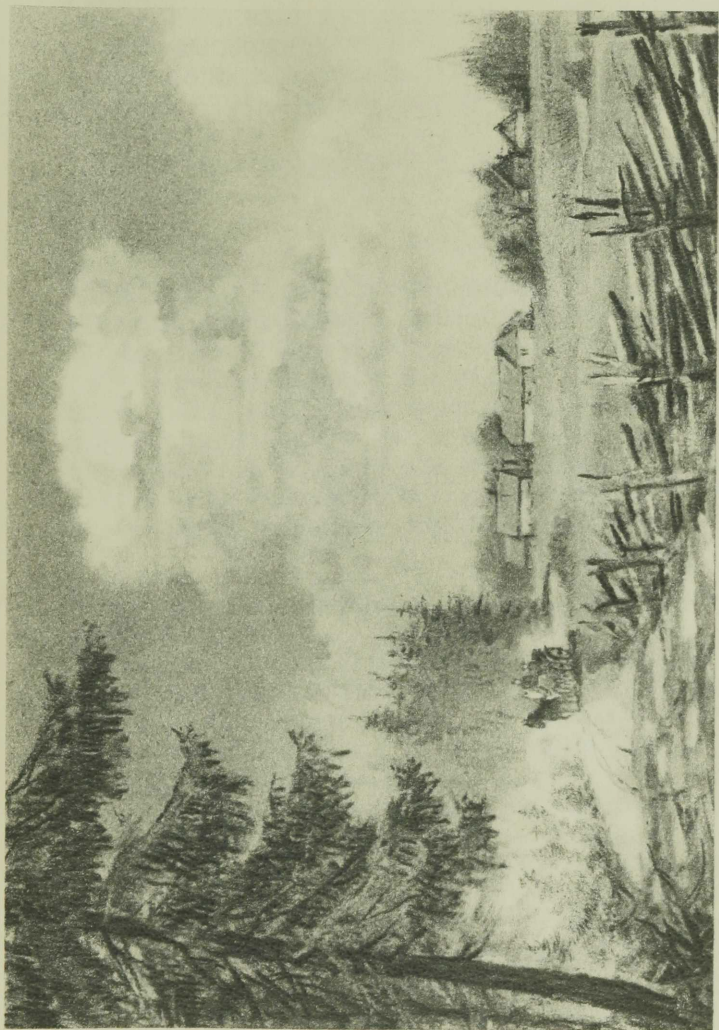
„Palun väga vabandada, et ma oma elust varemalt ei saanud kirjutada. Vaim oli küll valmis, aga liha oli nõder. Nüüd aga ei taha ma kauem aega viita. Mul on suur igatsus jälle kord vaimus Sinuga ja Sinu armsa perega kokku saada.

Kuidas elate seal ausas Mudilas? Mida teeb minu karskuseselts? Kas ta õitseb? Ma soovin südamest, et see hea seeme, mis seal külvatud, kasvaks ja vilja kannaks!

Mina, õigemini ütelda — meie, elame jumala armust üsna kenasti! Palun vabandada, et ma sellest enne sinnapoole ei teatanud, pole ka tähtis, sest see on nii kodune asi: ma olen 20. oktoobrist peale õnnelik naisemees. Mu naine on Heleene Reimer.

Ärge pahandage, et ma kaarti ei saatnud. Meie tegime ruttu, sest aeg oli kasin.

Muidu olen ma üsna õnnelik: jumal on mind väga armastanud. Kui ma kõige selle hea peale mõtlen, mis ta mulle on teinud, siis pean küll väga Jakobiga hüüdma: „Issand, ma ei ole midagi sinu heategemiste vastu, mis sa oma sulasele oled näi-

Hobused tõmbasid, ja Madarus veeres Mudilast kaugele, kaugele.

danud!" Näha on, et jumal oma armu palet minu kohal hoiab, sest tõesti on see kõik selge arm ja heldus. Ma ei tea, mis head ma olen teinud, et mu käsi nii hästi käib: ilus rikas naine, ning koht toob ka umbes 1000 rubla sisse.

Teid kõiki issanda armu hoolde jättes soovin Teile ja Teie kallile perele palju südamlikke tervisi!

Teid südamest armastaja ja Teid alati palvekätel kandja

H. Madaras,
köster-kooliõpetaja.

NB. Hiljuti lugesin lehest sõnumi: „M u d i l a s t. Viimasel karskuseseltsi koosolekul tehti otsuseks endises kõrtsis jälle kord suurem pidu toime panna. Selts valmistab hoolega peo vastu. Peo eeskava oli tõesti rikkalikult kokku seatud, aga kahjuks oli osavõtmine viimasest peost koguni vähene.“ Vist ei ole meie rahvas Mudilas veel nii kaugele kasvanud, et ta vaimsest lõbust osa mõistaks võtta ja karskuseasja edendada. Tuline kahju!

Seesama.“

„Närukael!“ karjus köster ja viskas kirja Luise ette laua peale.

Luise tundis, kuidas ta kogu kehast värises. Ta silmad ei näinud hästi, kõrvad mühasid. Ta tundis, nagu liiguks köstri tuba kõigi seesolevate asjadega ja nagu sulaksid need kokku üheks pudruks, mille sees inimesed ja asjad veerlesid nagu leivatükid panges, milles perenaine on söögisegu valmistanud ja sobranud, mida viia ja sigade ette kallata. Luisele tundus, et ka ta ise keerles ning veerles selles panges, ja kannatas, kannatas säärast hingepiina, mida inimene harva kannatab. Ta ei suutnud mõista, kuidas võis inimene, kes oli valmistanud talle seda valu, mis sundis teda põlgama ja vihkama, — kuidas võis see inimene nii häbematu olla ja veel nõnda kirjutada majasse, kus tema elas!

Ta vaatas onu poole. See sõi suure suuga parajasti võileiba. Ta tahtis kisendada: „Onu, see on sinu tõsine koolipoiss!“ — aga hääli oli kurgus kinni.

Luise silmad vajusid paberilehele. Seal virvendasid sõnad: „Ma ei tea mitte, mis head ma olen teinud... ilus rikas naine... keda ma...“ Viha vilkus Luise silmist. Nüüd tahtis ta midagi ütelda... Kibe naeratus ilmus tema suu ümber, äratulnud hamba koht paistis huulte vahelt välja, ja ta võttis kirja, krämpsutas selle rahulikult teedjoovate noormeeste peale vaadates ära, nagu poleks kirjast midagi tähtsat, ja laskis selle teemasina kaussi vette langeda, nagu peaks see nii olema, nagu poleks sellel rohkem väärtust olnud kui loputusvees liguneda.

Aga lauasistujad veerlesid Luise silmade ees ringi nagu söögipanges leivatükid. Tugev värin raputas ta keha... Siis rahustus ta ja sõnas naeratades:

„Niisiis on Mudilas kõik vanaviisi?“

„Kõik vanaviisi!“ vastasid emand ja köster teineteise järel, sealjuures naeratades. Noormehed kinnitasid sedasama ja puhusid pooltorus huultega kollaka sädeleva vedeliku peale.

Luise pilk viibis noorte inimeste peal. Nende torus huuled ning tõsised näod tõsise töö juures meeldisid temale. Tõesti, kõik näis endine olevat, ainult näod, isikud olid teised. See tuttav olukord lohutas ja rahustas teda. Uhkelt lõi ta oma norguvajunud pea üles, pisukesed lokid tema otsaesisel värisesid, nagu puistaks ta nende küljest viimased endised mälestused maha.

Ja magusasti naeratas Luise. See ei tulnud mitte kahjurõõmust, mitte kadedusest, vaid tundeist, mis kütil on, kui ta näeb, kuidas sabapidi lõksu langenud rebane on enese korruga lahti kiskunud, on ülepeakaela jooksuma pistnud ja kaob nüüd, ilma et kordagi tagasi vaataks; jahimees muidugi sülitab, vannub, aga naerab ometi, mitte viha, mitte rõõmu pärast, vaid sellepärast, et rebane nii suure valuga võib joosta, et ei ole aega tagasiigi vaadata...

Luise naer tegi Arnika meelega rõõmsaks, ja arvates, et just tema sõnad olid hea meelega tekitanud, kinnitas ta veel kord:

„Mudilas on kõik vanaviisi!“

ERNST SÄRGAVA-PETERSONI ELU JA LOOMING

Eesti kriitilise realismi üheks silmapaistvamaks esindajaks E. Vilde kõrval kujunes 1905. aasta revolutsiooni eelsel perioodil E. Särgava-Peterson.

Ernst Särgava-Peterson sündis 29. aprillil 1868. aastal Vändras Kadaka koolimajas. Ta isa, kes jõudetundidel muu hulgas kogus rahvaluulet ja lõi lauluviise, oli laia silmaringiga inimene. Alghariduse sai nooruk oma isalt, õppides kooliklassis koos teiste lastega. Sel ajal sai alguse tulevase kirjaniku elav huvi rahvaluule vastu, tänu lähemate sugulaste, eriti oma isa suust kuulnud muinasjutudele.

Edasi õppis Särgava-Peterson Vändra kihelkonnakoolis (1878—1882) ja selle järel Tori kihelkonnakoolis (1882—1884). Juba Vändras äratas ta tähelepanu heade kirjalike töödega. Siin süvenes ta huvi kirjanduse vastu; eriti köitsid teda sel ajal Anderseni ja Grimmi muinasjutud ning saksa klassikaline kirjandus (Schilleri draamad). Tori kihelkonnakooli päevil tegi noormees tutvust materialistlikku maailmavaadet propageeriva kirjandusega, mida ta sai kohaliku vene algkooli õpetajalt Tambergilt. See keelatud progressiivne kirjandus, mida tuli lugeda salaja, andis kirjaniku kujunemisele esimese suuna.

Töötanud paar aastat isa abilisena Kadaka külakoolis ja täiendanud oma vene keele oskust, astus Särgava-Peterson 1886. aastal Tartu Õpetajate Seminari. Siin süvenes ta põhjalikumalt kirjandusse, luges innuga Fr. R. Kreutzwaldi teoseid, E. Bornhöhe „Tasujat“ ja suurte vene klassikute, eeskätt Gogoli, Tšehhovi, Tolstoi, Gleb Uspenski jt. teoseid. Seminariaastail, mis etendasid tähtsat osa Särgava-Petersoni maailmavaate ja kirjanduskunstiliste töökspidamiste kujunemisel, alustas ta ka oma kirjan-

duslikku tegevust algupärase jutustuse „Ei ialgi“ kirjutamisega ja tõlkimistöodega.

Lõpetanud 1889. aastal seminari, alustas Särgava-Peterson pedagoogilist tegevust. 1889—1891 töötas ta abiõpetajana Vändra kihelkonnakoolis ja 1891—1893 Sindis vabriku ministeeriumikooli õpetajana. 1893—1902 oli ta Põltsamaal Aleksandri linna-kooli õpetajaks. Ühelt poolt sinne alevi- ja ümbruskonna talupoegade elu, teiselt poolt progressiivselt meelestatud kaasõpetajate-venelaste Nikolajevi ja Goveino, iseäranis aga uuema vene kirjanduse äratav mõju õhutasid teda võitlema sotsiaalse ebavõrdsuse vastu, kasvatama rahvast mitte üksnes kooli, vaid ka trükisõna kaudu. Põltsamaal kirjutas Särgava-Peterson oma kunstiküpsed ja ühiskonnakriitiliselt teravaimad tööd: „Pa i s e d“ I—III (1899—1901), „Oheliku-onu jõulunägemine“ (1901) ja mitmed teised jutustused.

1905. aasta revolutsioonile vahetult eelnevail aastail oli Särgava-Peterson Kose Uuemõisa ministeeriumikooli juhatajaks (1902—1905), kus ta võttis aktiivselt osa ühiskondlikust elust, liitudes revolutsioonilise võitlusega sotsiaalsete rõhujate vastu. Siin kirjutas ta pikema novelli „R a h v a v a l g u s t a j a“ (1904) ja rea jutustusi ning tegi kaastööd ajalehtedele. Kosele saabunud karistussalkade omakohus ei tabanud enam kirjanikku, kuna ta 1905. aastal oli asunud Rakverre algkooliõpetaja kohale. Rakvere ajast pärineb lühipala „Maa ägab“, mis ilmus J. Lilienbachi albumis „Edasi“ (1905).

1906. aastast alates elas Särgava-Peterson Tallinnas, töötades siingi kooliõpetajana. Revolutsioonijärgsel perioodil hakkas Särgava-Petersoni ilukirjanduslik looming järjest rohkem kaotama oma ühiskondlikku ja kunstilist väärtust („Elsa“, 1907, jt.). Neil aastail pühendas Särgava-Peterson rohkesti tähelepanu pedagoogilisele kirjandusele, andes välja õpikuid õigekirja ja kirjatööde koostamise kohta. Rahvaluuleharrastuse viljana avaldas Särgava-Peterson muinasjutukogud „Ennemuistsed jutud lastele“ (1909) ja „Ennemuistsed jutud Reinuvaderist Rebasest“ (1911). Ta ilmutas trükis oma varasemaid töid, avaldades 1916. aastal J. Lilienbachi „Mõtte“ kirjastusel kogu „Jutustused“, mis sisaldab viis revolutsioonieelseil aastail kirjutatud jutustust. Samal aastal ilmus „Mõtte“ kirjastusel mitu jutustust eri raamatuina („Oheliku-onu jõulunägemine“, „Jõulupuu“, „Kolonist“ jt.). E. Särgava-Petersoni töödest kodanliku diktatuuri perioodil tuleks nimetada lava-teost „Uus minister“ (1922).

Nagu töötav rahvas juba poolsada aastat tagasi, nii ka nõukogude inimesed tänapäeval hindavad kõrgelt Särgava-Petersoni loomingu parimat osa, milles ta asub sotsiaalse võitluse positsioonil. Nõukogude ajal on antud uuesti välja ta teoste paremik: „Paised“ (1945), „Rahvaalgustaja“ (1946), „Jutustused“ (1947).

Praegu elab Särgava-Peterson Pirita-Kosel. Saades Nõukogude valitsuselt kirjanikupensioni, mis kindlustab talle muretud vanadusepäevad, tegeleb kirjanik oma teoste paremiku ettevalmistamisega uustrukis avaldamiseks.

Ernst Särgava-Petersoni kirjandusliku tegevuse põhiliseks tõekehjooks on autori sügav humanism. Kirjanik, võrsunud koolimajast ja pühendanud end kogu oma pika eluea jooksul pedagoogilisele tööle, on jälginud ka trükisõna kaudu eesmärki rahvast kasvatada, õpetada, valgustada.

1890-ndail aastail jätkus feodalismi kiire lagunemine, kuid balti-saksa mõisnikud jätkasid laiade talurahvahulkade, eeskätt kehvemate talupoegade — moonakate, palgasulaste, renditalunike — ekspluateerimist. Teiselt poolt jätkus kapitalismi arengust tingitud ühiskondliku diferentseerumise protsess, mida eriti hoogustas kapitalistliku suurtööstuse areng ka Eesti alal. 1905. a. revolutsioonile vahetult eelneval perioodil avaldusid klassivastuolud külakehvestu ja kujuneva kulakluse vahel juba täie teravusega, samuti tööliste vastuolu nii eesti kui saksa rahvusest kurnajatega — kapitalistidega, eeskätt linnades ja vabrikualevites. Nende sotsiaalsete vastuolude kriitiline paljastamine sai, eriti sajandivahetusel — revolutsioonilise liikumise tõusuperioodil — Särgava-Petersoni loomingu põhilisimaks lähtekohaks, nagu seda näeme ilmekaimal kujul „Paisete“-sarja jutustustes.

Aktuaalsed kaasaja küsimused, ühiskondlik võitlus ja tegelik elu on innustanud kirjanikku rahva silmi avama trükisõna kaudu. E. Särgava-Petersoni kirjandusliku loomingu teemad, ainestik ja enamik tegelaskujusid on nähtud vahetult tegelikust elust; tüüpilised kujud, mis võetud ajajärgule tüüpilisest keskkonnast, annavad ta loomingu paremikule suure üldistava tähenduse. Paljude oma tegelastena kujutab ta inimesi Vändrast, Sindist, Põltsamaalt ja teistest kohtadest, kus ta töötas kooliõpetajana, võttes elavalt osa ka ühiskondlikust tegevusest. Vabrikutööliste halastamatut ekspluateerimist nägi kirjanik Sindis. Kosel elades ja koolikohta pidades tutvus E. Särgava-Peterson talurahva eluga; Tallinnast tulnud kõnelejad ja põrandaaluse kirjanduse

õhutusel ning aktiivse osavõtu kaudu arenevaist päevasündmustest elas kirjanik siin agaralt kaasa revolutsioonilise liikumise tõusule.

Kirjaniku maailmavaate ja kunstiliste tõekspidamiste kujunemisele aitas kaasa ta huvi ja tegelemine rahvaluulega ja vene ning eesti progressiivse kirjandusega. Rahvaluule võitlevad traditsioonid ja vene realistlik kirjandus, eeskätt ta lemmikkirjaniku N. Gogoli teosed suunasid Särgava-Petersoni arengut. Vene realistlik kirjandus, mis jõuliselt lahkas ühiskondlikke küsimusi, sai oma kõrge ideelisuse ja kunstilise meisterlikkusega Särgava-Petersonile realistliku käsitlusviisi eeskujuks.

Nagu E. Vilde juures, nii kujunes ka E. Särgava-Petersoni loomingu eesmärk vastupidiseks selle kirjanduse eesmärkidele 1890-ndail aastail, mis teenis reaktsioonilise kodanluse huvisid ja mis kujutas ülistava poolehoiuga tõusva kapitalismi esindajate ja väikekodanluse elu või ideetute minevikuaineliste jutustustega püüdis tähelepanu kõrvale juhtida kaasaja tegelikkusest ja klassivastuoludest, uinutades rahva teadvust. E. Särgava-Petersonist kujunes protestija, võitleja ja rahva ärataja; ta sihiks sai rahvale näidata tõelist ümbritsevat elu, juhtida tähelepanu kisendavaile sotsiaalsele vastuoludele.

E. Särgava-Peterson suutis seda oma eesmärki tõhusamalt realiseerima hakata alles pikaajalise kujunemisperioodi järel, mil ta, olles saavutanud kunstilise meisterlikkuse, sajandivahetusel jõudis eesti kriitilise realismi tippudele.

Ta kirjanikuande ja tema kui ühiskondliku võitleja kujunemisperioodi töödes kajastub üldiselt veel autori vähene süvenemine elu põhilistesse küsimustesse. Sel ettevalmistusperioodil püüab ta inimesi hädadest üle aidata nende moraalsete omaduste tugevdamist õhutades. Kuid juba siin avaldub Särgava-Petersoni taotluste eesmärk — olla kirjanikuna rahva kasvataja, sisendada inimestesse ausust, karskust, armastust töö vastu.

Nii usub Särgava-Peterson sel ajal, et nälga ja vaesust, mille tõeliseks põhjuseks on klassiühiskond oma ekspluateerimissüsteemiga, saab võita töökuse ja karskuse abil („Nälg“, 1890). Kirjaniku esimene pikem jutustus „Ei iialgi!“ (trükkis ilmunud 1895. aastal) tõstab karskuseküsimuse esiplaanile, näidates joomise laostavat mõju nõrgaloomulisele inimesele. Selle jutustuse käsitlusviisis, karakterite ja sündmuste kujutamises, samuti stiilis domineerib veel romantiline element. Kuid teoses esineb juba ka rahvapäraselt, N. Gogoli mõjul realistlikus laadis kirjutatud lehekülgi, milles

ilmekalt avaldub tulevane realist. Karskusepropaganda teenistusse rakendab E. Särgava-Peterson ka lühikese töö „Adam Tips. Tunnikene joodiku elust“ (Eesti Karskuse Seltside Kalender 1900). See ühevaatuseline, kolme tegelasega näidend on kirjutatud Sindis (1892), kus Särgava-Peterson asutas kohapealse karskuseltsi. Selles avalduvad puudused on iseloomulikud kirjaniku kujunemisperioodile, kuid joomar Adam Tipsu monoloog — ta võitlus kiusatusega, millesse teda viib laual olev viinaklaas, on elav ja haarav.

Märgatavat edusammu kriitilise realismi suunas tähistab jutustus „Õnnetu õnnelik“ (kirjutatud 1897—1898, ilmunud „Lindas“ 1899). Teoses kajastub 1890-ndate aastate eesti külas teravalt ilmnenud sotsiaalne lõhestatus. Külaelu ja tegelasi reljeefsemalt kujutades avab Särgava-Peterson oma jutustuses juba kapitalismi arengust tingitud klassivastuolusid, näidates, et balti-saksa mõisniku kõrvale on kujunenud uus ekspluateerijatekiht — jõukad kohaomanikud. Teose puuduseks on kirjaniku lahkumine tõsielu pinnalt mitme tegelase (näiteks mõisaopman Jänes) kujutamisel, mis ilmselt on tingitud klerikaal-tagurlike ringkondade mõjutustest.

Jutustusteseerias „Paised“ (1899—1901) on kirjanik lahti saanud segavaist idealistlikest mõjudest ja eetilistest „maailmaparandamise“ ideedest; ta asub otsustavalt sotsiaalse ebavõrdsuse ja klassiühiskonna väärnähtuste paljastaja ja süüdistaja positsioonile.

„Paised“, millega E. Särgava-Peterson astus eesti kriitilise realismi andekaimate esindajate hulka, on kirjutatud Põltsamaal. Lisaks siinseile kogemustele oli kirjanikul kogunenud rikkalikke tähelepanekuid ka varasemaist töökohtadest. E. Särgava-Petersoni jõudmist uuele arenguastmele suunas revolutsioonilise tööliikumise tõus sajandivahetusel. Vene kirjanduse lugemine, eeskätt M. Gorki teosed („Foma Gordejev“ jt.) aitasid avada kirjaniku silmad ja viia teda sotsiaalse ebaõigluse olemuse õige mõistmiseni ja selle paljastamise õige meetodini. Tähtis osa selles oli ka vene revolutsiooniliste demokraatide mõjul, kelle loominguks E. Särgava-Peterson sel ajal innuga luges Belinski teoseid. Kriitilise realismi meetodi rakendamiseks annavad kirjanikule õhutust eesti kriitiliste realistide E. Vilde ja Juhan Liivi tööd 1890-ndail aastail. E. Särgava-Peterson jõudis veendumusele, et vastuolud mõisnike ja talurahva vahel ei võrsunud rahvuslikult

pinnalt, vaid need kasvasid välja eksploateerimisühiskonna tingimustest, nii nagu viimaseist olid tingitud ka klassivastuolud oma rahvuse piirides.

„Ja nüüd sündis pööre minu hinges,“ ütleb kirjanik. „Mis teha? Nii edasi meie ei saa... Inimeste silmad peavad lahti minema! Kirjutada ajalehte artikleid? Kes neid trükib! Kõned? Kes neid lubab pidada!... Ainus tee — kirjandus!... Siin tuli löigata, löigata... mu silmade ette kerkisid elu paised: sotsiaalne ja vaimne korrupsioon... Oli tarvis asju kirjutada nii, nagu nad tõesti on, et näha...“

Kirjanikule oli sel perioodil täiesti vastuvõetamatu kodanlik-natsionalistlik propaganda „rahvusterviklusest“, mille tagurliku olemuse ta avab oma loomingu paremikus. „Jah, lauldakse ja räägitakse isamaast, tema ilust ja armastusest, aga missugune on see isamaa, missugune see „ilu“ ja „armastus“, seda ei osata mõista ega näha. Igal pool eneste pisikesed huvid, koguni naeruväärsed, esiplaanil; aga isamaa inimesed, kelle pärast on üleüldse olemas isamaa, on mingisugune selgusetu mass, lüpsilehm...“

Edasi ütleb Särgava-Peterson: „Ja seal kerkisid üles pildid nähtud elust: Allikõnnu Eeva (Kirjukannu Iba), tema mees Jaan... tädid, onud, talupojad, nende juhid: kooliõpetajad, köst-rid, pastorid, nende valitsejad: mõisnikud...“ Selle loeteluga on põhiliselt antud enamik „Paisete“ tegelasi.

„Paisete“ I ande jutustused „Marjad silmas“ ja „Uhe härja elulugu“ on kirjutatud 1898. aastal.

„Marjad silmas“ kannab alapealkirjana jutustuse kesksema tegelase pastor Weitlingi „otsust“ eesti talurahva kohta: „50 protsenti rumalust, 25 protsenti laiskust, ja mis üle selle, see on sula kangekaelsus“. Jutustuse ideeks on näidata pastoreid paisetena rahva turjal.

Pastor Weitlingi kujus on antud Vändra kirikuõpetaja Hoerschelmanni järgi tüüpiline tagurlik balti pastor, mõisnike käsik ja feodalismi tugi, kes tuli Saksamaalt tagasi selleks, et leida siin parem saagimaa. Kujukalt toob kirjanik esile selle, kuidas pastori ja üldse kogu valitseva kihhi arusaamise järgi on talurahva vaesuse põhjuseks ainult rumalus, laiskus ja kangekaelsus. Vaesed saunikul Kalda Jüril on marjad silmas; ent Särgava-Peterson näitab, et tegelikult põevad seda silmahaigust pastorid ja teised tagurlased, kes ei näe ega taha mõista rahva hädade tõelisi põhjusi.

Vastupidiselt Weitlingi vaatevinklile paljastab talurahva viletsuse põhjused kirjanik, näidates teravat vastuolu pastori väärarvamuse ja tegeliku elu vahel. Uldse ongi kogu jutustus üles ehitatud kõige mõjukamaile kontrastidele. Pastorist parasiidi eluloole ja praegusele jõudeelule vastandatakse Kalda Jüri ränk elu ja kogu vaesema rahva tööorjus, pastoriprouale — töötava talunaise olukord; teravalt erinevad on kummagi võimalused hoolitseda oma laste eest. Satiirilistes piltides naerab kirjanik välja „hinge-karjase“ „humanismi“, mille tegelikkuses rakendamiseks puudub igasugune reaalne alus: pastori mure rahva eest jääb viljatuks targutamiseks ja avaldub ainult tühjas sõnadekõlinal.

Meeldejäävalt joonistab kirjanik inimesi töötava talurahva hulgast, lastes neil kõnelda värsket, mahlakat talupojakeelt, esitada kujukaid ja tabavaid võrdlusi. Jõuliselt on antud Kalda Jüri, kelle kaudu kirjanik avab kehvtalurahva kahekordse ekspluateerimise — mõisnike ja peremeeste poolt. Määra Hansu kaudu, kellele ostutalu omandamine üle jõu käib, osutab Särgava-Peterson talurahva proletariseerumise ühele põhjusele.

Kõik need realistlikud, elavalt ja reljeefselt joonistatud pildid, olukorrad ja inimesed seob kirjanik meisterlikult kogu jutustuse süžee keskse koega — pastor Weitlingi ja ta perekonna väljasõiduga. Kunstipäraselt tervikulises raamis on antud läbilõige, mis ühelt poolt avab kurnajate külluse, teiselt poolt aga näitab töötavate talurahvahulkade ahistavalt-ränka elu feodaalisandate ikke all.

Oma järgmises jutustuses „Uhe härja elulugu“ tõstab Särgava-Peterson oma süüdistuse otseselt mõisniku-ekspluateerija vastu. Selles näitab kirjanik rendikohapidajate julma ekspluateerimist, avades lugeja ees selle nõiaringi, mida mööda käib renditaluniku ränk ja lootusetu elu: mida rohkem ta tööd teeb, seda kõrgemaks tõstab mõisnik rendi. Härja elulugu on jutustuses süžeeks, mille kaudu tuuakse haaravates piltides esile teose idee — paljastada 1890-ndail aastail külas valitsevat jõhkrat kurnamissüsteemi. Härg — see on õieti töötav talupoeg, tööloom mõisniku omavoli ikkes, ebainimlikus orjuses ekspluateerijate heaks.

Elavate realistlikult joonistatud piltide kaudu, milles avaldub kirjaniku hea taluelu-tundmine, näitab E. Särgava-Peterson renditalupidajate ränka tööd, viletsaid elu- ja toitumistingimusi, masendavat vaesust, nende ägamist rendiraha, valla-, kiriku- ja koolimaksude ikke all. Lugejale saab selgeks: talurahvas on töökas ja edasipüüdlik, kuid julmad sotsiaalsed olud seovad teda käsitajalust ja teevad mõttetuks igasuguse püüdlikkuse. Kalli raha

eest ostab Kirjukannu perenaine Iba mõisast tõuvasika. Teda kasvatades loodab ta, et härg tasub kord poole aasta rendi. Leheküljed, kus kirjeldatakse kogu pere hoolitsust Punu eest, tülisid, mis tekivad looma kõhutäie ümber inimeste toidu arvel, märgivad intiimset süvenemist talupoja hingeellu ja ta püüdlustesse. Kõige selle pinnalt võrsub terava kontrastina renditalupidaja traagika, mis jõuliselt avaneb jutustuse lõpplehekülgedel. Kui renditalupidaja viib Punu müügist saadud raha mõisa — rendi katteks, ütleb härra: „Sa kasvata kaks, kolm härga!“ Ja teatab, et tuleval aastal teeb uue rendikontrahi...

Suure mõju saavutab jutustus reljeefselt esitatud piltidega, milles vastandatakse mõisnike-kurnajate elu talupoja eluga. Mõisas elatakse priiskavalt ja laiutatakse talupoja töövaeva kulul; valitsev ülakiht, hoolimata kooliharidusest, on oma südames toores ja ebainimlik; isegi oma lõbutsemistel rakendavad nad talupoegi viisil, mis on alandav ja otse teotav. Sellevastu näeme talupoega moraalselt üleolevana, näeme ta töökest, armastust loomade ja looduse vastu.

See realistlik, tihedakoeline, energilise sõnastusega jutustus haaras lugejaid sügavalt. „„Uhe härja elulugu“ lugedes,“ kirjutab „Sakala“, „täidab otse ahastus rinda. Kui palju tuhandeid meie sugurahvast ei ole praegugi selle „härja“ saatuse osalised...“ Talupoja armetut ja viletsat elu paljastav teos, mis on suunatud otseselt mõisnike vastu, on sellisena rahva kehal pesitseva ühe paise kõige jõulisemaks lahkamiseks kirjaniku loomingus.

„Paisete“-seeria järgmine jutustus „Issanda kiituseks“ (1900) on suunatud balti-saksa pastorite, kiriku ja tagurlik-klerikaalse kodanluse variserluse ja rahvavaenulikkuse vastu. Tõsi, jutustuse idee ja sündmustiku vahel on teatud vastuolu: Saviaugu Miina traagika oleks võinud tekkida ka teistes tingimustes. Kuid kirjaniku eesmärk peitub tegelikult milleski muus. Ta näitab jutustuse algul, et rahvas on muutunud jahedaks kiriku vastu, eriti balti-saksa mõisnikkonnast võrsunud pastorite vastu. Poolehoiu võitmiseks otsustab pastor rakendada muude vahendite kõrval ka laulukoori, kes laulaks kirikus „issanda kiituseks“. Tähendab, koor asutati sel eesmärgil, et kindlustada pastori võimu rahva üle. Siit saame võtme teose põhiidee lahtimõtestamiseks: kirjanik süüdistab pastoreid ja nende käsikuid noorte moraali laostamises võimumeeste huvides, paljastades sealjuures nende silmakirjalikkuse. Ideeliselt liitub teos jutustusega „Marjad silmas“.

Samal ajal ründab kirjanik eesti kodanluse reaktsioonilist

poliitikat, kodanluse, kes rakendas laulu- ja mängukoore ning laulupidusid kodanlik-natsionalistliku propaganda vankri ette. Waheda satiiriga kirjeldab autor tagurlike ajalehtede ülespuhutud kära 1894. aasta laulupeo kui üldrahvusliku „isamaalise vägitöö“ ümber: rahvas voolab „püha Eesti pinnalt“ kokku Taaralinna, et kuulda „eesti laulu ja mängu“, peol esinevad suuremad „eesti helikunstnikud“ jne. „Puhuge hästi, teie eesti pillid ja pasunad! Tere tulemast kõik, teie Kalevi kanged kasvud, tedre toredad tütreütred...!“

Jutustus „Issanda kiituseks!“ kujunes teravaks süüdistuseks nii pastorite kui ka eesti kodanlik-klerikaalse tiiva tagurlikule ideoloogiale, mis isamaalikkuse ja üldrahvalikkuse loosungi all peitis tegelikult kodanluse klassihuviseid ja isiklikke kasusid. Teos kutsus esile vihase poleemika tagurlaste leeri, „Postimehe“ ja „Ristirahva Pühapäeva Lehe“ poolt. Nii kirjutab J. Tõnissoni ja „Postimehe“ ideeline juht pastor V. Reiman taltsutamatu tigidusega: „Ja me tahame raisakullid eemale tõrjuda, kes oma teras-nokkadega meie huulte ohvrit roojastavad ja neid küünlaid püüavad kustutada, mis meie rahva elu heledaks ja südame soojaks teevad“ („Postimees“ 1901, nr. 42).

Oma senises loomingus paljastas kirjanik sotsiaalset eba-võrdsust ka eestlaste eneste hulgas, kuid üldiselt tegi ta seda veel riivamisi („Uhe härja elulugu“, „Issanda kiituseks!“). „Pai-sete“-sarja III andes ilmunud jutustuses „Tulge appi!“ (1901) pöö-rab kirjanik kogu tähelepanu kapitalismi arengust tingitud klassi-vastuolude lahkamisele. „Tulge appi!“ on E. Särgava-Petersoni kunstiliselt õnnestunuim ja ühiskondliku võitluse mõttes jõulisim töö. Jutustuse, mis kannab alapealkirja „Tükike misjonitööst Indiamaal“, ideeks on juhtida tähelepanu oma maa töötava rahva hädadele ja ühtlasi protestida „misjonitöö“ vastu, mida tehakse Inglise impeeriumi huvides Inglise asumail.

Jutustuses esitab kirjanik kahe vastandliku leeri, kahe antago-nistliku klassi esindajaid, kujutades realistlikult talurahva elu ja joonistades suure kunstilise jõuga välja tegelaste karakterid koos-kõlas nende klassikuuluvusega. Uhelt poolt näeme jõukat kulakut ning kiriku võõrmündrit Oheliku Madist ja perenaist Anu, teiselt poolt vaeseid saunaelanikke ja sulaseid — saunik Kiisa Tooma perekonda, Oheliku sulast Antonit ja tüdrukut Liisut. Kahe antagonistliku klassi kujutamisel toob kirjanik reljeefselt ja mõjukais kontrastides esile ekspluateerijate ja ekspluateerita-vate elu sügavad erinevused.

Oheliku Madise näol on kirjanik andnud tüüpilise külakurnaja ja vagatseva silmakirjateenri kuju. Madis on julm ja hoolimatu kiskja, kelle jõukuse kannavad kokku saunarahva ja palgaliste-teenijate töökäed, kuid kes oma orjade viletsuse ja nälja vastu on jäiselt ükskõikne. Sügavalt avab autor ta olemuse looga 50-kopikalisest: see raha tuleb sulase Antoni käest, satub sauna Juula kaudu Madise taskusse ning alles raske siseheitluse järel ohverdab hallparun valutava südamega selle raha misjonitöö heaks. Suure kunstilise jõuga ja veenvusega avab E. Särgava-Peterson usu kui ekspluateerimisvahendi osa. Jutustuses „Tulge appi!“ läheb E. Särgava-Peterson usu reaktsioonilise osa paljastamisel kaugemale kui kuskil mujal, sidudes selle rahvusvahelise imperialismiga.

Anton on eesti kirjanduses esimesi silmapaistvaid sulasekujusid, nimelt nende hulgas, kes on jõudnud arusaamisele peremeeste ja teenijate, kurnajate ja kurnatavate vahekorra. Peremehes näeb ta oma vihaseimat vaenlast. Anton ei ole küll veel jõudnud klassiteadliku töölise ja revolutsioonilise võitleja tasemele. Kuid ta kritiseerib julgelt ja printsiipiaalselt Oheliku Madise ja teiste temataoliste peremeeste rikastumist tööliste halastamatu kurnamise abil, näitab tuliste sõnadega, kelle vaevast tuleb Oheliku Juulile 1000-rublaline kaasavara, Jukule ükskord uus talukoht, Anule varandus lesepäevade jaoks. Antoni protest klassivahede pihta on meie kirjanduses esimesi ja jõulisemaid, seda mõjukam, et see tuleb elava, usutavalt esitatud inimese suust.

Talumatuna näitab kirjanik Sauna-Tooma ja ta perekonna vaesust, mis ei jää millegi poolest maha Väljaotsa või Kukulinna saunaelanike omast. Ka Oheliku saunahurtsiku või selle elanike viletsuse kirjeldus on oma sugestiivsuse jõult võrreldav E. Vilde ja Juhan Liivi kirjeldustega. Sauna- ja pererahva elujärje kõrvutamise avab kirjanik need masendavad vastuolud, milleni eesti külaühiskond oli saajandivahetusel välja jõudnud.

Antoniga võrreldes on Kiisa Toomas vähemteadliku maakehivistu esindaja, kelles hõõgub stiihiline raev kurnajate vastu. Toomas on töökas inimene, kuid tal käib üle jõu toita haiglast naist ja nelja last. Sauna-Toomas oma perekonnaga on eredaim näide kapitalistliku ekspluateerimise ohvrite hulgas. Selle põr-muni maha surutud ühiskonnaklassi viletsust rõhutab kirjanik ülekohtu kaudu, mis kehvikute lastele saab osaks koolis, olgu perelaste näägutamise või ihne kooliõpetaja ülekohtuse käitumise näol.

Jutustuse intriig, mis areneb välja klasside antagonismist, on ülimal määral eluline ning esitatud eredate, värvikate piltide kaudu. Jutustus moodustab kompositsioonilt lõpetatud terviku, kus sündmustiku niidid on täiuslikult kokku sõlmitud. „Tulge appi!“ tegevustik toimub ühe ööpäeva jooksul ning areneb lopsakas rahvakeeles sõnastatud dialoogides. Ideelise sisu ja kunstilise vormi ühtsuse poolest on jutustus E. Särgava-Petersoni loomingu paremaid saavutusi. Töötav rahvas tervitas jutustust siira poolehoiu ja tänuga.

Jutustuse „Tulge appi!“ otseseks jätkuks on „Oheliku-onu jõulunägemine“ (1901). Selles paljastub Oheliku Madise kurnaja-olemus veelgi suurema teravusega. Oma käega kisub ta saunakäituse maha, et Kiisa Tooma pere välja ajada. Nagu kaleidoskoobis libistab kirjanik meie silmade eest mööda rea teistegi kulakute nägusid, nende huntide, karude, rebaste ja teiste kiskjate nägusid, kes ülekohtusel teel, olgu mõrtsukatöö, vägivaldse omanemise või kelmuse abil on oma jõukusele aluse pannud: Jõe Hindrek, Külakoha Tõnis, Aru Kustas, Nuku Kaarel jt. Kirikus laulavad need variserid „Meist meelega on jumalal!“... Kirjanik näitab, et kõigest hoolimata jääb kulak kulakuks, ta hinge räpastsust ja inimvihkavat olemust ei suuda miski muuta.

Sulane Anton esineb siin sotsiaalse ebaõigluse märksa otsustavamana süüdistajana, mis näitab ta arengut suurema teadlikkuse suunas. See kajastub meisterlikult sõnastatud dialoogis Antoni ja Oheliku Madise vahel eraomandi õigluselise üle. Anton kõneleb:

„Võõra vara! Kust saadik on võõra vara ja varga piir? Usu järgi oleme meie ju kõik vagad ristiinimesed, üksteise vennad; aga mistarvis veel need vaod ja peenrad seal põldude vahel ja kupitsad piirinurkadel on? Ja kust sina tead, et see must hobune, kes sul praegu sõidu tarvis on, minu jagu ei ole? Ma võtsin ta sündides vastu, mina olen teda söötud ja jootud, suureks kasvatanud, kannan ta eest veel praegugi hoolt, — miks ta's minu jagu ei peaks olema? Ja ega's sinu liha ja veri temas ei ole?“

„Aga kelle heinad, kaerad?“

„Mina külsin ja mina kündsin, mina niitsin, panin kuhja, ja sina aitasid kõrvalt!“ vastas Anton.

„Aga kelle maa?“

„Maa ostsid sa paarisaja rubla eest ja maksid hea linasaagiga kinni, mitte aga omast väest!“

„Siis tuleb viimaks välja, et Oheliku koht sinu oma on!“ naeris Madis kurjalt ja pilkavalt.

„Ja miks ei või ta minu oma olla?“ küsis Anton aeglaselt ja külmavereliselt; „miks ei ole lugu nõnda: ma teenin sind 30 aastat, annan oma jõu sulle ja saan selle eest natuke palka, ja siis annad sa koha mulle...“

Selle kahekõnega on kirjanik tegelikult esitanud kaugeleulatuvat mõtte: ta rõhutab, et eksploateerimisühiskonnas töötajate käte poolt loodud varandused peavad lõpptulemusena kuuluma töötavale rahvale.

„Paisete“-sarja jutustused moodustavad paremiku E. Särgava-Petersoni loomingu selles osas, mis paljastab balti-saksa mõisnike ja eesti maakodanluse eksploateerija-olemuse ja klassivastuolud külas. Kirjaniku töödes kajastuv ühiskondlike paisete lahkamine vastab sotsiaalse arengu reaalsele tegelikkusele: oma varasemates töödes paljastab ta paiseina feodaalisandaid, hilisemais aga juba oma rahvusest kurnajaid — hallparuneid. Autorit juhivad sügavpoolehoid kehvtalurahva vastu, kelle kisendavat viletsust ta elavates värvides kujutab. „Paisete“-sarjas esitab kirjanik kunstilise ilmekusega loodud kujusid, kes aitavad autori ideed suure sugestiivsusega esile tuua. Võrsunud E. Särgava-Petersoni kõige tihedamast seosest kaasaja tegeliku eluga ja ühiskondliku võitlusega, leidsid eriti need jutustused laiades rahvahulkades ülielavat vastukaja. Need, eelkõige „Tulge appi!“, samuti „Oheliku-onu jõulunägemine“, omasid revolutsioonieelsel perioodil silmapaistvat sotsiaalset funktsiooni.

E. Särgava-Petersoni „Paiseile“ järgnevaist külaainelistest jutustustest väärivad tähelepanu „Hõiskama Jaagup“ („Rahva Lõbuleht“ 1900) ja „Nime pärast“ („Teataja“ 1902). Esimene neist toob haarava loo vagatseva usumehe Völlaste Mihkli julmuse õnnetust ohvrilt — ta pojast Jaagupist. Jutukeses „Nime pärast“ näitab kirjanik pastorite raevu rahva hulgast võrsunud haritlaste vastu, kelles nad kardavad ohtu oma autoriteedile ja võimule.

Kuigi kirjanik külaühiskonda käsitlevais teoseis, eriti „Paiseis“, lahkab sotsiaalseid vahekordi vahedaima kirurginoaga, ei näita ta väljapääsuteed ummikust, kuna ta ei jõudnud klassivastuolude ja klassivõitluse marksistliku mõistmiseni.

„Paiseile“ järgnenud lühemate jutustuste hulgas kuulub oma ideelise tähenduse ja lõovuse poolest silmapaistvaim koht jutustusele „Jõulupuu“ (kirjutatud 1902, ilmunud „Teatajas“ 1903). Siin võtab kirjanik lahkamisele kapitalismi arengust tingitud klassi-

vastuolud linnaühiskonnas. Jutustuse peategelase Hans Toru kaudu, kes kulakuorjuse masendavaist tingimustest on siirdunud linna, avab kirjanik linnaproletariaadi kisendava viletsuse. Viimane on eriti terav ahistava tööpuuduse tõttu. Elulisi kontraste meisterlikult kasutades näitab E. Särgava-Peterson sügavaid klassivaheid, kujutades ühelt poolt vaese töölis perekonna, teiselt poolt jõuka linnakodanluse — pastori, kaupmehe, gildihärra jt. elu. Terava satiiriga paljastab kirjanik kodanliku heategevuse tõelise olemuse, selle variserlikkuse ja absurdsuse, näidates heategijate sisemuses sadestunud põlgust rahva vastu, alla kriipsutades „abistajate“ omakasulikke eesmärke. Jutustuse värvikad, tööliklassi meeleheitlikule seisundile, eriti töölislaste viletsusele ja armetusele soojalt kaasa elavad pildid esitavad jõulise protesti kapitalistliku kurnamisühiskonna vastu.

1904. aastal ilmub E. Särgava-Petersoni pikim jutustus „Rahva-
valgustaja“, mida autor nimetab „uudisjutuks“, s. o. novelliks, kuid mida võib pidada ka romaaniks. Selles võtab kirjanik vaatluse alla küla kultuurilise elu probleemid ja maa-aleviku väikekodanluse möödunud sajandi 80-ndate ja 90-ndate aastate murdekohal.

Kõitvate miljöökujutustega ja paljude meeldejäävate, oma keskonda esindavate tüüpiliste kujude kaudu Mudila aleviku elu valgustades pöörab kirjanik peatähelepanu noorte kooliõpetajate Madara ja Jürissoni taotluste jälgimisele. Madaras ja Jürisson, mõlemad joonistatud reljeefselt ja elavalt, esindavad mõnevõrra erinevaid arusaamisi kodanliku haritlaskonna hulgas, kuid kumbki neist omaette kannab ajajärgule tüüpilisi jooni.

Heinrich Madaras, keda kirjanik ironilise varjundiga nimetab rahvaalgustajaks, esindab kokkuleppe sobitajaid balti-saksa feodaalidega. Selle sileda välimusega, ent vaimselt tühise inimese ülimaks lipukirjaks on oma isiklik heaolu. Rahva tõelised tarvidused, tema moraali tõstmine ja silmaringi laiendamine ei huvitagi tegelikult Madarat. Ta tegevusel pole midagi ühist tõelise armastusega rahva vastu. Purutagurliku kõstri Arnika „põhimõtete“ liitudes ulatab ta lõpuks käe kohalikule pastorile Rümplerile ning teose lõpul avaneb ta lugeja ees kui lipitsev variser, kes on igati kohane vajuma väikekodanliku mugavuse ja närususe rappa. Õigusega pööras kaasaegne arvustus tähelepanu Madara neile joontele, mis temas reedavad „rahvusliku eduerakonna“ tüüpilisi avaldusi.

Madara tegevust kritiseerib tabavalt teine kooliõpetaja — Jürisson. Madara üritusi, karskusseltsi programmi ja tantsuõhtuid tegelikult pseudokultuuri viljelemisena hinnates esineb Jürisson jõuliselt kujutatud protestijana kehtiva ühiskondliku korra vastu. Kuid tema tegevus piirdub põhiliselt paljastamise ja süüdistamisega. Jürissoni ja autori enese kui kriitilise realisti piiratud iseloomustas tabavalt ka proletaarne kriitika, mis pidas Särgava-Petersoni puuduseks seda, et ta ei näita õiget teed. Jürisson kääneb küll tooli ümber, aga — pöörab pärast selle jalgadele tagasi: elava siblimise järel langeb ta sinnasamasse maha nagu takkus kana („Töö“ 1909). Objektiivselt võttes on E. Särgava-Peterson Jürissoni näol andnud haritlase kuju, kes revolutsioonilise liikumise tõsuperioodil hakkab ühiskonda teravalt arvustama, kuid ei kujune siiski revolutsionääriks, vaid vastupidi — hakkab astuma ühte sammu kodanlusega.

„Rahvavalgustajas“ annab kirjanik tabava hinnangu kogu Mudila väikekodanluse, vaimupimeduse ja rahvavaenlaste esindajaile, eeskätt köster Arnikale ja pastor Rümplerile. Neist esimene on saksiku kõstri kui tüüpilise ekspluateerija, silmakirjatseja ja liiderdaja hästi individualiseeritud kuju, kuna Rümpler kehabalti- ja igasuguse progressi paadunud vaenlast. Pastori- ja köstrileeri raevu põhjusi igasuguste uenduslike püüete vastu analüüsides näitab E. Särgava-Peterson, et tegelikult lüüakse siin lahinguid juhtiva võimu pärast külaühiskonnas. Tabavate joontega on antud alevikaupmehe Annemanni kuju, keda tahes-tahtmata peab arvestama Mudila „peenema“ seltskonna hulka. „Rahvavalgustaja“ paljastab ka külakurnajaid-kulakuid, nagu on vallavanem Kröitsberg ja hallparun Reimer, näidates nende harimatust kõrvuti nende rahaahnusega. Mudila tühiste, kõrgemate huvideta inimeste hulgast kerkib peajao kõrgemale emand Maasikas, kelle vaimsed püüded moodustavad sügava dissonantsi väikekodanliku keskkonna kopitanud tingimustega.

Oma novellis heidab autor lühidalt, kuid seda eredamalt valgust ka lihtsate töötajate halastamatule ekspluateerimisele, jõhk-rusele ja vägivallale, mis neile isandate poolt osaks saab. Haaravalt on kirjeldatud lõik tööorjade, Arnika sulase Jüri ja tüd-ruku Liisa elust kõstri majas. Kuid üldiselt ei taotle „Rahvavalgustaja“ anda kõigekülgselt läbilõiget kaasaja alevi elust: teose peamiseks vaatlusobjektiks on eeskätt maa-alevi väikekodanlik „koorekiht“ ja haritlased.

„Rahvavalgustaja“ on huvitavalt, autori sügava kaasaelamisega kirjutatud töö. Tegelaste keel on rahvapärane, lopsakas ja tabav, dialoogides individualiseerib see kõnelejaid ilmekalt. Võtame Madara või Jürissoni, Kaasikese või Maasika, Arnika või Rümpleri — igaüks neist kõneleb ainult temale omasel viisil. Meisterlik keeekasutamine laseb kirjeldatud olukordadel ja tegelastel suure üldistava jõuga esile kerkida. Nii näiteks on „Mudila“ saanud peaaegu üldnime tähenduse. Hoolimata mõningatest puudustest äratas teos laiades rahvahulkades elavat vastukaja.

1905. aasta kodanlik-demokraatliku revolutsiooni päevil ilmus E. Särgava-Petersoni sulest J. Lilienbachi albumis „Edasi“ I lühipala „Maa ägab“, milles poeetiliselt tuuakse esile maa protest rõhujate vastu. Jutuke „Kurvad linnud“ („Teataja Kalender“ 1906 ja mujal) kujutab röövlindude näol feodaalisandaid, kes kurdavad taga oma ekspluateerimisõigusi, mis neil „maailma algusest saadik“ on olnud.

Kuid kirjanik ei lähe lõpuni kaasa ei revolutsiooniga ega töötava rahvaga, vaid tõmbub tagasi, asudes võitluse asemel propageerima lepitust. Kirjaniku varasemat võitlejahoiakut ja selle muutumist revolutsiooni käigus sümboliseerib jutustus „Kolonist“ („Sõnumed“ 1906): ühelt poolt arendab ta selles talupoja ja mõisniku vastuolu kujutuse oma loomingus ennenähtamatu draamaatilise pinevuseni, kuid teose lõpul laseb kirjanik ajalooliste vastaste esindajail suruda temeteise kätt leppimise märgiks — kodanlus hakkab taotlema liitu balti parunitega võitluseks töötava rahva vastu.

Siitpeale võib märkida E. Särgava-Petersoni loomingus tagasi-tõmbumist aktuaalsete ühiskondlike teemade käsitlemiselt, millega koos käib ka tähelepanu lõtvumine kunstilise kujundamise suhtes. Juba 1905. aastal („Teatajas“) ilmunud jutustuses „Liisi“, mille sündmustiku arenduses on paralleele jutustusega „Issanda kiituseks“, võtab kirjanik teemaks naisküsümuse, võideldes kiriklik-variserlike moraalireeglite vastu. Sama teemat käsitleb kirjanik jutustuses „Elsa“ („Sõnumed“ 1907), mille peategelasel puudub elust nähtud eeskuju, nagu kirjanik tõendab. Teose kohta ütleb kaasaegne proletaarne kriitika, et „Elsaga“ on autor end „armetumalt lõnga mässinud“, märkides õigesti, et sotsiaalseid paiseid saab lahendada alles ühiskondliku elu aluste muutmise pinnal („Töö“ 1909).

1922. aastal ilmunud näidendiga „Uus minister“ pöördub kirjanik veel kord tagasi ühiskonnakriitilise teema juurde. Oma

komöödias paljastab ta objektiivselt võttes küll kodanliku „vabariigi“ tõelist palet, näidates jagelemist saagi pärast, korrupsiooni, karjerismi, kodanliku ajakirjanduse müüdavust, kuid „Uuel ministril“ puudub see terav, satiirilisel paljastav jõud, mis oli E. Särgava-Petersoni töödele iseloomustav sajandi vahetusel.

Lõpuks tuleb mainida ka E. Särgava-Petersoni osa vene kirjanduse tõlkimisel. Tõlkeist on ilmunud Leo Tolstoi jutustuse „Два старика“ järgi „Rändajad“ („Olevik“ 1893), V. Garšini „Sellest, mida pole olnudki“ („Olevik“ 1898) jt.

E. Särgava-Petersoni ilukirjanduslik looming, kaasa arvatud ka need jutustused, mis on jäänud käsikirja ja läinud kaotsi, ei ole eriti ulatuslik, kuid selles on palju tuumakat, ühiskondlikult võitlevat, kunstiliselt väärtuslikku.

Kirjaniku loomingu paremik leidis kaasajal suurt tähelepanu, ta tööde ilmumine erutas laiu rahvahulki. E. Särgava-Petersoni tööde teemad olid aktuaalsed. Kirjanik kasutas oma teoseis rohkesti publitsistlikku elementi, tuues sellega uue joone meie kirjandusse. Ta tõi üksikasjalisi andmeid rendi ja palkade suurusest, poliitilisi materjale, poleemilisi sõnavõtte, ta teoste tegelesed olid nähtud tõelisest elust, kirjaniku keel oli lihtne ja rahvale arusaadav.

Kaasaegse arvustuse hinnanguis kajastub eredalt demokraatliku ja antidemokraatliku suuna vaheline võitlus meie kultuurielus. „Postimees“, „Linda“ ja kogu tagurlik-klerikaalne rinne, samuti „Noor-Eesti“ ringkonnad püüdsid kirjanikku raevukalt laimata. Ent nende kallaletungid üha õhutasid E. Särgava-Petersoni võitlusvaimu. „Laidab „Postimees“ — tähendab: töö on hea!“ ütles kirjanik. Seevastu suhtusid laiad rahvahulgad eesotsas proletarse kriitikaga kirjaniku töödesse sooja poolehoiuga. „Tulge appi!“ puhul saatis kirjanikule tänukirja üks talusulane. Väärib märkimist, et suur osa kirjaniku töödest on välja antud J. Lilienbachi „Mõtte“ kirjastuse poolt.

E. Särgava-Petersoni looming ei haaranud kogu kaasaja ühiskonda. See piirdus eeskätt talurahvaga, maa- ja alevikodanlusega, maa-haritlaskonnaga, väikekodanlusega. Tööliskonda linnas puudutab kirjanik vähem. Oma töödes kirjanik kujutab, paljastab, süüdistab. Kuid kriitilise realisti positsioonile jäädes ei näita ta väljapääsu, nagu ta loomingus ei kajastu ka töölisklassi juhtiv osa revolutsioonilises liikumises.

Hoolimata neist puudustest hindame E. Särgava-Petersoni loomingu paremiku kui ekspluateerimisühiskonna jõulist ja kunstipärast paljastust. V. I. Lenin nimetas L. Tolstoi loomingut Vene revolutsiooni peegliks. Taolise hinnangu võime anda ka E. Särgava-Petersoni loomingule, eeskätt sellele osale, kus ta kriitilise realistina eredalt ja ausalt peegeldab klassivastuoludest lõhestatud eesti külaühiskonda sajandivahetusel. Mõisnikke, pastoreid, kulakuid ja tagurlikku kodanlust paljastades õpetab ta meid tänapäeval ekspluateerimisühiskonda kõigi selle pahedega põlgama. Ta saavutuste paremik on näiteks selle kohta, et kirjaniku looming peab võrsuma tihedaimast seosest rahvaga ja tema võitlusega. Nõukogude inimesed hindavad eeskätt neid E. Särgava-Petersoni teoseid, kus ta lahkab ühiskondlikke paiseid, näitab kurnajate-parasiitide jõukust ja töötava rahva elu masendavat ränkust, — hindavad ta „Paiseid“ ja „Rahvavalgustajat“. Need on ta loomingu see osa, mille jõuallikaks on kirjaniku tihedaim seos eluga ja töötava rahvaga.

Toimetaja O. Urgart.

Kunstiline toimetaja
H. Vitsur.

Tehniline toimetaja
O. Kasemets.

Korrektorid

M. Eesmaa ja L. Golberg.

Ladumisele antud 10. VII 1953.
Trükkimisele antud 24. VIII
1953. Trükiarv 21 000. Paber
54 : 84, $\frac{1}{16}$. Trükipoognaid
15,25+11 lisalehte. Formaadile
60 : 92 kohaldatud trükipoog-
naid 13.09. Arvutuspoognaid
14,71. MB-11369. Trükikoda
„Punane Täht“, Tallinn, Pikk
tän. 54/58. Tellimise nr. 1282.

На эстонском языке.

Э. Сяргав-Петерсон.
Просветитель.

Hind rbl. 6.90

